

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

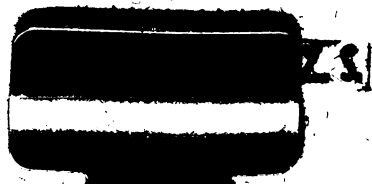
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UC-NRLF

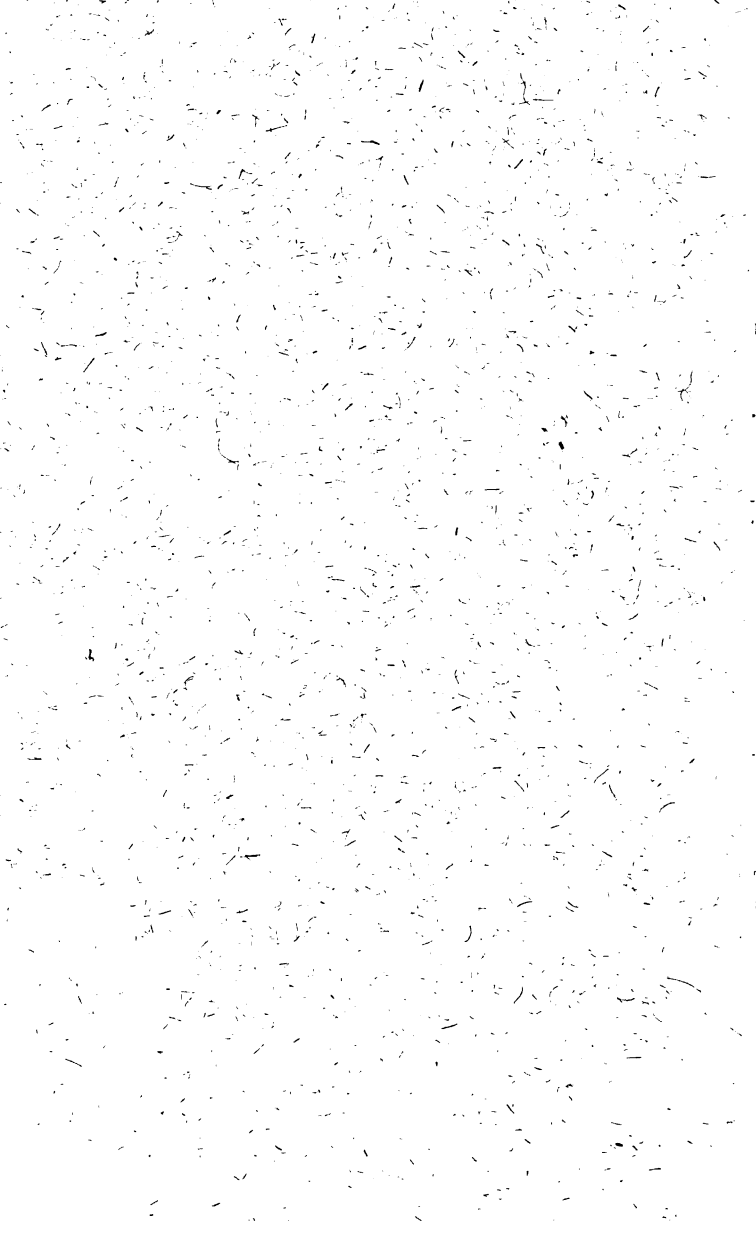
\$B 8 174

LEY
ARY
TY OF
NIA

20

C80164

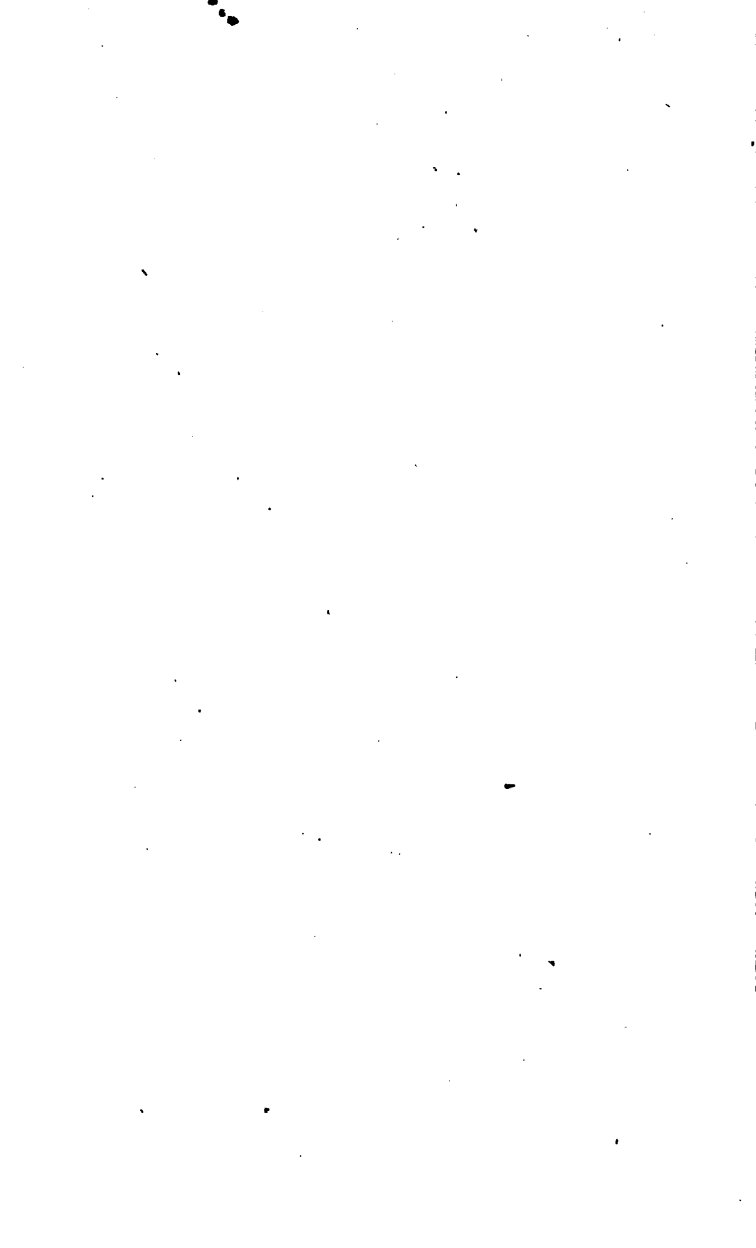

Prof. Dr. E. Škera

BÁJESLOVNÝ

KALENDÁŘ SLOVANSKÝ.

Hanuš, J. J.

BÁJESLOVNÝ
KALENDÁŘ
SLOVANSKÝ

Číslo 14.

ČILI

POZŮSTATKY POHANSKO - SVÁTEČNÝCH
OBŘADŮV SLOVANSKÝCH.

USPOŘÁDAL

J. J. HANUŠ.

Prořádal

*Čištěniz a jedno
a vždy ku z daru
vlasti českoslovanské.*

V PRAZE 1860.

Nakladatelé: Kober & Markgraf

(prvé I. L. Kober).

Tisk Kat. Jeřábkové.

Předmluva.

Hluboko zajisté vnikla doba naše u významnost, již písně národní, pověsti, přísloví a jiné toho druhu starožitnosti pro národní život do sebe mají; byla by tudíž věc docela zbytečná, obšírně tu mluvit, jak důležité jest, pořádek a původný smysl pozůstatků svátečných obřadů Slovanů pohanských poznati.

Až podnes žije v domácnosti rodin a v soukromnosti dědin slovanských mnohý obřad a obyčej, k němuž lid, původného nejsa sobě více povědom významu, pouhou lne pověrou.

Také pověry, také zvyky národným životem se jevící, jsou duševnému sice na ujmu pokroku, ale vědecké jich objasnění ryzého poznati dává ducha, jenž druhdy za věku pohanského rázně byl hýbal Slovanů, uvádějíc nám v paměť nejen starožitnosti Slovanův vůbec, než i bájeslovný jich názor zvláště. Jenom na zevrubné života národního známosti založiti lze jest budoucnou vědu bájeslovnou co na pevném základě zkušebném.

Vydávaje již r. 1842 ve Lvově svou „Wissenschaft des slavischen Mythus“ nestál jsem, jakby bylo slušelo, na půdě zkušebné, odkud se i sběhnouti musilo, že jsem se tenkráté žádaného nemohl doskoumati konce.

Přes to přes všechno získal jsem spisem tímto mnoho. Nabyl jsem jím přesvědčení, že skoumání bájeslovná na pouhém domyslu osnovati nelze a že mně opácnou kráčetí jest cestou, mám-li nauce o starožitnostech slovanských a bájesloví slovan-skému, jež jsem nyní životu svému hlavným po-
ložil účelem, něčím podstatnějším prospěti.

Za touto příčinou sbíral jsem od té doby s neunavenou pílí látky, brzy rady hledaje u svědků dávnověkých, brzy přihlížeje k zvykům samým, až podnes v národě žijícím. Sebrav takto látky dosti hojné pustil jsem se dále, abych na zkušeb-ném svém stanovisku názoru svého u mezích skutečných porozšířil, na dráhu porovnávací, po-
rovnáváje výrazy, zvyky a obyčeje naše se zvyky a obyčeji nejen ostatních Slovanův než i takých národův, již se nám jednak pokrevností jednak vzděláním příbuznými býti objevují.

Porovnávací mluvozpýt, jež jsem, pokud mně lze bylo, seznati se vynasnažil, byl mým na této cestě průvodčím.

Taký směr jeví se již spisy mými: „o svě-
cení výročních svátků starých Slovanů a o jich pozůstatcích mezi námi“ (v Koledě, r. 1852), „literatura příslovnictví slovanského ~~evropského~~“ (v Praze, r. 1853), „zur slavischen Runenfrage mit besonderer Rücksicht auf die Obotritischen Runenalterthümer, sowie auf die Glagolica und Kyrilica“ (r. 1855 ve Vídni, vydání císařské aka-
demie), „über die altertümliche sitte der ange-
binde bei Deutschen, Slaven und Litauern“ (Prag 1855), „Svatý Kyrýl nepsal kyrilsky, než

hlaholsky“ (v Praze 1857, vydání král. české společ. nauk), „der bulgarische Mönch Chrabru“ (r. 1859, ve Vídni, vydání císařské akademie).

K těmto monografiím řadí se i můj kalendář bájeslovný, literaturě národů evropských v této zevrubnosti posud neobvyklý, maje svátečnou staroslovanského života stránku na základě porovnávacího skoumání vylíčiti, ale jen potud, pokud by jím pohanské obyčeje příbuznými a po celé Evropě rozšířenými se objeviti mohly.

Spis tento uveřejnil jsem za dvojím účelem. První můj účel jest, dílem aby kritika, co v něm pravdivého a co mylného, uznala, dílem abych jím jiným skoumatelům starožitností slovanských a německých příčiny k doplňování látky poskytl, nebo není mne tajno, že mnohý významný mrav a obyčej až posud ve známost ani mou ani jiných ještě nebyl vešel.

Druhý můj účel jest, abych na základě látky, již tento můj spis tříbí, přikročiti mohl konečně k soustavě bájesloví slovanského samé.

Že jsem svátečné obřady způsobem kalendářským, i Němcům neobvyklým, u svém spisu byl uvedl, k tomu mne přiměl ráz těchto obřadů samý. Neboť Slovanům pohanským, svátky svými přírodu samu světícím, bývaly obřady přírodním či živým takorba kalendářem; že jsem ale, obyčejného našich kalendářův pořádku se vzdav, vánocemi — a v „přehledu“ přidaném i svátky k nim pracujícími započal, omluví mne jak úvod tak i spis sám.

VIII

Vydej se tedy spisku můj, jenž si po tolika letech i slastí i strastí se mnou sdílel, na cestu svou a hled si potřebné tobě shovívavosti a laskavého uznání, jest-liže jeho vůbec hoden jsi, získati.

V Praze ku konci listopadu 1859.

J. J. Hanuš.

Ú v o d.

Co nyní rokem slunečným jmenujeme, o tom neměli ani jiní pohanští národové ani Slované původně ni pojmu ni slova. Ani toho u nich nebylo, co nyní u nás jsou měsíce, na stálý počet dní vyměřené. Rozeznávaliť ovšem dob časových, znajíce měnu přírodních úkonův a dobře vědouce, že se tyto v celé přírodě pravidelně navracují. Avšak nedávali jim v určitých jednotlivých dobách se navracovati ni myslí ni slovem. Řídili se ku př. podle toho, jak ptáci přilétali neb odlétali, jak zima neb horko nastávaly, jak dnů přibývalo aneb ubývalo. Tak lid Ruský až podnes si nelibuje udávati měsíce naše kalendářské; drží se raději hlavně buď úkonů přírodních, buď úkonů polních a hospodářských, ustanovuje podle nich své gody (praznínky, svátky).

Měna měsíčních výjevů, novoluní ku př. či úplněk, měna to sama sebou již tak patrná, byla ovšem i Slovanům známa, ba jméno samo měsíc (men-sis, mon-d) dokazuje u všech téměř národů zřejmě, že měsícem jako měřičem naznačovali staří dobu takovou, v které se novým měsícem luna sama v pravidelných výjevech svých opět jako navracovala, pročež i lunu i dobu jí ukončenou měsícem jmenovali (mond, mon-at). Ta-

kových dob, takových měsíců počítalo se od jara k jaru, neb ode zimy k zimě třináct, poněvadž takový měsíc kratší byl našeho.

Vyměření slunečního roku na 12 dob, na 12 měsíců slunečných zdaž vešlo ve Slovanstvo z ciziny (prostředně z Aegypta? z Babylonie?), zdaž je následkem domácího skoumání, jaké nám později u kněží skutečně viděti jest, není nám známo; jisté jen, že i jména stará roku god t. či godina původně alespoň jiného byla významu, než jsou nyní ku př. u Rusů a Srbů. Rusům a Srbům je až podnes god (hod) tolik co rok, ač Srbové s jinými jižními Slovany rádi slova godina na místě „rok“ užívají. Původně znamená god dobu jen časovou (pri-god-nyj, při-hod-ný = příležitý, v-hod-ný), potom dobu slavnou (jako německé hohe zeit, hoch-zeit), pročež i my nyní ještě volněji říkáme hody v množném počtu, než hod. Že i slovo godina dobu jen časovou původně znamenalo, nikoli však rok, dokládá naše slovo hodina, co je jen zdrobnější forma slova god, hod. Co naše slovo rok původně znamenalo, povíme ihned nížeji.

Původně nebylo jmen měsíců, snad ani za té doby, za které se jich 13 ještě počítalo. Neboť je k vůle podobno, že v prastarých dobách Slované celou řadu pravidelně sebe následujících úkonů přírodních si rozkládali na dvě, léto t. a zimu, jichžto jména právě předhistorická jsou. Jednotlivější obou částí doby naznačovali opět prstonárodními slovy, ku př. ludi-kviat, trno-puk, rožen-cvet, září, listo-pad, listo-gnoj, odri-las, unor, kolo-voz, pazdernik, koza-persk a p. Nejsou to t. jména měsíců původně, jako nyní u různých Slovanů, než jména přírodních toliko dob

určitého sice smyslu, neurčitého však rozsahu a to ze strany i přírodných i hospodářských úkonův. Tak to bývalo, ba je ještě i jinde. Šveycarské jméno loup-rîsi, laub-riesete, co veskrz odpovídá našemu listo-pad, je Šveycarům i nyní tolik co rok, co ročný čas ¹⁰⁾. Mají t. toho slova až podnes tak ve zvyku, jako nyní Němci ku př. říkají: drei lenze alt a my: tři léta stár. Neboť počátek roku nebyval u všech národů týž. Jedni počítali návrat pravidelných úkonů přírodných od podzimu, od zimy; druzí od jara, od léta. Německé slovo lent-z t. lent-s je stejného kořene co staroslovanské lět-o, naše lét-o. Litvínům je nyní lap-kristis t. listo-pad měsícem říjnem, rovněž jako starým Bulharům a nynějším Srbům, Dalmatincům a jiným Slovanům je listopad též říjnem.

A nebylo by věru tedy divu, kdyby podobným způsobem jednotlivý měsíc u nás se nyní jmenoval jarem (jako je ku př. máj) neb jesení a p. I formy mluvnické pravých a později utvořených jmen měsíčních různí se patrně příponou svou (suffixem) u všech podobnou: břez-en, dub-en, srp-en a t. d. od svrchu dotčených na mnoze starších jmen. Než o tom zevrubněji promluvíti není zde na místě. Navratmež se k roku samému.

Může býti, že století mnohá byla pominula, nežli Slované na jeden celý slunečný rok a na návrat jeho vyměřený byli pomyslili. V češtině nemáme nyní ani výrazu, kterým bychom věčně či objektivně vyraželi, co nám nyní je rok, neb slovo rok (jak výrazy rokování, vý-rok dokládají) znamená původně úmluvu, smlouvu. Jen tehdaž by slovo toto k jakési starobylosti významu svého dospělo, kdybychom do-

ložiti mohli, že jakýmsi oznamováním veřejným, výrok-em to buď kněží buď otců rodinných, kdy a jaký je počátek roku a jeho dob t. j. hodů, skutečně se byl počínal rok.

Že ale za starodávna nepočal rok nynějším nad míru nemotorným způsobem — jestliže t. s hlediště přírodního toliko a prostonárodního věc v úvahu bereme, t. j. že se nekladl počín roku uprostřed zimy, je na bíledni. Naším novým rokem rozpadá se na dvě to, co i příroda i obyčeje v jedno byly spojily. Přirozených způsobů, počínati rok, stává jen dvě; první jarem, dobou totiž, ve které i příroda sama se obnovuje či omlazuje, druhý, počínati rok růstem dnů v zimě t. vánocemi. První způsob je prostonárodnější druhého, druhý však určitější, důkladnější, učenější. Neboť jaro právě nepočíná žádným dnem jistým, kdežto přece z mnohých příčin dobro, ba nutno je, určitým dnem, ba i hodinou jistou vkročiti v nový rok.

Chtíce zde podávati obecnstvu českoslovanskému přehled stručný pozůstatků nejznamenitějších hodů ročních a obřadů v nich vykonaných jsme v nemalých nesnázích, čím nepřetržený jich obraz započítí máme. Že hody ročné či svátky i za starodávna nesvětili všickni Slované v týchže dobách jedni jak druzí, patrně je samo sebou, zvláště pro rozlehlou Slovanů vlast: tak ku př. severnější Slované nemohli přivítati vesnu v tu dobu, jako jižnější. Jak mile později Slované pevně a určitě byli vypočetli dny, týdny, měsíce a tím kalendář, či jak říkají Bulhaři měsja coslov u nich byl nastal, přeloženy byly k tomu ještě i

svátky na jisté měsíce a dny, tu na ty, jinde na ony; tak co původně souhlasilo jak s končinami, tak i s přírodou, bylo rozerváno mnohdy na kusé zlomky. Světilo-li se ku př. rovnodenním jarným přivítání vesny, přivítala se vesna skutečná na jihu, nikoli však na severu. Když ale ještě později kalendář křesťanský zavítal k Slovanům, rostla zlomkovitost tato ještě očividněji. Neboť svátky křesťanské, hledíce na slávu a čest duchovného hlavně života a všech na slovo vzatých osob, ježto je do světa byly uvedly, nesouhlasily patrně ani směrem svým ani vždy časem s hody pohanskými, hlavně jen přírodu a přírodní blahobyt národa pěstujícími. Vměstnání byvše tedy v kalendář křesťanský a uspořádání podle něho, pozbyli jsou svátkové pohanství tímto i dobou svou časovou na mnoze i původné své podoby. Křesťanství t. nemohlo ovšem ve svátcích pohanských trpěti toho, co se přímě přičilo směrům duchovným svátků svých, a vyhovělo trpělivě jen tomu, co nevinným se zdálo býti v hodech pohanských, a neškodným. Vyhostovalo tedy mnoho hodů pohanských, jiných proměňovalo na svůj způsob tak, že povstávalo hodů s jedné strany ráz křesťanský do sebe majících, s druhé pak strany ještě na pohanství pošilhávajících.

Tak se časem sběhlo mnoho sloučenin svátečních, při kterýchžto přenesnadno je udati s jistotou a určitostí, co na jednu a co v nich na druhou stranu bije. Tou dvounásobností přerušen je i pořádek pravý hodů pohanských. Neboť mívaly druhdy hody pohanské značnou souvislost mezi sebou, poněvadž postupné vyvinování a ochabování přírody co rok následující po-

dávaly takorůka jeden druhému ruce. Avšak i svátkům křesťanským položena je základem důsledná a promyšlená nad míru soustava i co do služby boží či liturgie i co do dějinstva křesťanství.

Kdo chceš tedy se dáti ve vypravování pozůstatků hodů pohanských i co do starožitnosti i co do kultury lidské zajímavých a důležitých, nemineš se s dvojím nedostatkem. Jeden bude, že nepoznáš na mnohém místě s jistotou, pokud zasahuje ještě za našich dob pohanství v hody, druhý však, že, čím co čím, přerušíš začátkem svým nutným i jednu soustavu i druhou, a vpadneš uprostřed tam, kde by radno bylo naslouchati, jak jedno se ze druhého bylo vyvinulo. Neboť bývalo jindy a je ještě i hlavních hodů, bývalo však i vedlejších, bývalo ústředních či centrálních rovněž jako připravujících toliko a následujících hlavné svátky. Nelze tedy jinak, než s prosbou o shovívavost i se strany věci i se strany čtenářů, dáti se na tuto příkrou cestu, na které najíti lze báječných pokladů praotců našich.

Vánočné hody.

Novým rokem počínati obřady dávnověké vypravovati, není samo sebou možno, poněvadž náš nový rok je osmý toliko den posvátných vánocí, jichž se dvanáct čítalo. Počínáme tedy vánocemi samými, hody to vedle svatojanských hodů nejhlavnějšími v celém roce. Staří Čechové počínali i rok svůj vánocemi, tak píše Štítný r. 1376 ještě „letos jest

od božího narození tisíc a tři sta let a sedmé a sedmdesáté půjde od v á n o c.“

Vánoce a hlavně svatvečerem jich, t. štědrým večerem, světil se v pohanství slunobrat zimný, počínání to vzrůstu dne, jako se sv. Janem křtitelem světil slunobrat letný, počínání to kratších dní; neb staří, neznajíce přesně počítati jako astronomové naši, již nyní tři dni před vánocí kladou poslední nejdelší noc, brávali půlnočnou hodinu štědrého večera a svatvečera svatojanského za doby, v kterých se slunce takoruka zastavuje, než k dalšímu kroku buď k vzrůstu svému, buď k ochabování svému dospívá. Hodiny tyto byly tedy pohanům nejsvětější a nejmystičtější, poněvadž v nich sluncem takoruka i čas jaksi ustál a to tím způsobem, že se jim zdálo, že se v přítomnosti těchto nocí stýká minulost s budoucností v jedno. Nevyslovovali ovšem této myšlénky tak abstraktně či všeobecně, než, jako pohanstvo vůbec, zvyklí jsouce, vše názorně či konkrétně i mysliti i povídati, bájili jsou, že v těchto hodinách, a hlavně o půlnoci štědrého večera, celá říše mrtvých t. minulých už věcí a osob a celá říše nerozených ještě či budoucích toliko věcí se stýkají a ukazují v jedno ¹⁰⁰), jakožt toho dokladův hojných nížeji spatříme.

Připomínáme zde ihned, že starým den vůbec, a tedy i slavný den hodů, počínal se večerem, že se večerem též slavival a že svatvečery naše (rústage, feierabende) pozůstatky jsou toho obyčeje. I slovo naše včera, jestliže je srovnáš k slovu večer, i německé sonn-abend místo samstag, jako jména

vá-n o c e, veliko-n o c e podávají ti toho spůsobu stop
patrných. Nejslavnější tedy doba celých vánocí byl

Štědrý večer.

Nežli obřady pozůstalé toho slavného svatvečera
vyobrazovati započneme, nutno nám bude, něco z bá-
jesloví slovanského, by objasnění nabyly, uvesti.

Svátky svými nápodobňovali staří takořka dra-
maticky to co právě epicky či myslí svou jimi ctili,
jarnými k. př. obřady myšlenky své o jarné přírodě,
vánočními tedy obřady báje epické o slunobratu. S
tím ale souvisí náhled jich o nebi a ráji, poněvadž
mimo jiné věci mladistvé slunce bytem bylo v ráji,
z kterého co den vychází. Rozeznávaliť přísně staří
nebe a ráj.

Nebe bylo jim to, co nyní nám je hlavně obla-
kové nebe, ba slovo nebe samojuž sebou naznačovalo
toliko oblohu nebeskou, která právě kryla neviditelné
a světlé jich nebe či ráj. Pročež říkali, že se nebe
otvírá tenkrát, když je viděti světla na něm, k. př.
blesku, a blesk slul zároveň i klíčem, kterým se otví-
ralo nebe. Mezi nebem oblakovým (srovn. latinské
nebula, mlha, nubes, oblak) a světlým rájem stála však
uprostřed v mysli jich jako hradba jakási modrost
nebeská, modřeň či blankyt, která se jim křista-
lem či sklem býti zdála, pročež se v pověstech našich
mnohokrát mluví o nebi co skleněné hoře či o
skleněném vrchu, co i Němci snad ze slovan-
ských náhledů co glerhiminn, glasberg, glasburg do
svých bájí převzali. Tak vypravuje jedna slovenská
pověst: „cesta k slunci“, jak následuje: „musel

být už šuhaj kdesi kraj světa, neboť zrovna před ním slunce sedalo — když přišel k slunci, právě si na luoně svoje mamičky oddychovalo — ptal se slunce, proč ten král na svoje staré dni oslepol? — proto (odpovídá mu slunce), že spyšniel, že sa ohcel prirovnat bohu a vystavět si dal sklennuo nebo, posiato dyamantovými i zlatými hvězdami“ ¹⁾. Že se i Čechům nebe zdálo hradem býti, vysvítá ještě z prapovědi: má strach, by se nebe nesbořilo, — dobývá se pod boží zámek. Za tímto skleněným nebem byl, jak již podotknuto, ráj, v kterém mimo světlo nebeské vše bylo, co národům kočovnickým, ježto ani orby nepěstují, bylo nejmilejším: louka totiž vždy zelená, kvítí, ovoce, a zelený háj, což i na dávnověkost pastýřskou praotců našich naráží. V tomto ráji byli někteří bohové, hlavně světlobohové; jíní bohové sídlili v nebi oblakovém, jako vzdušní bohové a bohové nebeských vlah. Světlobohové, seděvše na prestolích, postoupili v pozdějším věku sídel svých křesťanským svatým. V ráji byly dále dušičky, a to i dušičky nerozených ještě dětí, někdy v podobě pidi-mužikův, i dušičky zemřelých, ve středověku v podobě anděličkův. O nerozených říkáme až podnes, že na louce houby pasou a o zemřelých, že tam kohoutky pasou. Je to louka, na kterou dle českých pořekadel i pohané, turci a židé přijdou, nemohouce vejíti v křesťanské nebe. Ráj, ať v křesťanské roušce, spatřujeme k. př. v následující písni srbské: „Rostlo drvo (strom) prostřed ráje, plemenitá dafina (oliva), plemenito rodila, zlaté větve spustila, listí její je stříbrné. Pod ní stojí svatá postel (presto), celá kvítím pokryta, nejvíce ale bazilkami a červenými.

růžemi; na ní odpočívá svatý, svatý otec Mikuláš, k němu přiblíží se Eliáš (Ilija) mironosný vévoda. „Povstaň, Mikuláši, bychom šli na horu, připravili si koráb a převezli si dušice z onoho světa na tento“ ²⁾. Moravská píseň ale vypravuje takto: „Stojí dřevo oliva, na něm pan bůh odpočívá“ — „Vím já kopeček, na něm domeček, Bože, bože, bože, na něm domeček. A v tom domečku tři bílé lože, — na jednom loži Maria leží — na druhém loži sv. Jan leží — na třetím loži Kristus pán leží. Před pannou Marií růže prokvétá, před sv. Janem andělé hrajú, před Kristem pánem svíce hořijú“ ³⁾. V tomto ráji nebylo proměn; věčná stálost, věčná krása, věčný blahobyt a mír uhostily se v něm. Minulost a budoucnost splývaly tam v přítomnosti, neb bylo tam i símě všech budoucích věcí, jako duše či podstaty zemřelých.

Tento ráj slavil se právě na štědrý večer v čas to slunobratu, jenž rovněž v sobě spojoval i minulost i budoucnost, pročež se i říkávalo, že se v ten čas i nebe otevírá a pokladů svých netoliko pobožným ukazuje, než jich i štědře vydává. Svět lidmi obydlený či země zdála se starým v ten čas býti jako odbleskem ráje, neb navrácelo se k ní mladé slunce a s ním v budoucnosti i dary přírody jaré, t. louky, kvítí, ovoce. Bájili tedy, že o svatvečeru pod sněhem všecko květa, zvláště pak obilí, ba že i chmel vyraží a to tolikými pupenci, kolik je měsíců v roce ⁴⁾. V ten čas bylo báječně i možná vejítí v ráj a zúčastnití se jeho darů. To se děje v pověsti, v které zlá matka dívku svou vyhání za tuhé zimy na jahody; tato spěchajíc lesem, přijde v ráj a obdrží tam, poněvadž se tu všecko věčným květem

stkví, i toho, co hledala. Jestliť však v ten čas též možno viděti zář rajsrou, v čas, kde, jak říkávali, slunce se rodí a nebe se otvírá. Zář tuto rajsrou známe v Čechách pod jménem zlatého prasátka, jež ten na štědrý večer spatří, kdož se byl postil. Co bylo původně na myslí pohanům zlatým prasátkem tanulo, ukazují nám zřejmě děti naše; tyto jmenují odlesk slunečný na zrcadle zlatým prasátkem, rovněž tak znají v Čechách i na Slovensku hru v zlaté prase; a hry jsou, jak známo, na mnoze pozůstatky jen pohanských obřadů. Při hře té vyhazují české děti „zlaté prase,“ kousek to kulatého dřeva, vysoko k nebi, volajíce: „na nebi zlaté prase netrpíme, toliko na zemi,“ a slovenské děti uschovávají je, jako u nás v Čechách děti zlatý prsten, obraz to o vánocích skrytého ještě plného slunce. Kdo je hledá, říká, že by jíti musel přes moře a zlatou šňůru uplesti, než by prý je nalezl ⁶⁾. Moře naznačuje zde oblaka kryjící lesk slunečný či ráje vůbec a zlatá šňůra nitku hvězdovou, kterou upletávaly každému narozenému Rojenice či Sudičky, jež právě v nebi před rájem domovem byly. Nápodobněná zlatá prasátka darujeme i dětem svým o štědrý večer; shledáme ihned, že i vepři a prasátka nechybí u večere svatvečera toho Srbům. Báje o vepři posvátném jsou i Němcům i Slovanům známé. Sedmihradští znají až podnes o vánocích gäldä schwein, gotts-börich, gotts-bärgel, kräut-schwein, noajör-schwein ¹⁰⁸⁾. Němci pohané ale viděli na nebi bleskem zářícího vepře, gullinbursti t. j. zlatoštetce zvaného, jenž noc osvětcoval a hlavně bohovi Freyr přináležel. Tomu odpovídá v báchkách našich na mnoze bůh Radegast, a o tom vyprav-

vuje Thietmar, že z tohoto boha vod, jež chrám jeho obkličovaly, časem velký kanec vycházel, máje kly bílé, zářící z pěn morských. Vody ty byly bezpochyby symbolem vod nebeských krýjících ráj, v kterých Bába, zlatá Bába, nejhlavnější to Sudička, přebývala. Bába tato je velmi podobná řecké Demetře; jí obětovali Řekové skutečně vepřovinu, jako i Švédové o štědrý večer až posud pekou pečiva v podobě kanee, „julagalt“ zvané podle jména večera štědrého „jul-abend“ zvaného. Horvaté a Srbové jídají na štědrý večer vepřoviny, a píkávali si vedle velké svině někdy i prasátko či selátko na rožni, kteroužto „pečenici“ každý hospodář na stůl posvátný klada i sám požívá i každému přichozímu po celý vánočný čas, by ji taktéž požíval, podává. Chudší Srbové uspokojí se ovšem nyní už menší a levnější pečenicí, společně ji požívajíce za doby vánočné. Požívajíce ji pak zpívají důležitou píseň: „Božíť, Božíť tluče na oboje vrata, nese kýtu zlata, by pozlatil vrata i oboje podvoje“⁷⁾. Božíť je tolik co mladý bůh, zároveň však i jméno vánoc. Nový rok, až do kterého požívají pečenicy, slove u nich mali božíť. Vepř jich jako naše zlaté prasátko musil býti pohanům v domácnosti symbolem nastávajícího rozjaření slunce po vánočný čas. Dokládají toho i některé obřady. Slováci vídají ku př. zlaté to prasátko běhati po výšinách střech, v Čechách ale vyvádí někde otec syna, matka dceru, když se domů vracejí z jitřní, tedy po půlnoci, na místa, kde je viděti zvířetnici či jitřenku (planetu Venus či krasopaní). Tu ukazují jim ji s jinými hvězdami pravíce, že to svině je i s prasátký. Je obřad ten pozůstatek zvyku pozorovati skupení hvězd v slavné půlnoci štědrého večera,

kde se právě bájilo, že se slunce zastavuje. V bájích slovanských, hlavně pak v srbských, stojí zvířetnice či dennice v rodinném poměru k slunci a měsíci. Ona slula snad v pohanství Prija. Já, u Němců Freia zvané, přináležel právě gullin-bursti. Jiný obyčej zdomácněl u Rusů. Tam berou dívky na štědrý večer zrcadla a hledí při měsíčku do nich, by v nich spatřily svou budoucnost ku př. manžele. Toť vše stopy bývalého pátrání po světle rajském v této noci a zvěstování z něho.

V mysli báječné Slovanů byl svět jen odlesk takoroka nebe a ráje; stavěli si tedy Slované i na zemi hrady (gorody), podobné zámku božímu, zovouce je ráj hrady, rajskými dvory, jak toho mnohé ještě jméno místné ve vlastech slovanských dokládá. Byly to hrady knížecí, v nichž sídlili v chrámech a v hájích bozi jako v ráji skutečném; v nich byly složeny i poklady celé župy, v nich se scházeli staří Čechové k sněmům, k obětem, ano i ku plesům a kvasům. Na štědrý večer pak měla býti každá síň, v které se večerelo, malým rájem.

Pročež stelou si Rusíni a vůbec Haličané až podnes v pokojíku, v kterém chtějí hodovati, sena, ba pokrývají jím i stůl posvátný, aby jaksi se octli na zelené louce. Na seno teprva kladou pak stkvící se ubrus; na háj nebeský se i dále rozpomínajíce zavěšují ve světnici ratolesti zelené. Jiní Slované jako ku př. my, nezapomínáme na strom uprostřed ráje stojící, a nejstkvostnějšího ovoce nesoucí, poněvadž i my uprostřed stolu vánočního stromek vánočný

stavíme a jej nejskvěleji osvětlíme, světlice tu přibývajího světla a zovouce skutečně vánoce i hody světlými. I stromek náš vánočný je pln ovoce, cukrovin, darů, věnců, fáborků a p., jsa zároveň i nápodobnění rajského stromu i symbol a jako símě budoucí jarné, úrodné, blahodějně a okrášlené přírody. Na mnoze se věnců neklade na stromek obyčejným způsobem, než házejí je naň děvčata, budoucnosti se doskoumati chtěje. Hledí totiž, aby, jakmile věnec vyhodila, i hned na strom se zavěsil: podaří-li se tak, je to jisté znamení, že v brzce za muž půjdou, nepodaří-li se tak, musí tolik let na muže čekati, kolik-krát se věnec se stromu byl smekl.

Staročechové nesbírali s tohoto stromku ovoce a darů, jak to podnes my činíme, než setřásávali jich po večeři, poněvadž stromkem třesouce jaksi symbolicky na jevo dávali, jakoby jej, by jarné úrodnosti nabyl, ze zimného spánku probuditi chtěli. A ihned shledáme, že po večeři i skutečně stromky ovocnými v zahradách českých se třese, aby se ze zimného spánku probudily.

U jiných Slovanů setkáváme se i s jinými obřady. Srbové a Horvaté stelou si okolo stolu, místo sena slámy, při čemž říkají: kuďy sláma, tudy sláva. Do zvláště nádob nasypají si „žita“, co původně znamená potravu (živto) a je to Srbům směs různého obilí. Do žita samého strkají voskovou svíci hořící a na ně pak kladou koláčů. Na stole a někdy i na ubruse mívají „vreću“ t. j. prázdný vlněný měch, pytel, jímž po tři dni ani nehnou. Ba v Bosnii mívají takový měch místo stolu samého. Neboť večeřívají tam na slamnici t. j. na měchu velkém slámou vycpaném. Co to pů-

vodně znamenati má, nesnadno je říci. U Rusů zove se posvátný stůl bljudo, u Lužičanů blido; staroslovanské bljudo je ale podstávka, a bljuda znamená hřídám. Snad je sláma tato v obyčeji místo sena, a seno opět místo trávy, upomínající na louku zelenou. V Haliči stojí o štědrý večer ve čtyřech uhlech pokoje snopy pšeničné značné velikosti a ratolestmi zelenými ozdobené. Říkají jim dzjady t. dědy, prarocově, jak i mrtvé své zovou. U nás a na Moravě říkáme zase snopům, ježto po skončených žnech vesničané brzy zpívající brzy hrátí si dávající z polí domů vozí, ba by.

Jeli všechno ve světnici již připraveno do ráje, oznamuje se slavně, že počíná svatvečer či vilja (vigilla). Bývali za starodávna obyčej, vůbec takto vyvolávati hody slavné. Po celé Evropě, též v zemích druhdy slovanských, klepají někde až podnes na domy volající při tom: blaho, gut heil! Někde se to děje tři čtvrtky po sobě před štědrým večerem. Tací dnové, také čtvrtky slovou u Němců anklöpferleinstage, s kterým slovem jsme již výše srovnali srbskou práporvěď: Boží tluče na oboje vrata. Takto klepati na domy, a hody slavné vyvolávati bylo pohanům tolik, co nám podnes před velikými svátky vyzváněti jest. Srbové vystřelili několikráte z pušek, než usednou za stůl, ba již z rána, když v ten den vstanou, střílí též. Srovnejmež s tím střelení naše při velikých slavnostech. Na Rusku bývalo a je ještě příprav k štědrému večeru nádherných. Tam se jezdí na míle daleko a po mnohých nedělích, aby se hosti slavně přivítali „do zvjezdy“ (hvězdy, t. k vánocem). Mítali tam k. př. k uvítání

zvláštních svatův — jako u Srbů mají polazníkův — a hosté přijížděli v „tjažkich narjadach“ t. skvostně ustrojeni jsouce. U nás za to ovazují před večeří místy i stromy na sadech slamou a zvou je k večeří slovy: všeecky stromy pojedte k nám k večeři. Nežli hodovati počne hospodář český, rozpočíná se i na svou drůbež, a na svůj skot. Odepíná od vozu buď řetěz a otáčí jím do kola, buď bere z díže obruč a klade jej na zem, do prostřed kola toho hází míchanici obilí t. tři hrstky od každého druhu a podává to havěti k požívání, „aby se pohromadě po domácnosti držela.“ Taktéž podávají i skotu a bravu netoliko lepší píce, než dávají mu i bylin a věnečků májových na den božího těla svěcených. Havěti se toto jídlo někdy i ve světnici strojí. Nastrkávají potom každému zvířeti, hlavně pak husáku, kačerovi, kohoutu stroužek česneku, prostředku to proti učarování, do hrdla a strkají každý kus po zpátku z okna na dvůr. Tento zvyk zakládá se na ctění božstva vzduchu. Podivno věru, jak v tomto obyčeji i jiní Slované s Čechy souhlasí. Lužičané k. př. chrání žrádlo kuřatům řetězem neb obroučkem, sice by doma vajec nenosila. Srbové opatřují též dobytek dřívě než započnou večeřeti. Obvrísila či houžve s posvátné slámy, kterou podlahu a stůl byli pokryli, nerozvazují, nýbrž jen smekají a do kola toho slaměného naházejí žita, při čemž hospodyně takto dí: „jak mi v hromadu zobaly, tak ať mi v hromadu nesou.“

I hodování samé není pouhé požívání a veselení se obyčejné, než uvádí jim na paměť blahobyť v ráji. Strojí se zvláštní svátečná jídla a pečiva. U nás zaujímá přední místo vánočka, štědrovka, štědrov-

nice, pletenice zvaná, u Srbů česnica. Česnis je Litvinům kvas, hodování. Do česnice vpíkáji stříbrný neb zlatý peníz, rozkrajují ji a podávají kusy hostům; kdo kousek s penízkem obdrží, bude celý rok velmi šťasten. V Hercogovině dávají do ní řebík, a kdo jej obdrží, vládne celý rok koňmi. Ve Francouzsku a v Němcích vpíkáji na konci vánočních hodů t. na tři krále do pečiva svátečního buď jablko buď bob; kdo rozkrojiv svůj kousek jáderko to svátečné našel, bývá králem toho dne a spolu i obdarován ³⁰). Jáderko to je symbol jara, na vánoce ještě v zemi jako ono ve vánoce ukrytého. — Když mají hospodyně české těsto k vánoce zaděláno, chodí ven do zahrad, objímat rukama od těsta mokřýma stromy, uděluje jim úrody budoucí těstem tím. I Tyrolanům je to zvykem v oudol „Alpach,“ když zadělávají vánočné „zelten“ ⁹⁵). — Podobným významem stkví se polská kucia či kutja. Je to svařenina pšenice s mákem a medem. Kucos litvinské jsou ale míchanina z medu, z vody a z vařeného hrachu, sloužící pověrečným obřadům o vánocích ⁹⁶). U Poláků nepožívá se vespolek toliko kuciy co posvátného jídla, (co znamením je, že se všickni, kdož jeho byli požili, stali přátely), nýbrž vyhazuje se i na stropy a stěny, aby podle toho, jak pevně tam lpěti zůstane, i soudili, jaké úrody budoucí rok bude. Pohazovati do hůry je prastarý obřad a kucia zajisté způsob sváteční kaši, jídla to všeobecného, než byl chléb u nás v obyčej vešel. Co do medu v kucie jestiž obyčejem říkati: dajž bože, aby se vám můchy (včely) rojily. Včely nebývaly starým obyčejnými zvířaty; mysliti, že co miláckové boží sebírají medu po kvě-

tinách a stromech rosou nebeskou spadlého. — Srbové mají svou varicu, svařeninu ze všech druhů obilí a luštěnin (vařiva), již na den sv. Barbory (Varicy 4. pros.) shotovenou. Touto varicou posypávají Srbové úly proti čarodějnicem a všemu zlému. Někteří Srbové srkají i varenik, vinnou to polívku s medem a pepřem o štědrý večer; o křestném dnu mají ale koljivo t. uvařenou svěcenou pšenici.

Poláci, kteří o velikonočních svátcích společně požívají kraslic či červených vajec, požívají o štědrý večer mimo kuciú oblátků, prativců to chleba. Na Slovensku znají též oblátky, než rozesylají je učitelové katoličtí po školních dětech svátečně oblečených od domu k domu, začez se jim darů podávají. Rusové požívajíce jako Poláci oblátkův, zpívají při tom staré své písně vánočné „o chlebu a soli.“ Chlebem a solí přivítali, jak známo, Slované každého přichozícího a chléb a sůl bývaly vždy na čestném stole v koutku posvátném. Oblátky nejsou tedy nic jiného, než upomínky na tento prvotný chléb. Před večeří samou modlí se Srbové držíce voskovou svíci rozžatou v rukou a „mirbožajou“ se t. líbají se říkajíce: mir boží! Srovnějmež k tomu německé: gut heil, když se klepá svátečně na dvěře. Po modlitbě sbírá hospodář všechny svíčky a strká je do žita v nádobě dřevěné, v karlici či v čanku na ustrojeném stole. U prostřed „ručka“, oběda, vstávají Srbové opět, připíjet v „slavu“, berouce znova svíčky do rukou. Na to lámou koláč. Připíjeti slavně ke cti boží bývalo za starodávna po celé Evropě ve zvyku, tak připíjel i sv. Václav o posledním kvasu u bratra Boleslava ke cti sv. Michalu a líbal

všecky hosty. — Lužičané jmenují večeři štědrou patoržicu či svačinu (svatjinu) a domnívají se, že musí buď složena býti z devatero jídel, buď že jedno jídlo devatero částí míti má ⁹⁾.

Po večeři ale, ježto na mnoze ráz oběti do sebe má, počaly se teprva pravé obřady na mnoze velmi starodávné. Vztahují se však hlavně na následující přírodní doby:

I. na ctění ohně.

Oheň byl starým bohem samým jako je u Indií Agni jedna z nejstarších bohyní Vědských. Zastupoval světlo i teplo a byl zároveň symbolem blesku, nebe otevírajícího. V Čechách slove až podnes božím ohněm. Plivníkové, zosobněné to blesky, lítají co ohniví draci o vánocích, přinášejíce chudým pokladů. Po večeři štědré chodívají děvečky české dívat se do pece a to po tmě, aby tam budoucí svůj osud shledaly. Vidí-li tam oheň, bude prý brzo hořeti, slyšeli ale v peci hlas modlícího, chystají se k smrti, zaznívá-li však v peci hudba, strojí se k svatbě. Pec a později kamna vstoupila jsou na místo původního ohniště, jež takorůzka obětným oltářem božímu ohni bylo a proti prvéjšímu kočovnictvu domácnost usedlou naznačovalo. Litviné kladou dítě po křtu hned pod kamna, buď ke kamnům ⁹⁶⁾. Německé děti ale volají: lieber o f e n ich bete dich an, hast du eine frau, hätt' ich einen mann, co je důkazem, že to bývalo původně posvátným pořekadlem dívek. Slovo o f e n, staroněmecké o v a n, pokládá se stejného původu býti co slov. o h e ň a ctí se tu co

bůh. Skutečně dívají se německé dívky do kamen jako české do peci, aby tam shledly muže ⁴⁰). — Děvečky české schovávají si též z ohně páleného o štědrý večer o hárků z ohniště a čarují jimi na den tří králů. Polena a klády zvláštní pálti o den štědrý bylo jindy po celé Evropě rozšířeno. V Mar-seillu k. př. zapalovali dubový balvan *calendreau* či *caligneau* zvaný. S tímto jménem srovnáme nížeji svou koledu. Litvané a Lotyšové jmenují štědrý večer *blukku-vakars*, kládo-večer, *block-* či *klotz-abend*. Skandinavští jmenují zimný slunobrat *jol* či *joli* a světíli jej *jul-blockem*, Angličané znají *podnes yule-clog*, jako Mecklenburčané *jul-block*. U jižných Slovanů, hlavně pak u Srbů, setkáváme se též s tímto prastarým obyčejem. Neb *balvan* takový slove u nich *badňak*, odkud i štědrý večer bral u nich své jméno *badňi dan*. *Badňak* je hlaveň, kláda, poleno *dubové*. Sekají *badňaky* před východem slunce a posypávají je již napřed žitem, zvlášť pšenicí, při čemž vítají příchod slavného toho dne slovy: dobré jitro i šťastný ty *badňý* den. Při soumraku pak zaváží si neb zanáší hospodář srbský *badňaky* domů, aby je naložil na oheň. Vstoupiv s ním do domu volá: dobrý večer i šťastný nám *badňý* den. Tu jeden čeledín posypává opět *badňaka* žitem a odpovídá hospodáři: dej ti *bůh* hojného štěstí. Pak na ohni postrká *badňakem* třikrát dále a jak mile byl dohořel, chápe se hořícího konce, a obnáší *badňaka* třebas maje rukavice, kolem včelných úlů. Po vykonaném obřadě kladé uhaslého již *badňaka* k mladé švestce či k jabloni. Mistry ho zdobivají i vavří-nem jako boha. Na Černé-hoře napájejí i *badňaky*

své t. j. polévají je vínem, při čemž, kde badňaky nese i domácím zároveň žbánek vína připívá. V Hercogovině pohánějí voly, kteří byli badňaky přivezli, skrz dům, zadními vraty je vyhánějíce. V Dalmatsku pálejí i latinští katolíci a kladou badňaky. Usečený stromek, z kterého povstal badňak, spotřebuje se též. Vršek t. jeho slouží v Srbsku na místě lopatky či pohrabáče na oheň „mjesto vatralja“ jak říkají. Na druhý slavný hod, na Boží t. přiváže k němu hospodyně hrstku lnu „pověs-mo“ zvanou. Obě ty věci hází potom na střechu. Při ohni z badňaků píkají buchty a rozdávají je všem, co se hlavně stává na Černé-hoře.

Voskovým svíčkám, při nichž se byli Srbové mirbožali, dávají v žitě na stole trochu pohořeti; stalo-li se tak, uhasínají jich pak žitem samým. Žito toto házejí slepicem, aby nesly mnoho vajec.

Co badňak sám původně as znamenal, nesehnáno udati. Že byl starým památkou nějakého boha, je jisto, dekládají toho výrazy ne jedné koledné písně ku př.: „za starého za Badňaka, za mladého za Boží t., Boží t. hají (kouzli, divy robí) po celém světě, po celém světě, po tomto.“ Poněvadž Boží mladý je sluncebóh, jenž vánocemi dobročinný svůj běh po světě počínal, je Badňak starý nejapšíše Perun, jenž obyčejně i Dědem sml, jako u Němců Donar altvater. Nejstarší bohové představovali se skutečně co klády nabalvány. I Češi počínají jednu koledu, ovšem že už spotvořenou, slovy: koleda, koleda Dědku, dej oříšku k snědku. Ořechy byly zasvěceny Perunovi. Páliti badňaka bylo tedy snad původně stejným obřadem, jako házení Bábu na jaře do vody, čili symbolem, že

zimný Perun vánočným ohněm, novým to světlem slunečným tak byl překonán, jako Morena-Bába (Jedzi-baba) jarnou vlahou.

II. Ctění vody o štědrý večer.

Jako oheň symbolem byl světla rajskeho, tak byla i voda symbolem vláhý nebeské či toho oblakového nebe, ráj kryjícího a v pověstech a bájích pod různými jmény známého. Oblaka sama deštěplná jmenujeme v Čechách až podnes babami, mlhu okolo měsíce pak studánkou. Pocestný v pohádkách hledající cesty k skleněnému vrchu, putuje obyčejně přes moře, přes něj ho někdy i baba-čarodějnice převáží. Myšlénka, že ráj baba pokrývá, vysvítá i ze slov v Igoře „črныja туѣja съ морja idуть, 'choťjaтъ pri-kryti 4 solnce“ t. černé baby (mrákavy) od moře jdou, chtějí přikryti čtyry slunce 94). Naopak ale narodil-li se kdo, t. j. vcházela-li duše jeho v tělo, musila se dříve vlahou nebeskou prodrati, odkud se i bájilo, že děti ze studně pocházejí. Nebe oblakové bylo hlavním sídlem Rojenicem či Sudičkám (Kmotříčkám), v jichž čele stála Zlatá-Bába, bohyně porodu. Poněvadž ale vody na zemi, jako se staří domnívali, vlahou toliko nebeskou vznikají, (o rose bájili, že padá s nebe, jako i med, jehož pak včeličkám jen sbíratí bylo po květinách) kryly vody i na zemi v bájích jakýsi rozkošný ráj, a pod nimi byl skleněný vrch či zámek, naplněn bohy a bohyněmi, ano i dušičkami. Protož jsou vodníci a vodné panny, Rusálky ku př., v přetvářkách báječných svazcích s Rojenicemi. K báji o skleněném vrchu a zámku pod

vodou zavdal snad leď sám příčiny, jenž průzračnosti (v které se modřeň nebeská odrážela) vodám právě tak odjímal, jako oblaka na nebi krystallovému ráji. Poněvadž se ale o vánocích pohané domnívali, že se otevírá nebe, nebudeme se tomu diviti, že i o štědrý večer staří se rádi dívali do vod a studní, aby tam shledali, co se v ráji děje, kde se osud kul. V tomto ohledě chová česká pověra pravdu v sobě, že kdo se na štědrý večer dívá pod leď, tam, co se mu po celý rok přihodí, uvidí. U Němců dívají se svíčkami do studní za stejným účelem. U Čechů házejí i dospělí do potoků jídel ze štědré večere, hlavně kousků vánočky. Větší ještě důvěru mají k studněm a studánkám; jim dávají obyčejně půl ořecha, půl jablka a kousek vánočky, místy i peníze, a házejíce těchto drobtův vánočných do nich říkají: studánko! tu ti nesu večeričku, pověz ty mně pravdu, co se tě ptát budu. Panny se jich i ptají, co jich milý dělá, neb odkud ženich přijde pilně naslouchajíce, zdaž by odpovědi došly. Za tímto účelem obracují někdy i nádobí, z něhož pomeje o svatvečeru vylévaly, dnem nahoru a položivše ucha svého na dno, slouchají, jaký šumot z něho vychází. Slyší-li sekat, bude manžel tesařem, bušit-li, kovářem, troubit-li, pastýřem. I voda sama, již o svatvečeru načerpaly, byla jim čarodějná. Srbové přinášejí si hned ráno vody, posypávajíce ji posvátným svým žitem. Ji namísívají i vánočky (česnice). Z ní varí vůbec po celý štědrý den. Němci dbali hlavně na vodu, teprva po půlnoci čerpanou, jmennujíce ji heil-wag, léčivou to vlnou, mající léčiti i sebe rozmanitější nemoce a neduhy.

III. Ctění vzduchu.

Vzduch spojoval, jak se pohané domnívali, nebe se zemí, obýván jsa spolu, jako i každý živel, zvláštními bohy. Pohnutý vzduch t. vítr měli zvláště za boha; král větrů či větropán je v pověstech netoliko bratr sluncepána a měsícpána, než i jim vévodí, věda vše, co těmto neznámo, poněvadž vše provívá. Bohové vzduchu mívali i dobrou i zlou svou stránku; za tou příčinou zjevovali se lidem i co bělbohové i co zlobohové či černobohové. Světloboh vzduchu, jak nám se domnívati jest, byl hlavně Svato-vít, či Vít vůbec, u Němců Wuotan či Odhinn, a bělbohyně vzduchu bílá paní, u Němců Perahta t. stkvoucí se, bílá, jakož fro Here, co snad nic jiného není, než dvakrát použité slovo „paní“ nebo „milostná paní“, jako naše Prija. Slujeť u Němců i Holda, Holla; i naše Lada doslovně není nic jiného, než Perahta („ladná“ dle Vaceráda bylo Staročechům tolik co stkvoucí se, jasná). Lada byla hlavně jasný a teplý vzduch letný, zvláště působící, aby v přírodě vše dokvétalo a dozrávalo; za touto příčinou proměnila se u nás Lada — Prija — bílá paní v bohyni lásky či ve Venuši, jako Perahta — Freja — Holda u Němců. Vacerád náš zná Priju co Afrodite, Ladu co Venus. Vzduch byl starým zároveň i sídlem duší zemřelých (nebohých); představovali si tyto co létající ptáky, jako o tom nás netoliko Kralodvorský rukopis nejedným místem než i národní podání a písně samy poučují. „Vyjde duša“, praví Kralodvorský rukopis, „z řvúcej huby, vyletě na drvo a po drvech sěmo tamo, doniž mrtev nežžen“¹³⁾. Otví-

ráme až podnes ihned okénko, když někdo byl zemřel, aby duše snadně vyletěla do povětří. V povětří nepřebývají duše na vždy, než jen na čas, odkud se bájilo, že první den bývá duše u jiných bohů (v středověku u jiných svatých a světic) než následující dny.

Jelikož duše v povětří přebývaly, stali se i božové vzduchu bohy mrtvých, ba i bohy smrtelnými; nebude se nám více co diviti, že i bílá paní smrt oznamuje, ba že s ní, pod jménem Meluziny u nás známé, mrtví létají, právě tak jako u Němců jich lze spatřiti, ve „wütendes heer“, co původně jen „Wuotans heer“ je. Slováci až podnes říkají: větr ho zavjou, vítr ho zavál, když někdo mrtvici zemřel. Ve Spišské stolici říkají Němci der Dschuck — nebo — der Wind hat es gerührt, když jim hovádce padlo ¹⁰⁷). Nejstarší výraz slovan-
ský pro představu záhubu v sobě nesoucího vzduchu pohnutého je Kralodvorský „bůřúce nebe“ v Záboji, jestli-že nebe v rozdílu s rájem si myslíme. Pročež i všechny druhy morových panen jsou povětrní duchové, avšak i ostatní nesvlekli se sebe bílého svého a původního oděvu, na sních zimný původně snad ukazujícího. Tak jmenují v Polště morovou dziewicu přímo „Povietře“, která se vždy bílou objevívá, jako Džuma ruská, Kuga srbská, a Smrt-nica lužická.

O čase vnočním myslili si Slované a Němci vzduch naplněným bytí mrtvými dušemi; o tomto čase říše minulosti pro báječné ustání slunce o půlnoci štědrého večera prý se spojovala s říší přítomnosti. Vidali tu noc netoliko zemřelé příbuzné, než i zástupy zemřelých svých národních reků, králů, za-

padlá neb utonulá města, hrady, kostely. Vídali dále, jak ve zbořených chrámech mrtví služby boží slaví, ano slyšeli i zvoniti a kohouty zpívati. Všecky tyto úkazy ničím jiným nejsou než důkazem, že staří Čechové v těchto dobách minulost v přítomnost obra- celi. Říkávali Němci o štědrém večeru: paní Hera ta litá (fro Here de vlughet). U nás metají o štědrý večer do vzduchu přehýšle mouky co obět pro Meluzinu, ježto se hlavně vichřicí ukazuje a s dětmi svými, t. s dušemi, pod ochranou její jsoucími, kvílí. Dává se jí mouky a soli za okna, aby se utišila. Na Slovensku ve horne Lehotě jmenují větrovou tu Runou a říkají, že vjetor pláče, nebo že Runa pláče; dávají jí mísku mouky neb krupice za okna, říkajíce: tu máš větříčku, uvař si kašičku, rovněž tak, jak v Čechách se o Meluzině mluví ¹⁴⁾. Runa ta snad je původně tolik co germanská Norna, neboť říkává se střídavě roniti a nořiti. I Němci znají Meluzinu jmenujice ji též Alvinne t. bílou. V Bamberku vysypala jedna baba při větru svůj pytel moučný řkouc: lege dich lieber wind, bring das deinem kind. Z tohoto obyčeje nám snad souditi lze, že dávali pohané mrtvým svým i mouky buď do popelnice, buď do hrobu, nebo snad kvílícím umírajícím na cestu věčnou. Srbsky je brašno mouka, starosl. brašeno jídlo, srbsky brašnjjenica či brašanica, viaticum, brašančevo sluje až podnes boží tělo. V Rusku jmenují Meluzinu prý pjatnici, co je obyčejně jménem pátku, dne to posvátného Prije (— Freitag, tag der Freyja, dies Veneris —). U Krajinců zastupuje ji sv. Gertruda, na Moravě sv. Anna ³⁾. V zemích německých, dlehdy ale slovanských, jmenují ji

i Gode a frô Gode; mnozí tu myslí na Gvoden, Wodana ¹⁵⁾. V některých krajinách českých jmenují ji Haldou (Holdou) majíce ji se vším právem za jaksi zdiřočilou bílou paní. I v Čechách chodí *Parychta* (u Slaného *Paruchta*) t. j. bílá paní na děti, ježto se na štědrý den buď nebyly postily, buď příliš byly jedly, aby jim břich rozpárala ⁶⁾.

Po novém roce utichnou tito větru duchové; i morové panny navštěvují lid jen do nového roku, co vše důkazem, že vánočný čas starým byl právě dobou, v které mrtví povstávali. I Římané slavíce na den štědrého večera svátek *Larentinal* či *Larentalia* nazvaný, přinášeli oběť larům t. zemřelým, jichžto bohyně matka slula *Acca Larentia* t. matka mrtvých ¹⁸⁾.

Poněvadž se v bájích bílá paní s Ladou či Venúší dosti zhusta, jak výše zpomenuto, stýká, dávají jí i děvčata opatrovati a to při nejhlavnější práci jich v zimě, t. když předou. Za tou příčinou přede i *Meluzina-Alvinne* sama a na větříčku sv. *Gečtrudy* hlodají dvě myšky, podoby to mrtvých.

IV. Ctění země.

Zemi ctíti bylo za starodávna všem národům obyčejem, vždyť byla jim všem matkou všeho. Země je řecká *De-meter* či *Gêa*, římská *Ceres*. Pohlížeti na ni s trojího stanoviska báječného. Poprvé se jim objevovala ráji naproti, působíc, jak se pohané domnívali, dolejší krajinu světa, jako ráj hořejší. Vidouce, že vše ze země vyrůstá, neměli podzemného za nečinnou toliko hmetu, než za činnou a dobročinnou

bohyni, ježto tajných svých pokladů lidem na bludni staví. Bájili jsou tedy, že v zemi je ráj jako ve vodě a nad nebesy a myslili, že o štědrý večer též se už čas přiblížil, kde země všeho odkrývá, co v sobě tají, že se otvírá, ukazujíc lidem pokladů svých. Shledali jsme už též, že o štědrý večer vše květe i pod sněhem, ovšem jen na krátkou hodinku či jestliže tomu dobře vyrozumíme, že květe jen v myslí báječně, ukazujíc takoruka myslí věřící to v ideální přítomnosti, co bude teprva v budoucnosti skutečné. Neb o vánocích, v zimě, byla země ještě ta uvězněná, začarovaná či zkamenělá panna princesna, o které slovanské pověsti tak hovorně mluvívaly. Jsou v moci buď zimního draka či čarodějníka, jenž co zimný bůh původně sám bývá upoután, čeká na osvobození jarné. Rozeznávají však pověsti naše předobře zemi zimnou a budoucí z ní vyvinující se přírodu — pannu. Země zimná se jim býti zdá hnusnou Jědži-babou, kostnatou ženou s vlasy rozčuchanými, co znamená utuhlost ledovitou a neuspořádanost vnější a neuhlazenost trávy, kvítí, stromoví hořejšího uprostřed zimy. Tato Jědži-baba (Jaga-baba) je v pověstech ráda v hustém lese, v říši to temnosti; les temen je zároveň tím způsobem symbolem podzimné a zimné říše, jako je zelený háj symbolem světlého ráje. Bába v lese je tedy původně tolik co litevská Nyola, polská Nyja, česko-moravská Nynva a skandinávská Hel, a „do Navy jíti“ je tolik co k Nyji jíti t. umřítí, neboť ný-ti či nav-iti je chřádnouti, mořiti se, starost. navatě je smrt a Nyja tedy tolik co Morana. Panna však uvězněnou v navě t. i v zemi zimné i ve vodě a vzduchu t. j. přírodu budoucí, jarnou nemyslíli si

hnusnou bytí, než jen bledou, smutnou, a někdy i spánkem dojatou. Vacerád ji jmenuje Porvatu, Proserpinu (Persephone) a rozeznává od ní Moranu, Hecate ¹⁹).

Probudí-li se ona panna z jara, stane se Porvata Vesnou a Morana či Jědži-baba Živou, kterou Vacerád Ceres jmenuje. Ona je rovněž Zlata-baba a jako matka Vesny. Za tou příčinou je u všech téměř národů bohyně smrti (zimy) úzce spojená s bohyní úrody a shledáme i na nejednom místě, že praotcové naši, když světvali přírodu nejbujarejší, nezapomínali svých milých zemřelých. Nebyliť v jich myslí mrtví, jakoby jich už nebylo více, než zdáli se jim býti živými ale jen odloučenými od bujarého pravých živých života, pročez sluli i mrtví ubozí či nebožtíci, nemajíce „do boha“ více či hojně jako živí a dávalo se jim tedy i pokrmů na hroby, kde těchto stálo. Tak nebyli starým i bozi zimní či bohové smrti vždy jen zlí, naopak mnohdy v podobě neúhledné a nehezke dobročinní, neboť leželo v nich jako símě budoucího blahobytu. Tak byla i země zimná dobročinná, co se budoucnosti týká. Pročez zacházejí zvláště na Slovensku se zemí až podnes velmi šetrně, majíce ji právem za posvátnou půdu. Nebij zemi, říká Slovák, nedá ti chleba. Nezapomínalo se na ni též o štědrý večer. Přinášeli jí jídla ze štědré večere a zakopávali je. Hlavně ale dbali v pozdějším věku na rybí kosti, za starodávna snad na nějaké pohanské jídlo. Rybí kosti pod stromy zakopané působí prý úrodu. Vykvítá z nich též, jestliže je byli přinesli v ubruse bílém, na zem a do ní je zakopali, bylina Řimbaba (pyrethrum ? matricaria ?), kterou snadno začarovávali psot-

ník. Tím jsme se dotkli i druhé i třetí stránky báječné země. Druhá totiž byla její poměr k smrti a třetí ruch nový k živobytí o vánocích, takorčka ruch k z mrtvých vstání. Znamení jsou i v tom ohledu pověsti o vánočné době. Poněvadž t. tou dobou čas nastával k osvobození oné panny, bájilo se po celé Evropě, že hlavně o svatovečer vánočný, kamení a skály se hýbou, jakoby už chtěly oživnouti; neboť zkamenělost je symbol zimy a jako na jaře, tak se dařilo i o vánocích, otkouzlování a otčarování zvláště dobře. Zimní bohové, na mnoze v podobě obrů, draků, čarodějnů přebývají někdy i v zámcích kovových, majíce tu princesnu pannu zajatou; osvoboditel této, mladý vždy to člověk, ba na mnoze nejmladší z tří bratrů, když dochází k nim, bývá jim nemil, neb jak říkají v pověstech, „člověčina obrům smrdí,“ pročež jen po krutém zápase konečně vysvobození následuje. Pozorovati hodno, že vysvoboditel obyčejně doma nezdá se býti hrdinou, než někdy popelva-lem toliko, ba i kůň, tatoš či tatošík, na kterém buď k osvobození spěchá, buď osvobozenou princesku unáší, líhá někdy jen na hnoji, nemaje vnější krásy a úhlednosti. Jeť osvoboditel právě mladistvé slunce, či nejmladší z tří měsíců zimných a koník jeho vůbec obraz ochablé zimy a země, kterážto však dospívá a na cestě vždy víc a více síly nabývá. Obzvláště pak bývá tatoš symbolem z nova osvětleného vzduchu, kůň větrný, bruna Svatovítova. Pročež krmí se tatošík v pověstech rád ohněm, t. slunečným světlem a teplem, čím rozjařené podoby nabývá. V srbské pověsti „devet pavic“ ku př. je koník chřastavý, ale

osvoboditel otře ho (vlahou jarní) a udeří (bleskem jarním) a kůň se svítí jako by měl zlatou srst ⁷⁶).

V. Ctění přírody vnější, polí, zahrad, stromů.

Louky, pole, zahrady jsou místa, na kterých právě země jeví svou dobročinnou moc. Obrazivost báječná pohanů viděla již o štědrý den tuto dobročinnost přítomnou. Švédové ku př. vidí o vánocích pídimužlíky robotiti na ledě, jako by žně byly, a snopy dovážeti domů. Soudíli i skutečně z velikosti snopů, jež báječně na ledě byli viděli, na velikost skutečných snopů v budoucnosti. Chudého měšťana Budišinského (na Lužici) potkal jednou o štědré noci na cestě pídimužlík, maje velký okrouhlý klobouk na hlavě. Ten mu darovat jablek a ořechů, ježto byly zlatem, jak mile jich byl domů přinesl. V Čechách je hlavním svatvečerným obřadem, třásti v zahradách stromy t. probuzovati je ze zimného spánku. Vodívají rodiče v Čechách děti v noci té před východem slunce do zahrad, kdežto říkávají toto: stromečku vstávej, ovoce dávej, dnes je štědrý den. Opakující píseň házejí rodiče na strom jablka a děti sbírají radostně ty dary, zpívající při tom: stromeček vstával, ovoce dával, že je štědrý den. Obřad to patrně symbolický. Děti chtějí přítomnou Moranu ve stromích probuditi v budoucí Živu. Lužičané třesou též stromy, avšak v čas půlnočný, když se t. vyzvání na jitřní, aby jim hojného ovoce nesly. Srbové ale hrozí stromu ovocnému, jako by ho chtěli utíti, sekerou, načež jeden z nich volá: nesekej, bude roditi

a když se to hrození a připovídání třikráte bylo opakovalo, volají všickni: Bude roditi.

Leckde tlukou Srbové buď rohem, buď kostí z božjtné pečeně o kořeny ovocného stromu říkajíce: Já tebe rohem, ty mne rodem t. úrodou.

U nás kladou dívky po večeri částky jídel pod stromy, co upomíná na pohanské obětování, jestliže si na Kralodvorský rukopis vzpomeneme, kde se v Záboji žalostně pje: „I přijde cuzí úsilno v dědinu i cuzími slovy zapovídá — i nesměchu se bít v čelo před bohy, ni v s ů m r k y jim dávati jiesti, kamo otčik dáváš krmě bohóm, kamo k něm chodieváš, posěkachu vsie drva i rozhrušichu vsie bohy.“ A v Čestmíru přímo řečeno: „pode vsie drva vložie oběti bohóm.“

Stromy slouží na štědrý večer též k věštám. Třesouce jimi říkají: třesu, třesu, třes, ať se ozve pes. Z které strany pak nějaký pes zaštěká, z té očekávají ženicha. — Podobně věští z rybích kostí pod stromy zakopaných. Jakého stavu první člověk je, jenž okolo těch stromů jde, takového stavu bude jich ženich.

VI. Ctění zvířat, hlavně pak domácích, pastýřských.

Rozdílu tak přísného, jaký nám je mezi lidmi a zvířaty, neznalo vůbec pohanstvo, přírodu co božstvo slavic. O štědrý den pak mizel téměř i obyčejný pohanů rozdí, jako mizely hráze mezi budoucností a minulostí. Zvířata a hlavně domácí, užitečná stála tu člověku téměř rovná. Shledali jsme již, že jim lepší píce podávali, že je lépe obstarávali než jindy,

že se jim udělovalo i posvátné štědrovky. Pohledmež i na některé jiné obřady.

Zbytky rozházejí hospodáři z ubrusu po stodole říkajíce: myšky, sjezte si ty drobty a nechte obhlí na pokoji. — Psovi na dvoře hlídajícímu nastrká hospodář kousek česneku, kousek chleba a ryby do hrdla a vodí ho třikráte okolo domu. — Hospodyně činí taktéž houserovi, kačerovi a naposledy kohoutu, přivazuje je za nohy, vodí je okolo domu třikrát, a napotom je z okna po zpátku vystrkuje. Toť vyjasňuje snad slova koledy: koleda, koleda, dědku, dej oříšek k snědku, koleda, koleda oknem ven. — Hospodyně opravuje si i husu i slípku, aby hodně nesla takto: natluče si ořechů a dává jim tolik jader, kolik vajec by ráda očekávala. — Někde zapíchají do chleba kousek česneku a dají ho psu; pes takový jestli že jej po tom třikrát z okna byli vyhodili, stává se tak udatným, že se ani čerta nebojí. — Hospodářové mají též ve zvyku, uhoditi palicí neb holí třikráte o plot, aby ten rok liška slepic nebrala. Dívky házejí rybí kůstky do kurníka, klepají potom na dvířka a pilně naslouchají, co uslyší; ozyvá-li se slepice, ostane holka rok ten holkou, ozyeli se ale kohout, ztratí dle jedněch věnec, dle druhých dostane vdovce. — V Lužici naslouchají ale děvčata před konírnou, zdaž se věštlci koně řehtají, jeli tomu tak, vdají se ⁹⁾.

O půlnoci obživne prý celá příroda a hlavně počnou všechna hovádka mluvíti, není ale radno poslouchati je, poněvadž nežádny, kdo přírodu obživlou a hlavně zvířata mluvící byl slyšel, neštěstí ještě neušel ⁵⁾. Toť víra Slovanům s Němci společná ¹⁷⁾.

VII. *Slavění svobody nevázanější v společenském životě.*

Slunobrat zimný jsa počátkem navracení se ráje na zem, byl všem pohanům i dobou rozkoši a nevázanějšího než jindy životy. Bozi navštěvovali o těch dobách lidi, a lidé vídali netoliko do ráje nebeského, vodného a podzemného, nýbrž možno jim i bylo čarami vstoupiti, ponořiti se a vletěti v tyto říše. Svět a ráj splýval myslí pohanské v jedno, v jedno i člověk a bůh. Následkem toho minuli i rozdílové stavů lidských na ten čas, nižádný neměl býti chudým — dávalo se štědrých darů — nižádný neměl býti poníženým — sluhům a služkám vyhovělo se co možná a volno jim bylo, vystupovati o vánoce ze služby — dětem sloužili dospělí, dávajíce jim toho dne přednost před sebou hrajíce s nimi a obdarujíce je. Toť byli význam římských Saturnalií, ježto 17. prosince počínajíce 23. konec svůj braly, toť význam i německých anklopfereinstage a konečně i význam obyčejův slovanských o vánocích a hlavně o štědrém večeru.

U nás ovšem utuchl již téměř nevázanější tento život a jeví se jen větším ruchem společnosti, hrou s dětmi, místy i s čeládkou v karty a rozdáváním darů, u jiných však Slovanů zachovaly se toho ještě patrné stopy. U Rusů přestrojují se k. př. buď do národních krojů starších dob, buď do podob zvířecích, jako: jelených a p. a to tak, že jich poznati nelze. V zakukleninách takových tropí pak nejružnějších žertův i v domě i mimo dům, buď na ulicích škádlíce okolo jdouc, buď navštěvujíce domy známých svých. Jme-

nují se tito přestrojenci místně okrutníky. Doma i dívky provádějí žertovných her a to dílem pro sebe, dílem ve společnosti mužských a mají „tato krás-
 nija dievušky“ či podruženky toho času na vůli, směleji žertovati s mužskými než-li jindy. Hrají si zvláště na „slepoj kozel“ — na „sidžu-posidžu“ (sedím posedím, při které hře dívky i na klín se berou) — na „choroniz zlato“ (zlatý prsten uschovávat) a p. ²⁰). Převlekání to okrutníkův nelze však bráti v pouhém významu našich maškarád, poněvadž význam hluboký, měny t. v přírodě počínající tím časem, do sebe mívalo, ba i význam spojení a rozpojení duše s tělem. Okrutníci byli jako duše bez těla, mohouce vejíti buď v to, buď v ono tělo. Na domněnku tomto spoléhají i báje o vlkodlácích (wer-wölfe, menschen-wölfe) po všech vlastech slovanských rozšířené, nikoli však báje o úpírech (vampyre), ježto tak hrubě s oněmi se míchají. Úpírství musilo v Evropu zavítati nějakým národem asiatským, jenž mrtvých zcela nepálil, než jen pochovával, poněvadž sežžený po smrti člověk nikdy nemůže býti úpírem. Připomínám zde i výroku Herodota o Neurech či Núrích, národu to slovanském v podkrají řeky Bohu sídlícím: každý z těchto Neurův stával se prý jednou v roce vlkem a to na několik dní, bera potom zase bývalý svůj způsob na sebe. Pročež se i pravilo, že jsou tito Nůři čarodějníci ²¹). Škoda že Herodot neudává doby, za které se stávali Nůři vlky, snad by se tím čarodějnictvo jich proměnilo ve svátečné okrutnictvo. Vlk býval starým pohanům zvířetem bohům milým, Řekové znali i Zeusa v podobě vlčí (Lykaios), a syn germanského Loki Fenris-ulfr je, ač bývá

mezi bohy, v podobě vlka. Starým Čechům slul prosinec Vlčencem či vlčím měsícem a jak rozšířen býti musil původ jména toho, vidíme z jména prosince nizozemského wolfs-maand a Lotyšského vilku-mēnesis. Že to nenaráží na pouhé snad panování vlka v zimných lesích, dokládá obřad Polský. U Poláků t. nosí na štědrý večer a na vánoce vůbec buď mladé chycené vlče, buď vycpaného vlka buď kůži toliko vlčí jako na odív a říkají až podnes pořekadlem: běhá s tím jako s vlčí kůží po koledě, rovněž jak my pravíme: nosí to po koledě, když někdo něco příliš na odív vynášl. Aby to vlk vzal, je tolik co aby to kozel a čert vzal a tito stojí vždy na místě boha pohanského. Jižní Slované mají znamenité v tom ohledu přísloví o vlku. Praví t. „pítali se kurjaka (vlka), kad je največa zima a on odgovorio: kad se slunce radja“ (když se slunce rodí t, o vánocích). O vánocích ctili Římané narození nepřemoženého slunce (nativitas solis invicti, 25. prosince) ²²).

Snad se i v českých koledných zpěvích ještě stopy zachovaly obřadu převlékatí se o vánocích ve zvířata hlavně pomocí kožíšků obrácených na ruby. Jedna koleda k. př. zní: koledy vám dám, po jablíčku, po oříšku, obleknem se do kožíšku — jiná: nedáš-li nám oříšek, roztrhám ti kožíšek. Přestrojovati se pohansky ve zvířata a baviti se pod rouškou tou nevázaně na štědrý večer a o vánocích splývalo s jinými obřady tak ouzce, že právě proto měla církev obřady vánočné v ošklivosti a zákazy hojnými i proti koledám vystupovala, až je konečně ukrotila v nynější mírný způsob, téměř ničehož více, alespoň u nás, nemající z pohanstva ²³), hlavně co se týče rozpustilejšího živobyti. Neboť v ohledu jiném až ku podivu

mnoho ještě stop pohanstva najdeš. Přihleďmež tedy k nim. Týkají se hlavně zvěstování, pak čarování.

Zvěstování na štědrý večer.

Jako hospodář z klíčení obilí již poznává budoucí úrodu či záhubu, poznávali i pohané z počátků vánočních budoucí takořka rok. Vánocemi klíčil se jim nový čas, mladší bohové počínali panovati nad stárnoucími a to, co podávali lidem na začátku vánoc, na štědrý den, bylo jako símě na ukázkou budoucích darů. Pohanům byla za té doby celá budoucnost na mysli. Německý národ zachoval si ještě toho domnění, že se v noci štědrého večera — nebo o vánocích vůbec — jeví sbor ohromný pídimužiků v čí podob a zárodků všeho ještě nenarozeného, zárodků to lidí, zvířat, rostlin ¹⁰⁰). To se stívá prý zvláště o půlnoci, poněvadž se o té hodině domnívali, že se v ní stýká minulost (mrtví) s budoucností (s nenarozenými). Každá případnost sloužila jim tedy k tomu, předvídati budoucnost t. zvěstovati ji.

Český hospodář sloupáť ku př. z cibule 12 kabátků, naplní každý trochu solí a ponechá to stát až do rána. Podle stupně, jak se sůl byla rozpustila v jedné každé části, věští stupeň vláhý budoucích měsíců. — Rovným způsobem pozorují o těchto dobách povětrnost. Povětrnost 25. prosince předpovídá povětrnost ledna budoucího, povětrnost 26. pros., února atd. — V Rusku prorokují z malých drobtů chleba, ze soli a ze tří kousků uhlí, jakož i z mísy naplněné vodou, okolo které však svých šperků byli nakladli. Při tom zpívají zvláštní a prastaré písně, v kterýchž

se vždy opakuje výraz sláva! co hlavně našeho Kollára zavedlo, domnívati se, že Sláva byla jakási bohyně ⁵¹⁾. Prorokují Rusové též z toho, jak hoří svíčky a jak svítí posvátná lucerna, kterou schvalně uprostřed pokoje zavěšují, ji z pestrých látek hlavně papírových zhotovujice. U nás říkáme též, že kdo shasne na den ten svíčku ji cídě, se budoucího štědrého večera více nedočká, rovněž jako ten, jehož stín je viděti dvojit. — Dívky naše rozpouštějí pod komínem na ohništi olovo a slévají je přes hlavu po zpátku do svícené vody soudíce po tom z podob ulitých, co se stane: vidí-li ku př. pluh ulitý, soudí že bude manžel jejich rolníkem a p. — Chystají si též v počtu vždy nerovném podle osob přítomných 3 neb 5 neb 7 skořepin jako ložky, na kterých dušičky v podobě svíček sedí. Mládenci zapalují si hlavně svíčky červené, panny bílé; stavíce ložky tyto na svícenou vodu pod komín, kde je i zapalují, hledí pilně, jak se jedna skořápka k druhým blíží, poněvadž z toho, jak se přibližují, soudí, kdo bude koho. Poněvadž ale svíčky v bájích jsou symbolem živobytí, soudí zároveň z uhasnutí rychlejšího svíčky některé, že bude kratší živobytí osoby té, které přináleží. — Nakrojí-li kdo na štědrý večer jablko a oštiny ukazující jen hvězdu čtyřpaprskovou, umře kdo byl nakrojil, jeli ale hvězda vícepaprsková, bude dlouho a šťastně žiti ²¹⁾. — Děvečky berou též střevíc volně na nohu a přehazují ho nohou přes hlavu, obrátí-li se pádem patou ven z dědiny, neprovdají se ten rok, leží-li ale špicí ven, bude brzy svatba. — Dívky vytahují též polena z hranic dříví, aby jimi věštily; je-li poleno rovno, bude jich muž hezek, ne-

rovno-li, škared. — Děvčata si schovávají od každého jídla kousek, dávají je do uzlíčku a kladou pod polštář, ve snu se jim budoucí manžel zjevuje. — Hospodář bere nůž a přiváže k němu s jedné strany chléb, s druhé strany kousek housky; zrezovat-li nůž při chlebu, ~~modí se žito~~, při housce-li, ~~pšenice~~. *bude žito a žito — na prnici.*

Čarování na štědrý večer.

S věštbou jsou čáry úzce spojeny, neboť vyvádějí účinky mimo pořádek přírodní do skutečnosti, jako věštba mimo ten pořádek hledí do budoucnosti. Vánoce byly však časem prospěšným k čarování, poněvadž tu bohové darů obzvláštných podávali lidem a jako lidem se rovnali, je navštěvujícíe.

Proč ~~ž~~ vlézá v Haliči nejstarší žena pod stůl a počíná kdákati, jako by byla slepice vejce snesla a to prý pro to, aby na příští rok slepice hojně vajec měly. Podobného cosi děje se v Srbsku. Když donesly badňaky své do domu a je na oheň uložili, bere hospodyně trochu slámy do rukou a počíná kdákati, postýlajíc slámy po jizbě, děti pak za ní chodíce pištějí co kuřátka. Na to metá hospodyně několik ořechů po slámě. — V Čechách je pověrou, že u stolu se musí seděti po páru, aby nikdo neumřel, hlavně pak není radno, aby jich 13 zasedlo za stůl, což naráží snad na 13 starodávných měsíců, jako v pohádkách bývá volno, do 12 komor se podívati, nikoli však do záhubné 13té. Není též dobro seděti obrácen přímo k dveřím budiž to již zadkem, nebo předkem. — Kdo bosou nohou, než se byl posadil, na sekeru u stolu ležící vstoupil, nebude mítí nohu bolavou.

Sekera a kladivo byla starým co znak Perunův posvátna. — Pod bílým ubrusem má mítí jeden každý hromádku peněz před sebou, nechce-li býti prázden peněz po celý rok. — Lejno kraví do nějaké nádoby nachycené a koštětem, kterýmž se chlív vymetává, rozmíchané, slouží k divotvornému kouření ve chlevě a okolo stavení, začarujíc zlé duchy. I močí kraví vykropují vše stejným úmyslem. — Míšty udušují prý v Čechách tajně i černého kocoura a vaří ho; místy prý ho jen zaškrcují, ale tak, aby se žádná kost v něm nepolámala, potom ho tak dlouho vaříce, až maso od kostí odpadává. Z těchto kostí vezmou sobě sanici, aby se stali neviditelnými a aby se před nimi poklady otvíraly. — Nakřeše-li se ten den psovi do očí, nestane se běsným. — Za „dohvězdného večera“ poslouchají děvčata slovenská pod obloky (okna), odkud by nějaký hlas přicházel, odtud že i manžel přijde. ²⁷⁾ — Zabloudil-li kdo na cestě, nechť se jen upamatuje, s kým o štědrém večeru seděl spolu za stolem a vyzná se hned v cestě. (Podobný je účín, jestli se upamatuje, s kým dělil kraslice o velikonoci).

Soujem však všech pověr soustředil se v bájení o čarovné půlnoci štědrého večera, hodiny to, v které se stýká minulost či smrt s budoucností, s novým živobytím. Vypravujeť pověst, že roku 924 v Stargradě Pomořanském počaly umrlčí hlavy zabítych křesťanů, které okolo zámku byly rozestaveny, zpívati gloria in excelsis ¹⁰²⁾. I nyní věří lid ještě, že kdo jde o dvanácté na křižovatka nebo na hřbitov, tam spatří ty, co toho roku zemrou, zvlášť když se sukovou děrkou prkna z rakve dívá. Neboť ti, kterým je souzínou umřítí, chodí již tuto hodinu

s ostatními umrlými na mši svatou. — Děvčata česká v jižních krajích mají jdouce na jitřní za pasami zastrkané květonci haluze, hoši ale jdouce přes stoku smáčeji dva prsty pravé ruky a dělají si na pravém lci kříž. Na to děvčata očekávají, že si milovaný hoch ze zápasí vytáhne proutek, hoch ale opět očekává, že milované děvče mu setře mokré líčko. Stává-li se bojí od nemilovaného, hořekují si.²⁵⁾ — Kdo o jitřní sedí nebo klečí na stoličce z devatera dříví sestavené, pozná všechny čarodějky, jež jsou v kostele, stojí totiž zády obráceny k oltáři.

Po jitřní líbají se Srbové v církvi všickni a smiřuje tu se mnohý, jenž dlouhý čas žil v nepřátelství. U Rusínů se to stává po vzkříšení.

Jest-li že v Čechách ráno na štědrý den vstoupila první ženská v dům, soudí hospodář, že bude mítí kráva jeho jen jalovičky, vstoupil-li ale první muž, že býčky. U Srbů jmenují první návštěvu na božít polazajnika či polaznika, jehož si ale vyvolívají, se domnívajíce, že jím mohou býti šťastni či nešťastni po celý rok. Jeho příchod, jenž se jistými obřady vykonává, je takořka první krok do nové letné doby.

Jména slovanská štědrého večera a vánoc.

Jméno štědrý večer (ščodry dzień u Poláků, largus vesper, largum sero v latině středověké) je samo sebou jasné. Slovenský výraz „dohvězdný večer“ a ruský „zvjezda“ je bezpochyby církevního původu. Též slovinský „sveti večer“ či „božična bila“ (vigilia) je dlema aspoň církevní. Luži-

cký „svačina“ naráží co svatčina na posvátné hodování, „patoržica“ co znamená, nevím. Českoslov. výraz babí večer souvisí báječně s výrazem starých Anglosasů modra-neht t. matek noc²⁹⁾. Srbský badňi večer a badňak odpovídá, jak výše dotknuto, skandinávskému jul-block a litevskému bluku-vakars. Ruský sočeljník je štědrý večer, rovněž jak svatvečer tří králů.

Jména vánoc jsou: rus. karačun, keročun (ve Psovsku sobótky), srbsky či vlastně jihoslov. božit, božić, božiten dan, česky: hody, vánoce, světlé svátky, štědrovicové sv., slov. v j a n o c e, k r a č ů n, kračoun, bulh. k r a č u n, rumunské k r è č u n u, maďyar. karáczony, lužické gody. (Jiná jména, jako st. sl. bogoroždenje, rus. roždество, gviazda, české hod b o ž í, polsk. boże nardzenie jsou křesťanského původu).

Slovo v j a - n o c e, v á - n o c e zdá se býti skraceninou, nesnadno to ale na jistotu povýšiti. Myslílo se, že v á - n o c e je německé w e i h - n a c h t, čemuž ale odporovati sluší. Nižádného velkého svátku jméno nevypůjčili si Slované ode Němců. Štítný již zná „vá-noce,“ tehdáž (r. 1376) nevyslovovali Němci ještě w e i h - n a c h t, než w i h e n - n a h t či w i - n e c h t e n a z toho nepovstalo hláskoslovně nikdy v á - n o c e. — Poněvadž Bohemarius má v á n o c e aequinoctium, rovnodenní, mělo se slovo vanoce za v á h a - n o c e, co by ovšem na rovnodenní, nikoli ale našim hodům slušelo. Zdá se to býti jen výmyslem Bohemaria, jako mnoho jiných středověkých jmen. — Snad povstala skracenina — jestliže vůbec v á je skraceninou — z kořene v i e, v ě (ku př. v ě - h l a s), jenž dle zákonů hláskoslovných za sta-

rodávna slouti musil vai, proměniv se ve via (vjanoe slovensky) vie, vě, vá. Znamenat velký, dobrý ku př. st. české vie-blas, věhlas (Výhoň, Vacerád) velká moudrost, vě-hodný tolik co vel-hodný a vjanoe, vánoce byly by stejného významu co velikonoce t. slavné noce, hody. Pro příbuznost indoeurospkých jazyků uvádím, že rovněž u Němců slůvko wie, wei, wî, wê znamenalo svatý ku př. Vê-Freyia, svatá Freja. Ve (genit. Vea) je též jeden bůh z trojice skandinávské. Odhinn, Vili, Ve jsou bratři, jako Odhinn, Thorr a Freyr. Sesilněn spatřuje se kořen vî ve slově staroněmeckém vîh, svatý, vîh-an, weih-en, světiti. Avšak i kořen va ve slově va-tra, oheň t. světlo-noš je pozoru hoden, o čemž nížeji bude řeč. Co slovo kračun původně znamenalo, není snadno určití, nebral bych je rád co krat-šun, kratšínoce, než za slovo původného kořene. Nejstarší forma jeho musila by býti karakunas, kar-ak, korak je krok. Kořen kar znamená řezati (obětovati), kár-as je litevsky boj, vojna, kár-a u nás trest, u Slováků kar, tryzna, domácí hody po pohřbu, lat. car-men, původně zpěv věstící. Polabsky je prosinec trebe-mon měsíc třeb či obětí. Kračun je tedy buď měsíc či doba obětí, buď vztahem na slunce kráčeující, pokračující, sol invictas. Srov. „krok slunce“ v Kralodvorském rukopisu. Božít, božíc je bůže a naráží na pána Krista, jestliže v užívání vešlo u Jihoslovánů v křesťanské už době, jestli pak v pohanské, znamená mladé slunce, kračuna (25. prosinec byl u Římanů dies natalis solis invicti, jemuž předcházely Saturnalie).

Všechna sláva vánoc byla sústředěna v štědrém večeru a málo tedy máme pozůstatků polanských obřadů za dne vánočního samého. V Haliči vyšperkují sice chrám smrkovými letorostmi, ale zpívají již církevní koledy ku př. „dzieciatko się narodziło, všistek sviat uveseliło, vesola novina, poviła nam syna Maria,“ jako též u nás. U Srbů snad ještě nejvíce pozůstatků z dávnověkosti. Tam, hlavně pak po Bosni a Hercegovině, chodí časně ráno hospodář sjačati t. křičeti: sjaj (svif) bože i božif našemu . . . a jmenuje toho, komu přeje blahobytu. U nás chodí prý též hospodář, jako o veliké noci, se dívat na východ slunce do zahrad, modle se tam. V Srbsku přináší vyvolený Polazajnik, o kterém jsme se výše byli zmínili, žito v rukavici a pověděv ráno u vrat: „Ristos se rodi, sypá z ruky žitem po domu i ti z domu posypávají jej též odpovídající mu: opravdu narodil se. Potom počínají opět obřady s badňakem. Polaznik t. skreše badňaky t. j. bere lopatku či vatralj na oheň a bje tím v badňaky, aby jiskry hojně skákaly, říká: tolik hovězího dobytka, tolik koňů, tolik koz, tolik ovcí, tolik vepřů, tolik úlů, tolik štěstí a zdaru. Potom rozhrnuje polaznik popel na kraj ohniště a hází do něho několik „par“ (tureckých drobných peněz) neb i nějaký větší peníz, jak kdo může. Některý přináší pověsmo (hrst lnu) i pověsí je přes vrata. Když si chce polaznik sednouti, hledí mu domáci podtrhnouti stoliči, by upadl, sedí-li již, ohruují ho ženy velikou přikrývkou neb húní, „aby se jim chytala hustá smetana.“ Na Slovensku polazuje se též, ale tam je polazovati jen choditi z domu k domu s přáním a to od kračuna až do nového roku. Jako

polazník v Srbsku, tak se i každý, kdo přichází přát na Slovensku, slavně hostí.

Mámo srbské obyčeje je vánočný obyčejný i ruských děvčat, hádati koněm, snad nejstarší všech pozůstalých. Vodi koně přes dvojitou voj od drožky, klopytne-li kůň, bude muž jich budoucí zlý, naopak ale dobrý ²⁰). Znám, že pohanští Slované polabští vodívali koně věštbou přes kopí.

Ze mě se též otevírá o vánočných dnech, jak už víme. Jako pod vodou, myslili si t. staří i pod zemí jakýsi ráj, naplněn i když ne zlatým světlem, předce zlatem, stříbrem, slovem poklady. O všech hodech, kde se otvíralo nebe, otvírala se i zem, t. j. poklady se ukazovaly a to zvláštním světlem, čemuž „zlato hoří“ říkají. Na Slovensku a v Čechách jmenují světýlka či bludičky presušena penazi, poněvadž myslí, že kde je bludička, tam se peníze přesušají vyhárající plamenem modrým. Zlato zdálo se vůbec starým býti podobno stuhlému světlu. Avšak čas zimy a ledovité hroudy překáží tomu, že lid o vánocích nebaží tak po těchto pokladech, jako o velikonocích a o sv. Janu křtiteli, jakž uvidíme. — České i ruské dívky připravují si ze žáby pomocí mraveníšť, do kterých tajně v noci žabu kladou, žabí kostru. O vánocích píchají prý tím háčkem žabím jinocha, který se jim líbí, jenž se stává tím poután k nim. Znelíbil se jim ale jinoch, odstrkují ho lopatkou žabí.

Že o vánocích též Parychta či bílá paní (Meluzina) i ve větru se ukazuje, když sněží, svou postel nebeskou ustýlajíc a že lidí v příbytcích navštěvuje, a to prý někdy v letném už oděvu, hledíc zdaž vše

upředeno, patrně je samo sebou, neboť jsou jí celé vánoce t. dnové až do 3 králů svaty. V Němcích ale, i v krajinách někdy slovanských, jako v Pinzgau (Windisch-gau) běhají po celé vánoce hoši „Berchten“ zvaní, jako běsi po domech a ulicích, chtějí tím ruch toho času nápodobiti.

Se strany společenského živobytí byl čas vánoční, jak říkají na Slovensku, slobodou, měli t. svobodný týden odcházejíce volně po skončeném roku ze služby. Pročež je v Čechách vánočkovati tolik co martinkovati, toulati, hýřiti (viz též den sv. Štěpána). Na Moravě zpívají: „Vánoce, vánoce! skoro-li budete? Ubohé syrotky kaj se podějete? Co mají rodiče, to půjdou do domu, a já syrotečka ze služby na službu. Ve Slezsku ale takto: Vánoce, Vánoce, skoro-li buděče, vy švarné děvčátka ze služby puděče“²⁸⁾.

Den sv. Štěpána: 26. prosince.

Sv. Štěpán je a byl mezi lidem slovanským a německým patronem koní, a stoupil tu na místo jakéhosi pohanského boha, snad Velese či Svatovita. Horlí náš Štítný vřele proti zneuctívání sv. Štěpána takovým úřadem, jako i jiných svatých. Právě totiž r. 1374: Mnozí cti svaté jen pro zdejší odplatu, právě pohanským obyčejem: jako sv. Štěpána aby v koně byli šťastni. — Lepší má úřad sv. Štěpán než by koňmi vládl, ano koni byli dříve, než byl sv. Št., kтой jimi vládl? či-lij' se ten bohu pronevěřil, ještěj' vládl jimi dříve, žej' odjat jemu jeho úřad a dán sv. Št.? — Hledajž, žej' jsou to pohanští obyčeji a brzot by z nich mohl blud býti“²⁹⁾.

Němci jmenovali den sv. Št. *groszer pferdstag* a dávali koněm svčceného ovsa a sena potravou, pouštějíce jim zároveň žilou, poněvadž krev ta prý byla léčivá mnohým nemocem. Světli v kostele též oves ³⁰). To se stává i v Polště ³¹). V Haliči zachoval se u Rusínů i Poláků v tom ohledu obyčej prastarý. Pohazují t. až podnes kněze, když přichází mši svatou sloužit i když od ně odchází, ba i stojícího před samým oltářem, odzpívavšího: *ite missa est*, plnými hrstmi ovsa a to starí i mladí, mužští a ženské tak dlouho, dokud nepokropil je svčcenou vodou ³²). Pohazovati je jeden z pohanských obyčejů darovati něco, jako nakládání, zavazování ³³). Viděl jsem sám v Haliči, jak nejen kostel, než i oltář ob-sypán a postlán takorůzka byl ovsem.

U nás pekávali a pekou ještě místy pečivo v podobě podkovi a jmenují je též podkovy či podkůvky. Pečivo to bývalo zvláště darem vánočním. Teď ale pekou podkůvky místo rohlíků i na den sv. Martina a rozeznávají je od podkůvek sv. Štěpánských nádivkou. V jednom starém rukopise ve Vídni jsou zaznamenány spůsoby zaříkati neduhy, jeden zní takto: „*Petrus, Michahel et Stephanus ambulabant per viam, sic dixit Michahel: Stephanus equus infusus, signet illum Deus, signet illum Christus et erbam comedat et aquam bibat*“ ¹⁰). Byli však koně o vánocích zvlášť proto v úctě větší, poněvadž bývali v bájích vždy symboly rychlosti a tedy i světla a jakožt zimní bohové pohybovali se po vozích, jezdívali vždy světlobohové. Za tou příčinou slaví až podnes Švédové den sv. Štěpána tím, že jezdí o zá-

v o d ¹⁹⁰). V pověstech jsou koně též symbolem vzduchu a větru, ba i oblak nebeských.

V Polště vystupovali zvláště na den sv. Štěpána ze služby, jako u nás na vánoce vůbec, pročezdí jedno Kašubské přísloví: na svjēti Štepon koźdi sobē pān.

V Čechách na den sv. Štěpána chodí děti „po koledě“ t. j. sbírají dary zpívající při tom zvláštní písně, počínající: „Koleda, koleda Štěpánku,“ o kterýchžto koledách my ihned bližšího povíme. Někde ku př. ve Vysokém Mýtě jsou děti koledující opatřeny žilkami (pomlazkami) ²⁵).

Koledy v čas 12 nocí vánočních.

V starších dobách byl čas od 24. prosince až do 6. ledna svátečním hodem, jak výše už povědino, za této doby bylo přání k nastávajícímu novému létu a obdarování hlavný účel toho, proč chodili lidé od domu k domu. Tento čas se končil dnem 3 králů, co „koledu zavíratí“ v Čechách sluje.

Němci jmenovali týž čas „die zwölf nächte, anklöpperleinsnächte, rauchnächte“ a p. Že obřady za nocí těchto jak u Slovanů tak po celé téměř Evropě v podstatě jedny a též bývaly, shledáme ihned ze zprávy jedné středověké ³⁰). „Sunt, qui in his 12 noctibus multas vanitates exercent, qui cumulos salis ponunt, per hos futura praegnosticant, qui calceos per caput jactant, qui arbores stramineo vinculo cingunt, qui cum micis et fragmentis, quae tolluntur de mensis in vigilia navitatis Christi sua sortilegia exercent, ex umbra accensae candelae mortis,

ex 12. dierum tempestate futura totius anni auguria capiunt.“

Dnové tito, obřady za nich odbyvané a písně při těchto zpívané sluly v středověku po celé téměř Evropě ²³⁾, kalendae, ale jen u Slovanů a Litvinů se ve slově koleda, kalēdos jméno toto zachovalo.

Brávalo se dříve a běře se ještě někdy slovo koleda za slovanské a vyvádělo se tedy z něho (pátráním po kořeně) nejružnějších významů.

Jedni brali koledu, rus. koljada, kaleda za boha a to dosti slovutní spisovatelé, jako Popov, Raskoviecki, Karamsin, jmenujíce ho boha slavnosti a míru vsadili ho i do slavného Kieva ³⁴⁾, jiní cestovali po koledě až do Indie, a naředše tam bohyni Kalandu spojovali ji se slovanskou koledou, která prý v Dalmatsku co Kolenda bohyně jara býti má ³⁵⁾. Po této bohyni prý, jak jiní opět se domnívali, vzal národ polabský Koledici tak jméno své, jako od boha Stado, Stodo (Staete), Stadici a Stodororané, od boha Vološa Veleti ²¹⁾. Zdá se ovšem, že myšlenka tato dočela planá není, poněvadž mezi knihami staroslovanskými či bulharskými jedna čarovná kniha se jmenuje kolednik; tak i jiné podobné knihy jmenují se gromnik, molnijanik, vlchovnik a p. ³⁶⁾. V Ruském je koldovanje až posud tolik co čarování. Jiní opět měli na mysli krainské slovo kaldujem, zabiji obět, kaldovnica stůl obětný, star. slov. kalati, kláti, zabíjeti, obětovati. Ještě jiní rozloživše jméno koleda v Ko-Lada зробili z bohyně Lady boha Lado! Lada je ovšem v staroruském někdy tolik, co manžel, muž, choť ³⁴⁾. Nechybělo též těch, jižto koledu odváděli z latinského collecta

t. j. almužna, jak skutečně u nás a u jiných Slovanů koleda též dar a koldus Chorvatům žebráka znamená, jiní brali středo-lat. colenda dar, za původ, ještě jiní ale myslii na latinské collaudemus t. dominum, ještě jiní na „kolen-dání“ t. klekání a na „kolem dáti“ t. dary — a tak dále až do sytosti ³⁷⁾.

Zdá se však, že se věc jinak má. Jako t. u starých Římanů za těch dob se světily Saturnalie, světily se v středověku po celé Evropě Kalendae, festa Kalendarum, podle Du-Cange „publicae illae ac superstitiosae laetitiae, quas Kalendis Januarii, quibus annus aperitur, exhibuere primum gentiles, usurpavere etiam postmodum Christiani et quas utriusque indecoris choreis, mulierumque aut ferarum assumptis formis ac vestibus foedabant.“ Že ale svátek koled nesvětíval se jen 1. ledna, než po celý čas vánočný, je věc vůbec známá, ba právě 17. prosince, kde se u Římanů počínaly Saturnalie, počínali i v středověku místy k tomu svátku voliti jak říkávali biskupa či předního. Ale již Caesarius biskup Arelatský († 542) kázal proti „kalendarum paganissimos ritus“ právě tak jako proti: augures, lignicolas, fonticolas. Slovanům pak zvlášť zapovídalo již Trul-lanské concilium v Cařihradě r. 691 odbývané světiti: kalendas, vóta a brumalia, co snad jsou tři toliko jména téhož svátku: kalendae, koleda, vota (3. ledna u Římanů), přání a brumalia, zimné hody.

Poznali jsme už výše, že ve Francouzsku zvali badňaka calendeau, chalendal a vánoce calendas, chalendas. Rozšířením svátků těchto po Evropě vešlo i slovo kalenda ve význam každého svátku, každé

veselosti, každého hyření (srov. Kalandstbrüder). Z toho se dá též vysvětliti, proč u Rusínů koljadka, koljada, koljeda píseň vůbec, hlavně pak šestislabičnou v čas letného slunobratu zpívanou, znamená, naopak v Rusku (v Pskovsku t.) naše vánoce slovou sobótki, což u jiných Slovanů hody jsou svatojanského ohně. Jména svátků mátlá se, jakmile původný význam jich se trácel z mysli lidu. U Srbů je „čitava“ koleda t. hotová, celá, když je mnoho lidí pospolu, a u nás říkáme o opilém, že mu nohy jdou po koledě. Slysmež, jak si ruský metropolita Misail stěžuje: „v Kursku v voskresnyje (velikonoce) gospodskyje (letničné) a bogorodičnyje (vánočné) dny umnožilos velikoje pijanstvo i běsovskoje hlumlenje (žerty) i skomoroševstvo (šprymy) so vsjakimi běšovskimi i hrami: schodilis po večeram i po vsenoščnych pozoriščach (celonočních divadlech) po ulicam i na poljach slušat bohomerzkich pėsnej i vsjakych běšovskich ihr a o roždevstvě (narození) Christa i do bogojavlénjago dne (zjevení, 3 krále) sbirali-sja po večeram i v nošči na běšovskaja ihry“³⁵). Připomínají se tu „igrušče“ dnešní, ježto se od Vasilija dne (Silvestra) až do 3 králů zpěvy, hrami, hádankami v Rusku vykonávají. Při hrách těch bylo převlékatí se ve zvířata a jiné podoby nejhlavnější zábavou, což, jak jsme už podotkli, mythického významu do sebe má.

U Slovanů jižných a to zvlášť v Turecku bavi se i hrami houpacími (kolyske dzivne jmenuje je Strijkovski, očitý jich svědek). V Dubrovníku (Ragusa) běhají děvečky ráno na vánočný svátek po domech dobrých známých svých pánů a dostávají pečiva darem, jemuž prý jméno luk dávají od okrouhlé jeho

Morán

podoby ¹⁷⁾, o veliké noci ale dostávají koláč, v kterém uprostřed je vejce. Koláč ten jmenuje se prý *teharica*.

U Poláků, jakož jindy i u nás, chodí koledníci s *gwiazdou*, hvězdou, s jesličkami totiž odřívající různé rozprávky při tom; na den sv. Štěpána, kde se i u nás hlavně koleduje, chodí v Polsku, jak praveno již, s vycpaným vlkem, někdy i s turem, pozdravující každého hospodáře zpěvem a očekávající koledy. Vyložiti, co vlastně vlk při koledě znamená, není snadno. Mimo to, co jsme výše již o tom pověděli, dotýkáme se i toho, že vlk co nepřítel stad narážeti by mohl i na pastýře před Bethlehmem, již by ho pak chyceného co koledníci na odív nosili. Avšak nelze zapomenouti, že pohané slunce pronásledovaným býti si myslii od zlé-moci, ježto někdy v podobě vlka slunce i sežíralo ku př. při zatmění, může tedy býti, že i při narození slunce o vánocích na tuto zlou moc pamatovali ji zažehnávající, aby neškodila více slunci. Ve Vídni u sv. Štěpána zažehnávali vlka při jitřní ještě na konci 16. století ¹⁰⁹⁾.

U nás v Praze stavíme pohyblivé „jesličky“ k velké zábavě dětí svých od nového roku až do hromnic, zbytek to her vánočních starších (*weihnachts-spiele*) ¹⁰⁷⁾.

U Huculů pálejí až podnes ještě po koledě *Didka*, při čem si na *badňaka* srbského se vším právem vzpomínáme. Že to, co nyní je hrou dětskou, jindy obřadem dospělých bývalo, dokazuje u Bojků snad i prastaré jméno koledníka, t. *vajda*, věda, vědoucího. U Litvinů zvali se kněži *vajdeloti*, jako až podnes „*uzvaidas*“ každý představený se zove. Slovo *vaida*

bráti co vojta, vogt, nepodobá se mi hlavně u Huculů, přemnoho starožitného si zachovávalých ³⁹).

Kašubové věří, že po štědrém večeru nesmí se po třikrát tři dny — tedy devět dní nic šti, ba ani jehla navlíkatí a nic přisti, nechceli rodina, aby domácí zvířata nehynula ⁷⁹).

Na Slovensku berou koledníci místo vlka hada a chodí s ním od vánoc až do nového roku, zpívajíce hlavně píseň: „šel jest pan bůh šel do ráje, Adam za ním poklekaje,“ píseň, kterou i v Čechách známe.

U nás na venkově chodí místy s brumbalem či bučalem t. j. s hučící baňkou měchýřem potaženou a strunou prostrčenou po dědinách zpívajíce: hej vánoce, na vánoce přiletěla křepelice, bába sedí za kamny atd. Poněvadž obřad, choditi koledou na mnohém místě až přes 3 krále zasahuje, zpívají při tom i tuto koledu: my tři králové jdeme k vám štěstí zdraví přejem vám.

Na obřad přátí o vánočních dnech nemůžeme doati pozornost svou obracet, poněvadž pohané slovům většího působení přikládali než my. Domnívali se totiž, že slovem se jaksi může ušarovati člověku, a to dobrým slovem blahodějně, zlým pak slovem, zaklínáním t. na opak. Je tedy přátí o vánočních původně jen spůsob ideální, darovati dobra. Ostatně se má slovo přání samo tak k bohyni slov. Prija, jak se má německé slovo wünschen k bohu německému Wunsch (srov. wünschelfrauen, wünschelruten) ¹⁰). Bůh Wunsch či Wun-isk je původně týž co Wuotan, jak již kořen slova an dech, duch dokazuje, právě tak jako slov.

vít-ati a Vít, Svatovít k stejnému kořenu vět, vzduchem hýbati, hledí.

Na Lužici chodí, jak nám už povědomo, před štědrým dnem s božím džjecem — na božiu noc mají stromek s dary uchystaný a na večer před novým rokem, a před třemi králi pekou pečiva různých podob a to krav, beranů, husí, jež darují děti svým kmotrům, tito je opět dobytku podávají, by ztučněl. Na nový rok jmenují Lužičané pečiva tato: nove ljetka, na tři krále ale tšjódrák (štědrák) ⁹⁾.

U Srbů slovanského vyznání vytratilo se koledování naskrz a trvá jen u lidu latinské církve. Před 50 lety zpívali ale při koledování píseň: ať okoupám, Koledo! malého boha, Koledo! i božíta Koledo!

Uvedeme zde několik pěkných koled na příklad. Tak zní jedna píseň koledná Srbů „hospodyní“ takto: „Ráno si pospíšila, Koledo! stará matka, Koledo! do sv. kostela na jitřinu, — potkal jest ji sv. Peter — na jelenu zlatorohém — zlatorohém a parohatém, — vrať se zpátky, stará matko — ejhle! přišli k tobě hosté — dobří hosté, koledníci — jižto chodí, boha prosí — za starého, za Badňaka, za mladého, za Božíte, sláva i čest hospodáři, tobě na čest hospodyně.“ Není pochybnosti, že místo nynějšího jména koledo, co se pořád opakuje, stálo někdy jméno jakéhosi slov. boha, nebo snad slovo sláva! jako v ruských koledách ku př.: Letěl kopčák (jestřáb) z ulice, sláva! letěli k sobě — celovali se — objímali se modrými křídly. — A lidičky divili se — že jestřáb i holubice při sobě hnízdí, Sláva!

Koleda rusínskokarpatská.

Či doma býváš, pane hospodáři! tvá podlaha pozametaná, tvé stolíky ponakrývané, za твоjím stolem tři milí hosté, milí hosté tři, ne jediný: jeden host je světlé sluníčko, druhý host jasný měsíček, třetí host drobný deštiček. Sluníčko praví: není nade mne, když osvětlím hory, doliny, církve, kostely i vše oltáře (pristoly). Jasný měsíček: není nade mne, když osvětlím temnou nočičku, zradují se hosté (kupci) na cestách, hosté na cestách, volečky u vozu. Drobný deštiček: není nade mne, když já přijdu třikráte na vesně měsíce května (jarcja), vzradujouť se žita a louky, žita, celá jarná setba. Není však nad tebe, veliký náš bože, ty kážeš sluníčku: svět všemu světu, ty kážeš měsíčku: svět všemu světu, ty kážeš deštičku: navlaž suchost země.

Jiná: „Stál kostelík nový, nestavený, Svatý večer svat! a v tom kosteli tři okenečka, Svatý večer svat! V prvním okénku jasné slunce, Sv. večer svat! v druhém okénku jasný měsíc, a v třetím okénku jasné červánky. Není to tam jasné slunce, je to bůh, není to tam jasný měsíc, je to boží syn, nejsou to tam červánky, jsou to boží dětičky.“ Rozuměj zde kostelíku co nebeskému hradu (castellum) či ráji. Jiná: „Oj! čemu že není, jak dávno bývalo, jak dávno bývalo v dřevných těch věcích! oj! už je to dávno, co štěstí nemáme, co brat na brata mečem dohání, co sestra sestřičce čáry přichystá“ a. t. d.

Jsouť zajisté prvnější koledy důležité ze strany bájeslovného obsahu, zvláště poslední pozoru hodné ze strany ethického obsahu pohanství.

Poněvadž jméno koleda cizého je původu, důležité je patřiti, jestliže stává jiných pro ten posvátný čas a snad domácích jmen, jako ku př. badňak, božít Srbů. Rusi jmenují koledy někdy i okrutník (v Novgorodě), Avsena, Ausena, Tausena? (ve Vladimírské gubernii), svjato k (v Novgorodě), Sobótký (v Turopcě). U Rusínů slují dary kolední ponovalniky, a koleda ponovalnicja, u Poláků, jak řečeno již, gviazda (říká se ale též: panna gviazda dala, jakoby byla bohyně), Slováci zovou koledu, jak už víme, polaz, co na srbského polaznika vzpomíná. Slovo okrutník vztahuje se snad na převlékání se, Ausena zdá se býti cizé slovo, ačkoliv indoevropský kořen „aus“ znamená svítiti, „Ausel“ bylo Sabinům slunce, „Usil“ Etruskům. Ponovalník bije snad na ponovľat, ponoviti, obnoviti.

Jméno koleda uhostilo se však u samých Litvinů: kalěda f., kalědos f. pl. jsou vánoce u nich, též kalda f., kaldos pl., kalědas m. je dar, kalěduinkas, koledník, kalědoju, koleduju, at-kalědas f. pl. týden po vánocích.

Sv. Jana Evangelisty. 27. prosince.

Předkové naši byli si povědomi, že dnové sv. Jana křtitele 23. června a sv. Jana evangelisty pravý opak sobě byli; onen den byl nejdelším, tento téměř nejkratším celého roku a říkávalo se, že od sv. Jana kř. běží slunce k zimě a léto k horcům, od Jana evangelisty ale že se obrátí slunce k létu a zima k mrazům.

Rusové počítají zprávněji ještě a dí: s. Spiridona

solncoborota (u nich 12. u nás 24. prosince) solnce povoračivajet na lěto a zima na moroz ⁴⁰). (Brov. něm. přísloví: wann der tag beginnt zu langen, kommt die kält erst angegangen).

V srbských písních daruje dennice a munja (blesk nebeský) sv. Janu, jenž jest při svatbě měsíce jednou starosvatem, jednou přísvedkem, ledy a sněhy — zimné mrazy.

Na den sv. Jana evangelisty nosíval lid náš víno do kostela, dáváje je posvětití, aby bylo prospěšné lidu i dobytku. Toho vína používali hlavně při odchodu, před cestováním, při smíření se. Vánočný čas je právě doba odchodu temnosti a příchodu nového slunce, světla, ač nikoli ještě tepla, přírody to jarné, neb o štědrý večer počal již na nebi panovati Světlo- či Bělábůh, na zemi ale vládla ještě Mórana.

Zdá se, že pítí vína posvátného je původu pohanského, poněvadž pohané u zvyku mívali, nežli sami pili, část pro bohy vylívati, jako to až podnes činí ještě Litvini, již trochu Alaus, piva to domácího, vylévají na zem k uctění bohyně země, Zemenyle zvané. Skandinávští pili na pamět t. „minu“ Odhina, Thora a Freja, pročež jmenovali křesťané takto pítí bibere ďiabolí in amore. Církev přijavši pak přece tento obyčej, obrátila směr jeho k sv. Janu, pilo se na pamět sv. Jana, poněvadž jemu bylo dáno jedovaté víno bez úrazu pítí.

U Němců udrželo se pítí na památku sv. Jana, hlavně pod jménem „Joannis minne.“ Slovo min-a je stejného kořene co slovo mín-ění, dů-mín-ka a p.; kořen indoevropský man znamená mysliti, pamatovati.

Slovinci jmenují takto pítí až podnes čestí pítí,

Srbové: za slavy božje pítí „u veliku slavu božu“ a znajíť ještě zvláštní prúpovědě a písňě k tomu. U nás prorazil už za časů Štítného německý výraz „mina“; slovníky staré vykládají „svata mina“ co *Johannis amor*, poněvadž slovo mina, pamět, póději přešlo ve význam láska, amor. Štítný praví, že světíli Čechové na den sv. Jana minu svatú, ale rozumí juž, jak snad i slovníky, tím svatojanské koření, třezalku obecnou, *hartheu*, *johanniskraut* ²⁹⁾. Na Lužici jmenoval se přípitek piva při odchodu daný hospodským prostě „svjatý Jan.“ Dle legendy pil u nás i sv. Václav při poslední své hostině u bratra „in amore sancti Michaelis“ (viz den toho svatého). Srbové pijí na čest všech svatých okolo boha shromážděných, zvlášť pak na čest sv. Mikuláše ¹⁰³⁾.

Je ale k vřě podobno, že pohané i na pamět zemřelých svých milých pili.

Mladětek. 28. prosince.

U nás říkáme na ten den příslovím, že se den omlazuje. Za starodávna bylo dne toho ve větš části Evropy zvykem, vyháněti děti časně ráno z postelí a mrskati je jalovcovými pruty, co symbolem omladění přírody i na jaře shledáme. Na to dávaly se jim dary. Tento zvyk přiosobili si ale též starší (může však i býti, že na opak tomu bylo), a povstal v jisté době zvyk všeobecný, mrkati se na mladátka, jako na jaře, trvajíc tak dlouho, až pro přestupky zakazován byl. V Lungavě (*Lungan*) v Alpech je až podnes obyčej, dětem ráno dobrý den přát a je vy-mrkati, co *an-bis-nen* jmenují, dar na to jim daný bis-

engut. Německé *bies-en* či *bis-en* je tolik co naše *běs-iti*, jako posedlý běhati, *běs* je *daemon*. Avšak máme i my zřejmé zbytky toho obyčeje. Neboť ptáme se na ten den ráno dětí, ještě v postelích jsoucích, kolik bylo mlaďátek, které pak dítě toho neví, šlehne se metlou a praví se mu, že 4444 ²²).

Se strany „omlazení dne“ přirovnámež obyčej v Curichu, na oblaky hleděti, z kterýchž t. z nebe děti pocházejí. Báby Curišské, jest-li že mnoho oblak toho dne na nebi vidí, říkají, že budou mítí budoucí nový rok mnoho porodů těžkých.

Sv. Davida. 30. prosince.

Sv. David, nevím zdaž král, zdaž poustevník toho dne ctěný, vstoupil v křesťanské době na místo podoby božské, již pohané vidali v měsíci sedět a hrát. Kdo se do měsíce dívá, říkají. Češi, právě v tu dobu, kdy sv. Davidovi praskne struna, ten pozbude zraku. Velmi důležitou píseň o sv. Davidu zachovali si Moravané: „Aj! já vím lůčku zelenú, na ní olivu vysokú, na té olivě David hrál, až se hajíček rozléhal. O radostná novina, přišla k němu Maria. O Davide, Davide, tvoja matička v pekle je. Sv. David nemeškal, vezma húsličky hned se bral. Když tam před peklo přišel, svoju matičku uslyšel, hned na húsličkách zahudal, svoju matičku ven volal, dušičky se jí chytaly, z pekla ven vyjít nedaly. Hned se s ďáblem zakládal, kdoby z nich pěknej zahudal. David lepší zahudal, svoju matičku vyhudal. Aj Davide, Davide, budešli ty slúžiť u mne? nebudeš těžce dělávať, enom v měsíčku sedávať, svaté písničky

zpívat.“ Patrně, že v porouchané té písni peklo není peklem obyčejným, než jakési oddělení světa pohanského a že čert není nikoli ďáblem sprostým, než jakýmsi bohem pohanským, David pak osvoboditelem z říše jeho. I Lužičané znají píseň: „oj Davíče! och Davíče, zmi (vem) sebi jen ož husličky a ráj (hraj) ty rónčka těi“ (tři písničky k tanci). Nížeji pokusíme se vysvětliti tuto báji aspoň poněkud. Viz Hromnice.

Silvestra. 31. prosince.

Konec to roku kalendářského. Všechny obřady tedy, jež se jindy vykonávaly na konci přirozeného roku, přenešeny byly na Silvestra co na sva tve čer nového léta. Avšak během času utonulo téměř vše v nepaměti a ostalo nám téměř jen zvykem, očekávati a přivítati nový rok o dvanácté a přát si vzájemně štěstí. V Němcích bylo za starodávna zvykem, o 12. hodině nový rok jak říkali nastřílet, „anzuschieszen“, poněvadž nový rok přivítávali střelbou po ulicích, doprovázeni jsouce nesmírným davem lidstva. V Lužici střílejí po dnes na ten den v chodbách církevních. Střílet vstoupilo na místo starého zvyku práskati bičem, čím se zlí duchové vyháněli a to v dobách již křesťanských, neboť v pohanství přivítávala se právě ruchem neobyčejným neobyčejně slavná doba, jako i nám někdy o velkých svátcích střílet zvykem ještě jest. K a š u b o v é vyhánějí na Silvestra staré léto běsně běhající samotamo a na sva tve čer nesmírný povyk dělajíce; bouchají a tlukou všim, co jim jen před ruce vejde. Při hřmotu přeje si každý to, co

mu nejpříjemnějším bude v novém létě. Shromáždí se též na jednom místě, vyběhnou co nejrychleji na pole ven a i tam vypráskají staré léto. Potom vyhánějí hospodáři i čeledě svou ze světnic na návsí, kde tato opět nesmírným práskáním staré léto vyhání. Spojují s tím též naději k úrodnému budoucímu létu⁹⁹). To běsení je opět podobné známému německému „Berchtenlaufen“ a přimělo mythologa W. Müllera k tomu, říci, že zvyk ten je více slovanský než německý¹⁰⁰). Na Silvestra chodívá v Německu (Voigtland) Berchta co Werra dohlížeti, zdaž dopředeno vše. Srovn. k ní Verpeju litev. bohyni t. přádelnici.

Že bylo i jiných ještě obřadů druhdy na Silvestra, samo sebou patrno. V Kazaňsku slavějí ku př. Čeremisi svatvečer ten „šorosjol-em“ t. ovčí nohou, jak říkají, poněvadž v chlívě jsouce a k bohu Juma se modlíce ovčím nohy drží. Čeremisi chovají mnoho slovanského v obřadech svých.

Nový rok. 1. ledna.

Není den nového roku původně ničím jiným, než ochtabem či osmým dnem vánoc, pročez ho Srbi a Chorvati mali boží či boží jmenují. Němci jmenují ho den a c h t e n t a g, z čehož si však „A k t e n - t a g“ udělali. Církev chovala den nového roku již proto dlouhý čas v nenávisti, že byl středem oněch 12 nocí běsných (rauchnächte); teprv Řehoř XIII. ustanovil jej r. 1582 za den nového roku, ač se sám v bulách svých neřídil vždy podle něho, počítaje někdy s národem nový rok od 25. března.

Nebývalo vůbec starým ve zvyku datovati jako nyní počtem dní v měsíci; datovalo se podle svátků jistých svatých a světic, k. př. v pondělí po sv. Havlu, což snad podobně i v pohanství obyčejem bylo. Nynější obyčej datovati uveden je do Čech skoro teprva po bitvě na bílé hoře r. 1620 ⁴¹⁾. Římané sami počali teprva r. 153 před Kristem nový rok calendis Januarii, dříve byl Martius mensis primus, ač v pravěku jednou prý již počínali Januariem. Naráží to na dějinstvo názorů i hvězdářských i báječných.

Na nový rok vykonávali staří mnoho obřadů, co hleděly jindy hlavně k vánocem. Byl jim ten den prostředný jako s í m ě nastávajícího léta. Říkáme i my ještě nyní: na nový rok o slepičí krok, na 3 krále o skok dále, na hromnice o hodinu více. Rusové ale dí, že na Vasiljev večer t. j. na Silvester den přibývá na kuričej šag (kuří krok). Kury či slepice jsou jaksi báječné, v pověstech Slovanských točí se k. př. ráj v podobě zámku na kuří noze. Není to tedy snad nahodilé, že měříme postup světla na nový rok kuřím krokem, i rostlinka jarná primula veris jmenuje se kuří stopa.

Věř, že to, přináší štěstí, vstoupí-li na nový rok do stavení z rána dítě, panna neb nevěstka, jest-li že jen je mladá; bába přináší neštěstí — jest-li že na nový rok zasvítí jen tolik slunce, co by se bičem mrsklo, bude i srpen, osmý to měsíc, jasen a žně v něm pohodlny. Bylíť všickni dnové vánoční sudní, heselní dnové (los-tage). Němci pak dí, že vítr v noci na nový rok znakem je buď moru, buď že ně-

kdo z příbuzných brzo umře. Shledali jsme již, že vítr vánočný co smrtonosný i Slovanům byl znám. Dáváme na nový rok též darů a přejeme štěstí jako původně o vánocích. Jak na sv. Štěpána lid haličský kněze v církvi ovšem obsypává, tak pohazují na Ukrajině na nový rok chlapi a dospělí svého hospodáře obilím a to časně ráno, ba pohazují ho i ptáky. Krčmář ale pohazuje komín, než se v něm oheň rozžal, penízkami, což na oběť ohni původně naráží. U nás házejí někdy též peníze do ohně, a praví, že kdo má peněz ten den, hojnost jich bude mít celý rok. Staří Čechové rádi tomu byli, když nový rok připadal na neděli; prorokovali z toho úrodnou žeň ⁴²). Pořekadla česká: dobrý si čertu v dar dáti nového léta — nebo — štědrého večera ukazují i na svazek nového léta s vánocemi i na obětování slavné na svatvečer v pohanství. K těm obřadům patřilo i pověstné a nám už známé přestrojování se v podoby zvířat, hlavně pak v jelení podoby, pročež církev ústavně zakazovala svátek cervus či cervula t. jelínka. Byly tyto běsivé škrabošky jako znak zimných ještě mocností, jež naposled zuřily a běsily, poněvadž nové časy, světlejší již nastávaly či jak říkali staří, že nebe se již otvíralo. Otvíralo se skutečně starým čtyřikráte za rok nebe a to o vánocích, na jaře, o sv. Janě a o sv. Michali, ovšem že ne každému, než jen věřícímu, kdo přípravou posvátnou, postem k. př. toho hodným se stal. Nynější rozdělení roku na doby 4 suchých dní na quatuor tempora či quatember, co Němci frofasten půst páně jmenují, může tedy býti i prastarého významu. Pročež říkají též, že kdož se na nový rok

postavíš na křižovátka, uvidíš nebe otevřené a v něm vše, co se bude dít v novém roce⁴).

V středním věku jmenovávali se podle způsobu římského první dnové nového roku dies aegyptiaci, poněvadž prý mysli, že z Aegypta obyčej pohanských radovánek se rozšířil po Evropě. Pročež zapovídala církev i takto: „non observetis dies, qui dicuntur aegyptiaci sive Calendas Januarias in quibus cantilenae quaedam, commessationes et ad invicem dona dantur quasi in principio anni boni fati augurio“ (Can. 16. L. 26. quaest.) ⁷

Svatvečer svíček. 5. ledna.

Šestým lednem přiblížil se 12. den vánočný, konec tedy hodů, pročež se slavný tento den už počal svatvečerem 5. ledna. U nás ovšem světi se svatvečer ten církevným takorůzka obřadem, t. j. vykuřujeme a pokropujeme svěcenou vodou celý dům ve jméně 3 králů. Avšak i při tomto obřadu viděti poněkud ještě stop pohanstva. Nechci sice snad tvrditi, že by přistrojení 3 králův, již u nás domy navštěvující sině vykuřují a kropí a mezi nimi hlavně král s počerněným obličejem pozůstatkem byli zvyku pověstného přestrojovati se o vánocích, předce ale upozorňuji na to, že mnohé spůsoby při obřadech tříkrálových jakousi starobylost nekřesťanskou na jevo dávají. Slyšmež ku př., jak se ve starých kronikách o třech králích píše. Z Pomoranska a to z Uznoima (nyní Usedom, kde jindy Slovanů bylo) zachoval nám k. př. starý kronista Kantzow následující správu: Auf dem Land zu Vsedom liegt ein

klein lendichen, der Gnitz (slovanské to zajisté jméno) geheissen, darauf hat sich bis anher alle jar seltzam dingk begeben. Auf der heil. drei khonige Abend seint auff der nacht drei leichte (tři světla) als ein fewr-blasz aus dem saltzen mehre vnd dem frischen hafe von drei orten hergekhomen vnd lange in der luft geschwebt vnd die. (seint) lange bei einem Dornbusche an einem dorfe Nevendorff zusammen gekhomen, daselbst haben sie gehüpft und getanzt als erfreuten sie sich liberaus sehr, die lenge in den dornbusch gegangen vnd verschwunden. Was es ist mag unser her Gott wissen.“ K tomu je připsáno rukou Nik. von Klentzen: „Disz hat man befunden, dasz die pawern (sedláci) gegen die nacht mit kerzen und liechtern gehen und den h. drej konigen leuchten. Ist durch Herzog Philipsen (1543) abgeschafft“ ⁴²).

Na takový obřad bývalý ukazuje u nás i staré jméno s v í č e k, jméno to dne tříkrálového. Ukazuje starobylost jeho i zvyk panující v rodinách, které nestírají se sebe ráz starobylosti, že jen hospodář sám vykonává o svíčkách posvátné obřady, ponevadž to na jakýsi prastarý pozůstatek rodinného kněžstva bije. U Němců opět, hlavně pak u Franků, rozhoduje o hodnost světiti ten svatvečer loš a to tak, že si Němci pekou zvláštní perníky a bochníčky, v kterýchž skryt leží peníze; komu tento se po rozkrájení dostane, je králem dne, ten píše a světí. Psátí křížky na všechny dvěře celého domu je snad proměněný pozůstatek pohanstva. Staří mívali t. i. před křesťanstvím jistých křížků, ale ležících, jež jsouce znakem dvou blesků křížem položených, sloužily za čarovnou zbraň proti mŕám a zlým duchům vůbec.

To je i příčinou, proč až podnes křížovatka báječná jsou. Toho povědomí jsou až podnes i Kašubové⁷²⁾ i ruští sedláci, zjevně vypravující, že plší křížky na vrata, dvěře a dvířka proto, aby duchové, vyhnání z vod posvěcených, jim se do domů nedostali, útulek prý jakýsi si hledajíce⁴³⁾. U nás nepanuje co do těchto křížků stejný obyčej. Jedni nechťejí t. ani nejmenšího z nich smazati, hledíce je přes celý rok neporušeně zachovati, sice by prý sv. tři králové domu a majetku nestřežili; druzí mažou brzo těch křížků, sice by prý slepice vajec hojně nenosily. Jsouť však i jiné obřady ještě, které poukazují na starobylost pohanskou; hledít tyto hlavně

1) na světlo a oheň.

Rusové pozorují v noci před třemi králi v „kreš-ě e n s k i j večer“ pilně hvězdy, jestliže jasně svítí, neboť to má mítí vliv na porod bílých beránek. Beránci jsou ale v bájesloví obraz oblaků nebeských, jež se opět brávaly za původiště porodů. Němci staří jmenovávali slavnou noc tříkrálovou Perich-nachten či gi-perchta nacht t. j. světlou či stkvoucí se nocí. V Rusku a to v Tulské gubernii znají pověru, že prý v noci se zjevuje ohnivý zmij, jenž panny krásné navštěvuje. Zmij ohnivý je ale v bájesloví původně světlo nebeské či blesk a pannou krásnou vyrozumívá se Vesna, jarná to země a návštěva draka je symbolem zúrodnění její. Naše děvečky, chtějí-li zvěděti, za jakými půjdou muži, odkládají o štědrém večeru, o večeru před novým

létem a o svatvečeru svítek t. na začátku, u prostřed a na konci hodů vánočních ohárky z ohně a rozdělají si z nich o svatvečeru tři králův oheň, myslíce, že při tomto ohni se jim vzdušný obraz budoucích manželů zjeví. Slivají u nás i olovo do svěcené vody, aby z podobizen ulitých zvěstovaly, co jim nastává celým rokem.

2) na vzduch.

Holda či Perchta, bílá to paní a hájitelkyně přediva, hlavní to Sujenice či Rojenice, ukazují se i v této noci, a navštěvuje v Německu i domy, hledíc, zdaž je vše upředeno, aby nový rok hojnou novou přástkou započal. V jižních Čechách, v hlavním to sídle bílé paní, ač tam z bájesloví obecného již do bájesloví rodinného přešla, chodí též Berchta a to hlavně v Budějovicích po domech hrozíc, že provrtá nebozezem, kterýž nosí při sobě, nedá-li se jí, oč žádá. V Rakousku a blízkých Rakousku zemích chodívala v středověku Etsen-berta a hrozila, že rozpárá břicha. Noce vánočné byly vůbec prvním hlavním svátkem bílé paní, druhým pak byl masopust, za kterého opět přicházela dohlížeti, zdaž vše je dopředeno. Naráží to na začátek a konec přástev, na hlavní to zaměstnání dívek v zimní době.

3) na vodu.

Známo je vůbec, že v církvi pravoslavné svátek tří králů se jmenuje v o-d-o-k-ě-r-š-t-j-e a že je jeden z nejslavnějších hodů celého roku. Světiti ale vodu

v ten čas je velmi významné, neboť s návratem sluncového svitu navracovala se v myslí pohanův i osvobozená od ledu zimního voda, vláha, úrodu působící jarnou. U nás světí si hospodáři, vzdáleni jsouce od kostelů, do kterých by pro svěcenou již vodu choditi mohli, vodu sami průpovědi pobožnou, již tenkrát říkají, když s vodou o půlnoci před 3 králi ze studně čerpanou do pokojíkův svých vstupují. Kdo, prý na den 3 králů v řece samé se vykoupe, po celý rok zdrav pobude. Hospodyně naše vykropují svěcenou vodou na večer sv. 3 králů pilně stodoly a světnice, ba některé kropí i kuřátka na řesetě, domnívajíce se, že to i jim i všemu prospěje.

Den svíček. 6. ledna.

V církvi řecko-katolické je tento den, jak právě podotknuto, téměř nejslavnějším celého roku. Je to vodokerštie, vodokřtění (maďar. viz-kereszt). Nesvětí se ale v církvi pravoslavné voda na den 3 králův (jenž u nás připadá na 18. ledna) snad jen v kostele, než veřejně v řekách, a kde těchto nebývá, alespoň ve veřejných kašnách, jako k. př. ve Lvově a to nejslavnějším průvodem kněží. V Petrohradě bývá dvůr císařský přítomen na ledě, kde prohlubinu prosekanou, Jordanem nazvanou, ratolestmi vůkol a vůkol oběhávají. Voda posvěcená je ke všemu dobrá; ji odnášejí s dychtivostí nesmírnou po ukončené slavnosti v nádobách domů. Lid ruský má i v obyčeji, ponořiti se pod vodu i když mrzne nejkrutěji. Na večer dělá si pak týž lid křížky na dvěře, aby zlí duchové, vypuzeni jsouce z vody, nepřibyli do příbytkův.

I u jiných Slovanů bývala bezpochyby druhdy na den tento větší slavnost, než bývá nyní. V Čechách je k. př. r. 1466 jedna listina datována takto: Tag der h. taufe (t. j. t a u c h e) a 16. článek Muraňského statutu r. 1585 zakazuje slovenským farářům „to pověrné a bludarské s k ř í ž í k e m tulání po ulicích a domích.“

Co na slavný den upamatovali se staří Čechové na sv. 3 krále i za týden ještě, jmenujíce 13. ledna o c h t a b s v í č e k. Němci ale, počítajíce hlavně vánočné dny, dávali 13. jméno buď der achtzehnte, buď der zwanzigste a to dle různého způsobu, buď počítati den Adama a Evy i tříkrálový den k vánočím buď nic. Tak jmenují někdy den svíček den zwölften, někdy ale o 7. lednu říkají, ich gehe auf den zwölften.

Že dnem tříkrálovým ukončeny byly slavné vánočné hody, dokazuje i starý církevní obyčej, kterýmž od adventu až do svíček, jak praví již Štítný, svatby nebyly dovoleny, ba i tím, že dnem po třech králích počíná se masopust. Právý masopust připadá ovšem na poslední toliko dny před popelcem, ba na noc téměř jen úterkovou, německy fas-nacht zvanou, od slova fas-en, fas-el, jařiti, hýřiti, veseliti se, později též blázniti. Jméno fast-nacht povstalo nedorozuměním, že je to noc před postem; výkladu prvnějšího dosvědčuje i rakouské jméno masopustu fassching a bavorské fassangen. Zdá se, jakoby církev bésiti a ukrývati se pod škrabošky, co v pohanství o vánocích v užívání bylo, teprva po vánocích, co po posvátném čase byla dovoľovala. Avšak o tom všem, jako o slovanském jmeně „maso-pust,“ promluvíme nížeji u větší obšírnosti.

Pavla. 10. ledna.

Den Pavla, prvního to poustevníka či pústelníka, etili Češi 10., Poláci ale 15. ledna. Patřil jaksi za starodávna co dodatek k vánocím, neboť věštili z povětrnosti jeho sedláci polští pravice: jestlie-že v ten den „čista pogoda,“ že bude dobrý rok, „je že-li viatr, tuž za nim v pogoni dešť.“

Štastného. 14. ledna.

Uvádím dne toho zde jen za tou příčinou, bych ukázal, jak si starí Češi rádi překládali na svůj jazyk cizích jmen svatých, poněvadž jméno: Felicis in Pincis prostě si vykládali „Štastným.“

Ve Francouzsku, hlavně pak v Beauvais-u slavili na den ten, k upamatování prý na cestu do Aegypta, proslulý druhdy i na jiných místech svátek osličí (eselsfest). Posadivše t. krásnou dívku na ozdobeného osla vodili ji ve slavném průvodu i do kostela. —

Viz den Štastného a Zbožného 30. srpna.

Antonia opata. 17. ledna.

Estonci říkají na ten den: že se v něm hřbet zimy oblomuje, což se u Rusů teprva 11. února slovy vypravuje: že sv. Vlasij, „sňibajet rog s zimy.“ Ve výrazech těch vězí jaksi názor, představovati si zimu co zvíře nebezpečné.

Fabiana a Šebestiana. 20. ledna.

Na den ten počínají si u nás hoši píšťalky dělati, což ovšem nyní jen hrou je dětskou, čemu ale nebývalo tak zastarodávna. Píšťalky a trubky jsou v bájesloví úzce spojeny s pruty. Pruty znamenají blesk jarný, kterým se země otvírala, jako pruty čarovnými v pověstech až podnes se skály a země otvírají, píšťalky ale a trubky byly znakem jarného hřmění. Připisovali tudíž píšťalkám zvláštní moc a Poláci bájí, že fujara čarodějná jen z vrby shotovena býti může, „co by nikdy nieslyšala šuma vody ni piana koguta,“ která tedy v pralesu vyhledati se musí. Zachovalyť se u nás též ještě spůsoby a pořekadla při otloukání píšťalek. Tak odříkávají u nás hoši: „otloukej se píšťaličko, nebudeš-li se otlonkati, budu na tě žalovati u knížete pána a on ti dá ránu, až odletíš do zlatého džbánu, huš, huš, huš, vrazím do tě nůž, vrazím do tě kudličku, vrazím do tě zavíráček, budeš zpívat jako ptáček.“ Mezi tím, co odříkávají, má píšťala už hotova býti. Na Šumavě zaříkávají Němci takto píšťalku: píšťaličko sejdi, sice tě otluku, milá kuričko teď se stáhni, bůžku pískej (heargotl pfeiz). V Němcích ale odříkávají děti někdy takto: „Fabian Šebastian lat den saft ut holt gan,“ domnívajíce se, že v ten den míza vstupuje (jak se říká) ze země do vrby. Naráží tedy obřad, píšťalky otloukati, na jarné již svátky.

Obrácení sv. Pavla. 25. ledna.

Den tento jmenují Litvíní pus-žemys, půl-zimy; Lužičané světí ním ptačí kvas, vogel- oder sperling-hochzeit, udělující ptákům hojných pokrmů. Hochzeit

je u Němců původně co hohé zeit, každý hod. I na Lužici dávají staří a mladí ptákům pokrmů. Jedny děti běhají před východem slunce, druhé po západu do zahrad zavěšujíce na stromy košíčky a hrnečky prázdné, aby se jim ptáci odplatili. Rodiče pak naplňují tyto nádoby dary buď z rána, buď v noci, aby se děti domnívaly, že skutečně ptáci jim ovoce byly nadělili. Známo je, že ptáci byli starým i poslové bohů (srovnejmež naše: po ptáčku se dozvědět) i podobou duší lidských. Hlavně pak jsou ptáci poslové bohů vzduchu; ptačí kvas je tedy původně obět za dobrodiní vzduchu jarného.

Všickni tito malí svátkové v lednu již dokazují zřejmě, že se jimi lid na jaro připravoval. Římané ctili 11. ledna carmentalia ke cti bohyni Carmenta, jež porod obstarávala, též juturnalia zvané od Juturny, bohyně to studánek (srov. ú-nor = rozpouštění ledu).

Hromnice. 2. února.

Poslyšmež, co o hromnicích píše náš Štitný r. 1376: „Hromnice světi, aby lidé nesli je ke cti sv. královny, úvod její pamatujícíce — a také prosí kostel svatý, kdež by koli kdy byly rozejženy v domích, v kutích, aby tu neměl i žádné moci ďábel. Protož když hřímá, sluší, je rozžieci — aby tu nic hrom nemohl uškoditi. — Ještoť pak zrcadla, niti neb což buď k hromnici vieží, nelíbí se mi.“

Staročeský passionál na r. 1495 takto o nich vypravuje: „dnešního dne slavný jest hod sv. královny, česky slove hromnic a to jméno odtud jest

počátek mělo, že za dávných časův v české zemi nábožní křesťané hřímání se báli, i tehda postavník hromničný aneb svíci (svieczy) na čest sv. královny zažhli. Protož ty postavníky, kteréž toho dne svatého v kostelech kněží světlí, Čechové jsú hromnice nazvali, tím úmyslem, aby, kdež by ty postavníky a svíce sv. královně na čest zažhli, hrom aby ten neměl nic činiti ⁴⁴).“

Jinak smýšlelo se o nich na Slovensku, tam byli sobě ještě povědomi, že hromnice původu pohanského jsou a zakazovali je. Muraňský statut předpisuje r. 1585 k. př. takto: „Svěcení a zaklínání kde jakých věcí, jakožto sól, oves, oheň, svíce hromničné, voda, víno, zelina lopačina (lupina? či lopuh, verbascum?) a t. d., to se nemá nikde zachovati.“

V Polště obcházejí tím „ogniem gromničným“ t. svíčkami „bydło, konje, ludzie i domowe káty,“ poněvadž „gromy a pioruny odganiaia.“

Litvini jmenují hromničné svíce grandulinne žváké a hromnice co svátek svent-graudulinne; poněvadž grauju jim znamená hřímání. Staří Čechové jmenovali den ten i svíčkami či dnem svíček. Lužičané jmenují jej svěckovnica Maria či Svječk-Maria, Srbové světlo a světlo Marino (světlo Marinje), Chorváti svečna Marije, Krainci svěčenica, jakož Němci kerz-wiße, kerzmesse a licht-messe.

Domnívám se, že „svíčky či hromnice“ jsou jen pozůstatkem jakýchsi hodů ke cti ohně nebeského, blesku jarného od církve rozumně na křesťanský prospěch obrácených, jakož i hodů, při kterých oheň na duše zemřelé odkazoval, aby se posvát-

ným ohněm, pohanským to způsobem, očišťovaly. Výrazy národní o ohni jsou vůbec znamenité; Rusíni znají ogoň svatýj, Srbové. ogaň živi a vatru živu, Němci queckfeuer t. živý oheň a Češi boží oheň.

Přibližovala se Hromnicemi jako přípravně doba, za které se ctili bohové jarní a nazemští. Poněvadž Perun to byl, jenž jarným svým bleskem a hromem právě osvobozoval upoutané a zkamenělé zimou bohy jarné, slušným se zdálo býti pohanům, i před jarem pravým vděčně se na něho pálením ohně a obětmi upamatovati. Při tom očišťovali se ale sami k nastávajícímu jaru.

O prvním hřímání na jaře padával prý v Čechách v předešlém ještě století kde kdo stál na zem a líbal ji, potom vstával, v světnici stoly, na dvoře vozy zdvíhal, z domu s napřaženou sekerou (znakem to Peruna) před vrata vybíhal a do země hluboko ji zatav a ponechav ji zaraženou v zemi odcházel ⁹³). I podnes ještě hýbají při hřímání všemi nádobami domáckými a polnými na znamení, že je hrom jasný osvobozuje od zahálky zimné. —

Hromnice bývaly i svátkem, za něhož pamatovali staří na zemřelé. Neboť u Peruna v ráji byly i dušičky, Perun sám byl na mnoze bohem zemřelých. Hromnice byly tedy co s víčky zároveň symbolem života bytí lidského; druhdy je pálili bezpochyby tak na hrobích, jako my až podnes je umírajícímu dáváme do ruky. Nelze též zapomenouti, že únor pohanům byl posledním měsícem roku, tudíž příhodný čas pamatovati na smrt. Římané k. př. počali 13. února svátky parentalia (naše dziady — i Perun sluš

Dziad či Děd —) a přinášeli mrtvým soli, obilí, vína a chleba na žároviště či na hroby rozsvěcující jim nad hrobem pochoďně, což jmenovali festum lucernae. Snad se proto nemýlím, jest-liže jednou Hájekovi uvěřím, jenž takto ve své kronice k r. 991 vypravuje. Na Petříně dělali si zimného času někteří Češi u velikého dubu oheň, v kterémžto divní způsobové tvárností lidských se jim okazovali. Náchylnější kteří byli k pohanství tomu ohni činili velkou poctivost a jemu se kláněli, běhávali k němu nočního času, přikládali dříví a vidouce takové lidi v tom ohni a k sobě podobné pravili, že by tu otců a předků jich duše od hříchů se čistily, někteří pak chleby a jiní peníze na ten oheň metali. — Nemyslím věru, že by Hájek takovou věc, v podrobnostech i jinými svědectvími potvrzenou, si byl vybájl. Petřín byl za starodávna Perunovi zasvěcen a veliký dub, při kterémž oheň ten se pálil, byl tomu bohovi svat. Zachoval nám tedy bez pochyby Hájek popis slavnosti vícedenné očisťování se zemělých pomocí ohně Perunova. Lid náš když hřímá rozsvěcuje až podnes hromnice, rozněcuje na ohništi oheň a metá do něho buď uhlí od spáleného Jidáše (srovn. badňak srbský), buď kočiček a věnců svícených. Prastarý byl též obyčej v Čechách (či jest ještě?), při hřímání kozy dojiti, aby mlékem tím, kdyby posel boží je navštívil, boží oheň uhasnouti mohli⁹³). Kozy byly Perunovi milý a mléko bylo symbolem nebeské vlády.

Že se skutečně v ten čas na nové božstvo, na jaro již mysli, lze doložiti ne jedním dokladem. Ne toliko, že říkáme: o hromnice o hodinu více, než musí dle českého pořekadla na hromnice i skrívánek

vrznout, a mělby při tom i hned zmrznout. Rusíni haličtí jmenují hromnice srěťenje t. potkání a praví, že v ten čas strétla sja zima s létem, rovněž tak i Srbové, kteří svátek ten světlo zovou, jemu i „sretenije“ říkají, „da se tada srete ljet o zima.“ Srovnejmež ptačí kvas k našemu skřivánu a srěťenje zimy a léta o hromnicích k litevskému výrazu pus-žëm y s, půl-zimy.

K domnění našemu, že Hromnice byly původně svátkem Perunovým, dodejmež dále, že u nás v Čechách, hlavně na Boleslavsku, světí 14 dní před koncem masopustu, právě tedy v první polovici února, slavnost Šedivka, na Tábořsku Šejdavka, které jméno bje buď na dědy, buď na děda Peruna. Po-něvadž se slavnost tato při do p ř á d á n í l n u a k o u d e l e odbývá, souditi lze, že v dávnověkosti při tom ctěna bývala i B á b a, římská to Ceres, či naše bílá paní (Perahta), která, jak jsme se z Moravské písně na den sv. Davida dozvěděli, co p. Maria upozorňuje Peruna-Davida v nebi, že mu podzemský bůh co čert neb černobog u vězení drží jeho majku, načež David hůslíčkami svými hromovými před peklem zahudá, t. nad zemí uzavřenou zimou. Černobůh či čert propouští po tom ihned majku onu co Živu či Vesnu (Proserpinu) z otevřeného pekla na svobodu, jen že se co mocný ještě bůh zimný zakládá s Davidem Světlobohem, jenž, v měsíci za temné noci sedě, noc osvětluje. I tu máme sretenije a zápas zimy s jarem.

Blažeje. 3. února.

Tento den je u nás jako pokračovatelem hromnic, neboť v českých kostelích přikládají se na ten den

v způsobu kříže svázané hromničky pobožným k hrdlu, aby zbaveni byli bolestí hrdelných. V Dubrovniku (Ragusa) býval den sv. Blažeje (S. Biagio) i se svatvečerem velmi slavný, ba i hrami vojenskými veřejně oslaven. Dvanáct žen tancovalo před knížecím palácem národné tance při zvuku pastuších nástrojů. Jmenovali tanečnice „Tarsnize či panizza-trici?“ podle Appendiniho (^{47.}) str. 178) — Tržnice? Panice Tričí? Triží? — U Rusů světí se sv. Vlasij 11. února. Snegirev se domnívá, že vstoupil na místo Volosa či Velese, poněvadž lid ruský ho ctí co patrona skotu. Na den našeho svatého Blažeje, t. 3. února, ctí Rusové *Timothaea*, jehož poluzimníkem nazývají, než i o sv. Vlasiji praví, že roh ze zimy sráží (sšibaet).

Háty. 5. února.

I to býval, co se některých obřadů týče, původně jen svátek, jímž se pokračovalo v hromnicích. Neboť bylo dříve ve zvyku, na den sv. Agathy t. j. česky: „dobré,“ v průvodu po kostele tabulky nositi, na nichž bylo napsáno: *mentem sanctam, spontaneam, deo honorem, patriae liberationem*. Pékávali též na ten den zvláštní chlebičky, světice je v kostelích; tabulky ony chovávali i v domích, aby jimi uchránění byli hromů a ohně. Lid vypravuje též, že toho, kdo se na sv. Hátu svěcené vody napije, had žádný neuštkne.

Letos (1860) připadá sv. Háta na devítník, slov. devátník, na devátou to neděli před velikonoce. Rusové jmenují, ač nevím proč, neděli

tu „pestraja, pěhaja“ (pestrá, pěhavá, pňhavá), ale i „splošnaja“, a konečně i „vše-jednaja“, snad proto, že za ní všeho i masa jísti mohou; je to neděle před jich maslinou nedělí, butterwoche. Splošnaja je tolik co úzká, tuhá. Z její povětrnosti soudějí na povětrnost masopustných dní.

Masopust. 19. 20. 21. února.

Jméno maso-pust je téměř jako „lucus a non lucendo“ pravý opak toho, co znamená; leč by se pust co roz-pust-ilý, pust-ý bralo, či maso-pust za dobu, za které se masu po-pouští. Poněvadž ale pravý masopust jen úterý před postem jest, mohlo i jméno vigilie či svatvečera přejíti na předcházející jí dobu, jako německy *sonnabend* (samstag) pro *sonntagabend*. Rusové dí syro-pust, poněvadž se za svého postu i syra a másla zdržují. Staroslov. říká se vedle *mięso-pust* (*carnis-privium*) i *zagovenije*, zahovění. Jižní Slované jako k. př. Srbové říkají každému dni před nějakým postem *poklada* či *poklade f. pl.* nebo *pokladi m. pl.* Taktéž Srbové slovanského zákona či *chriřťanini*, kdežto Srbové latinské církve či *kršťanini* jmenují masopust *posljedni dan od poklada*. Poklad je ale jako poklon tolik co dar. Pokladnica jsou u nich jídla k. př. sýr, jež dívky na bílou neděli v jeden dům snášejí a jimi se častují. Masopustná neděle zve se u Rusů *maslina* a *syrynaja nedělja* a masopustný čas též *masljanica*. Bez pochyby z dob, za kterých v Čechách přísnější či řeckoslovanský způsob postu byl panoval, zachovalo se jméno tučného čtvrtka od

tuk u při maštění potřebovaného, nyní ale bere se obyčejně výraz ten co štědrý (le jeudi gras, il giovedi grasso, feister donnerstag, ale i sonnabend der feiste vedle fraszmontag a geile montag). Říkávali Němci též schmutziger donnerstag ve smyslu tučný, poněvadž schmutz původně schmiere, fett, tuk znamená. Že se ale čtvrtek tučný (též feiste pfinztag t. j. pátý den) v celém týdnu vyznamenával, toho je příčina, že v pohanství čtvrtkové, Perunovi zasvěcení, téměř to byli co u nás neděle. Proto se u Polabských Slovanův pohanské jméno Peren-dan t. Peruna-den zachovalo, jako Donars-tag v donnerstag. Na to bije i církevní jeho jméno: festivitas diaboli, neboť Peruna hlavně jmenovali ďábla. Slavily se na den ten také rytířské hry, pozůstatky to snad jakýchsi pohanských her, jež se ale v neděli na to slavněji opakovaly. Proto slul tučný čtvrtek Němcům i renna bened der wenige t. j. menší.

U Poláků jmenují toho, jenž masopust rozpustile světlí, kuliga, kulika, i radovánka masopustná sama slove kulig. Kulig je jméno ptáka, (tringa; meve) jenž u Němců i pfingstvogel se zove⁴⁵). Kulikat je u Rusů opítí se, kulič ale (koláč?) bílý okrouhlý chléb velikonočný.

Bylo by velmi povrehně, bráti masopust za pouhé radovánky, jako středověká snad bachanalia. Jako bachanalia původně byla mysteria, světivše Bacha co božiče, Dio-nysa, mladé slunce, jenž přemožen na čas zimou předce vždy vítězoslavně z pout jejich se vybírá; tak byly i masopustné hody původně nábožnými obřady bohaty t. j. byly jarné svátky. Jsouť toho až podnes ještě stopy patrný.

Tak vodívají k. př. v Čechách o masopustných dnech po vsích a městečkách při hudbě a zpěvu mládenci a panny symbol zimy v podobě muže hrachovinou a povříslý celkem otočeného, jemuž medvěd říká. Byl to původně Perun zimný či černoboh, jemuž hrách byl zasvěcen. Lid náš k hrášku až podnes jakousi uctivost na jevo dává, vida na něm podobu kališka. Medvěd ten navštěvuje v slavném průvodě hospodyně v domech a tancuje s každou, jakož i s děvčaty. Hospodyně trhá s něho hrachoviny, kládouc ji potom pod kvočky a husy. Mládencům a pannám každý hospodář a každá hospodyně pro zavedení medvěda dary dávají, majíce návštěvu jeho za blahodějnou. (Je to tudíž pozůstatkem obřadů pohan-ských, kterými knězstvo v podobách bohů svých navštěvovalo chýše věřících, což se i starým svědectvím doložiti dá). K večeru scházívali se všickni v hospodě, kde při tanci co možná nejvýš vyskakují, nápodobující tím povýšení běhu slunečního na jaře. Domnívají se, že se jim čím více a výše na ten den skáčí, tím skvěleji len, obilí, zeli ten rok uvedou.

Při tom obřadě je medvěd symbolem zimy již skrocené a mládenci a panny jsou symbolem jaré přírody, proto vodí zimu již upoutanou. Na jiných místech mají však zimu v nevázanější ještě podobě. Tak hledají v Tirolsku ve Windsch-gau (Windisch-gau) nyní Pinz-gau řečené krajině, jindy Slovany obydlené, symbol zimy ve způsobě tří divých mužů v t. j. divě přistrojených. Jsou tu symbolové buď nejtěžších tří měsíců zimných, nebo podoby obrovské jakési trojice bohů, jako byla u Němců Donar, Wuotan a

Freyr, u Slovanů: Perun, Vlt, Radegast. Nalezše divé muže v lese a svázavše je tužkami červenými vodí je do vesnice ⁴⁶⁾. Jinde mají tito diví mužové škrabošky na obličejích a na hlavě špičatou čepku s rolničkami. Jsouce vůkol a vůkol zvonečky zavěšení drží kýje v rukou a běhají co běsové po dědinách a městech, škádlí všechno, co jim v ústřety přichází, ba potápějí sem tam i mnohých lidí ⁴⁷⁾. To je patrně symbol zimy ještě neakrocený.

V Polsku obchází taková zima-muž (knecht Ruprecht u Němců) pod jménem tura, jak Linde tvrdí. V Dubrovníku či v Raguse chodívali prý tři bohy (škrabošky) či vlastně dva bohové a jedna bohyně, z jichžto nejvyšší se jmenovával tur ⁴⁷⁾. Appendini píše turo, turizza a turissa (turica) a jmenuje dva ostatní „Zarojè o Cioroe“ a „Vila.“

Podáme nyní podle těchto obřadů několik německých pověr, abychom s nimi srovnati mohli pověry slovanské o masopustných dnech zvlášť panující. O masopustných dnech nemá hospodář v noci vycházeti, sice mu věly uletí — přistí se má jen do poledne, odpoledne ať se kolovrátek dobře uschová — sedláci mají pilně vázati povřísla, aby se hojného žita dočkali — ženské nemají ničehož šítí, zašijí prý slepice — jahelkou či prosnou kaši je dobře jisti, to udrží prý peněz po celý rok a t. d. Neukazujet se zajisté ani v jedné z těch pověr ni za mák rozpustilosti, naopak jeví se v nich, že se těchto dní jaksi štítí. Toť spatříme i v obřadech i v pověrách čistěji slovanských. Vše, co se za posledních dnů masopustných doma spracuje, je zvlášť trvanlivé — kdo se děrkou sukového prkna z rakve na tancující podívá, uvidí za každým párem dva

čerty (srovn. podobnou pověru o vánocích). V Štýrsku strojí na úterý masopustný každý hospodář slavně svůj stůl a co nejlepšího a nejdražšího k jídlu a k pití doma chová, staví naň, aby každý přichozí, hlavně pak žebráci co hosté těchto darů použili (z úst národu). Toť obřad jako o štědrém večeru a jako o velikonocných svátcích v Polště. I naše masopustné koblih y, kterých někdy rozdáváme, jsou zajisté co zvláštní pečivo svátečné původně jakýmsi symbolem, jako vánocka. U Němců bývalo zvláštních fastenbrezel. — V Čechách a to v Chebsku sedají si na úterý před slunce východem děvečky celé nahé na psí budky a před o u, domnívajíce se, že celý rok dobře přistí budou. Sluha ale či pasák nějaký leze též obnažen pod stůl, aby mu na pastvě dobytek se nerozatíkal po celý rok ⁴⁸). I když u nás v Praze, hlavně pak v sledovnických domech, v úterý večer učenici a tovaryši se přestrojují ve škrabošky různých zvířat a přišer, aby napotom, jak říkají, bacchusa pochovali, kdo by medle při tom myslil, jak oni nyní, že pochovávají masopust? Kdo by soudný neshledal, že to jsou škrabošky jako u dřevných koled a že v podobě Bacchusa pochovávají zimu, světlice tedy tím příchod jarné doby. Ovšem připadá toto svěcení někdy jako letos příliš časně, avšak toho nepůsobí národ, to působí vnější okolnosti a kalendář náš. Lid za všedních dní prací zaměstnán bývá rád, při příležitosti vykonávati své staré obřady, ježto byl dříve v patřičný čas vykonával. Tak bývá masopust i slavným dnem navštěvování Berchty, Meluziny či bílé paní, jež dohlíží, zdaž přástvy jsou ukončeny.

• *Petra stolování. 22. února.*

Nejstarší v Plzni r. 1489? 1499? tištěný kalendář píše takto: „Petra stolice začne se (Vesna), jí (Vesně?), Urban (25. máje) konec přinese, Urban léto začíná, Symforian jej dokoná, Symforian dává podzimek, Kliment mu dává posilek ($\frac{23}{11}$), Kliment zimu oblibuje, jí sv. Petr ucezuje“ ⁴⁹). Kusá tato slova jeví předce patrně, že u starých Čechů někteří svatí jako v čele stávali dobám jednotlivým roku. Sv. Petr pak zvlášť vládne Vesnou či jarem, jelikož „zimu ucezuje“ t. rozpouští. Srovnej k tomu význam měsíce února, nošení t. či rozpouštění. S tímto náhledem souhlasí i jméno německé: „st. Peterstag im Lentzen“.

V Kazaňsku slaví na den sv. Petra Čeremisi slavnost jarnou, s t ě m zvanou, jež je slavností hnojení polí. Při té slavnosti rozpalují Čeremisi oheň ke cti boha Juma a mládenci objíždějící oheň ten, drží v rukou břízku as 3 lokte dlouhou. Staví Čeremisi při slavnosti té i stůl v podobě oltáře, za kterým hodují, při čemž každý z dotčených jinochů svou břízu k oltáři přiklání.

Češi dobře vědouce, že příroda o době sv. Petra málo kdy s kalendářem, k jaře již spěchajícím, souhlasí, pravili příslovně: sv. Petr za stolem (trůnem) nechává na holem a teprv v okovech (1. srpna) posílá sedláku výsluhy.

Pohanští Římané slavili 22. února opět slavnost ke cti zemřelým, Ferealia zvanou, strojíce svým předkům slavnou hostinu na hrobích. Z toho pošel

latinský výraz „St. Petri epularum“ a „cara cognatio“, jak ten den též jmenovali. Souhlasí s touto okolností dobře, že letos právě 22. února je i popelec.

Popelec. 22. února.

Jarné radovánky stýkají se v týž den s upamatováním-se na smrt.

U Němců vykonávají t. místy o popeleci podobné obřady, jako u Slovanů o masopustném úterku. Němci provádějí t. medvěda, jenž však u nich bývá muž nikoli hrachovinou, než kůží medvědí zahalený. Z medvěda toho povstal později „lev“, zrovna tak, jako v v bájkách drahdy býval medvěd králem zvířat, než ustoupil lvu. Lva toho ale nevodili všude, než nosili jej místy jen ze dřeva vyřezaného po dědinách, ačkoliv jej Isen-grind t. železnou hlavu jmenovali. Místy proměnil se nyní i Isen-grind v pouhý strom, v pouhou kládu, již vozí někde v neděli masopustnou, „Funkensonntag“ zvanou, někde 17. února na den sv. Donata na odív^{17. 30)}.

Na Žmudi, jak vypravuje Jucevič, zachovala se na popelec prastará slavnost. Tam vozí Kunišku, podobu to báby, jež na hlavě věnec smrkový a v ruce cep mívá, od domu k domu, jmenujíce tuto slavnost návštěvy staré kunišky⁵⁵⁾.

Avšak i v popeleci samém co vzpomínce na smrt skrývaly se dvě na zdání odporné sobě doby. Pohané, pálivše hlavně mrtvých svých, sypávali si i na hlavu svou i na šaty popele z hranic a z mrtvol pozůstalého, aby tím dokázali, jak jsou sjednoceni s umrlými — ostatky popele ukládali v

nádeby hrobné, v popelnici. Odtud pochází bespochyby prastarý obyčej, při každém větším smutku posypávati si hlavu popelem. Zasnětila i církev obyčej ten mravný proto, „aby, jak dří Štítný, lidé v pokoře berúc popel na své hlavy rozpomínali se, že jsm' popel a v popel se zase obrátic i nebujněli.“ Poněvadž ale za starodávna i mimo kostel se pobazovali popelem, přecházel časý zvyk ten v pouhé šašky. K tomu přistoupila i ta okolnost, že mívali Slované ve zvyku, po úmrtí a po pohřbu slavné hody strojiti, při kterýchž se domýšleli, že i mrtvý sám ale jen některým viditelně přítomným bývá ¹⁰⁰⁾.

Obě tyto stránky — smutek i radovánky — spatřiti lze i při slavnostech dávných¹ popelece. Posvátnost t. popele jeví se až podnes tím, že je zvykem, na popelečnou středu sbíratí bedlivě všeho popele, jenž se nachází v domě. Popel tento je prý užitečný k ledačemu; stromy k. př., jestli že ho okolo nich před východem slunce nasypáš, uchrání housenek.

Stránka ale druhá, t. hostiny strojiti po pohřbu, jeví se tím, že u poněmčilých Slovanů po krajích hraničných v Čechách je obyčejem mužům i mládečům, voditi své ženy a dívky, když uděleno bylo jim popele, přímo z kostela do hostince, kde je častují. I ryzí Čechové jeví zvyk ten poněkud tím, že vešlo u nich pořekadlo v obyčej: na škaredú středu neráda předu, ráda se napiju, ráda spím a což jest dobrého, všecko sním. I Štítný musil této stránky u velké míře zkusiti, poněvadž píše: „o kterék jest pak oslepenie lidské, ještě i ten den zabylstvo v bujnosti ploditi kteréžkoli, v kolbě, v tanech neb po ulicích a své ohlipkosti nestati aspoň ten den.“

Srovnej ku kolbě Štítným rytířem spomenuté německý výraz *rinne-sontag, renn-sonntag*, jenž se odvozuje „a ludis equestribus.“ I jména popelečné středy jeví poněkud dvojíton její stránku.

U nás je „škar edá středa“, jako latinský „dies ater“ snad proto známé, že je to den smutku (nebo že se zavěšují oltaře?). Poláci znají vstupn^á s r o d e, vstupnú středu, poněvadž vstup, vstup, začátek je postu. I neděle po ní, t. první neděle postná jmenuje se u nich „vstępna niedziala“. Za starodávna, kde se na způsob přísnějšího řeckého náboženství již na devitník „septuagesima“ (5. únoru) postiti počalo, byl devitník vstupem a jmenuje se devitník skutečně až pódnes u Poláků „staro-zapustna niedziala“. Druhá stránka jeví se pak ve jménu jihoslovanském „čista s r i e d a“ (*mundus dies Mercurii*), ba celý týden prý jmenují čistění (*reinigung*), s čímž porevnati sluší opět německý: *schürtag*. Snad naráží čistění to ne tak na příbytek, jako na šaty, poněvadž alespoň v Sasích děti jedlovým haluzím popele rodičům stírají se šatů, začez jim rodiče darů nadělují.

Lužičané jmenují tu středu s a z n o u, od sazi bezpochyby, jako středa před velikonoce u Čechů s a z o m e t n á sluje, protože tu středu komfny vymetávali za příčinou nastávajících svátků velikonočných. Lužičané znají i jiné jméno středy „p o d j a b n i c a,“ j a b n u š je u nich tolik co bítí. Nevím ale, proč tak jmenují popelec. U nich se končí též přástky na týž den a hoši navštěvují tedy na popelečnou středu naposled přástevnice. Tak to bývalo snad i v Čechách, dle pořekadla výše uvedeného: „na škar edú středu, n e r á d a p ř e d u.“

Přestupný den, 24. února.

Jméno to pochází z té okolnosti, že v každém čtvrtém, v přestupném právě roce svátky všechny po 24. únoru o jeden den dále odloženy bývají.

Jména jinოსლოვanská toho dne jsou: polsk. *dzien przestępny* a *przybyszowy* (u nás též *przybysz*), rusk. *високоносный* den nebo prostě *високос*, srb. *prijestup*, a to hlavně o roce (ove je *godine* *prijestup*). Poněvadž u starých Čechů, když 13 měsíců ještě počítali, třináctý se jmenovával „hrudneč“, jmenuje se *przybysz* den někdy *hrudným*; to je snad i nejstarší toho dne jméno. Tak praví i kalendář z r. 1520: tolik jest všech do roka dní, v čtvrtém se trefuje *hrudný* ⁵⁹).

Matěje. (24.) 25. února.

Dnem sv. Matěje zdála se starým přibližovati se rozchoda či křisis zimy. Kašubové říkají: „*svjēti Maci, zimę (zemę) traci*“, a však jiní Poláci přidávají: „*lub bogaci*“ (neb *bohatí*, *zvyšuje*). Lužičané praví: „*Matej zemju votanka — zanka*“ (někdy *otvírá*, někdy *zavírá*). „*Češi: sv. Matěj mosty (ledy) boří* nebo *staví* — *najde-li Matěj led, seká ho hned — nenajde-li Matějova pila, najde Josefova širočina*“ (led). Němci: *Matheis bricht eis atd.* Na sv. Matěje pije skřivan z koleje, říká se místy u nás k pravdě podobněji, než jinde na sv. Blažeje (3. února). Patrně vystupuje ve všech těch příslovích sv. Matěj jako rek jakýsi či obr ledy bořící, však jest on lidu našemu i přímým zástupcem budoucí jarné úrody. V Če-

chách alespoň lezou o sv. Matěji děti na stromy volajíce: prosím, prosím sv. Matěje, ať nám ovoce dopřeje, kamkoli se můj hlas rozleje. Jiní volají: Matěji, Matěji, naděl nám jablíček, hruštiček. Ve Vysokém-mýtě točí se děti okolo stromů zpívajíce: na sv. Matěje, kde ten hlásek obejde, všude ovoce bude atd. ²⁸⁾. Ba mnohá hospodyně česká bře ráno před dněním pacholika na záda a volá běhajíc s ním dökola po zahradě: na sv. Matěje nosím tudy pachole, kde se můj hlas rozejde, hojně ovoce ať vzejde. To jsou jistě zbytky prastarých pohanských obyčejův. Proč se ale u nás místy i volá: Matěji, Matěji, kozí bobky platějí“ nevím, jak bych vysvětlil.

1. neděle postná. 26. února.

Dozvěděli jsme se při obřadech na popelečnou středu konaných, že mnozí pokračovali světití masopust i v témdni následujícím a že počali postiti se teprva touto (v s t e p n o u) nedělí. Protož sluje u Němců první masopustná neděle „aller mann fas-nacht“ a předešlá neděle „pfaffen-fas-nacht“, poněvadž kněžstvo již od ní počínajíc se postilo. Slujeť tato u Němců též (podle Pilgrama) „funkensonntag“ od ohně posvátného, jenž se svatvečerem jejím zapaloval; dle jiných ale byla masopustná neděle sama již „funkensonntag“, právě snad pro rozdílný počátek postu.

V Čechách má tato neděle obzvláštné a důležité jméno: „liščí neděle“ k. př. v Berounsku, Rakovnicku, což hlubokého významu do sebe má. Matky české pekou v noci na tu neděli t. v svatvečer její prechky a zavěšují jich v zahradě tolik na proutcích

vrbových, do stromů zastrčených, kolik mají děti. Ráno v neděli před slunce východem zbudivše děti praví jim, že tu liška běžela a jim preclíků na stromy zavěsila. Děti pomodlivše se v zahradě sbírají si dychtivě preclíky s proutků. Někde jmenují místo lišky „Elišku“, co by naráželo na jakousi bohyni. (Známa je též hra na Elišku v Berounsku a hry jsou větším dílem jen pozůstatky, jak už víme, obřadů dávnověkých.) Ale i liška sama je v bájesloví slovanském významná, již Němci ve svém bájesloví v té míře neznají jako Slované. V pověstech slovenských zavádí někde liška osvoboditele i ku skleněnému vrchu. Němcům je hlavním toliko obyčejem, lišku v průvodě nositi na jaře při uvítání vesny. U nás ale je liška totožná i s bábou samou; lišce t. nebo bábě házejí k. př. po zpátku ke kamnům vytržený bolavý zub, aby dala za zahozený „kostěný“ „železný zub!“ Vlastně zavěšuje tedy o liščí neděli Bába dětem preclíků na proutky. S náhledem tímto souvisí snad i to, že se u Bělorusů neděle liščí jmenuje Dzjedova. Dzjed, Děd je mužská toliko stránka bytosti bábiny, neb Perun je původně u nás dědem, jako u Němců je Donar-Thorr altvater. Tak slove k. př. nejvyšší vrch na hranicích Moravo-Slezských, druhdy Perunovi zasvěcený, Slovanům Pra-děd, Němcům Alt-vater. Donar mívá v bájích vždy červených vousů t. j. původně bleskem ozářený obličej a Bělorusům ukazuje se i Dzjed s červenými vousy a očima, což dílem i lišce sluší. Dzjed ukazuje Bělorusům poklady, u nás přináší bába — liška dary a lidé hledají při pašijích v postu poklady. Nebylo by divu, kdyby se někde neděle ta i jménem „Bábinná ne-

děle“ vyskytla. Zapalovati pověstné ohně na „funken-sonntag“ u Němců souvisí snad i s Dzjedovou nedělí.

1. Března.

„Martis erat primus mensis, Venerisque secundus“, praví Ovid a i Vacerádovi našemu je března prvním měsícem. Mars nebyl však, jak tomu povrchné bájesloví až podnes chce, pouhým bohem vojny, než zbožněná síla jarná vůbec, zimu porážející. Dvanáct štítů, jež při jeho bohoslužbě s nebe byly spadly, či vlastně jen jeden, poněvadž jich stejných Numa dal přidělati, jsou symbolem 12 měsíců a kněží jeho Salii, průvodem slavně Římem táhnouce, neposkakovali toliko, nýbrž vodili i muže v kožich chlupatý oděného s sebou, do něhož lid kýjemi pral, tím z města jej vyháněje. Uvádím vše to na tomto místě za tou příčinou, abych poukázal, jaké jednotejné podstaty bývalo na mnoze pohanství po Evropě, poněvadž právě jednu toliko bohyni, přírodu, ctílo. Neboť onen římský muž není ničím jiným, než zimou či naším „turem“ a „medvědem“ a shledáme nížeji, že i Slované na jaře zimu vyháněli a vynášeli. I poskakování římských kněží je symbolické a hospodyním našim dobře známé, ježto vyskakují, aby polní obrody do výsosti šly.

Obřady ostatní, z nichž vysvítá, že Slované do měsíce března, co do jarného měsíce, důvěru zvláštní měli, jsou u nás následující:

a) Březen byl, jako vánoce, dobou věstící či proročnou, poněvadž i vánočné i březnové dni

svým způsobem bývaly počátkem léta. V noci před prvním březnem očekávají k. př. děvčata v Krkonosích, okolo Jindřichova Hradce dychtivě dvanáctou hodinu, jak mile jen odbila, dělají tři kroky po zpátku a praví: Vítám tě, máj milý březne, pověz ty mně věrně, kýho mládence mám dostat, za koho se letos provdat. Potom otočivše se dělají opět tři kroky na zpátek a ulehají hned do lože, kde se jim snem vyjeví, oč žádaly. Proto vítají března i takto: Březne! Březne! pověz ty mně věrně, o kom se mi bude zdát, mám-li tento rok se vdát.

b) Březen je měsícem vše okrášlujícím. Štávu břízovou neb vínovou hledají děvčata hlavně v březnu, aby jí i slícnosti i zdraví nabyly. Za tímto účelem vychází někdy každé děvče tajně pro sebe, aby ani sestra nevěděla, že vyšlo a kam vyšlo, navrtat břízy — někdy ale vycházejí děvčata i jinoši pospolu. Tu dobývají jinoši štávy okrášlující a dívky vykládají družbanců na travu jarnou. Pak nastává pospolné hodování a po hodování tanec i zpěv. Tančí však hlavně okolo bříz.

c) Březen byl konečně i léčivým či hojícím měsícem. První březzen zdál se obzvláště starým k ranhojení býti velmi působivým. Nemocný má prý ráno před slunce východem tajně kráčet k stromu, budiž to bříza, budiž to vrba, a na žádného nepromluvě jehlou místo bolavé propíchnouti, krev do klucku bílého plátna chytiti a do nebozezem navrtaného stromu strčiti, pak ale díрку dobře zatlouci, aby kůra opět srostla. Srůstající kůra je zároveň dobrým znamením úlevy bývalé bolesti.

I na zemřelé nezapomínali v měsíci březnu.

Prvního března chodívali t. Lužičané, Poláci, Slezáci, Češi před východem slunce s rozžatými pochodněmi na pohřebiště, přinášejíce zemřelým svým jídel.⁵¹⁾ Myslíli snad, že i mrtví na jaře k bujarejšímu živobytí zároveň s celou přírodou jaksi procitují. Jestliž však nutno, ještě důležitějších obřadů na začátku března konaných zde se dotknouti. Je to obyčej, pouštětí loďky a tahatí pluhů v březnu, co bylo důkazem, že ledovitá kůra i s vody i se země již byla zmizela. Pátého března bylo k. př. u Římanů „Isidis navigium,“ kde se slavně loďka vonnými kořeny naplněná a mlékem pokropená na moře pouštěla. Podobný tomu obyčej byl, voziti s krávami posvátný vůz Herthy po celé německé říši, jak jej Tacitus vypisuje. Hertha (čte se však varianty její jméno i Nerthus, Neithum, Neutum, Nectum,⁵²⁾ byla matka země, která zároveň opatrovala příhody lidské a lidi navštěvovala. Po slavnosti umývali Němci tajně v jezeru vůz i roucho, ba i bohyni samu.

Tomu podobno bylo v Lipsku obyčejem na masopust tahatí pluh vesnicemi okolo města, při čemž i holčiny, zvláště pak starší nevdané i proti vůli přinucovali, podílu spolu bráti při tahání pluhu, jak to Pfeiffer v kronice své Lipské vypisuje.

V Rusku chodí lid o první setbě jarné v noci ven na pole s dívkou nahou a s kocourem černým, za kterýmž lid pluh neb rádlo na pole táhá. Na poli kopají jámu hlubokou, v kterou kocoura za živa zahrabou. Srovněj k dívce nahé bohyni Nerthus a ke kocouru usmrcenému sluhy, jižto byli utopeni v jezeře po vykonané koupeli.

I v Čechách tahají o jarné době pluky na pole, jak to nížeji shledáme. U Rusů ctí se před postem Petrovým (u nás $\frac{6}{3}$, u nich $\frac{22}{2}$) bůh Jariľ různými obřady, dávali k. př. při slavnosti vysoké čepice fábory ozdobené na hlavy. Takých čepic spatříme i o našich svátcích letných. Bělorusové mají boha toho co „Jariľo.“

V Haliči počíná lid už březnem zpívati své jarné písně, wiosnianky, veśnivky, vesnianky, též majovky zvané. Viosna je Polákům to, co Vesna Čechům; praví se o ní: Viosna byva vesola, tři měsíce niesie: Marca, Kvietnia i Maia, pięknie v polach, v lesie.

Kýchavná neděle či neděle třetí. 11. března.

Druhá neděle v postu jmenuje se u Poláků sucha, bezpochyby za tou příčinou, jako u nás suché dni, quatember, jichžto důležitost jsme už výše byli vyložili.

Třetí neděli jmenují Poláci głuchou, my ale kýchavnou. Ve všech kalendářích českých od r. 1593 počínaje, ježto jsem byl prošel, stojí jednoduše „oculi: kýchavná.“

Kýchání je prastarým způsobem proročování u všech téměř národů, a slouží i podnes ještě k tomu, potvrzovati pravdu výroku právě za kýchnutí pronešeného. Tak se praví též podnes v Čechách, že kolikrát kdo na tu neděli kýchne, tolik roků živ ještě bude. Kýchati na jaře je tedy na mnoze podobno tomu, jako slyšení prvněkrát kukati kukačku, neb i

ta věstuje nám kukáním svým opětovaným počet roků žití našeho.

Kořenářky naše hledají pilně mezi blahodejnými rostlinami i čermerku (*helleborus*) pro kýchání.

Řehoře. 12. března.

Podle starších kalendářů byl den sv. Řehoře nejblíže jarnému rovnodenní, proto brali i sv. Řehoře za zastupitele jara. To jeví i kalendáře i přísloví.

Kalendář (cisiojanus) r. 1520 praví: „Lamperta (17. září) a Řehoře den a noc v jedné míře“ — r. 1614: „březen přináší podletí, za Řehořem čápi letí“ ⁵⁹).

Přísloví však sem patřící jsou: na sv. Řehoře, čáp letí přes moře, nebo žába hubu otevře — nebo: na sv. Řehoře šelma sedlák jest-li neoře. Ořeli ale, přichází k němu vrána a vážně sobě po poli vykračující k němu dí: pán, pán, pán, jakoby i s jinými ptáky uznávala oráče co zastupitele jara, Vesny. Říkává se též: brezen Tomáše (7. bř.) vzav k sobě, řka: musím mít i Řehoře, a konec této příslovné písně zní: Maria je potěšení naše i děťátko její. Zde zastupuje p. Maria snad opět Vesnu. Že se přísloví zmínují o čápech a o vranách, je důležité, poněvadž o těch ptácích se i praví, že přinášejí děti, jsou tedy původně poslové boží z ráje přicházející. Osm dní po sv. Řehoři t. 19. bř. očekává lid náš též přilet v l a š t o v e k, které hnízděním svým prý štěstí domům přinášejí a snad, soudě dle zelenohorského rukopisu, jindy i jiné ještě bájeslovné důležitosti do sebe mívaly. Rusové očekávají 21. března přilet skřivánek s 40 druhy jiných jarných ptáčků.

Má však den sv. Řehoře i jiné důležitosti ještě do sebe. Sv. Řehoř je co jarný svatý zároveň pěstoun jarých a mladých školáků. Proto světívaly se a světí se ještě na jeho den v Čechách, na Slezsku a v Polsku zvláštní slavnosti školné. V Čechách obvlékají se školáci v oděvy vojenské, vyvolávají si vůdce svého a tropí všelijaké šprýmy a šašky dílem si hrajíce, dílem však směšnými rozprávkami o věcech školních a vojenských se bavíce. Tito „Řehořští vojáci“ drobného druhu podobají se na mnoze ozbrojencům velikým, kteří obyčejně světívají svátky jarné a letné, čehož stop nížeji shledáme. Jaru, vítězi to nad zimou, přináleží patrně i zbraň, ozbrojovatí se tedy na jaře a v létě je symbolickým obřadem. Ve Slezsku a na Lužici rozdávají chlapcům *preclíků*, jako u nás dětem o liščí neděli. Druhdy dávali na jaře po vynášení smrti a uvedení jara či léta v dědiny chlapcům též *preclíků* a vařeného hrášku, *staré báby* zvaného ⁵⁴⁾. *Preclíky* jsou tedy zvláštní jarné pečivo, složené s kola (symbolu slunce) a z křížíků bleskových. Pamatuji se sám, že se *preclíky* druhdy pekávaly i v Praze jen o masopustě, postě a na jaře vůbec.

Co jméno znamená, je nejisto, jedni odvozují je od latinského *pretium*, malý dar, druhí od vlaského *bracciatello*, středolatského *bracellus*, *brachiolum*, rameno, jako by *preclíky* křížem položené ruce představovaly. Poláci jmenují *preclík praceł*, Slovinci *perétac*, Krainci *presta*, star. něm. *brezita*, *prezitella* a v novější němčině slyšíš vedle „*bretzel*“ i výraz *bretschel*.

V Polště mají *preclíky* při „*Gregoryankách*“ zvláštní důležitost. Tamť se vystrojí a vyšperkují

školní hoši co nejskvostněji, a to tak, že i v obyčej vešlo, říkati: „ubraľa go iako na iakie Gregoryanki.“ Ti žáci takto vystrojení, kterým se též „Gregoryanki“ říká, tropí na návsi rozličných šašek a her, až konečně se ukáže bakalář, vesnický to učitel, maje obvěšeny přes plece preclíky (obvařanky). Na něj se sypou děti odrývající mu při hluku velikém preclíky, on ale hledí, do útěku rychlého se dáda, jim ujíti ³¹). Srovnáme-li k tomuto bakaláři svého medvěda o masopustě, z kteréhož hospodyně hračkoviny trhají i lišku či bábu, ježto u nás preclíky dětem přináší, shledáme ihned, že všemu tomu táže mytická podstata za základ slouží.

U Němců věřili, že kdo za masopustnou noc porvhoval preclíky, trestán byl od přírody tím, že mu vyrůstaly oslíčí uši ¹). I v Tyrolsku znají slavnost sv. Řehoře říkající: „der schulmeister geht in Gregory“ ⁹⁵).

Avdotji (Eudokyji) u Rusů. 13. března.

Den ten je slavným dnem u Rusů, jsa u nich prvním březnem a tedy jako počátkem jara. Proto pozorují pilně, odkud vítr věje, poněvadž odtud váti prý bude po celý rok. Vítr co pohnutý vzduch býval Slovanům netoliko poslem božím, než ctili jej na mnoze co boha. Jméno hlavního jich boha Víta či Svatovíta a slovo vítr (slovensky vie-tor; bulharsky vea-tr, staroslov. vě-trъ) chová též kořen vě (vátí, dýchatí) v sobě. Vítr znamenal v nejstarší své formě vai-tar vání působícího, a vání jarné sloužilo právě k věštám. „Vítěz“ znamená snad staročesky i tolik co

prorok, zvěstovatel, staroslov. je vět-lsky, báječný, a v Zelenohorském rukopise sebírají „děvě sudně“ „vyučené věšebám vítězovým (uitzonim) „glasy u osudie svaté.“

Doby březnové jsou Slovanům i co dnové jarného orání, co „voračky“, i co dnové jarného setí důležité. O „voračkách“ strojí si na Klatovsku opět medvěda, ale v dlouhou slámu žitnou a pšeničnou zavinutého, jenž na hlavě má vysokou čepici kuželovitou. Při tanci s ním přejí si hospodyně, aby tráva a obilí nad výšku toho muže vyrostla.

V Rusku vykonávají se netoliko při prvním setí obřady s nahou pannou, s kocourem a s pluhem, o kterýchž výše již byla řeč, nýbrž vynášejí tam slavně i podobiznu sv. Vlasy či Vlasíka patrona skotu, prvníkrát skot vyhánějící. Pro nepříznivé počasí připadá však obřad ten, ovšem jako i u nás obyčejně, v Máj teprva. V Srbsku byla prý jedna žena v bábu t. j. v kámen Perunem obrácena, poněvadž v březnu již kozy pásala. (Kozy byly Perunovi zasvěceny).

Středopust, sv. Longina. 15. března.

Za téhož dne je obyčej v Čechách, stromy tříti a pozorovati, zdaž vítr věje, neb to je prý znamení úrody. Výše t. 13. března viděli jsme, že i Rusové na vání větru pozor dávali, jakoby tím výpovědi Svatovitově naslouchali.

Za téhož dne, (letos) co středopustu, vynášejí Němci v Čechách již zimu v podobě báby ze vsi, což u Slovanů buď na 3., 4. buď na 5. neděli postnou při-

padající důkazem je, že se vůbec slavnosti jarné již blíží a že jen tu na ten, jinde na onen příležitostný slavný den těchto dob přenášeny bývají.

Družbadlnice, 4. neděle postná. 18. března.

Druž je tolik co přítel, družka co přítelkyně. Neděle tato, družbadlnice, družbadlná neděle, družebná neb družná neděle zvaná, snad odtud jména toho vzala, že se o ní příchod Prije či Vesny, přítelkyně to i přírody i lidí, slavil. Aleapoiň zvyk okolo Libochovic nad Ohří panující je toho důkazem. Tam přistrojují děvčata korunovanou dívku kvítím ozdobenou, a sama bíle ozdobena jsouce a okrášlena prvním kvítím jarním, fialou t. a sedmikrásou, vodívají „královnu“ po dědinách. Při průvodu přeslavném nesmí žádná dívka tiše postati, nýbrž ustavičně se vrtíce zpívají děvčata písně, snad aby tím vrtěním ruch jarný naproti tiché skamenělosti zimy nápodobovala. Hlavy své mají děvčata červenými tkanicemi a hvězdičkami pozlacenými okrášlené. Královna zvěstuje hospodářům přijetí jara, přeje jim blaha, začez obdařená do jiných domů postupuje. Srovnej k této neděli družné arbskou neděli „družičala“, co u nás teprva provedná neděle je.

Podle počínu zpěvu církevního při mši t. „laetare Hierusalem“ jmenuje se tato neděle i „laetare“, po německu „laetare zu mitterfasten“, či prostě „sonntag zu mitterfasten.“

V poněmčilých krajinách Slovanských vynášejí již o té neděli Moranu či smrt k podobě staré ženy ustrojenou ze vsi, pročež ji místy i smrtnou

neděli či toten-sonntag zoven, co však v slovanských Čechách teprva 5. neděle, 25. března bývá. Lječičané vynášeli též ještě před stoletím o tu neděli na vrch, „smrtný kámen či toten-stein“ zvaný zimou, v podobě hastroše, majíce při tom vynášení pochodně rozsvícené. Navrátivše se do vsi zpívali: „směrc smy vulnali, lječo zaso pšivedkemy.“ Lječč či létu nosívali hlavně po dědinách v podobě stromku okrášleného, by jej před domem nově vdané ženy (symbolu to rozjařené přírody) zaráželi. Smrt samu vynášeli někdy jen přes hranice dědiny své, by ji do polnosti sousedských pohodili, což však hraničná dědina nesnesla, v boj tuhý vešla, a konečně smrt opět nazpátek metala. Někdy ale shazovali smrt se skály, pod níž ji pak utloukali a jako pobitou ji házeli do blízké vody či do močálu. Obřad, poházeti Moranu — zimou — smrt do vody, může však nejednak býti vykládán. Mělť t. pohané obřad posvátný, umývati sochy bohův a bohyň svých a snadno možná, že i sochu Moraninu po ukončené zimě umývali, pohané ještě jsouce. Pokřesťivše se však ztráceli k bůžkům svým poznenáhla úcty bývalé a co jim bývalo původně umývati sochu, převrátilo se v pohazování jí. Avšak i házeti ji do vod, hlavně pak do močálů, jestiž jednání symbolické, že t. Morana-zima vzala již za své. Může však konečně tomu i tak býti, že házeti tuto smrt pozůstatek, je bývalé někdy oběti, vykonávané druhdy na živé osobě (viz str. 21, 22).

Ostatně jsou obřady při vynášení Morany a přinášení léta u různých kmenů Slovanských tak roz-

manité, že by bylo nutno sepsati knihu zvláštní, kdybychom je zevrubně uvéstí a vyložiti chtěli.

Sv. Josefa. 19. března.

Tof stálá a od pohyblivých postř nedotknutá slavnost jarná v Praze. Jest právě tak předběžnou slavností velikonoce či letnic, jako je slavnost sv. Mikuláše předběžnou slavností vánoc. Zároveň je den sv. Josefa ochtab slavnosti Gregoryanek v Polště a podobá se věru, jako by u nás žáci na sv. Josefa teprva tuto slavnost vykonávali, poněvadž prastarou hru míčem započínají tímto dnem. Kraslice ale velikonočné při slavnosti Josefské vždy v obyčeji jsouce veskrz už na letnice narážejí.

V Magdeburku a v Halberstatu nosívala děvčata slavně míč na tyčce darující jej mladým ženkám; podobně se léto či letný stromek jim místy daruje. V Lünebursku, kde jindy různých Slovanů bývalo, házejí až podnes na velikonoce mladé ženy, ježto se nedávno byly vdaly, míčem a to tak dychtivě, že nepřestávají dříve, dokud míč není veskrz rozbit ⁶⁷⁾.

Míč je tedy snad symbolem slunce samého a vyhazovati jej rovněž tak významné, jako vyskakování hospodyň.

V Praze ale chodívalo se jindy k té slavnosti k sv. Petru na Poříčí.

Ve Španhelích ctí sv. Josefa co jarného svatého a praví, že, jest-liže chce, přinese dobrého slunce (fara bon sol).

Soroka mučedlníků v Rusku. 21. března.

Toho dne očekávají v Rusích přilet jarných ptáků, skřivánek t. hlavně, s 40 jinými druhy ptáků. Píkají si Rusové před dnem 40. mučedlníků pečiva či pyrogů v podobě sorok (strak) a skřivánek, jako na den Ěrazima ($16/3$, $4/2$) v podobě vran, co zajisté je pozůstatek bývalých obětí. Připamatujmež si, že též u nás se pekou o masopustě pečiva podoby ptačí zároveň s koblihami a šiškami. Na ten den, i „sorokoj“ prostě jmenovaný, vycházejí Rusové ráno ven a vesele pečiva ptačího vyhazujíce vykřikují: Žavoroňky přiletejte, krasnu Vesnu prinosite, chlodnu zimu odnosite. V Kurské gubernii je ale zvykem říkati: přiletěl kulik iz zamorja, přines Vesnu iz nevolja t. j. přiletěla sluka (solnepfe) přes moře, přinesla Vesnu z vězení.

V kalendářích pak českých, ještě na r. 1697 tištěných, dočítáme se takto: „Přichází k nám nyní přespolní host (srovn. iz zamorja), kterého sotva kdo viděl dost, ten na sebe velkou starost vezme a náš obveselovati bude.“ Ta průpověď je k 22. březnu přidána.

Jarné rovnodenní. 20. března.

Dnové okolo 20.—27. března byli, než pohybliví naši svátkové měnu v nich byli způsobili, u všech národů Evropských dnové slavní, poněvadž se za nich rovnodenní jarné, vítězství to skutečné mladého božítka vánočního, slavilo. Slunce bráti za boha sevyšlo i nyní z mysli Slovanů; dokládá toho k. př.

H. Korán

píseň Moravská slovy: „svitaj, bože! svitaj, co by
spěšej den byl.“

Když se pak příroda v skutku byla přioděla jar-
nými kvítky, světivali se zajiště jarní svátkové různé
podle různé místnosti a pohody. K přirovnání uvádím
zde něco z Římských slavností jarních.

V Římě byl 22. březen svátek „arbor intrat“,
poněvadž na tento den smrky, symbol to zimy a
umdleného, ba i usmrceného sluno-boha (Attis), do chrámu
velké bohyně (magna matris) nosívali. Na to nastával
Římanům čas, postiti se a smůtiti a to hlavně na den
24. března, kterého dne se pobožní lidé i na krev ra-
nívali (Sanguen, dies sanguinis); 25. března ale „quo
primum tempore sol diem longiorem nocte protendit“
byl čas veselosti veliké. Ve starých kronikách
jmenuje se den zvěstování p. Marie t. j. den 25. bř.
i u nás „festum Mariae magnae.“ (Monum. Boh. inedit.
I. 180). 27. března končila se v Římě tato slavnost
velkým průvodem, kteréhož dne se i koupeli velké
bohyně, magnae matris, světivala. Srovnej k tomu vy-
pravování Tacita o koupeli bohyně Herty výše uvedené
a potápění naše Morany-zimy.

*Starý začátek léta — nyní zvěstování p. Marie, in-
carnatio Domini. 25. března.*

V pohanství býval den ten jeden z nejslavnějších
v roce, poněvadž býval prvním dnem léta, jako
březen prvním měsícem. V Uhřích k. př. počí-
nali ještě ve 12. a 13. století rok tímto dnem.
Když Karel IX. král francouzský (Gallorum rex) r. 1569

byl vyzdvihl starý pořádek počínati rok (more veteri sublatu), uváděje počátek léta prvním lednem, sethával se v Německu s nemalým odporem. Byli to pak hlavně Trevířští, kteří přilnouce k starodávnosti vždy ještě 25. březnem počínali rok (*sacer dies primus in anno Treviranis maneat*). Církev přeložila na den ten počátek kukačka křesťanské doby a mnozí papežové datovali i bully své od toho dne, k, př. ještě Řehoř XV. roku 1621. Němec Tilmann vysvětluje středověké jméno zvěstování „*der frau bekleybung*“ slovy „*quia in ejus vigilia semina omnis generis spargi et plantae transplantari consueverint*“; Grimmové ale vysvětlují „*bekleiben*“ ovšem slovy: „*coalescere, radices agere, wurzeln*“, avšak vztahují „*bekleibung*“ nap. Marii.

Jest však i mezi Slovy ještě stop hojných, dokládajících 25. března prvním dnem léta. Tak se až podnes v Čechách pověrou dle, že kukačka, pták to jarného zvěstování, proto prý bez samce žije, že na den zvěstování P. M., když všickni ptáčkové svátek ten světili, ona jediná pracovala. Kukačka ale byla Slovům a to zvláště Polákům vtěleni Vesny či Živy samé („*divinitati Ziwie*“ — „*quae vitae auctor habebatur*“ — „*opinabantur supremam hanc universi moderatorem transfigurari in cuculum*“ Procosius).

Rusové přímo dle, že na „Blagověščenje Vesna zimn poborola,“ pobořila, přemohla. Děti toho dne spadly t. vláha jarná zvěstuje Rusům až počesť úrodu obilí.

U Rusů rodí se toho dne upíři a vidmy z plodu počátku. Vidmy jich jsou čarodějnice, pozůstatky to starých bohyní.

U Srbů je též „blagovijest“ slavným dnem a jak se i říká, je to „pripovijest“ t. jara. Pomocí utaté hlavy hadové, do které se česnek, prostředek to proti čarodejnicem, vstrčil, může se na ten den u Srbů poznati, která žena je věstící t. čarodejnicí.

Smrtná neděle. 25. března.

Týž den je letos přímo dokladem, z něhož poznati můžeme, že trojí doby různé podstaty se stýkají v našich kalendářích, působíce velký zmatek v obřadech národních. První doba je přírodní — druhá svátečná — třetí konečně doba pohyblivých svátků, jako je půst, neb tato neděle je zároveň i pátá postná.

Pověděli jsme již, že na smrtnou neděli místy v Čechách se topí smrtelci Morena. Jak mile ji pohodili do potoka, utíkají všickni ke vsi zpět, poněvadž se domnívají, že nejzadší toho roku ještě umře; ale i padnutí při tomto běhu je znamení zlé. Místy vodí zpozdlí i muže-medvěda hrachovinou otočeného dědinami, zovouce jej „masopust.“ Na Slovensku vynášejí Morenu, jindy Murienu, Mamuriendu o den ten však Kysel zvanou, křídce při vynášení: ta von Kysel! ta von (tam ven). Jméno kysel přešlo snad z kvasu svátečního po slavnosti konaného na bohyni samu.

V pojmenování neděle té málo Slované souhlasí. Poláci ji jmenují někdy białou, Krainci tichou. V Čechách nosí až podnes sedlky v postě modré sukně, bílé zástěry a bílé kalouny co znak smutku postního a oblékají se teprva o neděli velikonočné pestře ²⁵⁾. Podle Lindého

slula ale prý i první neděle postná bílá, u Srbů bílá, u Chorvatů bělá, co obyčejně je teprva neděle první po velikonoci; u Angličanů je konečně whit-sunday (weiszer sonntag) teprva neděle svatodušná.

Alexeje teplého. 29. března.

U Rusů praví se, že se toho dne s hor voda leje, pročež zovou Alexeje na Ukrajině teplým. Jak u nás, tak býval u Němců druhdy sv. Alexej velmi ctěn, jak toho staré legendy dokládají ⁵⁶).

1. Dubna či Aprile.

Upamatujmež se, že Quid jmenuje měsíc April „mensem Veneris“ a bylať Venus-Aphrodite Římanům netoliko bohyní lásky, než i bohyní jarnou. Květiny, zahrady, zeliny a vinohrady podrobeny byly její dohlídce, zvláště ale zahrady. První duben býval jí zvlášť zasvěceným dnem. V tom ohledu stýká se Venus s naší Živou, Prijou či Ladou. Podotykáme tu však též zvyku po celé Europě rozšířeného, posýlati někoho Aprilem. Někteří, chtěje vysvětliti toho zvyku, mají za to, že to je pozůstatek zpotvořený, upamatovati se, že duben býval někdy prvním měsícem léta, měsíc totiž první po rovnodenní jarném. Jiní ale myslí na nestálé počasí dubnové, jako k. př. náš Komenský, jenž přízeň lidskou dubnové počasí jmenuje. Poláci ale a Srbové takto o březnu dí: gust kobiet (žen), láska paňska, Marcova pogoda, to zavše nestale — nepostojan kao Mart.

Květná neděle. 1. dubna.

Jména slovanská této neděle jsou: Star. slov. *verbnaja, vaïenosnaja* (vaia - palma) — rus. *verbnoje voskresenie*, lit. *verbos*, verbů děna, pře-
verbos, okolo veliké noci — srb. *evijeti pl. cvet-*
nica, cvetna — slovins. *cvitna, krai. cvečna n-*
- štyr. vájno nedělo — pols. *kwiaty*, česk. *květy*, slovín.
čvetje — lužič. r. 1690 *bóvoňčna nēdzela?* bomuč,
 bavlna? Týden před květnou nedělí zovou Rusové
cvětonosnaja, cvětnaja, vajnaja nedělja.

Jestli tato neděle u všech Slovanů přeplněná tak-
 řka starobylými a to dosti podivnými obřady. „K o-
 čičky“ svěcené a celé proutky s nimi zastrkávají
 za svaté obrazy, a házejí je do ohně s věncemi na
 boží tělo svěcenými, když bouřka hřmí, z některých
 dělají křížky a zarážejí je do všech rohů pole,
 někteří též požívají tří kočiček. Kočičky jsou
 symboly oblaků nebeských, s čím souhlasí veskrz
 jméno jich staré: t. *jehněd*, co už Štítný zná (be-
 rušky, *amentum, kätzchen*, též německy *ballen*
zvané), neboť jména ovčí byvají i jména oblaků a ne-
 divili bychom se, kdyby se i jméno jich „*k o z y*,“ mléka
 plné, kdesi vyjevilo, poněvadž staří vláhu jarnou po-
 jímali i pod jménem mléka nebeského, zasvěcující
 kozy bohovi Perunovi, kozy t. oblaka bleskem svým
 jarným dojíti. Proutky pak jsou symbolem blesku
 samého a jedny tedy a druhé byly původně Perunovi
 posvátné, pročez i oba proti udeření blesku chránějí.

Když se kočičky a mladé jarné stromky v ko-
 stele světlí, prohlédává hospodář pilně holubinec svůj,
 jestli se holubi vejce klubají či holoubátka hhnou.

Najde-li co hledal, běře holoubátka ještě mokrá a protírá jimi obličejе všem domácím. Holubi bývali zvlášt symbolem duše u Slovanů. Hospodyně dávají si i vrbových, břizových a klokočových proutků světití, aby jimi na hody kravské krávy po zpátku z chlíva vyháněly. Dávají si však i kolečko z ratolestí udělané a to k podobnému účelu světití. Kolečka taková neb též křížky metají pak z jara do studánek, aby osud svůj budoucí buď plynutím buď utonutím jich zvěděly. Studánky jsou tu opět symbolem oblaků nebeských, v kterých Sudičky bytem bývaly.

Slezáci poněmčili píkávají o neděli té, somersonntag zvané, zvláštního pečiva bēgēl, bŭgel t. j. kruh (kolo, koláč) posvátný, co býval druhdy oběti pohanskou „opferbŭgelin“ zvanou. Rozdávají toho pečiva mezi děti „sommerkinder“ zvané⁵⁷⁾. I kočky „ballen“ jmenované rozdávají Němci mezi děti své. Na mnohých místech v Čechách vynášejí Moranu a přinášejí Vesnu či léto o této neděli, kdežto jinde o smrtné a družebné neděli tenž významný obřad vykonávají. Chórozpěvy, za dávných dob v kostele samém ode děvčat a jinochů, vzájemně si odpovídajících, zpívané, ač dosti přejínáčené a co do pohanství skážené nás došly, jeví předce ještě stop hojných, že bývaly jindy písně jarné k. př.: Buďte páni veselí, na tu květnou neděli: smrt jsme vám odnesli, nové léto přinesli. — Toho si vezmu za muže, až bude fiala, růže a pán bůh mi dopomůže.

U Srbů stávají záhy děvčata tu neděli, misty i o zvěstování P. M. (²⁵/₃) a o 40. mučedlnících (²¹/₃), aby si před východem slunce nanesly vody čarovné. Tyto „ranile devojke“ zpívají obzvlášť

né jarné písně při obřadech těchto ranných, načež se do Her jarných dávají.

Na Ukrajině m r s k a j í se mladí a staří o „vrbnaju neděli“ vrbovými prutíky, co jinde o velikonočních svátcích teprva se vykonává ⁵⁸⁾.

V-Saleburgu a ve Vídni, ba i jinde, slavili toho dne i svátek o s l i č í, na památku vítězoslavného vjezdu Krista do Jerusalema, ale Kristus jezdíval o té slavnosti jako jakýsi vítěz jarný ve skvostném brnění městem na oslu, drže ratolesti zelené v ruce.

Pašijový týden. Kar-woche. 1—7, dubna.

„Kar-woche“ je tolik co neděle utrpení (kar-en, truchliti), odpovídá tedy „pašijové neděli,“ passio = utrpení. Totéž znamená staroslovanské a ruské jméno strastnaja sedmica, nedělja, u Rusínů niedziela strastna. I Čechům slul zajisté týden ten jednou strastným. Pověděli jsme již výše, že pohanům lze bylo, čtyřikráte za rok v ráj svůj, na zelenou, rozkoši plnou louku patřiti a tam, k. př. dle domnění Lužičanů viděti dušičky hráti, dle domnění však Solnohradčanů, viděti dušičky lítati s muškami. Mušky a motýlové jsou v mnohé bájí evropské podobou duší.

Mívali však, jak též již víme, pohané i ráj v podzemí. I tento ráj se jim otvíral za téhož času, jakým bývaly právě naše suché dny; mezi něž spadal i pašijový týden, za něhož tedy podzemný ráj své poklady lidem ukazoval. Proto hoří o pašijový týden v mysli báječné i poklady i peníze t. j. ukazují se.

světlem rájským. U Bělorusů je Dzjedko-Perun sám, jenž lidem poklady káže.

Avšak i ve vodě býval ráj, a v něm bohové vod; vodníci mívali pod vodou skleněný svůj zámek, své louky, lesy a pole, jako v ráji nebeském. Lid domnívá se tedy až podnes, že o pašijový týden z ráje toho též poklady vystupují, a to z draví a krása, kterými právě vodní duchové jako nyní ryby přislovně se honosí. Odtud pošel zvyk po celém Slovanstvu panující, o pašijový týden k studánkám spěchat, vodu jich se umývati a třebaš z daleka ji domů zanáseti. V Čechách koupá se lid někdy a to před slunce východem ve vodě ze studánky posvátné domů přinešené, i vaří v ní. Pověděli jsme též již, že i křížky do vod házejí. Tyto křížky to budou, o kterýchž Štítný s omrzením dí: „vezmúc jakús vieru marnú činiec k křížky, když pašije čtú.“ Že si lid náš vyvolívá k svým pověrečným obřadům zvláště doby, když se pašije čtou, bude míti to za svou příčinu, že pašije čísti vstoupilo bezpochyby na místo obřadů pohanských, neb v posvátný čas právě otevírá se vždy nebe.

Ale i na zemi je o pašijový týden téměř ráj otevřen. Tak jsou za pašijových dní předené nítě zvláště pevné a jimi šitý oděv tak snadno nerozpáre. Souvisí pověra ta zajisté s jakousi činností Sudiček na nebi, ježto tam předly osud lidský. — Pytláci mohou o pašijový týden pomoci hadí hlavy, již před sv. Jiřím uřízli a do níž hrachu zastrkali, tak neviditelnými se státi, že myslivec i ránu slyšívá, i zvěř padati vidá, pytláka však, jak si zvěř bere, spatřiti nemůže.

Veliký či zelený čtvrtek. 5. dubna.

Mnohé jméno toho dne a mnohý obřad dokazují zřetelně, že to býval i v dávnověkostí skutečně velký den, veliký čtvrtek. I církev sama jmenovala ten den místy: magnus dies Jovis, viridis dies Jovis, albus dies Jovis; u Francouzů zve se Jeu-di-blanc ⁵⁹⁾, též dies viridium je jméno jeho obyčejné. Vše to by se strany zelenosti na jarný svátek, se strany ale velikosti na důležitost jeho poukazovalo. Bývá mezi lidem a to jak mezi německým tak mezi slovan-ským obyčej, něco zeleného pojísti toho dne. Jméno bílý čtvrtek, nám neobvyklé, odvozují od bílých chlébů, ježto se chudým rozdávaly. Na jarný svátek bije též, že Poláci den ten volají před východem slunce Vesnu a že očekávají první h r o m a d ě š ť, Rusové ale že zpívají: Dožiku dožiku milýj, dožiku kropi žitko t. j. deštičku milý, pokrop žitko ⁶⁰⁾. Připamatujmež si koledu Rusíno-karpatskou výše uvedenou, v které se deštík o přednost se sluncem a měsícem hádaje praví: „Nět jak nade mne, jak ja perejdu tri razi na ja f, tri razi na ja f měsjača ja f eja vozradujuť sja žita, pašnici, žita, pašnici (nivy), vsě jarinici“ (set-ba jarná).

U Němců bájilo se, že kdo o veliký čtvrtek de-vatero bylin nezažil, se nutně ve vola (či v zajíce) promění, taktéž kdo m e d u nebyl požil ⁴⁾. Na jaře, ke zřejmému vše se měnívá, domnívali se pohané, že se i lidé ve zvířata, úpíry, viděmy snadněji i hojněji proměňují, než jindy.

Hlavní důležitost má však to do sebe, požívati m e d u toho dne. Dávají u nás i dobytku kousek

chleba s medem, aby prý nic jedovatého skotu ne-
uškodilo, ba metají i do studně medu, aby bez ne-
řesti zůstala. Topinka medem namazaná a na lačný
žaludek požitá, uchrání i člověka prašiviny. Na
vesnicích jídávají i kaši s medem — nejstarší
to snad pokrm našich předkův — v městech ale jídají
někde ve čtvrtek, někde pak v pátek, tak zvané
Jidášky s medem. Jidášky jsou zvláštný druh
pečiva posvátného či druh hnětinek medem pomaza-
ných. Medu dávali pohané i novorozeňátkům do huby,
čímž je teprva za nové členy rodiny své přijímali;
na místo medu vstoupila později sladkovina, které
i báby naše ještě dětem udělují, ovšem jinou toho
příčinu již udávající ⁶¹⁾. Ze strany proměňování
ve zvířata a vidíme je ale i jméno litevské toho dne
znamennité. Den sám se jmenuje vélū velikos t. j.
veliký den strašidel, neb v é l e f. véles pl. jsou Lit-
vínům podoby mrtvých, v é l n a s, v é l i n a s ale je jim
nyní čert.

Bývá však i stop mezi našimi obřady toho dne
konanými, že čtvrtek veliký, jako všichni čvrtkové,
Perunovi hlavně byl zasvěcený a že tedy jednou
na jaře skutečně býval magnus dies Jovis.

Hospodyně má si na zelený čtvrtek koupiti
chvoště, aniž by při koupi smlouvala, jím má sama
po celém domě zamesti a modlitby odříkávaje smeti do
prostřed světnice snést a v peci spáliti; to chrání
celý dům netoliko před hromem, než přináší mu i
štěstí. Toť ehová přece patrně ráz zápalné oběti ke
cti Peruna do sebe, jenž bleskem svým v podobě
ohnivého zmije přinášel domu pobožnému štěstí
(srovň. našeho plivníka). Též hrách se má na ze-

lený čtvrtek zasítí, poněvadž toho dne setý hrách nejlépe daří se. Hrách býval ale zasvěcen opět Perunovi. I v a j e c potřebují na zelený čtvrtek proti hromům, vejce totiž na den ten snešené svěťvají na hody velikonočné, a přehazují je pak přes chalupu a zakopávají je na témž místě, kam padla. To je proti udeření hromů a jinému neštěstí.

Poněvadž ale k Perunovi do nebeského ráje přicházeli zemřelí a litvinský výraz *vél ŭ velikos*, velký den mrtvých, na to poněkud též naráží, uvádím i to, že v pověrách našich toho dne i holubi hlavního místa zaujímají, jsouce mytické podoby duší lidských. Že holubi i o velikonocích a vůbec za celého pašijového téhodne pověrečné jsou bytosti, nevadí tímto náhledům, nebo jsou velikonoce, jak i hned uvidíme, tak dobře soubor mnohých svátečných dnů jarných, jak dvanáct nocí vánočních jsou souborem zimných svátkův. O čtvrtek veliký zařezávají někde, někde však mačkají holubího samce a samičku pod širým nebem tak, aby z nich mohli krev na pšenici vycediti, kterou potom ostatné holuby krmí. Jest-li že pak ale hospodář a hospodyně holoubě si upekše pozorně bez vidliček a noží takto jídají, aby ani kostičky nepolámali, stávají se tím saničky holubí věšticemi, kdo totiž rozlomiv saničky kratší díl v ruce podrží, dříve bývá smrti věnován druhého.

Poněvadž v středověkém bájesloví Jidáš, čert a Perun jaksi spřáteleni bývají, uvádím zde ještě jednu ruskou pověst o Jidášovi. Povídá se t., že se prý vrabci na zelený čtvrtek i s Jidášem nad zradou spáchanou tak radovali, že při ukřižování Spasitele

i hřebíky přinášeli, ježto pak vlaštovky opět odnášely. Za to mají prý ale vrabci až podnes nohy neviditelně svázané, a to tak, že choditi nemohouce poskakují. Abych ale poněkud aspoň výraz „zelený čtvrtek“ vysvětlil, jenž hlavně u lidu žije, připomínám tu, že v dávnověkosti na týž den připadal svátek božího těla, jenž později byl odložen opět na čtvrtek po sv. Trojici (7. června). Svátek božího těla vyznamenává se ale vzejškem svým jako letný svátek až podnes větvemi zelenými a věncemi. Bývalo též obřadem církevním, na zelený čtvrtek oltáře vodou a vínem umývati, načež je palmami či ratolestmi zelenými utírali.⁶²⁾

Za starodávna odbývaly se mnohé obřady církevní v noci a to druhdy i v kryptách, při čemž na zelený čtvrtek shasínali všechny svíčky a uschovávali největší pod oltář nebo za oltář, rovněž jak až podnes o zelený čtvrtek zvony až do soboty umlkají a jen řehlačky se ozývají, co vše velmi významné je, jestliže náš jméno zeleného čtvrtka „dies secretorum seu mysteriorum“ hledíme. V galikánské církvi rozněcovali o zelený čtvrtek i nový oheň křesťanům. Umývati nohy a obdarovati chudé přešlo místy i v obřadnou slavnost, obdarovati chudých vůbec, jako se k. př. na Moravě blíž Holomouce „na Hradišti“ o zelený čtvrtek častovalo slavně na sta a sta chudých⁶³⁾. Jest-li že tímto obřadem tělo chudých v mír se uvádělo, byl den tento i dnem duševného smíření se, den odpustkův. U starých Čechů a Němců byli, jak píše již Štítný, „v prvu středu u puostě“ tedy na popelečnou středu hříšníci z kostela vyháněni, a „u veliký čtvrtek, když pokorní byvše pokání byli trpěli, uváděl je biskup opět do ko-

stěla, protož velikému čtvrtku říkají Němci den odpustkův.“ Ze všeho toho je patrné, že zelený čtvrtek i druhdy mezi nejslavnější svátky patřil a že i v církevném ohledu ráj přiváděl na svět.

Nutno však zmíniti se tu ještě o jednom obřadě národném dne toho obvyklém, jenž s předešlými obřady veskrz nesouhlasí, než k jinému druhu či kruhu obyčejů bez pochyby patří. Je to obyčej kleštiti dobytka-o zelený čtvrtek lidu našemu až podnes známý.

Pravím, že tento zvyk k jinému kruhu obyčejův národných patří, poněvadž pohanství, jak jsme na více místech už byli shledali, nebylo jen samorostlá ze sebe věc, než stává stop patrných, že i cizí obyčeje se druhdy byly rozšiřovaly po Slovanstvu pohanském, jako se i do římského pohanstva cizí kruhy náboženství k. př. náboženství syrského, perského, aegyptského byly vedraly, které se pak Římem po severnější Evropě byly rozšiřovaly. Zmínili jsme se k. př. již výše o obřadech Římských boha Attis se týkajících a slavených od 22.—27. března. Attis byl synem velké matky (*magnae matris*), bohyně to přírody, a představoval pohanům i slunce i jaro. Bájilo se o něm, že jej zlé mocnosti (t. zima) mužství byly zba-vily, ba že ho byly usmrtily a že matka jeho s pláčem všude ho byla hledala, až ho konečně obživlého a znovu omlazeného byla našla. Obřady svými nápodobovalo pohanstvo, jak víme, báje své, či aby-chom to ještě jednou opakovali, obřady byly pohanům dramaticky to, co jim byly báje epicky. Jako tedy velká matka nad úmrtím syna svého truchlila, tak truchlili jsou i pohané v obřadech svých nad ztrátou boha svého jarného, oníť postíce se v smutku

ranívali se, aby boha veskrz mohli nápodobovati, až na krev, odkud 24. března Římanům „sanguen“ slul. Mnozí hřsili ve smutku svém tak nerázně, že se i mužství svého zbavovali. Jak ale vůbec obětování původné lidstva přecházelo časem v mírnější obětování zvířat a posléz i rostlin: taktéž přešel i obyčej, zbavovati se mužství, co se týká obřadů, v obyčej, klestiti zvířata. Toho obyčeje stopy nalozáme právě o zelený čtvrtek u lidu našeho. Pastucha obecný shledává si totiž toho dne již před slunce východem nástroje ku kleštění dobytka, a jak mile jen úsvitu nastává, počíná krvavou svou práci po celé vsi. Jáderka vyřezaná klade do nového náčiní. Za práci jeho krvavou dávají mu hospodáři mouky, másla, mléka, vajec za odměnu. Ze všeho toho upíká si potom svítek co svátečné pečivo, vesele při něm se. Taktež činívají však i hospodyně. I ony píkají si podobných svítků zvouce k nim slavně celou čeleď svou, jež pak se do radovánek dává. Tak to bývalo i v Římě. O den „sanguen“ našli t. konečně svého boha, z mrtvých vstalého, načež se do radovánek a do hodování slavného dávali. — Staročeský výraz místo „klestiti“ je „nunvati“ a „nunvár“ je ten, kdo klestí. Kořen slova toho je týž, co v jméně bohyně Nynva či Nyja t. ocháblá, zimná příroda, či podzemná bohyně. Srovněj k tomu jař-iti, jař-o.

Velký pátek. 6. dubna.

Obřady na velký pátek konané mají málo původnosti do sebe, jsouce buď obřady pašijových dní a zvláště čtvrtka, buď vypůjčeny jsouce od velikono-

čnou neděli slunce prý třikrát při východu si povyskočí, tak se o velký pátek prý točí kolem sebe jako mlynářský kámen svrchný či běhoun. Jednotlivější pak obřady velkého pátku bijí na trojí dobu:

1. na vodu. Mýti se proudevou vodou, a to proti proudu nabranou, chrání před nemocemi, zvláště pak před východem slunce při modlitbě v řece třikrát se potápěti, prospívá a chrání prý před vyraženinami. Dívky mýjí se též před východem slunce u potoka, aby zdravý a krásný pobýly po celý rok. Krávy a koně mýjou ale na venkově vodou ze tří pramenitých studnic čerpanou, aby byli uchráněni před nemocemi.

2. Na zem. Od Kristova utrpení přestaly prý kameny a kovy v zemi růsti, dí lid Český; někdy ale, praví, že od Kristova narození. Hlavně pak hledají lidé drahé kovy či poklady o velký pátek, když se pašije čtou, neb v ten čas hoří zlato žlutým, stříbro ale bílým plamenem.

3. Na jarnou přírodu. Ratoolestmi a proutky zelenými vymetávají lidé světnice, tím prý hyne všecka neřest. — Osykové hůlky před slunce východem v lese nařezané a do pole neb louky nastrkané vyhánění krtky na pole neb louky sousedovy. — Proutkem trnovým o velký pátek na tři řezy novým to nožem a rukou šátkem bílým ovinutou uříznutým dotkneli se očarovany dne božího těla, přinucuje čarodějníka vyjeviti se. — Čekanka ale bosíma nohama vykopaná, posvátnými slovy zakletá a bílým šátkem pozdvižená má moc, toho, jenž se jí dotkne, milostně přivábiti. — S posedlinem (bryonia, stickwurz) vytřítí žlab prospívá koním, tloušťnou prý po tom vůči hledě.

Nejznamenitější z těchto pověr je ale tato: v noci velkého pátku na bílou sobotu běhají lidé o půlnoci v košilích po zahradách, křičíce: vaňte se stromy, vázat-li se nebudete, posekáme vás. Při tom obváže každý strom povřískem, aby hojně květl a hojného ovoce nesl. Netřeba zajisté srovnávat pověrečný tento obřad k obřadu Srbů o štědrý večer, pohrožovati stromům.

Veliká či bílá sobota. 7. dubna.

Toto dne přilnuly téměř všechny obyčeje národní již k církevním a to hlavně

1. k svěcení ohně, co u nás také Jidáše páliiti zovou. Štítný vypravuje o tom takto: „na velikú sobotu oheň světie, prosíc boha, což by od toho ohně bylo shřeto nebo roznieceno, aby bylo požehnáno a taktéž sviecti velikonoční světie.“ Chrámy bývaly za starších dob, kde se obřady v noci ještě konávaly, slavně osvětleny. U nás sbírá nyní lid ohárků a uhlí ze spáleného Jidáše velmi dychtivě, zastrkává jich pak za střechy, aby chráněny byly před bleskem. Dávají uhlí toho též do chlévů, aby byl dobytek před všemi nemocemi uchráněn. I na pole se při tom nezapomíná.

2. K svěcení vody. Dle Štítného světla se u starých Čechů voda hlavně „u velikú sobotu“ a k svatému duchu, pak ten den před božím křténím, ba i jindy, aby jí proti zlým duchům kropili. Taktéž světli stl. V Polště praví též Linde: „v wielką sobotą ognia i wody naswiecić, bydło tim kropić i všistkie kąty w domu poćarować, to im řeć (věc) pilna.“ Náš lid říká, že kdo se o bílou sobotu, když se zvoní gloria, umývá, a to vodou nebo sněhem, pobude celý rok

zdráv. Sníh ten ale má býti březnový a v láhvičkách zvláštných uschovaný. Srbové jmenují sníh březnový velmi významně: „Babiny ukovy,“ neboť ukazují výraz tento na zimnou bohyni Bábu, která sněhem ještě Vesnu v poutech drží. Smála se prý jednou bába srbská tomu sněhu, že ničehož nepůsobí více, ale „Mart se ra zrdi“ rozlobil, vypůjčil si od února několik dní a obrátil bábu v kámen.

Koupel na bílou sobotu museli i Češi později za cudnou mítí, neboť Lomnický vypravuje ve své „střeše Kupidově,“ že jeden pán radný, jenž s dívkou byl shřešil, ráno o bílou sobotu do lázně šel, domnívaje se, že vodou smýje s sebe i poskvrnu hříchu.

3. K ruchu vůbec a ku zvonění zvlášť. O bílou sobotu počínají, jak známo, když se gloria čte, zvony, jež po dva dni oněměly, opět hlasně se ozývají. V ten čas právě má se všemi stromy třísti, aby hojně nosily, mají se též svázati všechny klíče domácí a má se jimi po zahradě zvoniti; jak daleko se hlas jich rozlíhá, tak daleko ponесou stromy ovoce. Mužští mají si též na kapsy své tlouci, aby hojně peněz měli, ženské ale mají v rychlosti celé stavení vymétati, poněvadž potom v něm neřesti více nebývá. Srovn. slavnost dne sv. Matiaše.

Velikonoce. 8. dubna.

Jako byly vánoce původně souborem 12 posvátných nocí, počínajíce se štědrým večerem a končíce se svíčkami, tak bylo za starodávna i 12 velikých nocí či velikonoc, počínajících čtvrtkem „velikým“ a končících se pondělím po průvodné neděli, které pondělí u Srbů se ještě teď jmenuje družičalo či

pobušení pondělí. Církev ale světívala za starodávna „Pascha“ a „Anti-pascha“ tedy úplně dvě neděle, 14 či 15 dní. Výraz „na veliké noce“ je tedy původnější výrazu „na velkú noc,“ kterého již znají i Štítiny i kalendáře staří. Slovenský výraz veľká noc, veľknoc a deň veľkonočný znamená jen neděli, rovněž jak polský wielka noc, wielkonočne svięta, a stare-slov. velikъ dнь. Litvini znají jen v množném počté velikos co ostern. Výrazy ty jsou samy sebou jasny, neb bývá na slavné slavení jarného času hlavněv nocích.

Stává ale i jiných ještě výrazů v užívání jsoucích u Slovanů a to předně u Lužičanů a Polabských Slovanů. U Lužičanů zovou se velikonoce různě podle krajin: jastry, jatři či jatši, jutra svjata jutrovnička, vitry; u Polabských Slovanů ale jostraj, justroj, jystroj. Patrně připadá při těchto výrazích každému na um ihned německé jméno ostern a poněvadž i Lužičané i Polabané působení poněmčujícího do sebe dost a dost byli pokusili, tane rovněž na myslí důminka, že i slova ta jsou ode Němců vypůjčena. Avšak není toho nutná potřeba. Slovo „ostern“ je t. indo-europské a staří předhistorického, neboť jeví se i v latinském astrum, řeckém ἄστρον, hvězda a v sanskritském āstran, světlo, aether, znamenajíc původně světlo nésti: as-tar; kořen „as“ znamená totiž světlý, jako viděti i v našem slově j-as-en, j-as-ný, kořen „tar“ ale znamená nástroj, věc, kterou se něco dělá, jako slovanské slovo j-an-tar, vůni dělající, vůni nosící. dokazuje, německé bern-stein je tolik co brenn-stein. Slovanské jméno jutro, jitro, jitřiti t. pálení zajisté nížádný nebude odvozovati z něme-

ekého ostern, a předce jsou tyto výrazy skraceniny
 totiž slova j-as-tar, j-us-tro, j-ut-tro, spodobňováním
 fonetickým a vysutím úplně pravidelně tvořené. I
 sluší také význam právě naznačený úplně těm slovům,
 neboť jako je jutro čas, o kterém slunce přináší světlo
 či den (diven), tak je i jaro týž čas světloносný. Vý-
 razy „ju-tro“ rovněž jak „jas-try“ znamenávaly pů-
 vodně bezpochyby slunce samo, co licht-träger, luci-
 fer, asi tak, jak je u nás jitřenka či dennice
 hvězda ranná sama a u Němců bohyně „Os-tar-a“
 bohyně jarná. Rusové jmenují velikonoce světlo je
 voskresenie (vzkříšení) ⁶⁴). U nás zaniklo to slovo
 ve smyslu jara, jako u Anglosasů, kterým éas-tre
 je ji-tře-nka, jitřná bohyně. Srovnajmež též rakouský
 výraz „as-tertag“ pro obyčejný ostertag k výrazu
 „os-t“, ranná strana, východ. Německá bohyně Ostara
 ctíla se květinami o velikonočních a zjevovala se co
 bílá paní ⁷⁷); naše V-es-na (srov. j-as-na) jeví se
 též hlavně na jaře a v létě při studánkách co bílá
 paní. Že i ubozí nad míru Polabané slova j-os-
 traj si byli zachovali, je podivné sice, nic méně však
 ani nemožné ani bez příkladu jiného, jelikož chudák
 někdy nejúskostlivěji krejcarů sobě zachovává, kdežto
 boháč dukáty plytvá a slovo j-os-traj je skutečně
 mluvnickým zlatem. Podobným způsobem zachovali
 si Polabané i slovo vzácné „Peren-dan“ t. Peruna
 den, čtvrtek, které slovo ani bohatý národ ruský, jako
 vůbec žádný jiný kmen slovanský si nebyl zachoval.
 Jsou však jiná ještě jména velikonoce jižním
 Slovanům obvyklá. Korutané znají t. slovo vaza m,
 vaz m ene svetkovine, Štyršané vázem, Srbové též
 vaza m, (vaz m ena svedba je beránek velikonočný),

vazmenae pondělek velikonočný neb vazmeni ponedjelník. Jak mi p. Šafařík laskavě byl sdělil, je slovo vazam prastaré, přicházejí již ve spisech 12. století. Měl jsem je dříve za jakési staré přičestí trpné přítomného času, upozorněn však pr. Hattalou myslím, že je tvořeno jako star. slov. sz-nem-ъ, slovinsky se-njem, česky s-něm pro s-jem a odvozují slovo vaz-am od kořene star. slov. im, bráti, česky j-im-ati; „vazam“ bylo by star. slov. vyz-ъm-ъ, vz-jem t. vzhůru brání či vstávání. Býje tedy slovo to i na vzkříšení páně i na vzkříšení přírody na jaře. Velikonoce byly časem i začátkem roku, neboť pohanský způsob, počítati od 25. března, přešel místy a časy na velikonoce a to, jak se zdá, i papeži Gelasinem III. r. 1118. a Innocensem VIII. r. 1484. Němci datovali někdy „von dem osterabend nach der kerzweihe,“ „in vereo consecrato.“ Ten způsob podivný nemohl však dlouho trvati, poněvadž velikonoce jsou pohyblivou dobou roku. Přeložil se tedy začátek roku na stálé vánoce a z nich teprva na 1. ledna.

První velikonočný hod. 8. dubna.

V slavnostech toho dne splynuly rozličné doby i to doby, ctíti světlo, doby jarných svátků a doby církevné. Nejdřevnějšího podílu na něm mají však svátky jarné a tedy svátky přírody či země omlazené.

Litviné znají až podnes bohyni země: Žiěminu či Žieminěti, které obětujíce praví: květoucí Žieminu, požehnejž dílo rukou našich. Bohovi Žembarys, Žemberinis obětují Litviné okolo velikonoce tři hrstky každého osení a tři kusky každého jídla, prostřevše

je na bílý šat ⁹⁷⁾. Při tom vylévají trochu A l a u s e t. domácího piva. Žembarys je prý Pluto; boha země jmenují jiní Žieme-patys a Žiemienikas; „Žemynéle“ jmenuje se i „Zedkelé“ t. j. kvítí nesoucí, naše to Vesna.

Jsou stopy, že též u Slovanů jindy zemi se obětovalo a to i lidí i zvířat za živa; na místo této ukrutnosti nastal pak obyčej, jídla a nepotřebné části jídel zakopávati. Nejmněší ale způsob obětování takového je p o s y p á v a t i zem květinami k. př. i polévati ji nápoji ¹⁶⁾.

Symbolem země rodné na jaře jsou kraslice či vajíčka červená, u Poláků a Rusů p i s a n k y jmenovaná, poněvadž „k r á s a“ znamenalo původně červenost a „p i s a t i“ původně malovati, barviti, pestřiti.

U Korutanů jmenuje se vajíčko velikonočné „pyrić“ (pýřiti, červenati se) ⁶⁵⁾. Barva vajíček těch je symbolická. „K r á s a“ t. červenost bije na barvu červenou slunce vycházejícího a jarného, pročez velikonoce i svátky č e r v e n ý m i zoveme. „Pisanost“ ale t. barvitost vůbec a pestrost bije na rozmanitost barev jarných naproti jednotvárnosti zimné.

V myslí lidu jsou skutečně kraslice a velikonoce tak obyčejem spojeny, že se říkává: nebude tu č e r v e n ý c h v a j e c jísti, ve smyslu, nedočká se tu velikonoce, úcty ale jim věnované dokládá pořekadlo: šetřím ho jako červené vejce.

V Polsku a místy i v Čechách rozkrajuje hned z rána hospodyně několik červených vajec a hospodář s dětmi a s příbuznými požívá jich společně s ní přejíce si přitom všeho dobrého a zapominajíce na strasti utrpené. Obřad týž shledáš tak rozšířeným po celé

Haliči, že i sám římskokatolický arcibiskup Lvovský po vykonaných službách božích přivítává hosti své hojně tímto obyčejem, nesá přichozím, na mise velké hojnost rozkrájených vajec vařících a požívaje jich při přání vespolečném s nimi.

Nemoha se zde pouštět do rozebírání různých obřadů jiných a her rozmanitých, jež se dějí o velikonočních vejcech mezi Slovanstvem, připomínám jen, že Rusíni házejí škořábky do vody, aby z plování jich tak věstili, jak jinde se věští z vínků plynoucích po vodě; my ale zakopáváme škořápek do země, aby úrodná byla. V Rusku házejí i do ohně náhle povstaleho vejce velikonočné a v Estonsku metají i živou kvočnu do ohně, aby se uhasil.

Se zemí a se symbolem jejtín, s vejci, souvisí plodiny země. Z nich ustrojená jídla, za starodávna hlavně chléb a sůl, jsou tedy o velikonočních obřadná. „Mazance, vejce, sýr, maso světie, praví Štítňý, na velikú noc,“ ale „kostmi beránka svaceného čarují žábám“ k čemuž však i hned připojuje „ano lépe jest dáti je psuom.“ Významné je hlavně velikonočné pečivo v Polště k. př. b á b y ohromné, v Čechách b á b o v k y, koláče.

K plodinám jarným patří i letorosty, jinak letina, mladě jmenované, z jichž si mládež na velikonoce dělává „p o m l á z k u“ t. j. spleteninu z prutů vrbových či vinových (vinovačku). Udeří-li kdo ní, přivádí štěstí, ba někdy prosí přímo, aby ní udeřili, slovy: dej mi štěstí, jak nížeji shledáme. Jestli pomlázka co prut symboljarného blesku, jenž netoliko oblakové nebe zimné t. chmúry či b a b y proráží, než i zemi zimou stuhlou k jaremu životu přivádí.

V nesčíslných pověstech slovanských rozjařuje prutík vše, skály k. př. a skamenělé lidi. Skály jsou ta symbol země samé zimou stuhlé a skamenělí lidé symboly rostlin a živočišstva. Zraží se to jevně k. př. ve slovenské pověsti „Raduz a Ludmila“, kdež Ludmila (lidem-milá) je původně Vesna od Raduze (Radegasta) vysvobozená. „Viddže tento prutík, s nim pošibem túto zem a všetko do rána tak praštie a zkvitne a ovocím obrodí“ ⁶⁶). Udeřiti. pomlázkou je tedy rovněž symbolické; tím se skamenělost t. zima vyhání z osob a jaro, štěstí se v ně uvádí, jako na jaře vůbec vynášejí a tlukou smrt a léto přivádějí. Nebude tedy i obřad jarný, vajíčka jistým způsobem tukati či tlo'uci (co v Brně eier teltschen jmenují) bez významu, otvírati t. symbolicky zem.

Když pomlázkou po Čechách chodívají, musí se prutík ten vždy hýbati, což naznačuje ruch jarný, pročez praví se i v písni: prutek v ohnou tek, sedí na něm zlatý kohoutek t. blesk (srov. něm. wünschelrute).

I májů či májovek staviti jesti podobného účelu a smyslu, o čem však nížeji promluvíme.

Co znamená asi původně české jméno pomlázky: pomrhoda — pomihoda?

Mimo zemi taje na jaře i voda, pročez přináší v obřadech tok vody, „oblévání“ t. u lidí právě tak štěstí, jak je přináší udeření proutkem. Voda velikonočná z rána čerpaná je tak čarovná jako vánočná a děvčata Lužická spěchají proto časné ráno na tu neděli k potokům, aby se tam na krásu a zdraví umyla. Toť se stává všude i v ze-

mích již poněmčilych ⁶⁷⁾. Na Slovensku házejí i jídel do řek co obět.

Avšak původ pravý roztajení země i vody je omlazené posilněné mladé slunce, jež si, jak už víme, radostí o veliké noci třikráte při východu svém poskočí. Jemu a jarnému blesku ke cti rozpalovaly se jindy a rozpalují se místy i nyní velikonočné ohně; tak se to stává k. př. ještě ve vesnicích Luneburských, druhdy slovanských a to na večer buď prvního buď druhého velikonočního svátku. Mladí tancují při této slavnosti okolo ohně, kdežto staří posvátný jeho popel sbírají, jenž je léčivý. Jak daleko oheň svítí, tak daleko uvede se vše na rolích ⁶⁷⁾.

Jak rozšířen býval a zakořeněn tentýž obyčej po celé Evropě, dokazují až podnes i skandinávské ohně velikonočné i dávnější starořímské Palilie, ke cti boha a bohyně Pales, kteroužto Grimm ke slovanskému bohu Volosovi či Velesovi srovnává. Pales, za času pastýřstva ještě povstalá, hájila hlavně skot a spisovatelé římské nejmenují ji jinak, než prastarou (grandaeva), velkou (magna), živnou (alma) a p. Skákali i Římané přes oheň, aby se tím očistovali, jako skákají Němci a Slované ještě podnes přes ohně. Palilie slavili Římané hlavně 21. dubna. Srovn. slova naše: va-tra, oheň, a ve-dro, jasnost, slunce, horko. Blahodějně působení ohňů těchto přenesl lid náš i na paškál či na velikonočnou svičku. Kousek z ní dávají na uhlí a kouř tím povstálý pouští tomu do ucha nebo do úst, kdo na píchání v uších či na bolení zubů trpí.

Shledáme nížeji, že obřady, soustředěné ve hlavním hedu velikonočném, po Slovanstvu se rozcházely

netoliko po ostatných velikonočných dňoch, a to až do prvého, než že i na jiné letné sviatky bývaly prekládané.

Pondelok veľikonočný. 9. dubna.

Hod boží veľikonočný byl Slovanům pokřtěným právem tak posvátným, že obřady své pohanské odkládali na ostatné sviatky veľikonočné. Tím způsobem se vodou hlavně oblévali v pondělí, pomlázkou se však šlehali v úterý. Za tou příčinou jmenují na Slovensku pondělí veľikonočné kúpací pondelok, úterý pak šibací úterok, slavnost však samu „chodiť na kupání.“ My jmenujeme obřad ten ob-lev-ačku, v kterém slově kořen li, lev, jak „lí-ti,“ „u-lev-ilo, ob-lev-ilo“ dokazují, též táti, roztáti znamená, smyslem tedy původně na „ú-nor“ bije, jestliže na slovenské slovo: nora, voda, studánka, na české: noř-iti, po-noř-iti ohled bereme. Srovnáme-li ale „léto, léto“ k litevskému lytus, déšť a k slovanskému lí-ti, po-le-v-ati, zračí se nám i „léto“ původně co čas ú-le-v-y zimné a ob-lev-ačka symbolem této doby. Je více stop, že Slovanstvo se strany kosmologických svých náhledů na stupni Neptunistův stálo, jakož i K. J. Erben již dokazoval, že v slovanských pověstech národných vždy nejmladší bratruvodu znamená, přírodu ze zajetí zimného vysvobozuje ⁴⁶⁾. Poláci pozorují na veľikonoce pilně východ slunce, aby shledali, jak slunce z kúpele vychází ⁵³⁾; rovněž znají písně české veľikonočné Vesnu bavící se při studánce. „Velkonočko, Velkonočko, kdes tak dlouho bývala? U studánky, u studánky ruce nohy mývala.“ Že tato „Velkonočka“ je Vesna, dokládají

jiné formy téže písně, totiž: „Líto, líto, líto, kdes tak dlouho bylo? U vody, u vody ruce nohy mylo?“ — Na Moravě při Bečvě zpívají takto: „Ej Maria, ej Maria, kdes tak dlouho byla? U studánky u ruděnky (?) jsem se umývala. šátečkem, šátečkem jsem se utírala, zámečkem, zámečkem jsem se zamýkala.“ Zámeček je tu led a Vesna = Maria = Líto tedy v zimě pod ledem u vody ukrytá, jako toho i pověsti slovanské hojně dokazují ¹⁶⁾.

Srovnejmež k těmto písním chorovodným chorovodný zpěv dětí okolo Břetislavi (Presburg), jež zpívají při dešti: „Liabi frau, machs türl auf, lasz die liabi sunn herauf, lász in reg'n drína, lász in schnê verbrina, d' engeln sitzen hintern brun, warten auf die liabi sunn.“ Vyjde-li pak slunce zpívají: „Sunn, sunn kummt, d' engarln fall'n in 'm brun“ ¹⁾. České písně pobízejí pak Vesnu osvobozenou: „skoč, panenka, do vody,“ ona ale již odpovídá: „Proč bych já tam skákala, šatičky si máchala.“ Studánka, u které Vesna se myla, není však studánkou obyčejnou, než studánkou na nebi či oblak, jak lid náš až posud mlhy okolo měsíce studánkou zove. Vesna byla tedy dle písní národných v zimě kryta n e b e m (t. oblakovým) a nebudeme více mítí čemu se diviti, jestliže ji podle pověstí národných o jaře co bílou paní či Marii blahodějně vycházeti uvidíme ze studánek obyčejných, poněvadž tyto se brávaly za odblesktakořka nebeských. Tato bílá paní je vlahou letnou vysvobozená Vesna.

Tímto poměrem vody k Vesně nabývá ovšem o b l e v á n í velikonočné bájeslovné důležitosti a možná nyní i na výraz polský oblevačky t. na „d y n g u s“ směleji pátriti. Nebudeme snad na pacesti, jestliže

toto prastaré jméno spojíme s litevským slovem „dangus, dungus,“ nebe, oblaka nebeská. „Dangus“ vyhlášíme tudíž za vodu či vláhu nebeskou, oblevačku pak či „dyngus“ za symbolické polévání vodou nebeskou. Jako umýváním (t. táním jarným) Vesna osvobozená vcházela v jarný svět, takto vcházel lid oblevačkou očistěn v léto. Oblevačka byla tedy pohanům jako křesť pohanská. Důležit je i obyčej, že otcové pohanští děti tehdaž teprva za své byli uznávali, když je byli vodou oblili. I my dodáváme ještě prvnímu koupeli jakési důležitosti a Poláci mají ve zvyku, do prvního koupele peníze stříbrné a zlaté metati.

Mimo oblevačku posvátnou je velikonočné pondělí ještě významné slavnostmi konanými na hřbitovech. Pamatovati na zemřelé jest znakem každých větších hodů slovanských a to znakem ethickým pohanův věřících v nesmrtelnost duše.

Slované v Tureckých zemích usedlí chovají v každé rodině zápis y zvláštné zemřelých svých (jako Řekové a Římané mívali svá diptycha) a ehodí s nimi buď v pondělí, buď v úterý velikonočné na hřbitovy, kdežto svíce nad hroby rozžehnouee připamatují okolo stojící příbuzné na život a působení předkův svých.⁶⁸⁾ U Rusínů v Haliči světí se v pondělí velikonočný zvláštní svátky Hahulky, Hahičky, Hajčky zvané. Scházejí se malí i velcí na hřbitovech a zpívajíce zvláštní písně, podle jména slavnosti samé nazvaných, konají obřady na mnoze podivné. Bavi se t. dílem zápasy různého druhu, dílem ale staví tak zvaných věží či pyramid. Viděl jsem sám, jak mu-

žové silní v řadu byli stoupili, načež druhá řada na ramena jich se postavivši opět třetí řadu menší na sebe byla brala a to tak dlouho, až na výšce jeden toliko muž stál. Pyramida tak uspořádaná pohybuje se potom vážným krokem okolo kostela. Komu by tu na mysli netanuly zápasy a rekovské obřady, jak je líčí dle zřidel Rakoviecki při t r y z n á c h či svátčích pohřebních pohanských Slovanů.

V Praze se schází lid též v pondělí a to na hřbitově Emauském, jenž za starodávna „na Morani“ slul, ba až podnes ještě u obyvatelů Podskalských tak se jmenuje. Ačkoliv nyní svátek ten poutí toliko Emauskou zovou, nemineme se přece bohda s pravdou, když i jej za zbytek bývalé H a h u l k y či t r y z n y S t a r o - č e c h ů vyhlásíme, neboť že to jarná původně byla slavnost, to patrně již z kraslic tam tak v obyčeji jsoucích, jako při jarné slavnosti sv. Josefské. Že staří Čechové tryzen znali, dokládá již Vacerád, jenž tryzny upokojení podzemních bohů a oslavení m r t v ý c h zove. Známo je dále, že staří pohané na místech pohřebních z a s n o u b e n í svá slavívali ¹¹⁰⁾. Rovněž obnovují si na Emausu, jako nad hroby předkův svých, zasnoubení, sliby lásky a věrnost, jak to z nejedné písně vysvítá, k. př. „optám se tě na Morani, mášli ke mně srdce věrny.“

Poněvadž mrtví na louce zelené v ráji kohoutky pásli, může i obyčej panujících v Sandomířsku a v Mazovsi, nositi v pondělí ustrojeného k o h o u t a po domech, znakem byti upamatování se na mrtvé, ač i tento obřad, co jarná slavnost, s pomlázkou bývá spojen. I v Čechách nosí někdy kohouta po domích, ale na úterý, načež ho stínají. ⁶⁹⁾.

Úterý velikonočný. 10. dubna.

To je hlavně, jak výše dotknuto, den šle h á n í pomlázkou, pročez až podnes u Slováků „š í b a c í ú t e r o k“ slove. U nás a v zemích nám blízkých, jako ve Slezsku a v Polsku, jmenují dílem pomlázku, dílem čas či slavnost s ní š l a h a č k u, šlehačku (šlehati — peitschen) — n a - m r s k u t, š m e r k u s t, š m r k ú s, š m e r k o u s, z kterého slova si Němci utvořili svůj výraz „S c h m a c k - o s t e r n.“

„Namrskut“ je samo sebou jasný výraz: „na mrskání jíti,“ odpovídá Slovenskému „na kupání jíti.“ „Šmerkust“ ale a podobné jemu zkaženiny srovnemež k polskému śmigust a śmigurst, což na „śmiga, śmiga,“ tenký proutek, upomínajíc i v německém schmitze se ještě odráží, rovněž jak u Poláků śmagać a śmigać šlehati znamená. V Čechách jmenují takový prut též mrškačku (mrskouz, mrskouzku), na Slovensku ale šibák ⁷⁰⁾. O významu mrskati či šibati o velikonocích pověděli jsme již výše, že to bylo symbolem rozjaření.

Když prvního máje ráno hudba po dědinách v okolí Pražském vesele zaznívá, mrskají se mladíci vespolek „s m e t i v k a m i,“ jak říkají, vyzývajíce se k tomu obřadu vzájemně slovy: dej mi štěstí, načež mrskající odpovídají: tu je máš.

V úterý velikonočný slaví Pražané v Ovenci či Bubenči tak zvaný slamník (strohsack). Nyní je ovšem už téměř všechn ráz starobylosti setřen s této slavností, až na to, že tu a tam hostinský vystrkává slamník z vykýře neb jej zavěšuje na stromy ovocné. Za starodávna chodívali ale měšťané s vystrojeným

slamníkem z Prahy netoliko do Bubeneče, ale i do celé tamější krajiny Vltavské. Na všech branách Pražských visívaly též slamníky vyšperkované. Tyto slamníky nebývaly bezpochyby původně ničehož jiného, než podobizny Morany, jelikož na venkovsku Smrtholku či Morenu si strojí hlavně ze slamníků, vyšperkuje tyto k podobě lidské. V Polště ustrojují k. př. snop slámy co Smrt neb Mařanu zpívající: „Smrt věje po plotu, šukajíc klopotu.“ Jsouť i stopy, že též na slamníku Bubenečském vyobrazeny bývaly dvě podoby lidské, podoby to snad Moreny a Živy, poněvadž Dlugoš o Polácích praví, že co rok podobizny Mařany a Zievoniy vynášeli. Bubenečtí vystavovali skutečně svůj slamník za starodávna na májku či na májový strom, co by na Živu bilo. Na Moravě obléká starodávný oděv, v kterém Mařenu byli vynášeli, jedna z dívek, vezmouc pak „majíček pěkný, pěkný, u vrehu zelený, pěkně přistrojený, pentlemi ozdobený,“ nese ho domů. Může však i býti, že podoby na slamníku bývaly podoby ženy a muže, báby a děda, neboť i v takových podobách vynášeli Slované zimného boha i bohyni. Slavnost Bubenečská je tedy bezpochyby jaksi opozděná o několik neděl slavnost jarná vynášení smrti. Pravda sice, že při slavnosti Bubenečské nižádná řeč nejde, že by tam slamník co smrt do vody neb se skály házeli: za to ale přestupují tam jarnými obřady vody a hlavně studánky a mezi nimi studánku Světici co nejbedlivěji. Hodují pak v Bubenci slavně. I toť následovalo i následuje ještě slavnost vynášení zimu a přinášeti jaro. Na Moravě hodují k. př. když „majíček“ byli přinesli do dědiny hoši a děvčata pospolně. Připíjejí si hojně, pojída-

jíce koláčů a jiného pečiva, hlavně pak pušálky t. hrachu na polo vařeného, jejížto i v Praze postného času lidé rádi jídávali.

Písňe nynější, které se o té slavnosti Bubeněské na vsi zpívají, jsou již obsahem svým pouhé šašky a žvatlání tlampačská, než prozrazují předce místy nějakou vzpomínku na vlastnost jarnou. Může býti, že ono. vystrojování slavníka na Morenu za starodávna přináleželo v Praze cechu krejčovskému, pročez až podnes cech krejčovský hlavního podílu bere na slavnosti této.

Středa velikonočná. Fidlovačka v Praze. 11. dubna.

„Fidlovačka“ co slavnost jarná byla původně bezpochyby slavnost, kterou přivítávali léto, dodavek tedy k slavnosti slavníku co slavnosti v y n á š e n í Mořeny či zimy.

Za starodávna chodívali t. ve středu po velikonočních na úsvitě při hudbě slavné mládenci a panny v průvodu Prahou a májku nesouce zpívali písňe jarné. Napřed kráčel mládenec v levé ruce květiny jarné drže a v pravé hůl, sámjsa celý bíle oděn a fábory okrášlen. Za májkou kráčel vážně „kněz“, též muž svatý, starosvat, svatý synek od lidu zván, po něm pak plampač s dvěma služebnky v bílých sukních, fábory okrášlených. Shromažďovali se u prastaré lípy blíž mlýnu Nuselského či u potoka Botiče. Nastavěli tam mladých břiz, majek, na nichž však i výdumky, znaky to Moreny, visívaly. Okolo majek tančili a bylo zásluhou, při tanci co možná nejvíce dupčítí a vyskakovati, jako vždy to bývá při jarných svátcích. Kdo toho neučinil, byl mrskán pomlázkou.

Z majek oněch trhali si staří a mladí letorostí a ozdobovali se jimi. Nyní je Fidlovačka jen zpotvořená slavnost jarná a to hlavně slavnost cechu ševcovského, jenž i směšnou svou fidlovačku, ač vždy ještě jarnými kudlinami, letorostmi a fábory okrášlenou ven vynáší.

Pátek velikonočný. 13. dubna.

Záповeď Muraňského statutu na Slovensku: „v pátek velikonočný nechať žádný a nikde dřevěného špalka k podobenství člověčí tváře vyrytého nekla-de, ani ať se po žitech a po oziminách na rolích ne-toulají, ani žádné obchody nech nezachovávají,“ je důkazem, že l. 1585 pátek týž ještě jeden ze slavných dní velikonočných býval.

Možná sice špalek dřevěný Muraňským statutem dotknutý srovnati k baďnaku srbskému, než není toho pilná potřeba, poněvadž klásti špalek, a hlavně k podobenství člověčí tváře vyrytý, je též způsobem, vynášeti či vyháněti Morenu na jaře. Stává t. v německých a poněměilých zemích stop hojných, že někdy klády či kalvany na jaře, hlavně v čas vynášení smrti, vystavovali, na ně kužele stavívali, místy prý tyto Jupiter (t. j. Donar) jmenujíce. Po kuželích těchto pak házeli, říkajíce, že tím hlavy bohům pohanským srážejí. V Hildesheimu plativali dlouhý čas i „Jupiter-geld“ a to hrobaři.

Tot naráží bezpochyby původně na oběť nějakou božstvu zemřelých kladenou a srážení hlav bude významu podobného, jako ruské přísloví, „sv. Vlasij sšibajet r o g s zimy“, sv. Blažej zimě roh uráží. Rozdrcovati podobizny bohů zimných jesti až podnes

Čechům a Moravanům na jaře obyčejem a „bábu řezati“ býval druhdy nejoblíbenější téměř způsob, světiti příchod Vesny. V Čechách znamená nyní bábu řezati jen tolik, co středopostí světiti. Špalek slovenský, výše dotčený, býval tedy snad podobiznou buď Děda (Peruna zimního), buď Báby zimné, kterou rozřezávali nebo rozdrcovali. Na Moravě, když hoši Mařenu házením kamení byli rozdrtili, zpívají: „má milá Mařeno za koho's umřela? Za ty (Rožnovské) pacholky! — Již Mařena leží a zubami škeří: „Hélo, hélo, hélo, hélo!“

Průvod či neděle provodná. 15. dubna.

Tou nedělí blížil se konec velikonočních svátků a církevně uzavírá se skutečně anti-pascha tou nedělí, bílou zvanou. Bílých nedělí bylo v roce, jak dokazuje Hrabanus Maurus, sedm a to „propter eos, qui in sancta nocte baptizati albis per totam noctem utebantur vestibus.“

Starým Čechům byly od devítka (5. února) až do průvodu, jak dí Štítný, svatby zakázány, u starých Poláků počaly tímto dnem, co a dotčeným zákazem souhlasí, schůzky děvčat hlavně ku cti a chvále Lady, jak toho písně jarné, v nichžto se jméno Lady, bohyň to lásky, až podnes hojně opakuje, dokazují. I slovo průvod či jak nyní říkáme, provodná neděle, naráží na nějakou veřejnou slavnost podobnou snad původným hrám německým: osterspiele zvaným. Slováci jmenují neděli tu p r j e v o d y, Litvíní pravada, Poláci „převodnia niedzala“ a to prý proto, „iž v piervšim chřešcianištvie katechistovie přivodzili a oddavali pasteřom ludzie te, które z pogaň-

stva albo z židovsta odviódľši naučili viary chrešciani-skiéy.“ (Giľovského postylla).

Na Slovensku scházejí se ženy do společnosti o tu neděli, jako o nějaký jarný svátek, každá přináší jídla z domu, jimiž se vzájemně častují. Tuto slavnost strojiti jmenují „robiti prjevody“ či „jiti na prjevody.“

U Srbů jmenují tu neděli: „vodená nedjelja“ od vodati-se, pochoditi, pondělek pak na to slove vodení p. I jiné jméno mají ještě Srbové a to svijetla nedjela, co snad na výraz dominica in albis vzpomíná, ač i v Čechách říkávají, že polovici dubna se světlost májová již začíná, nebo že začíná světlost na druhý měsíc. Smysl tedy, převoditi na jiný čas, mohlo by i polské jméno „převodnia niedzala“ míti.

Srbové jmenují však neděli provodnou ještě ružičalo či vlastně družičalo, z důležité příčiny, která se nám ihned při pondělí jejím zjeví.

Družičalo či pobušení pondělí u Srbů. 16. dubna.

Družičalo či Ružičalo je slavnost posvátného „družičanje“ či sdružení se dívek mezi sebou rovněž jak hochů svazkem proslulého posestrimstva a pobratimstva. Uplítají si k tomu účelu věnce z mladých proutků vrbových a líbají se skrze věnce tyto, pohazujíce si je potom na hlavy. Na to vyměňují si i vajíček velikonočních.

Přirovnati sluší s jménem „družičalo“ i jméno české družbadlnice či družebné neděle (18. bř.), třetí to neděle před velikonoční, poněvadž druž,

přítele, družu přítelkyni zuamená. „I jedinu družu nám iměti po púti vsěj s Vesny po Moranu“ (Záboj).

Pondělí to jmenují však Srbové hlavně v Banatě, jinak ještě, totiž p o b u š e n i p o n e d e l j n í k, poněvadž o něm též schůzky slaví na hřbitovech, při kterýchž se hroby „pobušajú“ t. pokrývají drnem a věncemi. Mrtvým kladou vejce červené a koláče na hrob.

Známeť i my nyní ještě v Praze jarnou slavnost na hřbitovech, kde hroby ozdobujeme věncemi a kvítím. Slušno však i srovnati k pondělku pobušenému v Srbsku Rusínské hahulky na pondělí velikonočné a schůzky Pražanů na hřbitově „na Morani“ o týž den. I sliby lásky, jak toho výše bylo dotknuto, obnovují na Morani. Vidíme tedy až podnes v rozlehlých zemích Slovanských podobné konati obřady, jen že na různý čas přeloženy bývají. Přeslavné a v ethických ohledech předúležité p o b r a t i m s t v o, jež znají i Rusíni, bylo tedy za starodávna bez pochyby i obyčejem českým, ba vůbec obyčejem všeslovanským.

Svatost. 20. dubna.

Dne toho bývalo druhdy v Praze obyčejem, vystavovati na Karlovu náměstí veřejně tak zvanou s v a t o s t ě i s v a t o s t í. Bylať ale svatost dvojí: říšská s v a t o s t (reichs-kleinodien) a církevní sv. t. ostatky svatých (reliquien). Připomínáme té slavnosti zde z příčiny následující. Může t. býti, že se za starodávna na každém hradě župy slovanské ukazovaly rodákům veřejně poklady, které během času plemenem samým tam nahromaděny bývaly. Jeli tomu tak, bylo by vysta-

vovati svatosti veřejně na odiv tolik bývalo, co o posvátný čas hleděti v společenský ráj, v rájhrady. O německém heyltu m f e s t e též toho dne slaveném píše Schefferův. Haltaus na svém místě ³⁰⁾.

Dne 21. dubna slavili Římané Palilia, o kterýchž jsme se však již výše byli zmínili.

Sv. Jiří. 23. dubna.

Sv. Jiří bývá v mysli národu jaro samo v osobné podobě. Vstoupil tudíž zároveň s jinými svatými v středověku na místo nějakého dávného jarného boha (Jaryla?) nebo, lépe snad pověděno, na místo jarného reka, přírodnou princeznu ze zajetí zimného draka vysvobozujícího.

V Lužické písni volá taková princeška, císařova dcera zvaná, takto k sv. Jiří: „l u b y b o ž o z n e b e s, l u b y s v j a t y J u r j o.“ V Moravské písni ale dočítáme se, jak následuje: „Sv. Juři po horách chodíval, přijel un' (on) tam k jednomu jazeru, nadišel tam klečat tisarovu dceru. Co krasno panno, co ty tady sedíš, a tak truchle smutně do jazera hledíš. Sv. Juři na koníčku jede a ta zla sanuti už z jazera leze. Sv. Juři vytahnul kopiju a prohnal ji hlavu až na druhu stranu. Krasna panno daj zlatého pasu, povedemy tu sanuti k městečku.“ Na Moravě, když o páté neděli postné děvčata byla vynesla M a ř e n u, bohyni zimy, zpívají před ní: „Komu's dala klíče? Dala jsem jich, dala sv. Jiřímu, aby nám otevřel zelenú travinu, aby tráva rōstla, tráva zelená.“ Patrně, že klíč a kopí sv. Jiří stejného je významu, ná-

stroj t. jarný či blesk otvírající utuhlou zem zimnou. Protož pokračují děvčata ve zpěvu takto dále: „Fiala, růže kvésti nemůže až ji pán bůh pomůže. Helo! helo! má milá Mařeno!“

U Litvinů je sv. Jiří patron proti vlkům, zimným to zvířatům, pročež se Litvini postí na Jurginné, aby jim vlk neroztrhal ovci.

„Stává však i patrných svazků sv. Jiří s jarem. Tak dí Srbové: nema léta bez Djurdjeva dana, niti brata, dok ne rodi majka, t. j. dnem sv. Jiří rodí se teprva jaro. Významné je i to, že den sv. Jiří je čtvrtletným termínem u nás, poněvadž termínové tací pozůstalé zbytky bývají dávnověkých oddělení roku. V Čechách věří lid též, že se dobou tou země otvírá t. j. že jaro počíná, ač to nyní lid pověrečně k studněm vztahuje; z nichž nemá se prý dne toho pít, poněvadž vody jedu svého vypouštějí. Bez pochyby ctivali za starodávna studně o sv. Jiří tím, že jich nepotřebovaly k obyčejným úkonům a to pro slavnost dne toho, nikolik pak pro jedy, neb Srbové připisují právě toho dne vodě moc dobrou; schytají si totiž mlejné vody „omaja“ zvané a umývají se jí, domnívajíce se, že se tímto umýváním všeho zlého zbaví. Říkává se též v Čechách a na Moravě, že až do sv. Jiří žádný živoch není jedovat t. j. že do stává sv. Jiřím teprva přirozenou svou sílu. Sv. Jiří otvírá i hadům zem, jímž o den jeho vylízájí, uschovávající se opět dnem narození p. Marie (8. září). To naznačuje tedy začátek a konec léta. Kdo před sv. Jiřím shledáš hada, jist buď, že ti nižádný had více neuškodí¹¹¹⁾. Hajduci srbští scházejí se též na den sv. Jiří ve sbory, na den sv. Dimitra ale (26. října) jdou z hor.

Před Jiřím je též jetelina významná, říkají t. „o čtyry pro mili, o pěti pro děti, o šesti pro štěstí.“ Sedmišlý jetel znamená však smrt, toho netrhá ni-
žádný; čtyřlístý a pětislístý jetel musí se ale někomu
v šaty zašít, má-li přivoditi, co znamená. Divno, že
zvířatům některým se dne toho i moc připisovala,
lásku zbuzovati. Dívky české čarují milého k. př.
holoubkem dítčím, ježto byly ráno o úsvitě k na-
hému svému tělu přitiskly, potom komínem vypustily.
Čarují též žábou o sv. Jiří chycenou a do mraveniště
zakopanou. Holubáři čarují liščí kůži, mohou-li si ji
před sv. Jiřím vydobyti, holuby cizí k svým. Hlavou
hada před sv. Jiřím chyceného vědí pytláci myslivce
učarovati, prášek pak z toho hada usušeného je prý
i lidem obecným i zvířatům blahodějný. Hlavnou úctu
proukazují jižní Slované, pak Rusové a Rusíni sv.
Jiřímu, neboť u nich zachovalo se právě mnoho ob-
řadů pohanských. Rusíni a hlavně Bojkové Karpatští
světí i předvečer či svatvečer, co naráží vždy na
převelký svátek. Možná, že takto i u nás druhdy bý-
valo, neb starší kalendáře kladou sv. Jiří na 23. no-
vější na 24. dubna a 23. býval snad jindy svatvečer
jeho, t. hlavní slavnost. Paměti hoden je i obřad u
Bojků svatvečera tohoto. Znajítě Bojkové až podnes
bůžků domácích Didky (též Didy, Diody zvané), ježto
se prý péčlivě i hospodářství ujímají i dobytek dobře
hlídají. Podobní jsou ve mnohém našim Skřítkům
(Raráškům, na Moravě Luckům). Didka najímají
Bojkové o svatečer sv. Jiří. Hospodář upíká totiž
o ten večer devět bočnicků chléba beze soli a vy-
náší je před půlnocí na křížovátka. Tu rozkládá
chlebičky jako kruhem čarovným a vyvolává jistými

průpovědmi Didky, aby přicházeli na chléb. Na to vystupuje prý nejstarší a jako představený Didkův, ptaje se, k jakým službám Didka nějakého potřebuje. Na odpověď hospodářovu vybíhá spůsobilý k takové práci Didko a najímá se mu ³⁹⁾. V myslí i jiných Rusínů bývá. sv. Jiří i se skotem jemně spojován. Vyhánějí t. v zemi „staraja Rusja“ zvané 5. máje t. j. na den sv. Jiří a to vrbovou pomlázkou stádo z chlívů, aby aspoň trochu trávy požilo, ač dne toho jí mnoho ještě nebývá. Sv. Jiří je též hlavním patronem Ruska, neboť mají o císaři samém přísloví, že jak mile císař do loďky vstupuje, ihned sv. Jiří jej již očekává. Tou důminkou jeví se jaksi sv. Jiří i patronem koráby plujících. I v malém Friaulsku je u tamějších Slovanů Jurjev den nejznamenitější národní slavností, u Uskoků Žumburských světí však už jen děti sv. Jiří, jako na Srbsku Dodolu⁷¹⁾.

Sv. Marka. 25. dubna.

Němci pékávali zvláštného pečiva o den ten, Marxbrötlein a latinsky Marcipanes zvaného, avšak nezdá se, že by toho bylo zvykem bývalo Slovanům, poněvadž Slované jméno marcipan z latiny převzali. — Slavný průvod na venkově po polích církevně k božím mukám konaný, ježto obyčejně na křižovátkách stojí, zdá se býti prastarým, starobylejším alespoň svátku sv. Marka. Jméno latinské toho dne: cruces nigrae vysvětluje snad datum jedno staré z r. 1357 „uf ~~se~~ Markus obent — als man die crucze dreit — für den jeher Dot.“

*Svatvečer májový, Filippo-Jakubská noc, u Němců
Walpurgis-nacht. 30. dubna.*

Svátky májovými počalo jako nové oddělení modloslužby, byli t. ti svátkové jakto konec úcty Porunovy a počátek ctění jaré přírody a mocnějšího již světla denního. Podstatou svou jsou t. svátkové ti už letné a Máj jako počátek pravého léta

Byl to však hlavně svatvečer májový, jenž ještě vztahu míval k úctě Perunově, jak to roznícené ohně na jevo dávají. Perun byl však i nejvyšším bohem, vládnul-li tedy na jaře bleskem svým oživujícím co praboh, byli i ostatní bohové jarní v ruchu panování svého činní. Svatvečer májový působil tedy v mysli pohanů tak, jako by byl celou přírodu do svátečního víru jarosti ponořil.

Tuto myšlenku uskutečňovali snad pohané nesmírným lomozením a práskáním při „vyhánění tak zvaných čarodejnic“ o tento svatvečer. Čarodejníci a čarodejnice nebyvali ovšem u pohanů tím, čím se stali sprostotou duševnou středních věkův a surovostí tehdejších soudů hrdelných a čím bývají bohužel i nyní ještě mezi lidmi. V nich se kryjí t. původně dvojce osobnosti, za první: osobnosti bohů a bohyň zimních, za druhé osobnosti bohů jarních. Zdá se totiž jakoby pálením ohně z jedné strany byli pohané ctili Peruna, a druhé pak strany vysvítá, jakoby vyháněním bohů nočních, černých či zimních podobný obřad byli vykonávali, jako vynášením Moreny o počátku jara.

Je jisto, že křížkem Perunovým pohané žehnávali svým zemřelým, a že i na popelnici jich toho znaku

byli vtiskovali, a to snad proto, aby mrtvý pokojem sám již se těšil a pokoje dával i živým. Tím vysvětluje se snad obyčej pohanský, na svatvečer májový křížká na dvěře dělati, aby se nocní ti, černí a zimní bohové tak snadno nevraceli více.

Kladu tu váhu obzvláštnou naty černobohy nocné, poněvadž z pozůstalých obřadů je patrno, že v nocích toho času docela jiní bohové se ctívali, než o dnech jarných: v noci pálili k. př. ohně a bésili lidé, k ranému dnu ale stavěli máje k účtě jaré Věsny. Mládež jará obojího pohlaví, hlavně se bavíc jemnějšími obyčejí, vykonávala i obřady jarné, kdežto účta zimných bohů, Dědů, svěřena bývala starším. Sněmy čarodejnic bývaly tedy původně schůzky jarných bohů a bohyň, jež kněžími svými vykonávali, slavíce takorba obživení své a svou jarost a to hlavně láskou. Jak mile ale středověk proměňoval bohy pohanské vůbec v čerty, mizel i rozdíl černobohů zimných a bělbohů jarných, neb jmenovali pak Vesnu-Ladu čertici či čarodejnicí jako Jědži-babu.

Pohleďmež však už k obřadům samým. Třicátého dubna po západu slunce povstává až podnes ve vesnicích českých a moravských nesmírné hlomození, bouchání a tloukání vším a na vše, co komu jen pod ruce vehází, zvláště pak znamenité je, jak tlukou o domáci a o polní nářadí. Práskají též bičemi a žilami, což „vyhánění či práskání čarodejnic ze vsi“ jmenují. Po práskání tomto hlomozném namáčejí mládenci stará pometla v kolomasti a ve smole, rozžatými pak točí nad hlavami, do povětří je vyhazují, volajíce: leť čarodejnice, leť! Mistry zapalují také celé kolomazné soudečky, jako i dříví a letorosty, jež na vrších v hra-

nice byli sebrali. Okolo rozžatých těchto ohňů posvátných tancují, skákají při zpěvu jarém přes oheň a skrz oheň, očisťující se tímto hnusoty zimné.

Na Lužici běhají s rozžatými koštěmi po polích, jmenujíce obřad ten: „Khodojty“ neb „kuzlarníje palic.“

Domnívají se, že se mezi praskáním všechny čarodejnice buď na křížovátkách, buď na jistých horách v sněm slavný sbírají, aby tam čertu obětí ohavných přinášely.

Patrně, že vše to jen vzpomínky jsou skutečných obřadů a obětí, které se v pohanství bohům samým kladly. Až podnes kráčí mnohá bába v Čechách potajmu na křížovátka, druhdy jak známo Perunovi zasvěcená, aby se tam, pozpátku se šoupajíc až k božímu, svlékala do naha. Nahá pak staví se na hlavu, a posouňky tropíc, počíná si jako by v skutku běsnila.

Jiné báby tahají zase rádl a pluhy na pole, co je prastarý obyčej pohanský. Místy vodívají obnažené krávu jednu letorostmi ozdobenou, místy ale vyhánějí celé stádo před půlnocí na křížovátka k božím mukám. Kráva či skot veškerý bývá ale k tomu obřadu svátečně připraven. Kravám dávají totiž o té noci trhaného čertokusu (*scabiosa succisa*) lízati, podkuřují též a pokropují krávy a celé stádo v chlévě, než je po zpátku z chléva vyvádějí a na křížovátka pohánějí. Na krávé ozdobené mívají obyčejně plachtu, tou snátou sbírají okolo křížovatek rosu s luk a s polí, ježto starým netoliko vláhrou nebeskou, než i mlékem nebeským slula. Rosu dojívají z plachty té, jako by kráva sama byla, někde hned na křížovátkách, někde teprva doma a to symbolicky, aby jim

krávy po celý rok zdravého a hojného mléka dojily. Pročež podávají rosy nadojené potom dobytku k požívání. Potajmo zaopatřují si místy i černou slepici, aby ji ubily.

Aby se však čarodejnice, jak praví, více nevracely, hlavně ale, aby se do domu a chlívů více nedobývaly, k tomu sloužívají následující obřady. Nádobi kuchyňské a náradí z chléva uchraňují u vnitřek domu co nejobedlivěji, domy a chlévy samé prohlédávají zvenčí co nejpozorněji, zdaž křížky tříkrálový neporušeny byly, sice bylo by třeba, tříkrálovou křídou nových udělati na dvěře domů, chlívů ba i kurníků. — Před práh chlívů kladou mimo to ještě velký čtverec zeleného drnu, a to hodně širokého, aby čertice vracejíce se měly mnoho co počítat, poněvadž jim prý nutno, pozorně sčítati všechny travičky, nežli jim je možno vkročiti v dům. — Zastrkávají hospodyně též z každého ovocného stromu proutek do hnoje a po zápraží, ba i před prahem domu sypávají někde i bílého písku, co prý čarodejnicím zapovídá, té noci učarovati či udělati. Kdo chceš ale viděti, jak čarodejnice litají na hranice, obleč jen před jedenáctou hodinou něco ze šatstva svého na ruby a postav se na křížovátka. — Jdeš-li však někde ráno na mši a máš devětkrát svěcený klokočový proutek při sobě, poznáš každého čarodejníka, poněvadž u něho shledáš buď koňské kopyto, buď nehu jiného zvířete. — Kněz ale, jak věří Kašubové, pozná všechny čarodejnice, když monstanci nese, neb vidí je sklem veskrz hledě všechny, majíce zvláštné okrouhlé čepice na hlavě 7).

Nebývá však ta noc pouze čarodejnická, neboť hledívají též, jestli že v ě t ř í k při té slavnosti věje,

dobré prý to znamení, poněvadž prý, když stromy ve květu se líbají a objímají, to znamení bývá dobré úrody ²⁵⁾. Stepa to patrná domněnka o spoluúčinkování v z d u c h u (Svatovíta) s jasným bleskem a s hřmáním, na které, jak řečeno již, i ohně a práskání symbolicky snad jdou. Spoluúčinkování také zpozorovati i o vánocích samých. Na Moravě ku př. kráčejí dívky obnažené o štědrý večer na humence stodol, kdežto pokleknuvše praví: „s toho humna nevstanu, až znamení dostanu, s které strany vítr fouká, odkud se můj milý kouká“ ¹¹¹⁾. V noci Filipo-Jakubské rubají konečně i b r e z o v k ý c h stromů, jež mají jim příštího dne co májovky sloužiti, ba na mnohém místě staví již v samé noci se vši tajností májovky ty uprostřed vsi; staví jich pak i před domy dospělých svých děvčat tolik, kolik bývá dívčín v domě. V Čechách a na Moravě ponechávají májovky ty státi po celý měsíc, ba ještě déle, pokládajíce si za čest, jestli že se hochům a dívkám podařilo, hlídáním pilným zachovati je okrášlené a neporušené. V poslední noci měsíce máje zhotovují pak na Moravě mládenci z májovek pěkná bidla darující je svým dívkám ¹¹²⁾. Že i stavěti májovky uznáno za způsob pohanský, dokazuje záповěd Ludovikova r. 1257 „usum erigendi arborem (majus arbor) primo die mensis Maji in compitis vel ad aedes puellarum aliasve quascunque“ ²³⁾. Patrně, že stavěti máje tolik původně bylo, co stavěti symboly jara či Vesny, ježto ve společenském životě Ladou se objevovala. Okrasy pak na májích byly symboly květu a ovoce. Očividno tedy, že pohané v máji vídali vyplněno to, co si o štědrý večer, obji-

majíce stromy a přesouce jimi, byli přáli, jako na Motavě k. př. slovy: stromečku obrod, obrod!

Všechny tyto obřady, původně v noci 30. dubna konané, přenášejí místy na některou neděli májovou, ba dílem i na letnice samé, jak nížeji ještě sledáme.

Filippa a Jakuba, u Němců Walpurgis. 1. máje.

Jako jméno máj všeobecné slovo či indoeuropské je, taktéž bývala a je ještě i slavnost prvního máje po celé Evropě rozšířena.

Starí Římané slavili od 28. dubna do 1. máje florealia, svátky to omlazující se přírody. Rozsvěcovávali svíce posvátné, zpívali při nich a tančili, hrachu a bobu hojně pohazující mezi lid, jenž je dychtivě sbírával. Ruch svátečný jevil se v celé společnosti římské, poněvadž po městě běhávali s květinami, nejhlavněji pak s růžemi (srovnejž to k naší růžové slavnosti na jaře). Tanečnice, jež tancovaly u velmi pestrých šatech před lidem, musily při tanci na rozkaz lidu samého spouštětí poznenáhla svých šatů, jako i u nás ne toliko dle domnění lidu čarodějnice nahé tancují na vrších a křížovátkách, než i hospodyně obnažené vodívají krávy na křížovátka. Domnívali se pohané bez pochyby, že nahostí tou vstupují přímo v poměry s přírodou na jaře neskrytou více.

Slavností prvního dne májového zvelebovali hlavně jaro a již přírodou a musili jistě jindy, jak ze stop pozůstatků patrně, mnoho k jaru hledících obřadů vykonávat, ježto však nyní, poněvadž 1. máj oby-

nejným jen či všedným dnem bývá, skoro celkem vyhynuly.

O takové slavnosti u Poláků vypravuje Proco-sius (Prokoš), jmenuje bohyni, kterou slavili, Živu. Její chrám stával na vrchu „Živiee“, ku kterému lidé první dny máje spěšně choďivali, aby jí, kteroužto měli za původkyni života, prosili o dlouhé a zdravé živobyti¹⁰⁴). Patrně je Živa bohyně jara, opak bohyně smrti Morany. Slavívali tedy Poláci na Živci letnou přírodu. U nás choďívají místy naše báby před slunce východem rosy s obří sbírat, hlavně pak se pšenice. Když prvníkrát v máji pršívá, běhávají lidé ven bosi s obnaženou hlavou a bez kabátu, (za starodávna spad nazí), aby byli deštěm jarným pokropeni, při tom točívají se ústavně do kola, říkajíce, že na to dobře vlasy rostou. Je to patrně vzpomínkou o blahodějném působení vláhy jarné, o zlatém to dešti, Řeckými bájemi zvelebeném, jelikož Zeus sám v podobě zlatého deště zúrodňoval panenskou zemi Danae. — Vlasy bývají v bajích našich symbolem trávy a květin země samé, pročež si bohyně jarné a na mnoze zlatovlasé, pilně česávají vlasy, kdežto Ježibáby bývají rozčuchané. —

Mléko, co symbol nebeské vláhy, bývá prvního dne máje též posvátné, žádná hospodyně neprodává jeho ani krůpěji. V Čechách a na Lužici neprodávají též ničeho ze skotu, ba ani nejmenšího nářadí z chléva neobdržíš koupí. Neodstavují též děti v máji, sice by prý brzo sšedivěly.

V Lužici skákají děti prvního máje „přez šihuncu“, přes šibenici; jsou jim ale šibenici nastrkané do země hulky, nad nimiž jiná hůlka přičem leží.

Štěstí květe každému, kdo při skákání hůlku hořejší nebyl shodil, kdo vůbec se hůlek ani nebyl dotknul.

V Dubrovníku (Ragusa) vodí prvního máje ustrojenou maskaru po městě, Bembel' či Bembelj zvanou (píše Appendini jméno její vlasky „Bembel a Bembegl“, tedy snad Bemběl vyslovovati třeba). Jestli ona symbolem jara, májic věnec ze zelených listů zhotovený na hlavě a oděna jsouc šatem dlouhým, bílým, listím a květinami ozdobeným. Držela prý maskara tato i hada v ruce (znak snad to zkrocené zimy). Hlavně vodívali ji městem ševci svátečně oblečení. Srovnejmež k tomu naši fidlovačku v Praze a to se strany spoluúčinkujícího cechu ševcovského, se strany pak maskary samé m e d v ě d a o masopustě a moravský zvyk choditi s k l á t e m o „končiny“ t. j. ostatky masopustné, konečně srbskou „dědovou bábu“ či „babu k o r i z m u.“

Kdo prvního máje v půlnoci hvězdy vidíš padati s oblak, běž jen na to místo, kam padly a najdeš tam kopaje velký poklad. Při vší směšné nemotornosti podání toho je předce jím tolik patrné, že se pohané prvního máje domnívali, že nebeské světlo otvírá zem. První máj je však mimo stavení a okrášlování májů a mimo hudbu veselou, jaťo z rána hned přivítající, slavným k r a v s k ý m i h o d y.

Skot vůbec a krávy zylášť bývaly původně jediným statkem pohanů, jak toho slova: do-bytek, co skot a nábytek, dobývání a význam prastarý slova „skat“ schaz (skot) u Němců dokládají. Krávy bývaly i symbolem jaré přírody, proto vysvobozovaly se 1. máje ze svých temnic, ze chlévů. Vodívají je hospodyně až podnes prvního máje při slavnosti ne-

toliko na bílý den, než i uprostřed rozjařené přírody na louky. Děvčata vyčistují bedlivě celý chlév, posypávajíce podlahu bílým pískem a ozdobujíce krávy samé letorostmi a květinami. Podávají jim též chleba s medem, neb chleba a soli pokropujíce je třikrálovou vodou a pedkuřujíce je kořením posvěceným. Hospodyně vyplívají buď před každou krávou buď na každou, co jí chrániti má před zlými duchy, a shotovují za stejnou příčinou před práhem chleva z pometla a vidlí kříž, ježž překročiti musí každá kráva, když ji pomlázkou ven vyhánějí. Na louce dělává pak pastýř nesmírné kolo, vyrýváje drnu, a honí okolo něho celé stádo. Kolo samo vykropuje svěcenou vodou a očaruje je opět křížky a muřími nohama, přes něž stádo třikráte přehání, než je pokojně ponechává v kole. Po vykonaném obřadu počíná hudba hráti. Pečiva, jehož byly napekly v noci posvátné, rozkrajují potom a rozdávají, jakož i medného pití. Při požívání jestiž nutno všem jásati a skákati a vůbec ústavně se vrtěti, jelikož to symbol je nového ruchu v přírodě. Při hudbě pohánějí konečně stádo nazpět domů. Na cestě k pastvě polévají v Čechách a na Moravě skotáci dívky, jimž ochrana krav bývá svěřena, v o d o u, aby krávy hojně dojily; mrskají je též pomlázkami jako na hodech velikonočních, zpívajíce tétéž písně k př. „hou, hou, krávy jdou, nesou mléka pod vodou.“

Krávy tu vzpomínané jsou oblaka, jež v bájích na mnoze pod obrazem krav a bab již známe, mléko pod vodou je ale jarný déšť oblakami krytý. Zpěv dotčený znamená tedy, že jako oblaka — krávy po nebi táhnou vláhy blahodějně v sobě chovající, taktéž krávy

skutečné hojného a zdravého mléka celý rok dávatí budou. Co poslové takových krav či bab brali i broučci jarní „kravička boží, sluníčko, koza, babka“ svá jména. Podobnou symboliku jeví ještě patrněji srbská píseň při slavnosti Dodolské zpívaná t. j. při průvodu prosebném o déšť. „My chodíme po vesnici, oj Dodo, oj Dodole! a oblaka po nebi, oj Dođo, oj Dodole! a my rychleji, oblak rychleji oj D... oblaky nás přeběhly, oj D... žito, víno porosily, oj Dodo, oj Dodole! — S oblaku prsten padá, oj, Dodole! můj božole! uchyť jej kolovodě, oj Dodole! můj božole!“ Zlato či prsten zlatý s nebe padající je tu znakem blesku, jenž bouřkou jarnou zlatého deště přivádí, k o l o v o ě a ale je právě Dodola t. j. holka průvod vedoucí. Jestli celá nahá, avšak rozličnou trávou a květim tak obvinutá, že se těla nikde dost málo nevidí. Dodola je znakem Vesny či jare přírody po dešti ale dychtící. Každá hospodyně, ku které Dodola přichází, vylívá na ni třebas vědro vody, při čemž se Dodola ústavně obrací a vrtí. To polévání přitahuje prý žádaný déšť. Co bába na zemi dala Dodole, to dávají báby na nebi zelené Vesně. Báby na nebi nedávají však deště (dle bájí) dobrovolně, jelikož co „ob-vlaky“ světlé nebe kryjí, tudíž bývá nutno, aby je Perun bleskem svým prorazil, či jak se bájilo, dožil. Pročež zpívají písně jarné též: „Fiala růže kvěsti nemůže, až jim pán bůh z nebe pomůže.“

V Čechách nosívá prý lid na jare i među do lesů a říká klada jej na pařezy: Medulino tu máš, ty na přes rok zas dáš. Medulína bývá prý bíle oděná paní, v levici majíc košíček proutkový bylinami naplněný a v pravici kytku květinovou, obličejem pal

bývá bledá a vážná⁹⁹). Bájlo se, jak víme, že med
s nebe padá na květiny a že ho včely jen sbírají.
Tím způsobem mohlo by býti jméno Medulina původ-
nější jména Meluziny, bohyně povětrí.

Pankracia, Servacia, Bonifacia. 12.—14. máje.

Na svatých těchto nelpí ničehož mythického, jsou
jen přírodnického vztahu, poněvadž lid je „ledovými
muži“ jmenuje. Oni ovšem nejsou tou zimou, kterou
se obyčejně svátkové jich vyznamenávají, vinni, jako
jiní svátkové pověrami, jež lid náš báječně s nimi
spojuje, neb zimu tu vysvětlují si hvězdáři krouže-
ním nesmírného množství přemalých těles nebeských
kolujících okolo slunce, která se nám někdy, jako v
noci sv. Laurencia, co padající hvězdy (sternschnuppen)
jeví. Snad naráží na tuto zimu již kalendář (cisiogan)
od r. 1614 slovy: „Do lesa Pankráci s bubnem šel,
milostné jaro stratil, Urban (⁵³/₅) léto
navrátil.“

U Rusů připadají na tyto dny svatí, dle jichž
národního jmena: zapřahatník a p. soudit by bylo,
že příznivá k pracem polným povětrnost příčinu po-
dala k takovému pojmenování. O pozdější době, o dni
t. Isidora, (¹⁴/₅, ²⁰/₅) říkává ale lid ruský též: „kak
projduť Sídory, tak projduť i severy“ a „na Mokija“
(¹¹/₅) „Mokija den mokryj, vse léto budet mokrym.“

Vstoupení páně. 17. května.

V Lužici bájí, že kdo toho dne šat šije a jej
nosí, chráníti se má hromobití. Pozůstatek to

Skorán

tedy čt v r t k a posvátného, kterým pohané ctívali vítězného Peruna jarého. V Německu žádá prý o den ten potok Neckar úl, bocheň, ovci a člověka za obět ¹¹²). Toť bije na bývalou úctu a obět vodám danou, což, spojíme-li to se slavností Perunovou, dokládá, že týž čtvrtek předběžným velesvátkem býval letnic. Nebude bez spojení vnitřného, že toho dne i Benátský Doge házival prsten svůj (obyčejný to v bájích symbol blesku) do hlubin mořských.

I křížové dny nejsou snad maně položeny v týden tento, poněvadž se za nich modlivá o prospěšnou pohodu, o vláhu k. př. neb o uchránění se hromu a krupobití. Pátek, jenž následuje slavný čtvrtek, jmenují Němci ač podnes místy „wetter-freitag.“

Králova neděle. 20. května.

Neděle tato bývá předběžnou již slavností letnic hlavně v jižných Čechách. Oblékává se mládence za krále a dívka za královnu. Oblékají se buď do bílých šatů, buď do oděvu podivného z kůr a květů jarních strojeného. Opásávají se oba též kurovými pasy, opentlenými pestrými fábory. Oba mají též koruny na hlavě a to rovněž z kůr nebo z pozlaceného papíru zhotovené. Do levé své ruky bere král žežlo předlouhé, na konci proutky ozdobně otočené, do pravé ruky bere ale oštip jedlový, na jehož konci připíatá visí živá žába zelená, králka pěkná mívá letorost s třemi růžemi v ruce. Žábou zelenou v mraveništi připravenou čarovali Slované a Němci v záležitostech lásky, o svátcích letních oslavené.

Mimo krále a královnu ozdoben bývá spůsobem

podobným „kněz,“ v červeném pak rouchu kráčí „kat,“ též s kloboukem kurovým na hlavě. „Soudce“ či rychtář bývá ale černě přioděn, máje tříhranný klobouček ze samrkové kůry. „Práporečník“ konečně bývá bíle oděn a mívá mimo svůj kurový klobouk na hlavě též meč po boku a v ruce má jívku. Práporečník kráčí vážně v průvodu napřed, ostatní jezdívají někdy, někdy ale postupují pěšky, doprovázeni jsouce zástupem mladíků na vojáky přestrojených. Před vesnicí, když k tak zvanému soudnému místu došli, provolává král slavně, „že za týden bude velká slavnost,“ načež se všickni v podobném pořádku domů vracejí, v hostinci slavnost tancem a veselím ukončujíce. Podivno věru, že mimo Čechy a Slováky téměř jen Srbům podnes znám bývá tento prastarý obřad, nyní ve hru pouhou téměř převrácený.

U Srbů jsou ale „králice“ 10 neb 15 děvčat, ježto se v kolo v podobě srpa sestavují. Na levém křídle srpa tohoto stává pěkně a obratně děvče, majíc čepici kvítkem ozdobenou, v pravé ruce pak meč, ta sluje „králem.“ Na pravém křídle kola stává též děvče, rovněž hezké a obratné, držíc v pravé ruce na kopí práporeček bílé a červené barvy, ta slove barmjaktar (práporečník). U prostřed kola ale sedívá na stoličce děvče, jež mívá bílým rouchem obličej zakrytý. Toto významné děvče zve se kralica či cárica. Přidána bývá cárici jedna služka. Tanec obzvláštný, při kterém král mečem a práporečník práporem ústavně máchají, spojen bývá při té slavnosti se zpěvy zvláštnými, významnými a prastarými, k př „Kralju! svetli kralju! Leljo! kralice banice, Leljo! ustaj te pošetaj, Leljo! od dvora do dvora, do careva

stola, Leljo!* — Hru tu opakují Srbská děvčata u každého hospodáře v dědině, ba někdy krácejí i do blížkých dědin, doprovázena jsouce dvěma ozbrojenými mládenci.

Mezi písněmi při slavnosti té zpívanými pozorně hodné jsou obzvláště písně, jimiž si dívky od hospodyně vyžadují k. př.: „Zde nám ukazují, Leljo! nevdanou dívčinu (memu neudatu), Leljo! buďte vy ji vdejte, Leljo, nebo nám ji dejte, Leljo!“

Písně podobného obsahu znají však i jiní národové Slovanští, co důkazem buď, že jindy též u nich obřady s králem a s královnou buď bývaly ve zvyku, buď že kdesi u nich ještě v ukrytosti žijí. Slyšmež k. př. chorozpěvnou píseň Rusinskou v Haliči: „A my damo divicju, divicju, oj. Did Lada, divicju, divicju.“ Na to odpovídá jiný sbor: „oj! toto nam nadobno, nadobno, oj did Lado! nadobno, nadobno.“

Něco podobného shledáš též u Slováků k. př.: „Hoja Dunda! hoja, královna nás vyslala... co nám dáte za dary.“ Teď odpovídá sbor: „Černooké děvčátko.“

Ze všeho toho je zajisté patrné, že písně králické Ladě zasvěceny bývaly, žádající buď zasnoubení dívky, buď vydání ji ve službu takřka kněžskou t. bohyni Ladě. Poněvadž ale písně králické zároveň jsou písně letničné, ztvrzuje se jimi i odjinud jistě okolnost, že letnice věnovány byly hlavně Ladě, ba že králka (carica) a král nejsou ničím jiným, než podobou Prijy a Radegasta či Lady a Jarovita, rovněž jako u Němců Mai-bräut (Maigräfin) a Mai-könig (Maigraf) a že průvod jich slavný je symbol vítězo-

slavného přechodu jara a leta. Vynášení Mórtny je tímto předběžnou jen slavností přivítání léta či letnice. Srovnámež kn kralicem srbským české Ladařice 9. června spomínané.

Tato neděle králova je však, jak čtého, jen pozůstatkem přípravných či prvých dní hod letnic, ježto se v pohanství, než letnice na svatodušné svátky přeloženy byly, od 25. máje do 25. června světly, jak toho stop až posud najdeš na Litvě. Těmto letnicem býval tedy konec sobótkami či svatojanskými ohněmi učiněn. U Bojků v Karpatech připadá nyní slavnost letnic na devátý čtvrtek po velikonočních, jako Rusové svou letnou slavnost, řečenou „Se d m i k“, počínají čtvrtkem před letnicemi. Známο již nám, že v pohanství bývali čtvrtkové posvátní dnyvé podobní našim nedělem. Protož slavívali i podnes „velikou noc Rusalek“ ve čtvrtek (letos 31. května). I církev sama přeložila na tyto letní doby jeden z nejslavnějších svých svátkův na čtvrtek. Později, když sláva čtvrtkův byla již pohynula, přeneseny snad byly slavnosti pohanských dob na svatvečery nedělné (sonnabende) t. na soboty. To podalo bezpochyby příčiny, proč nyní i konec pohanských letnic t. slavnost svatojanských ohňův zovou sobótky (a to hlavně v Polště). Následuje však i dále to domnění, že pro rozšířenost této doby posvátné od 25. května až do 25. června tyto letničné svátky ještě jednou tak dlouho se světly, než vánoce a velikonoce, hlavně jest-li že po starých měsíčných měsících po 28 dnech tuto dobu měříme. Je-li tomuto domnění v pravdě tak, byly by Letnice či Tuřice nejslavnějšími pohanskými hody bývaly, a vánoce a velikonoce jako pobočnými

či vedlejšími již hody. Jelikož ale letnice zasvěceny byly Ladě a nejvyššímu stupni slunce či slunce-bohu vítěznému, následovalo by opět, že Slované pohanští hlavně tato dvě božstva: Ra deg asta a La du (Priju) přede jinými ctívali. Toho dokládají i výrazy prastaré v písních až posud zachované, kdežto výrazy jmen ostatných bohův téměř celkem již vyhynuly. Výraz t. „didi Lado“ t. j. velká Lado opěvuje až posud velkou bohyni, výraz ale Leljo či Lel chová snad v sobě prastaré jméno boha toho slunečného Jul, o kterém bezpochyby bájili, že býval manželem rozjařené přírody a dozralé již t. Lady²⁶). Tím způsobem bylo by složenější slovo Rade-gast přímě toliko boha toho a k tomu přímě jen místné (u západných Slovanů), kdežto jména Lela a Lada všem Slovanům jsou až posud velebná.

Než vraťmež se již k hodům světlo- či běl-bohův těchto, jichžto podoby báječně nám zjevují ještě „král“ a „královna“ v obřadech kralických. K slavnostem jich hledí zajisté mimo „kralice“ i stavění neb alespoň zachovávání stromů májových. O těchto letných dnech stavili k. p. i Polabští Slované svých kohoutích a korunkových stromů; prvních stavěli hlavně mužští, posledních ženštiny. Němci mívali toho letného času majversammlungen a zahájeli i s-o-d-y. V Čechách pozoruje bedlivě až posud chasa vše, a to od máje již, co se děje v dědině, kdo nejčasněji k. př. dobytek na pastvu vyhání a kdo nejpozději a p. Ze všeho toho, co byla upozorovala, sestavuje si chasa rymovaný popis, nyní ovšem na mnoze jen komický, čehož však za starodávna snad nebývalo. Tento popis vyvolává biřie

veřejně po několika sobotách s večera před svatodušnými svátky s lešení nad obecnou studnicí shotoveného, a týž popis veřejně prohlášený ukončuje i obřad slavný s králem a s královnou, jak nížeji shledáme. Tak to bývá místy u nás. Jinde však scházejí se 14 neb 7 dní před letnicemi (t. j. právě na královou neděli) mládenci toliko v hromadu a radívají se vespolek, jak budou letos stavěti máje, jak choditi s králem, jak vyvolávati či souditi hospodáře a stínati žábu zelenou. Volívají si též napřed už důstojníky k té slavnosti, losující někdy buď delšími a kratšími stěbly žitnými, buď dřívky, majícími vruby vyřezané (hřeby).

Shledáme i jiných ještě pozůstatků těchto svátků roztroušených po jednotlivých jiných svátcích.

Semik, ruský prazdník, 15. máje, dle kalendářů našich
27. máje.

Jméno *Semik* není ani národní ani pohanské, než církevní t. sedmík či sedmá neděle od velkonoc. Národ sám jej jmenuje místy zelený den, rovněž jak celý jeho posvátný týden zelenou nedělí. K tomuž srovnati sluší jméno polských letnic t. *święta zielona*⁶⁰). Za to ale jmenují Rusi troickou nedělí t. svatodušnou i *Semickou*. Komu zasvěcená původně bývala zelená neděle, patrně z písní o ní zpívaných, ježto oslavují i zelenost bujarou přírody i lásku, vyvolávající neustavně oj! Ljuli, oj didi Lado! Počíná se už, jak řečeno bylo, tato slavnost čtvrtkem před letnicemi a to tím, že se mládež obojího pohlaví hlavně na loukách a v hájích

před vesnicemi a městy schází a že panny při zpěvu věnce viji, co „zavivajut“ zovou. Tancují též okolo stromů a provádějí rozličné hry. Po západu slunce nosivají dívky zavité své věnce do hájů zavěsujíce je tam na stromy. Lámají si i březových větví a věncových kol z nich si udělajíce, líhají skrze ně jinochy své. Srovnejmež k tomu slavnost Srbskou „družičalo“ zvanou.

O letnicích pak t. „o troici“ sejdou mistry již věnce zavěšené opět se stromů, co „rozvivajut“ jmenují, aby je rozprostíraly po zemi. Věnce také „rozvité“ pobývají po nějaký čas na zemi travnaté, jako by okrašlití měly tuto královnu Ladu. Pak ale klade si každý mládenec a každá panna věnec jeden na hlavu, počínajíce nápotom pod věnci hořovati t. hlavně pyrogy jísti. Po hořování slavném pouští každá panna svůj věneček po říčné vodě, nabírá si z prostřed věnce do přehrští vody, již si ruce umývajíce pohlíží, zdaž plyne či se ponořuje věnec. Plyneli, vdá se ještě ten god (rok), ponořili se ale, nikoli. Po ukončené té slavnosti navštěvují sebe a častují se i doma, kdež hlavně jaječnice požívají ⁷³⁾.

Dle udání Sněgireva má však Semik ještě jednu svátečnou dobu, slavně t. upamatovali se na mrtvé. A skutečně shromažďovali se za starodávna o troické sobotě „na žalnikách“ (hřbitovech), kdežto poplaskavše si vykonávali různých her a tanců. Byl tedy semik zároveň i tryznou, jako u jiných Slovanů pondělí velikonočné. Na Sibirsku jmenují tryzny tjul-poj, jinde stypy. Dle Sněgireva má býti „Stádo“ u Poláků původně téhož významu. Długoš ale (hist.

pol. I. 37) jmenuje stáda jen shromáždění lidí o svátcích vůbec a o letnicích zvlášť, aby se v nich k vůli božím a k obveselení tance prováděly a písně zpívaly.

Svatvečer letnic. 26. května.

Svatvečer letnic je i významem i obřady podoben svatvečeru Filippo-Jakubskému. Na to bje již nemiřné práskání a vyhánění čarodejnic, co skoro celou hodinu trvá. V Čechách a na Moravě práskají též pastechové co nejmočněji bičemi, když v sobotu před svátečními svátky domů pohánějí stáda. Děti hlukou buď na ploty holemi, buď odrážejí hřmotně prkna o prkna, jako se to děje jinde o vánocích. Němci na Šumavě jmenují hřmot při vyhánění čarodejnic z domů, ohlívň a stodel hexentusch. Slované chodívají po vyhnaných o ten svatvečer čarodejnic do hájů, aby tam sarubali tajně májkek, jichž potom, jako o svatvečer májový, tajně v noci po vesnici rozstavují. Okolo Písku rubají v noci tajně a vystavují velkou májku, na kterou přivazují podobu mužskou ze slámy, již „král“ říká. Jako Polabané svých kohoutích a korunových stromů co nejbedlivěji hlídali, aby jim jich nežádny neporazil, taktéž hlídají i okolo Písku májovku tu i v nocích, aby jim ji odporná strana mládenců neskácela.

Podle domnění Bělornů běhají o svatvečer letnic již Rusalky po osení tleakajíce v dlaně a vykřikajíce buch! buch! solomiany duch (sláměný duch). Pořádž Rusalky, jak i hned shledáme, duchové jsou letních rozjařených vod, podobá se, jako by ony

samy vysýchajícího či slaměného ducha vyháněly, jako jinde vyhánějí i zimu i čarodejnice. Němci bájili, že tanec jich elb či nix prospěšným bývá i loukám i polím.

Letnice. 27. máje.

Jméno letnic běže se obyčejně v množném počtu, jako vánoce a velikonoce, pro delší čas slavění jich. Juž Štítňý piše: dříve obecně na velikonoce a na letnice křtili lid. Komenský však zná letnice též v jednotném čísle piše: mimo velikou noc a letnici (jan. 648). Vacerád vypravuje, že Letnice je Latona, připojuje ale, že Děvana je Letničina a Perunova dcí. Poněvadž je Perun Dědem, byla by Letnice Bába a to letná či zlatá bába, opak to zimné, železné či Jendži-báby. Letnice byly by i tím způsobem hody hlavně bohyni zemi, rozjařené a plodné juž přírodě zasvěcené. V jménech hodů těchto nenajdeš, snad nikoli náhodile, přídávku noc, jako jej shledáš u vá-noc, ba ještě u veliko-noc, jelikož rozjařená příroda nutně i d n e m slaviti se musila. Souhlasuje s tím i ta okolnost, že u nás letnice se zovou též zelené svátky, u Poláků svięta zielona, o kterých i Čechové i Poláci, jako i jiní Slované, celá svá stavení okrašlují ratolestmi. Moravané domnívají se, že zelené lípové letorosty o letnicích před okny vytyčené záchraňují přede všemi čarami. Rusové staví opět mladé břízy v pokojíky své. Rusíni jmenují za tou příčinou týden letničný klečalný či zelený týden, od stavení to klečan t. kleštáv či větvi májových v chrámech a po domech (klíčiti = kly, klíčky

pouštětí, germinare). Výrazy tyto srovnávají se předobře s letničnými obyčeji, na veskrz vyhnanou již zimu a na úplný příchod léta bijícími. Takto posazují o letnicích v zemích jindy slovanských (in der Mark) vystrojenou ze slámy pannu na pestrou krávu, ježto ozdobená bývá jedlovými letorostmi a senem. Panna sama mívá na hlavě věnec z polných květin uvitý. Vodívají ji po dědině, avšak každá hospodyně zavírá před ní i okna i dveře a vyhání pannu tuto na krávé ze dvora svého ⁶⁷⁾. Podobá se, jako by v tomto obyčeji pomíchané již bylo, vyháněti zimu a přivítati léto. V Hollandě znají: „pinxter-bloem“ (pfingstblume), holku t. květinami ozdobenou, kterou vozem po dědinách provádějí, v Thuringách jezdívá opět zelený muž „Lattich-könig“ zván, v Augspurku mají zeleného „waszervogel“ a v Hessensku chlapce ratolestmi ozdobeného, jenž po dědinách tančí. Všude tedy jako u nás viděti krále a kráčku, podoby to mužské a ženské rozjařené přírody.

S tímto ctěním přírody souvisí bezpochyby i jiné jméno letnic t. Turice, jak se v Haliči a pod Karpatami na Slovensku letnicím říkává. Okolo Budína říkají jim i Turčanky. Nelze snadno a soudně dokázati, že by Tur býval jakýmsi bohem u Slovanů, přestati slušno na tom, že tura či býka brávali Slované za symbol jaré plodnosti a síly, jako prastarý výraz jar-tur sám sebou dokazuje. V jedné ruské písni připomíná se sice i „Tur molodec“, jenž „vyzyva-
jet krasnu děvicu, s ním na travě poboroť-sja“, v které písni se i „Did-Lado!“ vyvolává ⁷⁸⁾. Avšak může býti, že „tur molodec“ je epitheton ornans toliko. V Polště chodí sice „s turem čili s turońkie m“,

avšak obřad tento bývá koledným neb másopustným, nemaje nižádného vztahu k letnicím. Dva chlapei vodívají totiž o tuto dobu hocha v tura přestrojeného na provazu po dědině, jako u Dubrovničanů Turicu a u nás medvěda, v kterých jsme snadněji poznali symbol zimy, než léta. Může též býti, že jméno turice naráží na slavění kravských hodů, ježto na mnohém místě českém jako k. př. v Kouřimsku a Rakovnicku, se slaví hlavně okolo sv. Trojice. Jinde ale, jak jsme již shledali, odbývají se kravské hody prvního dne máje. V Čechách neznáme též jméno turic ve smyslu letnic. Úrodnost země, již^{to} zbožňovali o turicích či letnicích, úzce spojena je s vláhou. Vlaha bývá ale v bájích dvojí: vlaha na zemi (potoky, studánky), již ctívali Slované osobitě co Rusalku, a vlaha nebeská, jižto hlavně Jihoslované co Vilu, jiní ale Slované co Rojenici znají. Jelikož však vlaha na zemi vystupovala co pára k vláze nebeské a opět tato co déšť a rosa sestupovala k vláze na zemi, spojují se v bájích i Rusalky, jak shledáme, i s Vilami i s Rojenicemi.

U nás v Čechách známe ovšem hojných bílých paní u studánek, známe vodníků a ráj jich pod vodou luzný, neznáme však již té obšírné úcty, kterou vyznamenávají Slované na východě a jihu až podnes své Vily a Rusalky ⁷⁴).

Dle Rusalek jmenují se i letnice u Rusínů až podnes rusadelné svátky. Jindy ovšem bývalo jméno Rusalek známo i se svátky rusadelnými po celém Slovanství, ba i dále. Litvíni k. př. jmenovali svátky ty r a s o s š v ě t e, ruský Nestor uvádí též mezi hrami starobylými rusalje a zná i rusa-

delný týden, co však u něho je týden před letnicemi, jako nyní u Rusínů je týdnem po nich. U Slovanů stolice Gemerské a v jiných místech podtatranských jmenují se letnice též rusadlje (sing.) a rusadla (pl.) či rusadelné svátky. I Muraňský statut zakazuje r. 1585 Slovákům „nepořádné tance, obzvláště na rusadelné svátky podle starého obyčeje krále stavěti“ a t. d. Též u Valachů jižných zovou se letnice ještě rusalijs, jako v Srbsku a to u Dubrovníku rusalje.

Slovo rusalka samo znamená původně tolik co potůček, bájeslovně pak vodnou pannu. V sanskritu je t. rasa vláha vůbec, litev. rosa je to, co u nás rosa, vláha. Star. slovansky je rusa, řeka, rus. je ruslo řečiště a vír.

Podivno pobývá vždy, že Slované téměř ničehož nebájí o ráji podvodném Rusalek, než hlavně o působení jich nad potoky a zemi. Rusíni vídají t. rusalky v porostlinách říčních a na stromech. Možná tedy, že znamenaly rusalky původně více páru nad potoky se vznášející, než potoky a vodu samu. Na Ukrajině jmenují Rusalky i Mauky, Mavky, u Rusínů Haličských Majky t. ženské, panny. Představují si Rusíni Rusalky co velmi slíčné a půvabné panny až na oko, jež prý pozbývá živého ohně.

U Litvínů nenalezl jsem jméno Rusalek, než jen jména: „Deivaites“ t. j. bohyně, „Deivaitis“ je bůh, nejvyšší bůh, „deivaitė“, bohyně vůbec a bohyně deště zvlášť⁹⁷⁾. Znajíť Litvíní i božstva Laumes řečená (Laume sing. Laumia starolit.) na mnoze našim Sudičkám či Rojenicem podobná, jak z pověstí o nich vysvítá, které za starodávna jistě i

Deivaites, bohyně vláhy byly jako Rusalky. Že se však konečně vláhou tou rozuměti má původně vláze nebeské, dokazuje i výraz: Laumes jūsta, Laumy pas t. j. duha nebeská.

Co bývaly Rusalky později nad potoky, to byly a jsou ještě Vily na nebesích, pohyblivá totiž pára oblak. Vily shánějí t. oblaky a v srbské písni staví si jedna Vila i hrad v povětrí. „Hrad hradila bílá Vila ni na zemi ni na nebe, ale na hranu oblaku,“ (říká se též místo „na granu“ „na delo“, neví se však, co to znamená). Co povětrné, ba světlé (bílé) bytesti vyznamenává Vily i střela, obyčejně jen bohům světla přibájená. Vily vcházejí v bájesloví Srbském i v úzké svazky s lidmi. „Měla jedna dívka bílou Vilu po sestrimu, která ji krásně okráslila, perem zlatým ohladila a její bílou šiji perlami.“

Na Slovensku znají též Vily, avšak tam splývají již téměř s Rusalkami: „na lukách po Váhu často se kúpají po poli širokém tancuvají skokem.“ V předležitých Chorvatsko-slovinských pověstech splývají opět Vily jednak s Rusalkami, jednak s Rojenicemi samými⁹⁵). I v Čechách vídá lid v lehkých oblačích, ježto se v ustavičném kolotání v létě večer nad loukami vznášejí, lesné ženky v průzračných střebrošedých závojích zahalené, dívá se však rád lid český na jich tanec při svitu měsíce. Báby však jsou Čechům už mračna, ona černýja tučja v Igoře.

Zbožňované tyto vláhy letné Rusalky - Vily nebyvaly však jediné bytosti ctěné o letnicích, pohané t. dobře věděli, že vláha spojená býti musí s teplem a teplo že spojeno bývá s bleskem, jemuž právě připisovali úrodu. Zpívává se již na jaře v Čechách: „sv.

Jiří vstává, zem odmykává, aby tráva rostla, tráva zelená, fiala modrá. Fiala, růže růstí nemůže, až ji Perun (či pán bůh) pomůže.“ Jinde se zpívá: „Petr na vrchu hřímá, dá nám trochu vína, budeli v březnu hřímati, budem mít vína hojnosti.“ jinde opět už zpotvořeněji: „sv. Petr z Říma (místo sv. Petr hřímá) dá nám flaši vína.“ Na Srbsku ale rozdávají se v jedné písni národní při ženitbě světlého měsíce dary takto mezi hosti svatebné: bohu nebeské vyšiny, sv. Petru Petrovské horko, Janovi ledy a sněhy, Mikuláši svoboda či vláda na vodech a Eliášovi blesky a střely. Podle písně této rozstoupil se tedy Perun v středověku na dvě: na horko t. (sv. Petra) a na hřímání (Eliáše).

Tyto horka a blesky ctili Slované o letnicích zapalováním ohňů, rozněcovávali je však, snad aby se nápodobňoval tajemný způsob povstání blesku z oblak, křesáním. Alespoň slovou ohně svatojánské u jižních Slovanů kresy, Slovinci zovou i měsíc červen kresnik, v jehož první polovici připadávají letnice. Lužičané světlí své letnice, „svjatky“ prosto zvané, též hlavně ohněmi a postavováním bříz. V Krakovsku slavívá se i na zielone święta „kapiel przez ogień“ či sobótka.

Ohnivě duchy, plivníky vídají lidé též v ten čas lítati: takový plivník, Vlkoun zvaný, lítá pryč od sv. Trojice u Mělníka na Říp. Spojení jakési ohnivých těch duchů t. blesků s bytostmi vodními prosvítá z jedné písně Srbské, v které z m a j e, ohnivý to drak, vzduchem letí, máje pod křídlem jedným krásnou pannu, pod druhým roucho děvče. Přichází však na zmaje žížeň (letné parno), načež pannu tu ihned posílá pro vodu.

Že bývalo konečně o tak slavných svátcích, jako jsou letnice, i pečiva posvátného a obřadů a písní, jasno samo sebou. V Čechách stávala na čestném stole v koutě posvátném pro každého přichozího k a š e s medem, aby jí požíval s hospodářem. Nyní píkají koláče, pročež se ty svátky místy i koláčové zovou. Jméno koláč naráží na kolo a toť bývalo symbolem slunce jarého. Starým Čechům k. př. Štítnému znamenal však koláč dar, a říkali místo „koláč“ rádi „mazanec.“

Se strany obřadů dávnověkých málo co viděti o hodu tomto velikém, větší část jich odložena byla na pondělí a jiné dni. U Žumburských Uskoků počíná se o letnicích koledvanje, trvající až do večera sv. Jana. O ten čas zpívají rádi Uskoci na lesnatých avšak otevřených místech hor svých v kole „pisme od starin e“ t. od dávné minulosti. Nejstarší schůzky bohoslužné odbyvaly se vždy v lesích a hájích pod širým nebem.

Letničné pondělí. 28. května.

O pondělí letničním vykonává se v Čechách obchod s králem i s králkou, na který se už byli připravovali o královou neděli. Veršíky samé, někdy při volbě krále a kráلكy již odříkané, jeví hlubokou starožitnost: „Jeden, dva, traje, budeme do ráje! — Co tam budem dělati? — stříbro, zlato lámati! — Komu je budeme dávat? — Císařovej dceři na ty zlaté věnce, věnce se zlatem propletené damaškem.“ Verše ty jsou patrné písně dvou sborů, jako písně v Rusku a na Slovensku při obřadu samém zpívané k. př.

Ruský. I. sbor. A my proso sejali, oj! didi Lado! a my proso vytopčem (vymlátíme) oj! didi Lado!

II. sbor. Da ějem je vam vytopfat, oj! didi Lado! a t. d.

Slovenský. I. sbor. Hoja Dunda, hoja, poslala nás královna, hoja D. h.

II. sbor. Hoja D. h. Na čo že vas poslala, hoja D. h.

I. sbor. Pre tri vozy kamenia, h. D. h.

II. sbor. H. D. h. Na čo vam to kamenia.

I. sbor. H. D. h. Zlaté mestý stavěti a t. d.

Obchod s králem a krádkou býval jindy o neděli samu dovolen, nyní se odbyvá v pondělí. Chodívali s králem v slavném průvodu a to jako o jarných svátcích i s májovkou. Za každou májovku před okny děvčat postavenou musí se děvčata zvlášť vypláceti. Ale obchodem tímto dědinou není ještě vše ukončeno, alespoň místy, než pravá slavnost počíná teprva soudem na návsi pod májí konaným, končíc se stínáním žáby, ba někdy i zdánlivým stínáním krále samého pitvorně oblečeného. Obřady tyto prastaré nejsou ovšem všudy stejné, avšak co do podstaty jsou předce všudy podobného rázu. Splývají t. v nich i obřady jarné i letničné v jedno. I pořekadlo české: „čert vždy musí svou králku provéstí,“ dokládá starebylost a důležitost toho obřadu. Sám Lomnický ještě praví: „Dosti chytře na mne jdete, dobře svou králku vedete.“ Jak býval ten obřad po Evropě rozšířeným, dokazuje starý spis latinský Aegidia z 13. století, v němžto se praví, že za čast biskupa Albera († 1155) v Nizozemsku si volívali buď na velikonoce,

bud' na letnice „*aliquam ex sacerdotum concubinis*“ za letničnou králku, že ji vystrojovali co nejskvostněji a že před ní celý den zpívajíce a hudbou hrajíce, ji otívali jako nějakého bůžka (*tamquam idolum colebant*). Rovněž museli jindy v Lipsku nevěstky samé vynášeti Morenu, co za starodávna snad býval obřad kněžský. Taktéž bývával druhdy v Čechách králem jen hospodář nejzachovalejší v dědině, kdežto nyní k úřadu tomu leda kdo se volí, ba i losuje.

O pondělí letničním neb týden po tom obcházel v Čechách též hranice polí, dohlíželice, zdaž mezníky a p. pobýly neporušeny.

U Rusínů je pondělí letničné právě den, o kterém hlavně Rusalky z porostlin říčných vycházejíce, meškají potom na zemi až do Petrova dne. Rusalky jsou, jak bájí Rusíni, postav sličných asi sedmiletých děvčat, majíce zelené zelenými věneč ozdobené vlasy a bílé košilky bez pasu. Tím zasahují Rusalky do říše slovanského pídímušectva. Rozčesávají si na břehu rády vlasy, poněvadž bytnosti letné vůbec libují si v uspořádaných vlasech. Rusalky co Bojenice rozývají však někdy mezi větvenami i předdiva, kteréž v noci vesničankám byly vzaly. Aby předdiva toho nebraly, přinášejí jim na Malorusi klucky, tkaniny, jež věšívají na duby. Bělorusi vídají Rusalky i nahé. Louďejí prý rády lidi k sobě, ale běda tomu, kdo uposlechl jejich volání. Neb nevychází omluzený více z ráje vodného. Tot pozůstatek bývalých obětí, jako i důmínka sama, že Rusalky jsou duše utopenců t. j. náhodilých obětí. Podle písní národných dávají Rusalky děvčatům i hádanky, usmrcující je, jestliže nebyly rozluštily hádanky, lechtáním.

Rusínové nedbají po celý týden rusadelný na žádný hlas, na žádné volání v lese, jako to u nás s hlasem Hejhalů a na Moravě s voláním Slibek dělávají. Slibky jsou prý duchové nevěrných nevěst, lítající po smrti v podobě bílého ptáka a překrásně „tútút“ zpívající¹¹¹⁾.

Nicméně ale světívají Rusové svátek rusadelný slavně. Vycházejí t. Bělorusi do hájů, kdežto děvčata, ba někdy i mladé ženy, svíjejí větvičky březové k podobě věnců a to toliknásobných, kolik milých osob čítají, prozpěvujíce při tom: „Rusalečky zemljanačky!“ Věnce ty ukládají na zem, poskakujíce potom okolo stromů a zpívajíce tleskají rukama. Nejstarší jich ženština sedá si po chvílce na zem, držíc otýpka k o p ř i v o kyj přivázanou a staví se, jako by předla a dřímala. Děvčata pojímajíce se za ruce tančují okolo ní, přičemž bába tato nenadále vyskočivši tak vysoko co jen možná posuňky různé provádí, až děvčata kopřivou po rukou šlehati počíná. O týž den zaměňují si děvčata na znamení přátelství či pobratimstva i své prstenky, vyměňujíce jich pak teprva po týdnu rusadelném. — Okolo žita tančují opět mužští, zpívajíce a na houslích hrajíce.

Češi, jak jsme toho právě byli detkli, hledivají toho dne svých hranic, Rusínové ale nehradí po celý rusadelný týden ani plotův, aniž staví bran, dobře vědouce, že by se Rusalky (jako nějaké Rojenice) nestály a to tím, že by se hospodářům dobytčata jen krivohlavá neb krivonohá rodila. Rovněž se neosměluje nikdo, a ni koupati se v řece, ani tleskati pod širým nebem dlaní. Srovnejmež k bázni před koupelí obsah srbské písně, v které „něco zakřikne

ze studánky“ na „zlatu mateřino“ t. na miláčka matčina, aby nepila vody: „nepij zlatu odtud vodice, zde jest Vila dítě okoupala.“ Vězí zajisté v tomto obřadu jakýsi vztah vláhy zemné k vláze nebeské. Neboť na Slovensku věří lid též až posud, že stryga koupající se déšť tím přivábí. Ba i ženám obyčejným vypláceli Slováci zle, když se za času deštivého ještě byly koupaly.

Úterý, středa letnic. 29. 30. května.

Že o těchto dnech též u starých Čechů přemnohých obřadů a důležitých se vykonávalo, patrno z kroniky Kosmasovy. Neboť podáváje Kosmas zprávy, jak kníže Břetislav r. 1092 všecky kouzelníky, věštce a hádače vyháněl ze království českého a že i háje i stromy od lidu ctěné vykořeniti a spáliti rozkazoval, vypravuje dále jak následuje: „Všecky pověrečné obyčeje, kteréž sedláci ještě od polu pohané jsouce (semipagani) v úterý neb ve středu svatodušnou zachovávali, přinášejíce dary nad prameny (libamina super fontes), zabíjením hovádek a obětováním jich bůhům, k tomu pohřby, kteříž se konali v lesích a polích a hry, jež obyčejem pohanským provozovali na rozcestí, jakoby pro upokojení duší zemřelých předkův, pak pohanské šašky, kteréž nad mrtvými tropili, zovouce duchy zemřelých a ve škraboškách rozpustile poskakující, přísně zapověděl.“ (III. 197).

Veliká noc Rusalek, 31. května.

Tot bývá ten slavný čtvrtek, o kterém dospělejší děvčátka potají do lesů chodívají, věnu tam plítat, jež Rusalkám pohazují, je prosíce,

by jim sjednaly milenců. Pěchodivše konečně těch věnců na louky a pod stromy spěchají děvčata domů. Rusalky ale, věnci těmi se ozdobivše, běhají pryč potom blahodějně po žitě.

Shledali jsme tedy skutečně a to nejedným obřadem, že Rusalky nebývaly toliko zbožněné doby vláhy v přírodě, než že se i předem i podporováním lásky zabývaly, čímž ethický jich význam v bájesloví důležitosti větší nabývá, jelikož jim netoliko Vilám se přibližují, než i Nornám německým, ježto původně též vodné bytosti jsouce, úzce s Rojenicemi či Sudicemi slovanskými souvisí.

S jménem Norn „Nornir“ srovn. slovanský kořen *nor* či *nar* indoevropský, skr. je *nāra* voda, *ναρός*, *νῆρός*, tekoucí, srb. *noriti*, česk. *nořiti*, *nora* slovensky je studánka, po-*nor* u Srbů místo, kde se voda v zemi tratí, české: po-nořiti. Lib. soud má: k nimž zmija v-noří. Abychom konečně i krále našeho a králku avatodušneu spojití mohli s Sudicemi, připomínáme zde i zlaté šňurky, ježto plstí musí ve hře svatodušné ten, jenž vyhledati hodlá zlatý prsten uschovaný, neb i Norny pletou zlatý provaz pod palácem měsíce⁵⁷).

Rozhary u Rustní. 3. června.

Rozhary jmenují se věnce „rozvité“ tohoto slavného dne, jenž je posledním dnem téhodne rusadelného, věnce tytéž, ježto byly před týdnem „zavité“ t. j. v hájích dívkami uložené. Či věnec nacházejí v háji uschlý, tomu soudíno krátké jen živobyť Rusalkami jako Rojenicemi, avšak možná ještě jinou s věncemi

podstoupiti zkoušku. Volno t. uschlé věnce metati do vody, neutenou-li totiž, soudíno bývá Rusalkami krátké ovšem, nikoli však překrátké živobyť. I ostatný den t. j. vlastně obřady o něm vykonávané mají až podnes u Bělorusů hlavně jen vztahů k věštbě a k hádactví, co naznačený právě vztah Rusalek s Nornami a Sujenicemi ještě rázněji dokládá.

V našem kalendáři připadává 3. června slavnost sv. Trojice, jak se u Srbů církevně Letnice zovou. V Německu bývá pověrou, že do toho, kdo by o ten den i toho nejmenšího porobil, nebo jen něco spravovaného a upleteného při sobě nosil, hrom zajisté udeří. Starým Čechům byly od křížové neděle až do sv. Trojice svatby, jak praví Štítný, zakázány, od toho času ale až do sv. Jana křtitele zdá se, že Češi opět L a d u, di-di-Ladu, velkou to Ladu hlavně otívali, kterouž jsme již u jiných Slovanů i před tím časem nejednou shledali. U nás v Čechách jmenovaly se právě ženštiny, ježto od sv. Trojice až do Jana zpívající obcházely dědiny, vychvalující bohyni svou a přejíce každému domu jejího prospěchu, L a d a ř i c e. Nyní jestiž takto obcházeti a ve jmeně Lady práti zapověděno. U jiných Slovanů slyšeti ještě takových chvalozpěvů hojných, jako ku př. u Chorvátů: „Lepi Ivan terga rože tebi Lado, sveti bože, Lado! slušaj nás Lado!“ u Slavonců: „Tri divojke žito želi, Lade mi Lade moj! jedna drugoj govorila, Lade mi Lade moj!“

Jako v Rusku sahávaly se i na Moravě o ten čas panny a ženy, zpívající a tancující.

Juž výše jsme byli připomenuli, že o ten čas v Čechách místy se slaví i k r a v s k é h o d y. V prů-

vedu jich najdeš i doušky t. svátky připitých, kterými se i jiné hody končívají. Krawské tyto hody-či turice dokládají snad výše též již dotknutého vztahu báječného Tura s Ladou, jaký se jeví v bájesloví řecko-rímském ve spojení Zeusa-Jupitra co tura s Europou pannou. Nutno však i připomenouti, že lada m. v Igoru a v písních staroruských znamená též manželé vůbec⁹⁴). V starší češtině je lada toliko panna („uličivše nejkrášší ladu,“ Dalemil) rovněž jak bývá v řečtině κόρη i Proserpina i holka vůbec. V křesťanském středověku proměnila však pohanská lada význam svůj hodný ve význam rozpustilé ženštiny, neb lada je Slovákům nyní nevěstka, smilnice. Stejnému osudu nešla řecká koré, onať bohyní bývající odráží se nyní kořenem svým indoevropským v staro-německém slově huore a v staro-českém hurva rovným to způsobem, jak Perun, bůh nejvyšší se proměnil v čerta.

Den božského těla. 7. června.

Když vykonávají tohoto čtvrtku kněží posvátných obřadů, mívá vnějšek domů a měst podobu svátku letního. Letorostmi t. a věncemi spatřujeme i domy i ulice slavně okrášleny. Věnce tohoto dne svěcené uchraňují hromův, ohně a jiného neštěstí. Potřebují jich též, když zařkávají rozličných nemocí, jako střídů, sýchotin, a když podkuřují nemocného. Házají věnečky tyto při bouři i s koťátkami posvěcenými do ohně, zapalujíce při tom hromničku.

Jméno Srbské toho svátku t. brašanjevo je bezpochyby původu katolicko-křesťanského, majíc vztah

k božsmu tělu samému, neb viaticum všeho druhu jmenují Srbové, jak již výše podáno bylo, brašljenica či brašnica. Brašno je Srbům mouka.

Sv. Víta. 15. června.

Svátek sv. Víta býval za starodávna slavnějším, než je nyní. Podle zprávy Appendiniho mívál vlastní svůj svatvečer, co vždy k velkému svátku hledí. Zapalují netoliko v Dubrovniku, než po celém Ityrsku o svatvečer sv. Víta (jako o dnech sv. Modesta, Jana a Eliáše) velkých ohňů v domech a dvorech. Přes ohně tyto skákají, ozdobeni jsouce věnci a slávu vynášejíce svatému Vítu. Přejí i všeho štěstí, volajíce jmen svých rodičů a přátel.

Zapalovati ohně o sv. Vítě, spojuje svátek jeho s dnem sv. Jana křtitele, s dnem nejdelším v létě či, bájeslovně řečeno, s dnem nejsilnějšího slunceboha, kterému právě ohně přináležejí, jak ihned shledáme. Skutečně světívali sv. Víta, než byl Gregoriánský kalendář zaveden, později než nyní, čím blízek byl nynějšímu 14. červnu, o kterém slavívají poslední nejdelší den. Takto rozumíme starému cisiojanu z r. 1520, pravícímu: „jest-li že Víta českého dědice znáš, na ten svátek nejdelší den máš“ — cisiojanus pak z r. 1614 praví jen: „Vít se trápí horkým vedrem.“ Příslovi dří nyní: „na sv. Víta, co nebude nikdy,“ am st. Nimmerstage, což vzpomínkou snad je na pohanského Svato-víta, světlého Víta.

Na den sv. Víta svrhl prý biskup Šverinský Berno sochu proslulého Svato-víta pohanského, jak toho listiny staré dokládají ⁷⁸⁾. Stává též nejedné

stopy, že na místě chrámů starých Svatovítových stavěli kostely sv. Víta. Za tou příčinou připojují snad sochám sv. Víta kohouta, jenž příslušel Svatovítovi co ochranci světla a letného úrodného vzduchu. Pevnídají, že sedláci okolo Prahy ještě na konci 18. století o pouti Svatovítské přinášeli na hrad Pražský i kohouty i koláče. Znameníť je též jedna pověst česká, v které čert jednomu rybáři za jedinou jeho dceru vystavuje most. Doklenoval jej právě, když rybář ustrašený volal sv. Víta vyhodiv mu kohouta do povětří. Kohout radostně zakokrhav, přinutil čerta, jenž nesnáší kohoutího zpěvu, i hned ustati a nedobudovati mostu ⁴⁶).

Pověstný chorobný tanec sv. Víta „chorea s. Viti“ běře se bájeslovně též, dle jména alespoň, za pozůstatek nějaké modloslužby.

Svatvečer. Svatojanský. 23. června.

Tímto večerem a následujícím jej dnem končily se svátky letné u starých Slovanů. Cítíce sice, že horka ještě přibývá, věděli přece, že dne více nepřibývá. Čas sv. Jana křtitele je pravý opak času vánočního. Nastává ním slunobrat letný — sunne-wende. Bůh hlavní toho času býval Perun, nikoli však co pouhý hřimatel či gromovník, než co praboh, podobný i indickému Indras, pánu veškeré povětrnosti i světlosti nebeské. Tímto rovníal se Perun i Svatovítovi, bohu vzduchu, toho času jasného a horkého.

Přírodu rozjařenou, Ladě zasvěcenou, přestávali ctíti tímž dnem, ustupující slávy její účtě mocného slunce.

V jedné staropolské písni podává se slunci co dar jarné vejce slovy: „świeć, świeć slunečko, dam ci jajeczko.“ Podobněž pěkají 24. června dívky v hořejším Slezsku zvláštní pečiva, slunci zasvěcená, „słończęta“ zvaná. Prostírají je nad bílým ubrusem časně ráno co dar slunci, při čemž tancující zpívají: „graj słońce, graj, tutaj są tvoi słończęta“⁷⁹⁾.

Končívají též dnem sv. Jana hledati léčivých a čarovných bylin a koření, domnívajíce se, že příroda od toho času s umírajícími bohy letnými a hlavně s ocháblou Ladou trácí mocí svých: Doba úmrtí tohoto byla pohanům čarovná hodina poledná, proto hledávali tohož dne před východem slunce dychtivě naposled takových bylin. Pytláci obnažení hledají obzvláště barvínek a brotan, uvaříce je potom vymývají jimi pušku, kterouž se pak více nechybují. Znamenit je i náhled lidu o jahodách. Matky t., kterým bylo dítě zemřelo, nejídnají v Čechách do sv. Jana křtitele ani třešní ani jahod, neboť chodí pryč až do sv. Jana v ráji panna Marie, rozdávající malým dětkám ovoce rajského. Kterého dítěte matka zdrženlivá na zemi nebyla, uškodila tím dítěti svému, poněvadž p. Marie k němu takto dí: „vidíš holátko, na tebe se málo dostalo, matka ti to sjedla.“ Domnívati se takto o báječné souvislosti rájské úrody se zemskou, bývá i Němcům a doslovně téměř u zvyku⁸⁰⁾.

Než pohledněž již k podrobnostem, kterými světivali svatvečer svatojanský. Mysli pohanské zdála se jak o vánocích tak o sv. Janě celá příroda rozjařená. Všickni bohové vládnoucí jí bývali v úplném ruchu činnosti své. Nebyla však činnost jich o vánocích tatáž co o sv. Janě. O vánocích udíleli t. při porodu

mladého slunce, rozjaření veselostí, lidem, darů, o sv. Janě pak, rozdavše již všech svých darů, slavili velikou panichídu t. slavnost úmrtí slunce-boha a ostatních letných bohův, žádajíc obětí lidských. Podobá se, že slavnost svatojanská, jakoby nápodobňovala zvyk pohanský při pochování slovutného zemřelého, byla vyžadovala smrt lidskou k smíření truchlících živlů a to země, vzduchu a vody. Až podnes bájí se t., že v době sv. Jana vzduch, vody, lesy požadují svých ročních obětí.

Jsouť při této panichídě (pan-nychis) zevrubně činní:

1. *Duchové vzduchu.*

Vily, Srbům a Slovákům až podnes dobře známé, mají tuto noc největší moc nad člověkem a není radno na pole, tím méně do lesa vydati se. Stává množství pověstí a písní tuto dobu opěvujících. Čelakovský náš líčí jednu z nejpěknějších takto: „letí jelen v meytiny, na jelínku podkasaná sedí sobě lesní panna, šaty půl má zelené půl kadeřmi černěné a ze svatojanských broučků svítí pápek⁸¹ na kloboučku.“ Tato lesní panna, tak jmenujeme t. v Čechách Vily, svedla k milování Tomana v lese jezdícího, při čemž však skončil⁸¹). Jeť-li že si vzpomeneme na souvislost Vil s Rojenicemi, patrná nám bude důležitost takových podání.

Možná však připraviti o noci svatojanské kam-žičí kůži, kterou, kdož jí přiloží k nahému tělu, pomocí větrných duchů prolítá v každé hodině 12 mil. Přípravy k tomu čarovné dějí se mezi 11. a 12. hod. v noci, počínajíc již ráno před východem slunce⁸⁾.

Lítati tak je báječně velmi významné, neboť leží v něm skryto ponětí o záporu či negaci prostoru. V pověstech slovanských probíhá bůh slunce, měsíce a větru čili slunce-pán, měsíc-pán a větro-pán, hlavně pak poslední, všechny krajiny světa. Zdálo se tedy i lidem, že o ten přeslavný den svatojanský, o kterém se slavila právě největší moc i slunce i otepeleného vzduchu, lidé mohou pomocí obou vystoupiti z mezí prostorných, že mohou lítati, jestliže právě před panichídou prosebně se obrátili k bohu vyšší, jemuž zasvěcení bývali kamzíci (v pozdějších dobách kozli a kozy).

Pr proto lítají čarodějnice v nocích jako zběsněné, sobotek svých odbývajíce, a to hlavně o noci sv. Filippa-Jakuba a o svatojanské noci. Čarodějnice lítající a čarodějníci jsou bozi a mezi nimi hlavně povětrní bohové, jsouť však i knězi a kněžny jdouce pomocí povětrných duchů rychle na místa jindy posvátná, na křižovátka a hory vysoké, Perunovi bohu povětrí zasvěcené. Takto lítají v Polště čarovnice na svatokřížskou a na lysą gorę, v Čechách čarodějnice či kouzelnice na babí-hory, na Moravě čarodějky na Radhošť, na Slovensku strygy, bosorky na babie goru, v Srbsku věstice na pometno gumno či guvno (pometené, holé humpo) v Rusku věd'my na lysuju horu u Kieva, na Litvě (jindy) raganos, (nyní) žynes t. vědkyně na vrch Šatria, na Uhersku boszorkany na Kopasztető (holý vrch, lysá hora), v Německu hexen na Brecken či Blocksberg a na Hörsselberg, Bechtelsberg, Schwarzwald a t. d. Všechny tyto a jiné nejmenované vrchy jsou tím znamenité, že na nich lid až

podnes vykonává svých her co zbytků bývalých obětí pohanských. Čarodějky lítají však po dracích někdy i do ráje podzemného. Prolétají lesy z olova, cínu a stříbra, než dojdou louky zelené, na které čerti je častujíce s nimi tančí a to tak úsilně, že 12 párů střeviců protancují. Čarodějky stírají též v noci rosu s polí a luk loktuší, aby tím uškodily gazdénám na mlíce. Jelikož krávy po sv. Janě nedojí tak hojně, jako před ním, praví se na Moravě i pořekadlem: sv. Jan ubere mléka džbán, sv. Maří Majdalena ubere ho do břemena. Běhají prý čarodějky i nahé po leších sbírajíce čarovných květin ¹¹¹⁾.

Pro ruch ten neobyčejný v povětrí hledí se lidé tuto noc uhájiti před čarodejnicemi se vracějícími, jako o noc Filippa-Jakubskou. Srbové pletou si na svatvečer Janův Ivanovské ~~čínky~~ vlnky, věsí jich na krovy domů a na chlívy, aby jimi zapudili zlé duchy a věstice od svých přibytků.

Kašubové hledí, aby křížky tříkrálový až na noc tuto neporušeny pobyly, neb tu jich prý nejvíce zapotřebí. K jistotě větší dělají však ještě křížkův nových smolou rozpuštěnou („kříže smolą porobione“). Zastrkují též posvátných bylin na dvěře i chlívů a domů ⁷²⁾.

2. Duchové vodní.

Bájili staří, že i ve vodě ruch *d u c h ů* neobyčejný bývá o tuto dobu. Rozstupují se ale báje o něm na dvě. Za *p r v é* nemá se koupeli ni žádnou přerušiti ruch vodníků a Rusalek oběti žádajících. Dle ruských podání je teprva po 24. červnu t. j. po sv. Janě radno

a dobro, koupati se v řekách, pročez jmenují celý čas od 24. června až do 30. července, do dne t. sv. Ilija čas kupalný ⁶⁰⁾. Za tou příčinou zovou i v Rusku slavnost sv. Jana kupalo (původně kupadlo), ba v Pereslavě jmenují Rusové i trh v ten čas odbývaný kupalnicejo. Slovo kupalo nemá původně nižádného vztahu ku-pálení, jak se někteří toho domnívají, než jen ku koupání.

I v západních zemích bojí se koupele za té doby. Šest dní po sv. Janě t. na den Petra a Pavla praví v Čechách, že každá řeka žádá jakýsi letný dar, letnou oběť, protože se tento den v každé řece někdo prý utopí. Lužičané věří, že o den sv. Jana vodní duchové řek Nisy a Sprevy vyhledávají si takových obětí ¹⁰⁵⁾. Němci bájí, že hlavně řeka Saale ročnou svou oběť vyžaduje a to buď na Walpurgis, buď na sv. Jana. Nelze vůbec přehlednouti, že vodní duchové zvláště Němců (Nixen), jaksi nepřátelsky se mívají k lidem, jak druhdy jich obři. O den sv. Jana házejí bochýnek chléba v Rottenburgu do řeky Neckar co oběť. Že panny vodné bažívají po jinoších, všemi vřadami svými je nakloniti si hledíce, je však podáním rozšířeným po celém světě ¹¹²⁾. Domnívají se, jak nám povědomo, že i Rusalky jsou duše utopencův. Vězí v tom zajisté stopa prastaré báje, že duše povstávají z vody (ze studánky).

Za druhé ale je prý koupel o den sv. Jana křtitele velmi blahodejným. V Archangelsku koupají se lidé již 23. června, při čemž vodu posypávají kupalnicí bylinou (*ranunculus acris*) budiž to v lázních, budiž ve řekách. Rusové světlí sv. Agripinu 23. června jmenujíce ji kupalnici. Rusíni,

Bojkové t. mají 23. června též svá kupadla. Pozoru hodno věru, co slovutný Fr. Petrarca z r. 1330 zaznamenal o koupajících se ženštinách v Kolíně u Réna o svatvečer sv. Jana. Spatřil k západu slunce, tedy před pálením ohně nesmírné množství ženských okrášlených v řece. „Obstupui, dii boni! vyvolává: quae forma, quae facies, quis habitus.“ Některé byly opásány květinami a mluvily prý „peregrino murmure.“ Na otázku, proč se mýjí a koupají, praveno mu, že to prastarý zvyk národní, hříchy celého léta očišťující.

Rozeznávají tedy báje koupel dvojí: jednu smířující (stühnend) a očišťující, jež bývala druhdy bezpochyby veřejná a všeobecná, druhou jednotlivých toliko osob, z kterých si vodníkové vybírali oběti.

Smířené vody hodí se i k věštbám či, jinak řečeno, vody uspokojené dary jsou sudicemi. Proto pouštějí v Polště, na Moravě a v Čechách věnce na vody, jako Rusini o Rusadelných svých svátcích. Přitáhne-li duch vodný vínek k sobě, souzíná je umřítí tomu, komu přináležel věnec. Na Moravě slyšeti při zpěvích toho obřadu se týkajících i výrazy: „Helelo, helelo,“ což upomíná na výraz Leluja! na jméno umírajícího slunceboha.

3. Duchové podzemní.

I mezi duchy zemnými bájil se ruch jakýsi o těch dobách. Vyděti to jednak z pokladů zemných jednak ze zvláštní síly, které dodávali podzemní bozi jistým bylinám. V ohledu prvním je obyčej, vcházení ve vrchy a nacházení v nich pokladů, pověstmi slovanským

doložen, jako k. př. pověstmi o Radhoště na Moravě. Kdo v takový vrch všel, vychází za rok v týž den ven, aniž by seznal, že tak dlouho byl prodlel, zdá se mu t. tato dlouhá doba býti jako hodinou. Toť je báječně velmi významné, poněvadž dle bájí na den sv. Jana, když si slunce samo postojí, i čas takřka mine. Zapomínati na čas či nepočítati ~~dobu~~ po sobě jdoucích je stejným záporům či negací časů, jako lítati rychle je záporům prostoru. — O Radhošti bájí ostatně, že tamť skryt je úplný ráj pokladů. Než se do něho vstoupí, třeba překročiti podzemný potok hlídáný čertem v podobě psa, před rájem sedí opět jiný čert v podobě kohouta, v ráji pak samém najdeš sedět dědka s bradou předlouhou, jenž má jídla ještě teplá před sebou. Právě poklady jsou kovárskému uhlí podobné, ostatné klenoty ale jsou jen mamem ¹¹¹⁾.

Litvíní mají zvláštné Jonin-žolês t. Janovy zeliny jichž toho dne pověrečně hledají. Tyto zeliny, mezi nimi nejhlavnější bývá kupóles (*hypericum perforatum*, Johanniskraut), zastrkují v noci za dvěře. U Slovanů jsou ale svatojanské byliny hlavně:

1. Kapradí. Ono květe jen o tu noc květem zlatým, co oheň se třpytícím. Kdo se nebojíš přistrachů nočních a květu toho se zmocníš, máš netoliko klíč jistý k pokladům podzemným i nejtajnějším, než budeš i ve všem šťastným. Nesmíš se však jeho dotknouti, nýbrž bílý šat podestříti a květ naň strásti, sice by ti zmizel co rosa v písku a rozplynul by se co mlha v povětří. Podobně se dělo jednomu valachovi na salaši. Spatřil peráčinu (rebričinu, papruti,) a zjásalo se mu najednou před očima, jako

by se bylo zablesklo. Onť ale místo co by se měl zmocniti jí, utíkal zpět k ostatním valachům, chtěje ukázati jim toho divu. Nenašli však ničehož více, jen že měl druhého dne valach trochu suchého kapradí v stěvících. V Čechách říká lid, že panně, kdyby bílý šat pod keř prostřela, právě když květe kapradí, ryzí zlatě by padalo naň. I kořenem kapradím, svatojanskou ručičkou jmenovaným, vytírají v Čechách žlaby před východem slunce, tím prý dobytek uchrání učarování veškereho. U Lužičanů květe paproc (papruč) okolo poledne (nebo odpoledne) o den sv. Jana, a kdo se zmocní jeho květu, je pánem všech pokladů. I Podhorjanci (v Dolném Styrsku) rádi by se zmocnili květu kapradího, avšak když se k němu přibližují, odhánějí je buď obludy nebo uspávají je v tuhý spánek.

2. V horné Lehotě přinášejí děvčata tolik králíků (chrysanthemum, sv. janské-kvítí) domů, kolik bývá osob v domě. Zastrkávají je do trámů u stropu nad stolem, první patří nejstaršímu a t. d. Či králík do rána zvadnul, ten umírá brzo. Králíků ptají se na Slovensku i děvčata, za koho se dostanou. Vytrhují t. jich lístky, každý lístek znamená jiný stav lidský. V Banské Bystrici přinášejí však tolik hromotřesů (netřesků), kolik je údtů rodinných. Navlékajice je na nít větší je k stropu. Či netřesk vyrůstá, ten bývá zdrav, či ale vadne, tomu umířiti je nutno.

Znají i mnoho jiných čarovných o den ten květin; jsou: do b r a m y s l (origonum), m á t e ř i d o u š k a, r m e n, ú r o č n í k, s t ř í b r n í k, d e v ě š í l (inula, alant, litev. debe-sylas, původně tedy nebe-zelina či oblaků zelina, nikolik devětsil). Na Moravě

radila jednou Smrtholka nemohoucí kulhajíce dosti rychle kráčet po dvou soudružkách svých, mor přinášejších, lidí posmívajícímu se jí, aby jedl anjeli ky, b e d r n í k u (pimpinella), k o z e l c e (hadimor, scorzenera) a ř e p k y zaječí (cardopatium), že nebude potom více mřítí ¹¹¹). V Čechách zpívají: „píme piva s bobkem, jezme b e d r n í k, nebudeme stonat, nebudeme mřít.“

Nezapomínejmež i k o p ř í v, významných při svátcích rusadelných v ruce oné báby předoucí a děvčata jimi šlehající. Podivno věru, že i v Tyrolsku koláče pekou s kopřivou o ten svatvečer. Na Moravě sebirají pilně kopřiv i žihlavec (žabavky) o den sv. Jana před východem slunce s jinými květinami a kořínky. Suší je pak a smíchané se solí uschovávají je v měchu, dávajíce je po všech svatých až do adventu hlavně ovcím ¹¹¹). Mají vůbec obřady naše svatojanské mnoho společného s rusadelnými svátky, jsouce téměř jen povýšení, avšak i ukončení jich. I věnce rusadelně jsou nám dobře známé. V Trenčínsku uplétají k. př. pastýři věnce a kladou je večer, když jdou děvčata spat, těmto na hlavu. Ráno povídá pak každá matce, co se jí zdálo; to se prý i vyplní. V Čechách plétají si děvčata sama věnečky z devatera květů, majíce bílý šat okolo pravé ruky otočený, po tom umyvše se čerstvou vodou spěchají domů. Doma si kladou věnce pod podušky, aby se jim snem zjevil, za kým půjdou. Někde berou jen patero květů k tomu, ale každou jiné barvy.

Nejhlavnější však slavností svatojanského svatvečera je pálení ohně, zvyk a obřad netoliko vše-europ-ský než i asiatský. Hořel oheň posvátný ke cti slunce vítězného, měl však i očišťovat lid, jako koupel. Splýval oheň s koupelí tak, že nyní i oheň sám někdy kupalo, kupadlo slove. Zelenohorský rukopis uvádí též „plamen pravdozvěsten“ a „svatocudnu vodu.“ Byla i skutečně slavnost Vajanva jako soud boží, přírodu k smrti připravující, co po-hané s přírodou v jednotě byti se cítíce i k sobě vzta-chovali, pamatující se na smrt svou. Protož oběťovali Němci o den sv. Jana slepici uschovávající kosti její, poněvadž těchto po smrti zapotřebí mívali, aby pomocí jich se dostatí mohli na skleněný vrch t. do ráje. Báje tato jesti i slovanská. Srovnejmež ku ko-stím slepičím rybí kosti o vánocích.

Nyní ovšem odbyvá tu slavnost jen mládež, ba někde jen děti, avšak za starodávna nebylo tomu tak. Ještě v r. 1497 zapálila v Augsburgu u přítomnosti císaře samého (Maximiliana) krásná Susana Neithartová oheň svatojanský a tančila první okolo něho. Než hledmež už k pozůstatkům podrobnějším pálení toho mezi Slovanskými kmeny.

U S r b ů svazují na svatvečer pastuchové břízové kůry k podobě pochodní a zapalují je, by obcháze-li s nimi rozžatými ovčince a chlévy. Napokon spěchají s nimi na hory, aby je tam v hromadu jednu sebrané spálili. Toť opětuji za P e t r o v a d n e ($29/6$, u nás $11/7$). Děvčata srbská věští a čarují mezi tím věnci a skořepinami doma, co též u jiných Slovanů zvykem bývá. Oheň posvátný jmenují Srbové k r i j e c m. k r e s o v i pl. a to oheň i za svatvečera sv. Jana, i za

Petrova dne, rovněž za Vidova a Djurdjeva dne pálený. Krijec je Srbům též každý jiný oheň buď posvátný, buď k obveselení sloužící. „Kresovi“ plápolají na srbských horách tři dni před a tři dni po sv. Ivanu. Uskoci Žumberští chodivají s hořícími baklami (pochodněmi) okolo polí svých, avšak část jich spěchá zároveň k hoře, aby vatru (t. oheň) na ní roznítili. Při vatře zpívají písně o Ladě a to zvlášť již k ránu, když se záře objevuje na nebi.

U Slovinců, Štyrťanů, Chorvatů a jiných Jihoslovánů zovou ohně ty rovněž kresy a viděti jest až podnes těch ohňů plápolajících na tisíce po vrších. I svátečný den jmenují kres. Korutané spouštěvají ještě k tomu kolo ohnivé, symbol to letného umírajícího již slunce, vrchem dolů, jako to druhdy bezpochyby všude bývalo. V Haliči, a to v Zalesčickách spouštěli Rusíni ještě r. 1844 kolo takové ve slavný Dněster. V Dalmacii jmenují ohně ty i koljady, jak naopak v Rusku koledy někdy zovou sobótki.

Slováci zovou tyto ohně znamenitým jménem „Janvo, Va-janvo, Vajanovo, Vajanok.“

Vajanovo není snad pouhá skracenina ze Svat-janovo, než vězí v tom slově, jak se domýšlím, dva prastaré kořeny a to va t. oheň či světlo (va-tra = světlo dělající) a j-an t. vzduch (j-an-tar, vonný vzduch dělající). Vajanvo je tím způsobem osvětlený vzduch. Kořen va sloužil by, vysvětliti i jméno vá-noc t. světlých, svatých nocí a jsou skutečně vánoce i „světlé svátky,“ zasvěcené novorozenému slunci, jako vajanvo umírajícímu. J-an-vo, pro sebe, bylo by, jestliže jsem pravdy mluvil, tolik co teplý vzduch. Právě přibuznost

zdánlivá toho jména s jménem Jan zachovala snad prastarý výraz ten v obyčeji.

Děti slovenské napálivají ohněm tímto místy „podzemský bez,“ berouce jej potom domů. Bělehrorci vyskakují nad ohněm vysoko, aby se jim prý konopě podařila ⁸²⁾. I Muraňský statut připomíná „na sv. Jana oheň klásti.“ Někteří Slováci zovou však vajanvo i turice. Polákům jsou ohně tyto známy hlavně jménem sobótki, jakož i nám Čechům. Znamenito, že se v polských písních mytický výraz „Leluja! Leluja!“ hojně opakuje.

V Polště dává „grečny parobček“ „nadbne Kasieńce“ podobných hadanek, jak u Rusínův Rusalka, k. př. „co roste bez kořene Leluja! — kámen — co kvítne bez kvítečka Leluja! — paproć — co hoří bez plamene Leluja! — cnota.“ ³¹⁾ U Malorusů: „co roste bez kořene — kámen — co běží bez puzeńi — voda — co květe bez květu — paporoć“ ⁷⁴⁾. I na Haliči slyšeti je výrazů: Vajanvo! Jane Vajane!

V Čechách pálejí ohně netoliko na horách, než vyhazují i košťata rozžatá, jež byli se všech střech sebírali, volajíce: „Pověz nám velký bože, sv. Jene, dlouholi živi budeme.“ Kolikráte vyhozené koště při pádu hořeti nepřestalo, tolik prý let žítí budou. Vyznamná jsou hlavně košťata, jimiž byli o štědrý večer, jako Srbové badňakem, na střechy pohodili. Skákají v Čechách i mužští i ženské přes oheň a vedívají též krávy přes pohaslé hranice, což Dobrovský, že sám ještě viděl, ztvrzuje. U Litvínů pohánějí teprva druhý den dobytek přes spaleniště. Na Moravě viděl jsem r. 1847 u Hranic (Weizskirchen) okolo Bečvy slávnost tu. Vyhazovali košťat rozžatých při nesmírném

hluku dětí a podobali se ztrajícimu zdaleka, jako by věru čarodějnice sněm svůj slavily.

Na slavném vřehu Radhošti na Moravě shromažďuje se v svatvečer přede dnem sv. Jana křesťitele množství lidu, aby se dívali s výšky této na nesčetné ohně, které s nastávající nocí na všech stranách vzplápolají. Ondy skládali ohně tyto pověrou uhlířův proti čarům a kouzlům, nyní zapalují je z prastarého zvyku pro obveselení. Diváci nad Radhoštěm ostávají u ohně po celou noc, kteráž tam jest tak krátká, že teprva po jedenácté hodině poslední odlesk slunečný na západě mizí a brzy o půlnoci již opět první věstcové světla vyskakují, a k druhé hodině již červánky ranné se na obloze zapalují. Sláva a velebnost vycházejícího slunce nedá se, jak vypravuje p. Kulda, ani slovem psaným ani štětcem malířovým nakresliti ¹⁰¹). Z toho je patrno, že i na mnohém jiném místě čarovně působili ohňové svatojanští na mysl starých předkův našich, k dojmům přírodným bez toho náchylných.

V Čechách kladou si místy při pálení ohňů i věnce z černobýlu na hlavy, opasující se též černobýlem proti obludám, kouzlům a nemocem. Pálají však symbolicky též místy i májovky, na jaře již přinešené. V severo-západných Čechách staví hoši veliký a sukovitý strom na hoře jakési, děvčata naň zavěšují věnce, kytky, fábory. Okolo něho nanášejí hoši velikou hranici dříví a lezou, zapálivše ji, na strom pro věnce. Potom, když i strom nejsilněji plápolá, dívají se skrze věnce na děvčata. Házejí též věnce tyto skrz a přes oheň na sebe, majíce za dobré znamení, když nepadl žádný věnec na zem. Jak mile

strom dohořeti započíná, tančí každý mládenec třikrát s milou a skáče s ní přes oheň. Opálených věnců domů donešených zastrkávají za obrazy svatých. Hospodyně ale mají se hbitě ku kyjím opáleným a k uhlí, jehožto všeho domů přinášejí a do koutků domů i chlévů zastrkují, domnívajíce se, že potom boží posel nikam neudeří. Jiní, mladší, jižto obřady s věnci připálenými nevykonávali, běsí s hořícími košťaty jako čarodejníci po horách semo tamo.

Srovnáme-li konečně ohně svatojanské s ohněmi vánočními, zjeví se nám rozdíl jich snadno. Vánoce mělo se t. světlo rájské, turice-mi ale světlo slunečné; o vánocích byl oheň na ohništi, v kamnech a v peci posvátný co symbol usedlé a blahé domácnosti. Za tou příčinou objímá i mladá žena na Moravě (okolo Rožnova), když po-nejprv vstupuje v dům ženicha svého, kamna a pohlídá v kuchyni do komína. O turicích je oheň pod širým nebem na výšinách posvátný, neb je symbolem nejvyššího stupně slunce. Proto vyhazují i rozžatá košťata do hůry vysoko.

Sv. Jana křtitele. 24. června.

Že doba tato je skutečně koncem toliko letných či rusadelných svátků, patrno z obřadů konaných o den ten u Bělorusů. Tam se časně ráno scházejí mladá děvčátka, aby si vyvolila královnu, již prý Djevká-kupalo zovou. Svlékají ji do naha, zavivše ji však potom samými kytkami a věnci skrz na skrz vodí ji do lesa. Tam nachází se jáma, již prvé vykopaná, do které věnce, dílem z

čerstvých, dílem z uvadlých už květin uvité dříve byly uložily. Královnu, již zavázali v lese oči, stavi uprostřed jámy, okolo které děvčata v kruh se seřadují. Královna počíná vybíratí, napotom z jámy věnce, jak jí který nahodile pod ruku přichází, podávajíc jich jednotlivým holkám. Čerstvý věnec je děvčatům znakem šťastného manželství, uschlý věnec nešťastného. Zpívajíc zvláštní písně ptávají se jí mezi tím, jako by byla jakýmsi sudným božtvem, jakého jim osudu nastává. Když ale již byla vybrala královna všech věnců z jámy, spěchají na znamení dané dívky pryč od jámy, aby žádné z nich královna nemohla do stihnouti, neb to by bylo znamením, že předlouho nepůjde za muž⁷⁹). Patrně, že obřad tento ukončení jen je „Rozhář“ rusadelných, jež podstatu sudického, kterou jsme výše již s úřadem Rusalek co Rojenic byli srovnali, více ještě na jevo stavi, nežli Rozhary, ač u těchto předení babizny úplně na předení Sudic ukazuje. Jméno Djevka či Dzjevka kupalo, jest-liže vůbec je pravé, spojilo by koupeli či oblevačkou dívku tu ozdobenou se srbskou Dodolou.

Na Moravě přivstávají si lidé časně ráno, aby záhy natrhali květin, poněvadž každá květinka o ten den prý volá: „utrhni mne“, jakoby se již domnívala, že po sv. Janě nepokvěte více líbezně. Květinami a věnci ozdobuje lid Moravský i stavení svá zvenčí a uvnitř, louče se takto s nimi¹¹¹).

Znamenit je i obřad druhdy ve Štyrském Hradci konaný. Tam si vystrojovali o den sv. Jana hasstroše, jemuž prý Tatrmán říkali, přivazující ho k vysoké tyčce.

Počavše po něm házeti rozžatými košťaty neu-

stali dříve, nežli uhořel celý ¹⁷⁾. Obřad tento, zapalovati Tairmana, je pravý opak obřadu, vyháněti zimu-smrt a házetí ji do vody.

Srbové praví, že „Javanj dan“ je tak velkým svátkem, že slunce samo o den ten třikrát na nebi od strachu se pozastavuje. Opak je to opět domněni báječného u Slovanů a Němců rozšířeného, že na velikonoce si slunce třikrát při východu povyskočí. Neudáno sice, kdy se slunce třikrát pozastavuje: bez pochyby ale při východu, o poledne — v nejposvátnější to hodině — a při západu. Hodina o půlnoci svatojánském mívala čarovnosti též do sebe, co půlnocná hodina vánočná. Hledávalo se o ní čarovných květin ku př. na Polště sviętojanskie ziele (hypericum). Domnívám se, že o tuto hodinu prvněkrát se ukazovala lidem Bába-Sudička v podobě Polednice, navštěvujíc a kárajíc potom po ostatek léta lid o poledne. Toť není ale více zlatá bába, než železná či Jędži-bába, Morana zlostná, berouc i přírodu i lidi do své navy. K tomu se hodí dobře i báje německá, či vlastně evropská, že o den sv. Jana čert nabývá síly své, jenž prý ukusuje i kořen byliny nad ním moc mající (scabiosa, čertkus, sv. Petra koření, polsky čartove žebro, ziele sv. Piotra, rus. čertov palec, co ale zároveň je i piorunek, donnerkeil). Za starodávna stínali zajisté o den ten i kohořta, symbol to světloboha, co nyní odkládají na pozdější doby. I stínání krále přináležejí právě tomuto dni, o kterém umíral Jarovit. Němci znají Herodias, jež byla příčinou stětí sv. Jana, v podobě naší Jędžibaby a Meluziny ¹⁸⁾.

Ze všeho toho viděti, že v myslí Slovanů svato-

janský den ukončoval slavnou letnou dobu. Rusové praví skutečně, že „s Petra Athonského (u nás to právě den sv. Jana křtitele, u nich 12. června) slunce povoračiváet-sja na zimú — a léto (teplo) na žary“ (horko). Obrat takový zpozorovávali i z jarných ptáků a hlavně z kukačky, kterouž, jak už víme, dávní Poláci netoliko za posla jarných bohův, než za vtělení (transfiguratio) Živy či Vesny samé brávali. Kukačka přestává totiž brzo po sv. Janě kukati, co zavdávalo příčiny, domnívati se, že na podzim se mění kukačka v jestřába. Moravská píseň vypravuje takto o ní: „Kukoleňko kukaj, kukaj skoro z rána, abys dokukala do sv. Jana. A po sv. Janě za čtyry neděle, už sa kukuleňka od nás odebere.“ Rusové dí: „Tichona — pticy zatichajut“. (Tichona je u nás 28. června, u nich 16.)

„Svatojanské mušky,“ zářící v noci, jsou o dobách těchto posvátné, jako na jaře v máji broučci jiní, k. př. kravička boží, koza, sluníčko, (marienkäfer), babka (majkäfer). Mívali lidé i tyto broučky za posly bohův a bohyň svých a to zvláště za posly Sudiček, pročez i nyní z nich prorokují.

Akulina grečíšnica. 25. června.

Rusové jmenují svatou Akulinu tak, poněvadž prý o ten čas pohanku (greča, grečicha, polygonum phagopyrum) již zasívají. Jmenují svěťici tu i Byzu t. bzikalku, poněvadž v její době skot sužován od much bzikává²²⁾.

Bur-Jana. 13. června.

Jak si Srbové z Eliáše Ilija gromovníka báječně byli zrobili, taktéž Češi ze sv. Jana Svět-lého (Joannes Albus) Bur-Jana. Práví o něm Štítaný: „sv. Jana Svět-lého, jetnuž sá Burjan vzděli, aby krúpy nebily.“ Připojujef však i hned: „hlídajž, žeť jsú to pohanští obyčeji a brzoti by z nich mohl blud býti.“ Dávali si i národní hádanku o tomto sva-tém: který prý svatý mlátí bez cepu? Sv. Bur-Jan krupobitím toho času panujícím.

Němci jmenovávali sv. Jana a Pavla, jichž pamět se tím dnem světí, wetterherrn a den samý ha gelfeier, poněvadž slavnou processí choďivali, aby tito svatí obilí uchránili krupobití⁸³). V středném věku nepracoval též nikdo na polích o ten den.

Hojné bouřky zavdávali Srbům příčiny i Marii pojmenovati o g n ě n ú t. j. ohnivou, již dle svého kalendáře 17. června světívají. U nás připadá na ten den pamět sv. Petra a Pavla. Sv. Pavel neujal se v mysli báječné lidu našeho, za to ale sv. Petr, jenž co hřímatel se jeví v písniích mnohých, k. př.: „sv. Petr h ř í m á, natočí nam vína.“ Může býti, že k tomu přispěly klíče sv. Petra, jimiž dle pověsti nebe odevírá, neb v mysli báječné býval blesk klí-čem, kterým bůh pohanský okna neb dvěře nebeské otvíral. Lid slovenský (ve Zvoleni), vídaje zář severnou, praví až podnes, že jest nebe otevřené a kdoby tam po den stanul, že by zhůru byl vytažen⁸⁷). Den sv. Petra masil býti za starodávna velmi slavným, poněvadž mu předcházal svatvečer, či „a b e n t,“ jak káže starý kalendář německý od r. 1478.

Sv. Prokopa. 4. července.

Povstalo časem pořekadlo české: „sv. Prokop kořen dokop,“ ježto se někdy i prodlužuje slovy: „sv. Vít ($^{15}/_6$) kořen štip, sv. Petr ($^{29}/_6$) ten ho natrh, sv. Prokop kořen dokop, sv. Markéta ($^{13}/_5$) žene žence do žita.“ Povídají o sv. Prokopu též, že s čerty orával a že, oškrabávaje kolečka pluhu svého, homolím hlíny u Chotouni, jimž „čertovy brázdy“ říkájí, povstati dával.

Lid náš má ten den za nešťastný a praví, že o něm buď 9, buď 7 lidí se utopí, 7 jich se zastřelí a p. Jinde vypravují totéž o dni sv. Petra a Pavla, zvlášť pak ze strany oběšení a utopení, co vztahu báječného má k větru a k vodě. Pohyb větru byl starým kolíbáním se buď duší buď čarodějnic a čertů a to duši hlavně nepokojných, jež byly neobyčejným způsobem ze světa sešly. Obrátiv tyto poměry báječné praví lid na Slovensku, že „Vjetrově“ nejmilejší je zábava šibiničnicka kolísat. Viz ostatně svatvečer sv. Jana. Rybářové Pražští nechtěli prý ještě na začátku toho století utopence o den sv. Petra a Pavla z vody vytáhnouti, aby nerozhněvali vodníka Brunclíka ve Vltavě bydlícího. Tent pojeďe prý jednou na bílém koni přes most a vyhrabe kopytem koně svého meč, jenž na slovo: „všem hlava dolů“ všechno stíná ⁹³).

Agriřena Kupalnice. 5. července.

U Rusů je 5. červenec 23. červnem, svatvečerem tedy sv. Jana křtitele, jehož zovou „Jana kupalo.“ O den ten počíná se lid ruský koupati v řekách, jak

jsme toho už výše byli se dotkli, z čehož snad povstalo jméno Agripiny či Agrifény k u p a l i c e. Divné ale, že ani pořekadly ani písněmi jméno Agrifény kupalnice nebývá spojeno s jmenem Jana kupalo. Spojují s Ivanem jméno Marie, k. př. v písni: „I v a n da M a r i j a na gorě kupališja, gdžě Ivan kupav-sja, bereg kolyhav-sja, gdžě Marija kupalasj, trava roscilalasj. — i vy ljudi poradnjte-sja, kak nynjče Ivan s Marieju, za odnim stolom sidjat, kak ... vse odni jastva jědiat, kak ... vse odni reči govorjat“ ⁶⁰).

U Srbů bývá opět Maria a Ilija pospolu a ve finském či čudském bájesloví jezdí Maria na ohnivém voze po nebi, jako jinde Eliáš-Perun. Srovn. ogněnu Marii.

Sv. Markéty. 13. července.

Pozoru hodno, že v písních jarných sv. Markéta vždy se připomíná pospolu se sv. Petrem: „sv. Petr (Perun) hřímá, natočí nám vína, a ty sv. Markétě, dej nám pozor na žito“ Jelikož jarné bouřky a vláhu nebeskou pohané brávali za příčinu úrody, připadá úřad deště či vláhy nebeské vůbec sv. Markétě. Toť dokládá i přísloví české: „p r š í - l i na den sv. Markéty, bývají lískové ořechy prázdné a červivé“, rovněž jak Němci dí: „wenns St. Margreten regnet, werden die nüsse faul.“ Ořechy byly ale Perunovi ve všech evropských bájích zasvěceny, ba nejvyšší litevský bůh jídával v ráji ořechů. V Tyrolsku jmenují sv. Markétu wetterfran, co vše důkazem, že bytnost báječná, kterou původně v středověku zastupovala sv. Markéta, stála velmi blízko Perunovi. Němci

znají v pověstech svých obytní Gritteli, jež shání bouřky a deště. Jméno její zavdalo snad příčiny, míchati ji se sv. Markytou: Grete, Gretel — Margarete¹¹²). Nemineme se tedy snad s pravdou, béřeme-li sv. Markétu za bábu a Peruna za děda. Ztvrzuje toho jevně nizozemské báječné pořekadlo: „hawen sitt Margrêten, lett dat water flêten, tinner sitt Maria“ t. j. zvenčí sedí (na nebi) Markéta, nechá vedu. téci, uvnitř sedí Maria. Známo, že báby jsou nám i oblaka při bouřce vystupující. Nebude tedy snad z cesty, mysliti si tuto báječnou Markétu co bábu či nebe oblakové a p. Marii co Věsnu, jež v ráji samém kvítím naplněném bydlí. Jelikož ale bohyně vláhy nebeské původně Rojenice neb Sujenice jsou, či u nás Kmotřičky, zastupuje bezpochyby i sv. Markéta jednu z těchto Kmotřiček či Rojenic. Němečtí mythologové mají ji v skutku za Nornu, Vurt či Urd, bohyni to minulosti a smrti. — Slavnost sv. Markétská blíž Prahy, odbývána vždy v neděli po sv. Markétě, mívala tedy bezpochyby původně i báječného významu, ač nyní v pouhé radovánky se proměnila. Nevím, zdaž možná s tím spojovati pověst, kterouž jsem kdysi byl zaslechl, že při slavnosti svaté Markéty druhdy se odbývaly i pohřebné obřady, kary či tryzny, a že lid ještě po bitvě na Bílé hoře tryzny tam slavíval nad hroby ve „hvězdě“ pochovaných vojáků. Žádal bych uctivě znatele o poučení. Avšak i z jiného ještě ohledu je sv. Markéta znamenita. Lid náš praví t. o ní, že „srp strčí do žita“ — nebo že „vede“ či „žene žence do žita“, a skutečně bývá s dobou sv. Markéty spojen počátek žně či zázinky.

Před žní je obyčejem v Čechách pražiti praž-

an o t. svaženinu z prvních plodů obilných (žita, pšenice, hrachu). V Srbsku chodívají děvčata a junáci před žní na mobu t. na prosbu, aby všickni pospolu v „dědině“ jeden druhému sklizeť pomáhal obil s pole. Písně při tom zpívané zovou mobarské pjesme. Na Rusku jmenují takové práce pospolné toloki a pomeči. Na Moravě zovou to pobahou, jak se domnívají někteří proto, že po vykonané práci každému pracovníkovi se dává po babě. Baba je ale pečivo posvátné bábě-Markétě.

Při počínu žní sám je na mnohém místě v Čechách obyčejem, že se ženci pod širým nebem klečce modlí, než počínají žítí, což opakují, když počínají první mandel klásti do stodoly.

Prastarým zvykem bývalo též, nechati několik stebel státi na poli. U Litvínů, kde týž obyčej zvykem bývá, říkají, že proto ponechávají několik stebel, aby neporanili Ruginu-bobu t. bábu žita. U Němců panoval týž obyčej, říkávali, že ponechávají stebila koni Wuotanovi. Jestli to patrně malá sice ale vděčná oběť bohům polným přinešená. Bohové tito polní a bohyně obilné patřili jen se zármutkem takorba na klesající pod kosou obilí; vidělit v pádu obilném i vlastní pád svůj, postupující o těch dobách vlády své zimným mocnostem. Proto chodívá v Rusku bohyně Bába sama v podobě truchlící ženy přes pole zamezující někdy žencům i klizení. U Čechů známá je ta „bába“ i co poludnice, u Lužičanů jmenují ji pašpolnicu, Poláci však i Dzjevanu a Dzjevicu.

Na konci žní slaví lid obžinky, dožinky, výžinky, spožinky, podle Dobrovského i

keyle zvané. Podle Meletia (roku 1551) znali Litvini i slovo „o zinek“ (consumatio messis) a obětovali při ožinkách kozla, postřikující se krví jeho. Pékávali si pak v stodole i masa kozlího a koláčů z pšeničné mouky, načež hodovávali až do noci temné ¹⁰³). U Valachů jižných, k. př. v Sedmihradsku, neplítají jako jinde po žni věnec, než plítají klasy k podobě kříže, jež děvečka jedna přináší k hospodáři svému volajíc ústavně: „P r i h u“; kdo ji potkává, polévá ji vodou, aby budoucí žně byly úrodné ¹⁰⁸). Ženci naši bývají při obžinkách věnci z klasů a z bylin polných okrášleni, sami pak přinášejí při hudbě a zpěvu hospodáři a hospodyně věnce klasové, upletené ze všeho druhu obilí a propletené vonnými kytkami. Přejí jim, aby obilí sklizeného ve zdraví zpožívali. Pekou při tom koláče, babovky, jako při nejslavnějších hodech. Slavnost tato jmenuje se na Rusi strada, v Litevsku falka, u Čeremistů v Kazaňsku kyselak, kyšlak a kysel, poněvadž při tom z nového obilí kyselou kaší t. k v a s si připravují a nové pivo strojí. Rozsvěcují Čeremisi při té slavnosti tři svíčky, jednu bohu Juma či Kuruža (všezachovateli), druhou bohyni Mlande - Abà (země-máti), třetí bohyni Juman - Abà (matce Juma či bohorodičce). Že u Slovanů za starodávna kněžstvo pohanské vykonávalo obřadů obžinkových, vidno z rohu Svátovitova proslulého na ostrově Rujaně. Roh naplněn býval po celý rok vínem, z jehož ubytí kněz seoudival o nedobrych žněch budoucího roku. Schovával se kněz v chrámu zároveň za převelký koláč, aby nebyl viděn od lidu. To bývalo opět znamením dobrých žní budoucích.

V Čechách stínají místy při obžinkách kohouta, u Lužičanů jmenují konec obžinek prostě „kokota lapác.“ Na Litvě jsou i oblévačky při obžinkách obyčejem, co pabagtūvis zovou ⁹⁶⁾, jako u nás v Čechách o prvním orání a seti na jaře.

Eliaše — Ilija. 20. července.

Mezi všemi národy Slovanskými ztotožnili nejvíce Srbové a Rusové Eliaše či Ilija s Perunem, jmenujíce Ilija gromovnika a gromovita. V písniích srbských dávají se při svatbě „světlého měsíce“ Eliaši blesky a střely nebo střely a hromy. Že u Srbů Ilija a Marija pospolu v písniích se jmenují, pověděli jsme již, tu upozorňujeme ještě na podobný poměr litevského Perkuna a Perkuna-tete, kterouž Lasič jmenuje: matrem fulminis atque tonitru. Slovo „tete“ co matka je, perovná melije k „tata“, co otec, úkaz prastarých jazyků, jež ženské formy slabšími samohláskami poznamenávaly. Tak zní k. př. u Mandšů ama, otec, eme, matka, khaka, muž, kheke, žena. ¹⁰⁶⁾

Srbové jmenují podle Ilija i město červenec Ilijinski neb Ilijuštak, ač nyní jim už připadá 1. srpna. Jestliže o den ten hřímá, praví Srbové, stávají se ořechy i žaludy červivými. Toť dokládá opět Iliju co Peruna, jehož hromy na podzim se bezpochyby brávaly za znamení hněvu jeho, jako blesk na jaře za znamení přízně. Podobného cosi spatřili jsme při sv. Markétě, jejíž déšť škodným prý je ořechům. Podobného cosi shledáme ještě při sv. Michalovi, Bělorusům je příslownie Ilija téměř co Jupiter

pluvius, říkají totiž: „Ilija nadzehliv hašlilja,“ poně-
vadž s konce července hojnější bývají deštěky, rovněž
jako Velkorusové praví: „že na Iliju do oběda je léto,
a poslé oběda oseň.“ Jak rozšířeno bývalo zastupitel-
ství Eliáše - Peruna po celé Evropě, patrné je i z
toho, že Němcům je Elias tolik co Donar a bo-
jovník, jenž se ukáže při sboření světa. Kirgi-
zové vzdálení, bydlice podle kaspického moře, obě-
tují o dni Eliáše kozy, roztahující jich kůže na
tyčkách při horlivých modlitbách. U nás setkáme se
s podobnou obětí na den sv. Jakuba.

Psí dni, od 24. července až do 24. srpna.

Jména tohoto nenabyli dnové tito národem, než bez-
pochyby hvězdáři, jimžto stálice Sirius, o ten čas se
na nebi jevící, slula (dle příkladu starých už Egyp-
tanů) hlídačem či psem sluncovým neb psí hvězdou.
Litvini jmenují tyto dni karšti-metis t. par-
né počasí (karštis, parno, vedro). Lid náš vytvořil
si žertem psí dni i v zimě, t. studené psí dni
na začátku ledna, říkává se též „na psí letničky“
ad calendas graecas t. nikdy.

Sv. Jakuba. 25. července.

Juž termín Svato-jakubský ukazuje na nějaké
hlavné oddělení roku v dávnověkosti, na oddělení t.
léta od podzimku. Nezabloudíme tedy snad z cesty,
jest-li že slavnost Jakubskou uznáme býti koncem
slavností letných a počinem slavností zimných či vlády
Děda neb Peruna zimného. Jemu, jak známo, bývali za

starodávna kozliť a to původně diví, na strmých skalách, jako on, sídlící zasvěcení, již později ustoupili kozlům krotkým a tito opět kozám. „Vem to kozel,“ je u nás ještě tolik, co „vem to čert či ďas,“ jenž se v středověku stal hlavním zastápitelům Peruna zimního času či černoboha. Zdá se věru, jakoby v pohanství více svátků Perunových bylo bývalo na konci léta, a to snad několik čtvrtků jemu hlavně posvátných, jichž svěcení přecházelo na několik svatých křesťanských, jako ku př. na sv. Petra, Jana křtitele, Eliáše a Jakuba, ba i na jiné svaté. Hájek ku př. praví, že na Vyšehradě, kde nyní ještě kostel sv. Petra a Pavla stojí, Perunovi ke cti kozla shazovali a na ohni obětovali. V Němcích nachází se stop hojných, že na den sv. Jana kozly obětovali. V Čechách ustálil se týž obyčej dnem sv. Jakuba, neb na venkově házivali a házejí prý ještě, jako ve skalách Prachovských blíž Jičína, kozly se skály. V Praze vykonávali to druhdy řezníci a to s věže svato-jakubské na starém městě při hudbě a zpěvu, metajíce kozla okrášleného dolů. Pamatuji se dobře, že tato pověst v mém věku dětském v Praze ještě tak rozšířena bývala, že jsme chlapci odpoledne o den sv. Jakuba chodívali k věži té, abychom viděli onoho kozla, ač to tenkrát již bývalo pouhou pověstí. Avšak sděleno mi p. Květem a j., že ještě v rocích 30tých toho století v Praze na Pohořelci, kozel ozdobený s pudy hostince „u černého dvora“ býval vyhazován. Řezníci, vykonávající obřad ten, pravili, že to za tou příčinou se děje, poněvadž v děbách sv. Jakubských kozlí maso již bývá nechutným. Netušili tedy původný již význam obřadu. Pověrou

Morán

je též podnes v Čechách, že myši tím zapudí ze stodoly, když ji bílým rohem bílého kozla pilně vykuřuješ. Roh však musíš ulomiti o den sv. Jakuba. Toť je snad pozůstatek zdrobnělé oběti, jež kladla roh co část kozla pro kozla samého na oheň. Taková oběť zjevuje se snad též následující pověrou. Ukáže-li se ti nějaký neduh naskotu v letě, udělej z lesných hruštičkových bylin (pyrola?) věnec, vlož jej po celý den sv. Jakuba na hlavu čisté panny a dej ho potom skotu neduživému pojmáti. Tuto se jeví sv. Jakub co patron skotu, byliny pak vstoupily na místo krvavých, zvířecích obětí.

Že býval den sv. Jakuba jindy praslavným dnem, patrno i z toho, že mívá v 15. století ještě svůj svatvečer 24. července. Bylť zajisté sv. Jakub proslulým celou Europou. Mléčná cesta na nebi jmenuje se v Polsku sv. Jakuba droga; Jakubova palička nebo gviazda sv. Jakuba je orion, jugula, u jiných Slovanů prosto: palička na nebi, u Němců ale Jakobsstab. Chorváté jmenují i měsíc červenec po něm Jakopovčak, rovněž jak Maďaři szent Jakab hava.

Sv. Anna. 26. července.

Jak sv. Jakubem se končil čas letný, tak nastupovalo sv. Annou počasí druhého hlavního půlletí t. zimy a jím i působení zimných či černých bohů. Poláci praví příslovím: „od sv. Anky zimne poranki“ a Češi: „sv. Anna chladno z rána.“ „Čím dál, tím hůř,“ říká se po celých Čechách a to tak, jako by to byla bába volala, jež se schodů padala. Nemá se ale prý tak říkati, poněvadž ta bába sv. Anna sama byla.

V Německu a v Korutansku zastupuje sv. Gertrut (17. března) sv. Annu, a právě v čas sv. Gertruty vynášejí v Čechách a jinde smrt či Morenu ze vsi a přinášejí léto do vsi. Moc báby či Moreny počala tedy snad babím letem na podzim (co u Rusů je 1. září) a trvala až na jaro. Sv. Gertrut ctívala prý mezi všemi svatými nejvíce sv. Jana křtitele (či apoštola?), pročť jí a sv. Janu hlavně ti, co se loučili, pívali na česť „s v a t ů m i n u.“ U sv. Gertruty je dle německých bájí duše zemřelého první noc, druhou noc bývá u archandělů a třetí teprve tam, kde jí soudíno pobývatí. Podobného cosi vypravuje se o sv. Anně u Slovanů západných. V jedné pověsti moravské, rázu velmi báječného, umírá mladá manželka, „tu se jí zjevila překrásná paní, sv. to Anna, a povídala jí: tvůj čas přišel, já jsem přišla pro tebe.“ U Němců se i bájilo, že duše umírajících buď sám Odhin a Freya přijímali k sobě, buď že pro ně posýlali Valkyrie. Toť jsou u nás Vily, Sujenice, Rojenice a Kmotříčky. Sv. Anna vystupuje právě co jedna ze Sujenic či Sudiček neb Kmotříček. Na místě sv. Anny přichází někdy (důsledně s tímto náhledem) i smrt sama t. Morena jako Valkyrie k tomu, jemuž souzíná, umřítí. K. př. v písních moravských: „potkala ho smrti na velké silnici — střelila ho smrti střelou překrutnou a píchla ho v srdce, převelice těžce,“ — jinde: „nadešla ho smrci na jedné silnici — tak ona nim pere, až se zema chvěje, tak ona ho lnece, až z něho krev teče, tak ona ho sciska, až z něho krev prska.“ Sv. Gertrut a Valkyrie jmenují se jako Freya u Němců *speerjungfrauen*. I Vily u Srbů střelí a Litvinskou bohyni smrti „Gill-

tiné“ spojují slovozpytci též s kořenem gil, gel, píchati. Ve Viliných písních Srbů „křičí krásná panna: stůj Čaře! neutečeš mi! Živého jest cara uchvátila, živému jest čarí oči vypíchala, pustila ho v horu zelenou (t. v ráj) a on chodí od jedle do jedle jak pták od větve do větve“ Tu je Vila patrně jako u Moravanů smrt s „strelú preukrutnú“ v podobě jakési Valkyrie vyobrazená. Na Moravě oslovují smrt („milá stařena, čekanka, smrtnička“ zvanou) podobným způsobem, jako jinde Vesnu na jaře („kdes paneňko, kdes ty byla?“) „kaj si se tak dlouho obavila“ a ona odpovídá: „byla jsem v Indii od východu, vedla jsem císaře za soud k bohu.“ Již na jiném místě doslechli jsme se, že sv. Anna vodívá duše do ráje: „chýc se dušo mého plašča, půjdžme před pana Krista,“ sv. Anna zjevuje se však jako smrt - valkyrie i na velké silnici, na cestě z tohoto světa na onen, ježto jinde co most, duha je známa. V jedné písni moravské praví se: „stará žena — šla ona tam, šla tú cestú, kde nejvíce formánkové jedú“ (rozumějž formánkové duše vozící). Ona dí k jednomu formánkovi, jenž nemohl „kolem ani hnúti“: „pujč, formánku, biče svého já ti slažím koňa švortelného (?), stará žena bičem točí, hned všechny čtyry kola vyskočí — nebyla to žádná žena, a to byla milá sv. Anna.“

Za starodávna vykonávali na Moravě na sv. Annu mnoho obřadů pohanských, neb dala se jednou záповěď církevní: „pobuňků a žádného modlářství a pověr nedopouštěje.“ Z Čech známa mi jen pověra, že „okolo sv. Anny v o d a květe po tři dni plné tři hodiny“, které hodiny to ale jsou, nikdo neví, a kdo se právě v ty hodiny koupá, dostává po těle praši.

viny. Podobného jsme se dočtli při svátcích rusa-
delných i při svátku sv. Jana křtitele. Sujenice jako
Norny bývají v bájích vždy s vodou spojeny.

Sv. Marty. 29. července.

Na den ten svrcují hospodyně v Čechách sme-
tanu, podávající částku stlučeného másla na zápalnou
oběť do lamp kostelných, aby hojného mléka od krav
svých se dočkaly.

Borisa a Glěba na Rusi. 5. srpna, u R. 24. července.

Kozáci bájí, že sv. Boris a Glěb první pluh
zrobili a do něho ukrutného zmija zapráhli. U
nás se podobného cosi o sv. Prokopu vypravuje.
Zmija ten byl prý potvorník, jemužto denně, dle je-
dných jinochů, dle jiných dívek obětovati bylo. Při-
cházel prý z moře a míval 7 hlav. Nepodala-li se mu
oběť člověčí, zpusťoval celou krajinu. Ukazují kozáci
ještě „vały zmijové“ t. brázdy, které svatí ti s zmi-
jem vyorali. — Rusové znají důsledně s tímto podá-
ním dvojího Borisa a Glěba, jarného t. (2. máje,
u nás 11. máje) a podzimního. Proto jmenují
se bezpochyby svatí ti u Bělorusů i černými a bě-
lymi chleb a Malorusi praví, že těžká pokuta toho
nemine, kdo na jich den na podzim těžkou na poli
vykonává práci ⁸⁴).

Sv. Vavřince. 10. srpna.

Evropská to pověst, že 10. srpna sv. Vavřinec
(Laurentius) ohnivých slz pláče, co důkazem, že i za

starodávna lid už byl pozoroval výjev ten na nebi, o kterém se říká, že hvězdy se čistí a padají, výjev, jenž pod názvem August-phaenomen, Auguststernschnappenfall, Strom des h. Laurenzius znám bývá⁸⁵). Staří spojovali úpad takový hvězd s umíráním lidu a hlavně na Litvě věří se až podnes, že každá hvězda je koncem nitě upředené od přádelny Verpejy (jedné z Rojenic) hned při narození dítěte. Má-li tedy člověk jakýsi umřítí, praví, že nitě ta se trhá a že hvězda padá. Hvězdovou tu nití znají i slovanské hry, v nichžto se zlatá upletená šňura zove, jako u Němců das goldene seil der Nornen.

Sv. Vavřinec vstupoval na mnohém místě (k. př. na Petříně v Praze) na místo Peruna, jenž též v podobě své zimné čili co černoboh bohem byl umrělých, jak ho i Srbové skutečně „stari ubijica“ jmenují. Lid český vypravuje o sv. Vavřinci, že mu vrány byly oči vyklubaly, pročež nesmí od jara až do toho dne — mnozí říkají, až do sv. Bartoloměje 24. srpna — na stromích přenocovati. I duše zemřelých sedaly si rády na stromy, „dokud mrtev nezžen“, a vrány jsou báječní ptáci, již i děti t. duše přinášejí.

U Kašubů je sv. Vavřinec patronem ukončených žní a praví se tam: „na svjēti Vabřinc s kosą v žeto přinc.“ Skutečně říkají též u nás, že s počátku srpna studený již vítr opět fouká ze strnišť. Nastupuje tedy toho času již setí zimné. Na Slovensku ve horné Lehotě pékají toho času děvčata koláče a věnce, vycházejí pak ven na oziminu, kde rozdělávají oheň „škvařeniny“ t. vejce míchané při něm pékají, jichž při zpěvu a láskování jídají. V Trenčinsku vozívali ale chlapi děvčata na tratarech na oziminu

volajíce při tom: „vezu (Maruši) na oziminu, aby bola na rok gazdinú.“ Vztah to patrně báječný t. jak ozimina dozraje do klastů, tak ať i děvče stane se matkou.

Maria kořenná, či na nebe vzetí p. M. 15. srpna.

Týž den býval za starodávna velkým svátkem, maje svůj obzvláštný svatvečer. Češi jmenovali a jmenují ještě pannu Marii o ten den velikou, jako Slavonci: velika gospojna, Korutanci: velka gospodnica, Dalmatinci: gospoda velika. U posledných zove se p. Marie i Pogačnica, Pogačnica, poněvadž o její den pogaču či pogačicu, obzvláštný to druh chleba z nového obilí (ungesäuertes weizenbrot) pekávali. To naráží na ukončení žní, na dožinky. Srovn. pražmo v Čechách. V Čechách bývalo obyčejem u Strakoníc, na svatvečer p. Marie při církvičce sv. Rocha rozdávatí darem medovou kaši a to prý proto, aby lid druhdy na hradě tam sídlivší pokoje míval od duchů v noci. Časem proměnila se tato medová kaše pro nepohodlnost svou v chléb, pivo a několik krejcarů co almužnu chudým, ba od r. 1789 ve tři sta zlatých ročně pro chudé, avšak i tyto tři sta zlatých jmenují až po dnes „medovou kaší.“

Maria veliká jmenuje se v Čechách též Maria kořenná a v Polsku „panna zielna“, jako u Němců „lieb frau im grünen“ a den její wüurz - weihe, krut-wige či krautweihe, poněvadž přinášeli „ziola“ t. obilí, zeliny a koření do kostela k posvěcení. Dávaly se pak byliny posvěcené churavému dobytku, kterému u nás hlavně prý zvoneček sv. Jana pomáhal. U Kašubů světí se hlavně n o k e e (calendula offic.), v j i k a, (convulvulus purpureus), m a k o-

vjica (papaver), beleca (hyoscyamus), pokřet-
 nik (tanacetum vulgare), želte knopki (chrysan-
 themum coronarium), kóscelnajica (xeranthemum
 annuum), lilije (candidum et bulbiferum), levěda
 (lavendula spica), kóper (anethum graveolens), ko-
 leđer (coriander sativ.), slonečník (helianthus),
 salota (lactuca sativa), mjetka (mentha) též vu-
 razeve dřevo jmenovaná, hokbaba či spjika
 (mentha crispa), kloštornikvjat (solanum dul-
 camarum), gózdzik (dianth.), bjeli klever (me-
 lilotum album), červjone baranki (melissa off.),
 štokrozo (alcea rosea), sloz (malva), bjelun či
 vóstropóst (datura stramonium), čorní kolđer
 (sinapis nigra) též čorna gorčeca zvaný, vózmóze
 (inula), šalvijo (salvia off.), žetne, pšenne, jične-
 kloše, jabka, kreški (hrušky), a konečně korki, vu-
 dram, bože dřevko, panjenky, arfrung,
 křižove dřevo, laik či gromové zele
 (jichžto latinská jména Cejnova, zřídlo tu naše, neudává).

Až do doby této p. Marie nejíždají někde v Če-
 chách matky, jimiž bylo dítě zemřelo, jahod a jiného
 ovoce, o čemž jsme již výše se byli zmínili.

Spojme s tím i zprávu, že o ten den na sněžce
 se slaví poslední svátek Rybrcola či Libercouna,
 zlatohlavce, jenž svým bílým oděvem a zeleným klo-
 boukem se jeví co duch jarný hor a lesů. K jménu
 jeho srovnáváme litevské slovo rubėžus m. hranice.

Sv. Rocha. 16. srpna.

Sv. Roch je patronem proti moru, hlavně pak
 proti moru dobytčímu. Jemu co patronu skotní od-
 poruční Poláci až podnes brav svůj.

Sv. Bartoloměje. 24. srpna.

Tímto svatým nastával konec psích dní t. léta parného. Nastávající již zimné počasí jeví se v přísloví Kašubů: „po Bartolomenju třemoj sukņę na remenju.“ Polák říká, že „sv. Bartoloměj podviečorek přitlumi“ t. odpoledne krátí. U Čechů uštívá se ten den jelen do vody, načež studeno býti již počíná. Souvisí s tím, že sv. Bartoloměj i „mraky zavádí“ t. j. bouřek nepřipouští. To opět souhlasí s rozšířeným po zemích obyčejem, o tyto doby čerta vázati. I sami vzdálení Peršané víří čerta 30. srpna. Obyčej čerta vázati záležel, jak známo, ve zvyku kovářů, na prázdné kovadlo několikráte udeřiti, aby tím jak říkají, přitlužili řetězy čertovy. Němci vázali takto někdy čerta již o sv. Jakubě, stojícím se sv. Annou na pomezí léta a zimy. Takových čertů svázaných a přikovaných znají předobře pověsti všech Slovanů v podobě draků (šarkanů) neb černo-kněžníků, obrů, již i obručemi opásáni bývají. Na jaře, když je, zároveň s uvězněnou u nich pannou Vesnou, jarná moc přírody osvobozuje, praská jim dle pověstí jedna obruč po druhé, co bezpochyby na měsíce zimné po vánocích bije. Německé pořekadlo: *der teufel ist los*, mívalo tudíž původně dobrý jen smysl.

Šťastného a Zbožného. 30. srpna.

Církev světí o ten den sv. Felixe a Adakta, než obrazotvorná mysl Němců i Slovanů přeložila si významně jména tato. Němci t. pojmenovali Felixe pohanským jménem Seld či Sald. Salida či Saldē

byla jim bohyní štěstí. Češi ho jmenovali Š t a s t n ý, v kterémžto slově též trochu pohanštiny vězí. Polák Budny k. př. cítil toho ještě r. 1572, nechtěje slovo beatus překládati „š o e ś l i v y m“ šťastným, než jen „b ł o g i m (blahým), bo to jest od ś e ś c i a, ktoré slovo jest pogańskie“ ⁴⁵). A které staré slovo nebylo by pohanským! Nevězí pohanství toto ve slově, než hlavně v náhledu. Starým nebylo t. štěstí náhodou, jako na mnoze nám bývá, než darem bohů. My sami pravíme ještě: „šťastí se ma směje, obličeť k němu obrací,“ jakoby štěstí bylo bohem. Srbové mají svou „Sreću, sreću“ f. štěstí, jako Němci Salidu, co bohyni téměř. Sreća znamená původně: occursus, angang, neb star. slov. kořen r e t je najíti, srbské s-ret-ja tudíž původně potkání. Tomuto slovu odpovídá naše střeci, střetnutí, potkati; v-stříc, ú-střeta (srovn. srbského polaznika, str. 41. 44). Potkání nebyvalo toliko všem Slovanům než je pověrami ještě významné, jako „angang“ Němcům.

Sv. Adaneta jmenovali Němci Merer a Gemerer, Češi však Zbožnýa, v kterémžto slově opět prastarý kořen b o h, hojnost znamenající shledáš, „do boha míti,“ je tolik, co hojně míti (u-bohý, ne-bohý).

Narození p. M. 8. září.

Doba svátku tohoto stává již úplně co j e s e ň naproti v e s n ě. Toť patrně z nejedné stopy báječné. V Čechách zakládají o tuto dobu tajemní hadové již „do děr podzemných, jelikož jich později zem už nepřijímá. Had, jenž se byl opodil, plaví se prý dobro-

volně ku křižovánkům, aby ho tam lidé ubili. V
dérách podzemných pobýti, bývá hadům nutno až do
sv. Jiří. Bájí o tom slovenská pověst milou zprávu.
Podle ní leží na zlatém stole v podzemí v kotouči za-
vinutý starý had, okolo něho jsou menší hadové. Na
jaře ptávají se mladí ze spánku probuzení hadové:
„už čas“? načež starý had probudiv se konečně, od-
povídá: „už čas.“

U nás říkáme příslovně: „o Marie narození tu la-
šťovek více není.“ Okolo Vratislavi bájí lid, že panna
Marie vznášejíc se do nebes pozbyla pohřebního pláště,
jenž v povětrí na vlákna se rozešel — na zem co
byl léto padal. O babím letě povíme i hned něco
blíže. Rusíni kladou den panny Marie orodovnice na
1. říjen datující od něho „pervoje zazimje.“ Uskokové
Žemburští scházejí o tu dobu již s hor a končíce tímto
léto světívají slavnost ovčárek, při které zpívají,
střílí a pilně naslouchají na ozvěnu žalozpěvu Vil,
jež v rušajích t. v potocích prudkých, v bystřicích,
hrnoucích se s hor, té doby již bydlí. To vše je báječné
toliko uvědomění, že bohyně léta již se rozlučují
se zemí, ukřívajíce se v rájích svých podzemných.

Doba tato bývá významná i „babím letem“,
co nyní i počasí i vlákenka znamená. Čech t. dí:
„matička boží vlákenko vlož“, ač počátek babího
léta patrně není všude a vždy stejným. Rusínům k.
př. a mnohým Rusům je 1. září počátkem babího
léta t. nyní 13. září našich kalendářů, trvá po 8
dní. Čechům slove též létem Svatováclavským, Poláci
zovou je „lato Marcińskie“, Němci pak počítají
„den nach-sommer“ od 1.—14. listopadu, co by s
polským výrazem soublesilo. Ale Čechům příklusává

sv. Martin již na bílém koníku t. se sněhem. Kalendář český r. 1489 jmenuje srpen a září poletím, počítaje listopad již k zimě. V pohanství bylo zajisté počasí tomu jiné jméno dáváno, než vlákenkám samým toho času létajícím. Hvězdy b a b y t. j. plejady pannaují o těch dobách právě na nebi.. Jak se vláčenka sama jmenovala, není jisto, snad babí vlak či vlek (schleppe). Lid je nyní přízi panny Marie, neb předivem trpaslíků jmenuje, nacež německé marien-garn a zwerg-netz upomíná. U Angličanů říkají jim gos-samer, boží vlak? (gottesschlepp?) a snadno možná, že „samer“ míchano se „sommer,“ léto, ač slova babí léto Češi, Poláci, Rusové i Srbové znají. Německé „altweibersommer“ zdá se býti opět překladem toliko našeho „babí léto.“ Podle pověsti krakovské povstávají prý vlákna tato tím, že se dva bohové: Lel a Polel po polích a loukách honí. Jelikož nám je Lel bohem léta a parna, budiž nám Polel bohem zimy či poletí. Smysl pověstí byl by tudíž, že babí léto povstává bojem léta a zimy. Rusové jmenují skutečně babí léto i léto na pochodě. Spojíme-li s tím pravdu báječnou, že se na podzim božstva letná ukrývají v říších svých a pověst Vratislavskou, že vláčenka babího léta jsou vlákna, v která rozházel se plášť pohřebný p. Marie do nebe se vznášející, můžeme snad tvrditi, že vláčenka tato byla původně přízi Báby do nebes na podzim se vracějící. Až podnes jmenuje lid severozápad b a b í m k o u t e m. Severní Němci vídali v skupení hvězdovém, Orion zvaném, přeslici Friggy bohyně. Dobrotivá Bába-Sudička, předouc v babím koutě osudy lidské, dávala snad v bájích původních v teplejším počasí podzimním ještě jednou spatřiti příznivě přízi svou.

Koho se bahí léto dotýká v letu svém, bývá prý šťastným. Děvčata předouce na přástkách rovnají se na mnoze předoucím Sudičkám, proto navštěvuje je o zimných dobách i pramáti Sudiček t. Bába.

Sv. Matouše. 21. září.

Sv. Matouš počíná rovnodenní podzimné (22. září nyní) a slavíval se za starodávna i svaťvečerem. Rusové počínali skutečně až do času Petra god t. rok rovnodenním tímto, jako druhdy i jiní národové k. př. Bajvari („annos suos per autumnos nume-rant“). Nynější pořekadla a to česká a polská na-ráží jen na zimu. Polák dí: po sv. Mateušu každý kiep (kobieta, ženská) v kapelušu (klobou-ku). Rus klade na sv. Nikytu ¹⁵/₂₇ září od-let divých hus od severného moře na jih a klízí pil-ně zeli a řepu z polí: „Na den Sergieva (²⁵/₉, ⁷/₁₀) zima začínajet-sja a od Matreny zimnej ustanavli-vajet-sja (⁹/₂₁ listopadu).“ Svátečné obřady, kterými svě-tívali rovnodenní podzimné, přešly na den sv. Michala.

Sv. Václava. 28. září.

Sv. Václav je poněkud báječným vírou, že ne-umřel skutečně, než že je kdesi ve vrchu skryt (str. 211), aby jednou opět přispěl zemi české. Je to zároveň ukaz báječné obrazotvornosti dob křesťanských vedené nadějí, že dobrému není souzínno, zahynouti, ukaz to téměř všeoeuropský, co bergentrückung k. př. i Němcům dobře známý. Bájí t. že Karel Vel. v hoře se kryje, jak i na Moravě „Svatopluka hledají.“ Kaž-

dý vděčný národ ukryvá hrdiny své dobročinné ať spoň v naději. Skutečně slulo Čechům křesťanským vše, co bylo dobré, svatováclavským.

Dnem sv. Václava světí se v Čechách hlavně posvícení, poslední to původně a opožděná bezpochyby slavnost zážinek, nyní k účelu křesťanskému obrácená. Na Moravě zovou posvícení prostě h o d y. Obrady při posvícení jsou na mnoze podzimné, k. př. stínání kohouta. Obřad týž viděl jsem sám v Záběhlicích blíž Prahy konati. Muž na polo v kata, na polo v kněze přestrojený krácel vážně s převelikým mečem po dědině, následován jsa velkým davem lidstva. — Na oběť podzimnou káže i výraz německý: „heilige gemeinwoche.“ Na Moravě zvou k posvícení hosti své zvláštným pečivem; z v a n c e jmenovaným, kteréž zvaným již v sobotu zasylají. Dívky rozdávají též už v sobotu hochům svým kyték rozmarýnových tkanicemi a třaslavkami ozdobených, s kterýmiž ráno i do kostela vstupují.

V Čechách hrají o sv. Václavě též na krále, nikoli však jako o letnicích na hrdého, než jen na chudého krále a na chudou králku. Písně při tom zpívané jsou velmi báječné: „Naše králka bosa chodí, tluče nohy o kamení, bílé nohy v rose brodí, — čím nás nadělíte, to na zámky dáme, králi a královně podáme, králi vystavíme z kamení drahého, ze zlata čistého, králce vystavíme z pávového kvítí májového. Dary se jim život prodlouží, sv. Václav se vám odslouží (srov. str. 167).“

Sv. Michala. 29. září.

V tomto svatém anděli splývají různé náhledy středověké. Mezi Němci obšířala pověst, že den sv. M.

ustánoven byl místo starého egyptského svátku „idoli Mica il“, což vykládají Saturnem⁸⁶). — Bojkové představují si sv. Michala co hromovládného Peruna. Pořekadla jiných Slovanů dokazují, že si ho myslili co hrdinu a vojína. k. př. kašubské přísloví: „sv. Mjichal wrota rozpjichal“, a polské, že sv. M.: „kopy spychal“ t. všechno s polí splochal. Na Peruna káže i zvyk český dnem sv. M. otevírati ořechy, žaludy a dubovky (galläpfel) a věštiti z nich. Nalezali se ti pávounků v nich, říkává se, že rok bude nešťastným. Tot se ovšem, jak výše bylo doloženo, i o jiných svatých vypravovalo. Podle pověstí německo-církevných drží sv. Michal čerta vázaného v pekle až k soudnému dni. V mnohém vrchu slyšeti prý, jak čert (Loki) potřásá svými řetězi. Kovářům bývá i toho dne ve zvyku, když přestali kovati, předce ještě třikrát uhoditi kladivem na prázdno o kovadlo, aby tím utužili okovy čertovi v pekle.

Nejrozšířenější náhled o sv. M. býval však, bráti ho za vůdce zemřelých duší putujících na onen svět. Myslili, že sv. M. někdy již stojí „v hlávkách“ umírajících a čert „v patách“ — nebo že duše druhou noc u něho přebývají — že on váží na váhách jich zásluhy a hříchy. Středověk jmenovával sv. M. „praepositum paradisi et principem animarum.“ Česká legenda o sv. Václavu jmenuje ho ústy sv. Václava samého: „rajského probosta,“ jenž ho vyzývá, by duši jeho hospodinu obětoval⁸⁷). Dle jiné legendy pil sv. Václav dva dni před sv. Michalem na hostině u bratra Boleslava v čest archanděla Michala a jmenoval ho „animarum paratum susceptorem elementemque in Paradisi voluptates subvectorem,“

načež všem, líbaje je, číši s přípítkem podával⁸⁸). Tím se jeví sv. Michal podobou podobnou co psychopompos starých. Souvisí s tím dobře, že staří konávali celý týden po sv. M. obřady pro zemřelé, hlavně pak o sobotách („gulden-samstage“). Neděle po sv. M. slula i církevně „pro defunctis.“ Obřady tyto slušely dobře i pohanům, světivším dobou tou rovnodenní podzimné, či umírajícího slunceboha. Doba sv. M. bývá místně i ročním termínem, jako u nás sv. Havel, t. počátek podzimku. I trhy Michalské mají jako výročné trhy starodávne vůbec svého vztahu starožitého.

Sv. Burgharda. 14. října.

U Lužičanů počínají tím dnem přástky a dlouhé večery shromažďují též u jiných Slovanů děvčata k přádlu. Přástky mají bájeslovného vztahu do sebe, jelikož Bába - Sudička babím svým létem poukazovala takofka sama, že i lidé mají počítí přísti. Přísti bývala původná práce ženštin. „Po přeslici“ je tolik co po matce příbuzenství, ba rozeznávala se i léna po přeslici od len mužských (kunkellehen, schleierlehen). Přástky stály tudíž pod dohlídkou a ochranou bílé paní, která u nich právě v zimě činnou byla. Přástky (přístvy na Moravě) bývaly a jsou ještě hlavním zdrojem, kterým se zachovávají a rozšiřují pověsti a písně starobylé. Jelikož se ale mnohdy, když navštěvovali i jinoši přástky a hospodyně dávaly kvasů přástevnícem (přístevnicem), nejedny tropily přestupky, bylo jimi i církevným i státným zákonům dosti příležitosti podáno, zapovídati přástky.

Na Lužici trvá přádlo až do popelečné (sazné) středy, společnost samu jmenují tam přáza (pšáza), kterou nanejvíce 12 holek navštěvují majíce zanošerku či zpěvačku v čele. V Čechách podávají hospodyně místy starobylým obyčejem děvčatům předoucím jen trnky, šipky, břekyně, lohyně „na oslínky“ t. aby dobře nítě mohly uslíňovati. Ve čtvrtek a v sobotu neshromažďovaly se na Moravě přístevnice, co strany čtvrtka na pohanský svátek naráží. Aby se hojně hochů sešlo, smetávají dívky smetiva ze všech koutů doprostřed pokoje slovy: „smetáme smetí, mládence, vdovce, nechť přijde kdo chce, s hory, dolů, od stodoly.“ Dívka musí pak smetiva tohoto sebrati do zástěry a vynesti na křižovátka. Stejný obyčej konají o štědrý večer, jen že k smetí na křižovátce složenému dívky ucha svého přikládají, aby ze šumu nějakého budoucí svůj osud věštily.

Sv. Havla. 16. října.

Jako dnem 22. září astronomický se počíná podzim či jeseň, tak se začíná prstonárodní sv. Havlem. Sv. Havel má se tudíž k podzimu tak jak se má sv. Jiří k jaře. Na universitě Pražské obnovovaly se již za času zakladatele Karla IV. hodnosti akademické i o sv. Jiří i o sv. Havle.

Posvícení. 21. října.

Podotkli jsme již výše, že posvícení více stran důležitých do sebe chová: jednu, že na zažinky káže, druhou, že je ukončením léta a počátkem zimního

počasí. Pro tuto svou důležitost slavívalo a slaví se ještě místy posvícení jako každý hod veliký, slavností tří- nebo více denní. Moravané jmenují tudíž posvícení až podnes prostě *h o d y*. Pro první svou stránku nebývalo druhdy posvícení nikde týž den slaveno, od dob Josefových však určuje se k „císařskému posvícení“ doba okolo sv. Havla a okolo posvícení církevního. Avšak zvyky národní bývají tak zakořeněny, že nyní místy i staré obvyklé i nově nařízené posvícení světí.

První stránku svou jeví posvícení raďovánkami, kvasem, koláči, douškami — druhou stínáním kohouta, jehměte — ubíjením či shazováním kozla se skalí s věží, s radnic, jak to různě na různých místech jindy ve zvyku bývalo, což původně na oběti podzimné ukazuje.

Připomínáme zde jen toho na příklad, že na Kouřimsku ve Gbelích úterý o posvícení po oběti kohoutí, znaku to usmrcení letné doby, mládenci vozívali kata červeně přistrojeného i s jeho ženou po trakari ku kalu jakémusi, kdež je oba do vody vrhají, jako na jaře Morenu. Je to jistě pozůstatek pohanstva, ježto si na mnohém místě takto se svými bohy počínalo (str. 99. 211.). Místy přistrojují si i kohouta červeně karkulkou (báječně významnou) a vozí ho pak k stínání. Stíná se však kohout obyčejně před krásnou či zlatou hodinkou t. druhý den po posvícení, v pondělí od 11—12. anebo od 12—1., ba někde i od 10—2. společně.

Šimona a Judy. 28. října.

Musil býti druhdy den ten starým Slovanům praslavným, poněvadž ho světíli svatvečerem. V řecké církvi počítávali od sv. Luky, t. j. od 30. října ne-

děle z nova, co naráží snad na způsob dřevný mnohých národů, podzimkem léta svá začínati. Přískovi všech Slovanů srovnávají se v tom, že „na sv. Šimoně přikluše už zima tiše.“

Dušíček. 2. listopadu.

S ethického stanoviska jeví se jistě velmi chvalitebnou věcí, že pohané, jak jsme na nejednom místě byli shledali, tak hojně se upamatovali zemřelých svých předků, svých dzjadů (dědů), jak Poláci říkají. Zachovávali skutečně jich nesmrtelnost i paměť lidskou. Přibližovala-li se tedy zimná doba, zavdávala co čas úmrtí přírody sama sebou opět příležitosti, by se slavily památky zemřelých.

U Římanů bývali „divi manes“ pod ochranou boha Ditis patris a věřilo se, že na začátek listopadu svět podzemný dušíček se otvíral, což „mundus patet“ nazývali. Dušíčky vystupovaly prý v ten čas z hrobů svých, načež je Římané po tři dny ctívali.

Avšak i u nás říkají, že o svatvečer „dušíček“ dušíčky vystupují z očiště, aby si prý přes jednu noc odpočinuly od muk. Druhdy vyžváňeli i církevně o dvanácté hodině v noci všech svatých, tudíž o svatvečer dušíček, dušíčky, jako toho stopy najdeš ještě po dědinách německých až pednes.

V Čechách staví místy hospodář o svatvečer dušíček na ohniště hořící lampu, máslem místo oleje naplněnou, aby si dušíčky máslem opáleniny natřuly. Též pekmů, dřebtů a mouky hází do ohně pro dušíčky, ba na mnohem místě požívají o svatvečer tento

studeného mléka, jímž se, aby se i dušičky tím ochlázovaly, postříkávají. Mléko však co symbol nebeské vláhy a mouka co obět povětrným duchům dávaná jsou dostatečnými důkazy, že původně u pohanů dušičky nepřicházely z očištee, než s nebe oblakového, se vzduchu. I pohané nemívali totiž jednoho toliko místa, ve kterém přebývali zemřelí: některé dušičky bydlely t. v ráji samém, některé však jen v předráji, v nebesích v původním toho slova smyslu.

Dozvěděli jsme se již na jiném místě, že dle vypravování Kosmy, kronikáře našeho, staří Čechové provozovali celé hry na rozcestí, z o v o u c e jmény duchy zemřelých. Souhlasí to úplně s obyčejem jiných národů. Tak volá ku př. u Litvinů a Estonců na den dušiček hospodář duchy svých rodičů, dětí, příbuzných, aby přicházeli a pojídali pokrmů v pokojku schvalně pro dušičky zatopeném. Jak mile se však domnívají, že dušičky již byly pojedly, co pro ně bylo připraveno, vyhánějí je opět ven. Estonci kladou 2. listopadu v noci pokrmy na hroby, těšice se, když ráno něco z těch pokrmů je snědeno. Též v Němcích topívali o den dušiček, ba i na Sylvester pokojk pro duše a píkali jim zvláštního pečiva, seel-zöpfe zvaného, jež po celou noc na stole nechávali.

Bývá však až podnes obyčejem u Němců o ten den, jež místy „sel-gedäch“ zovou, obdarovati se ve spolek zvláštním pečivem „seelen“ a „zuckerseelen“ zvaným. U nás píkají pečiva dvojího druhu, jedno jsou housky, „kosti svatých“ zvané, hnátům zemřelých přes kříž položeným podobné, jichž mívají o den všech svatých v obyčeji (str. 65), druhé pe-

čivo jsou housky, jimžto prosto „dušičky“ říkají, kterých v Tábořsku a jinde žebrákům udělují, v městech pak větších bez vědomí smyslu původního co lahůdek požívají. Místy jim říkají „caledky“, ježto mají podobu měchurky neb skládaničky čtyřhranné. Jméno „caledka“ srovnej k jménu německému „zelten“, co znamená svátečné koláče, pečené o vánocích (leb-zelten, leb-kuchen). Huculové rozdávají až podnes na den dušiček chudým pyrogů, svátečního to jídla, druhdy i v Čechách oblíbeného (stslov. pyr-o, stčes. pyr-a mouka).

Sv. Martina. 11. listopadu.

Den sv. Martina býval druhdy velkým svátkem a oslaven svatvečerem, při kterém církevně i zvony zvonívali. V Hannoversku slaví až podnes svatvečer tento písněmi, slavnými průvody a hlučným hodováním ⁸⁹⁾.

Že vstoupil sv. Martin v myslí lidu na místo jakéhosi boha, je jisto, nejisto však, na místo kterého boha. Že to byl bůh vyšších tříd, patrně ze Miklošic-Karajanova „hirtensegen“ ⁹⁰⁾, nejstarší to téměř památky německé, kde se sv. Martin „Christas hirti“ jmenuje, žádáje od Olafa, aby jeho „minni“ t. na jeho památku pili na místě minni Thorra a Odhina. Pastýřové němečtí modlívali se k němu takto: „der liber herr sant Martein der soll heut meines vihes pflegen und warten.“ V nižším Bavorsku plítají si až podnes pastuchové za dne sv. M. metlu z břízového, dubového a bezového prutu, již pak na jaře vyhánějí krávy.

Německé děti chodívají toho dne průvodem, zpívajíce a dary berouce.

U nás ctili lid sv. Martina všeobecně co ochránce skotu, brava, ba i havěť, představuje si jej co jezdce na bílém koníku jako Svatovíta, hlavně když sníl dne jeho svátku padá, kdežto se v Čechách dí, „že sv. Martin přijel opět na bruně“. Paměť jeho ctíla se a ctívá se ještě zvláštným pečivem u Němců „Mär-tens-hörnergen“, u nás „rohlíky či roháče“ zva-ným, jež z mouky pšeničné píkávají a čeledinám rozdávají. Srovn. pyrogy polské a ruské. Rohlíky mají dle jedněch býti podoby rohů dobytčích, dle ji-ných podoby p o d k o v a zvlášť v Praze jmenují to pečivo podkůvkami. Vykladači němečtí, již mají sv. Martina za zastupitele Thora či Donara (Peruna), ví-dají v pečivu Martinském starodávnou nádobu či roh k pití (trinkhorn) a staré kalendáře runické kladou skutečně ke dnu sv. Martina co známku takový roh. Avšak i S v a t o v í t slovanský vypodobněn býval s proslulým rohem a pívalo se na „minu“ či na paměť i jeho i jiných bohův.

Na Plzensku přináší lid do kostelíka sv. Martina nad Všeruby co rok ze železa nakovaných neb z cínu a z olova ulitých údů dobytčích jako obět jakousi, avšak teprva dne 19. listopadu, snad ještě podle star-ších kalendářů. Slavnost pak sama sv. Martinská vykonává se u nás, co vím, pouhým už hodováním v poledne, kde h u s nejhlavnějším bývá jídlem. Do-stává z ní nejnižší sluha křídlo, aby prý při práci jen lítal, vyššímu sluhovi podává se stěhno, ho-spodář ale sám si ponechává kobytku a sanici. Z kobytky prorokuje budoucí zimý vlastnost, kobytku

bílá neb přimodralá znamená ku př. tuhou zimu. Sanici usušenou trhává pak hospodář s hospodyní, kdo kratší kousek podrží v ruce, umře prý dříve. Šupky či kůžky z noh husích dávají do střeviců pod nohy, aby se nepotily, neb mezi prsty, aby kuří oka nerůstala. V pověstech bývají zlaté neb bílé kachny, husy neb labutě symbolem netoliko vodných panen, než někdy i přírody a tedy Báby samé. Věštby z kostí husích o sv. Martině jsou tedy původně snad věštby z ztuhlosti zimné.

Zdá se však, že sv. Martin mívá jindy i význam u vinobraní a může býti, že jeho svátek býval brán za vinné obžinky. Latinské přísloví středověké: „post Martinum bonum vinum“ a německé výrazy: „Martins-trünke — herbst-trünke“ poukazují na to. Srovnati sluší k tomu i vzpomínku výše položenou o rohu k pití sv. Martina. Na Slevanstvě nebývá však sv. Martin, než hlavně sv. Jan (str. 57.) připitky oslaven. Toho vzpomíná k. př. i moravská národní píseň: „pijme vinsčko, dobré je, ej, kdože nám ho naleje? Naleje nám ho sv. Jan, požeňná nám ho Kristus pán.“ Než je předece pravdou, že i v našich písních Martinových se vždy vzpomíná i vína, k. př. „Naše paní nemocna, ona rána nedočká, nedočká, chtělo se jí vína pít, neměl jí kdo pro něj jít.“ Může tudíž býti, že to jsou pozůstatky toliko pití na paměť sv. Martina.

Bývala ale doba sv. Martina druhdy i oddělením ročné doby, jelikož okolo 5. století staří skutečně o rocích sv. Martinem počínajících se zmiňují, ku př. u Řehoře Turonenského „anni a transitu seu morte sti Martini“⁴³). Staronordické léto či vla-

stně zima počínala 23. listopadem ¹⁰⁾, Čudům je Marti-ku, Martina měsíc listopadem. Sv. Mártin počíná tedy téměř už z i m u. Na oddělení ročné narážejí i trhy výročné sv. Martinské, sem tam ještě odbyvané. U nás je „martinkovati“ tolik co službu opouštět, novou nastupovati, ale i hýřiti. Rohlíká sv. Martinských dávali hlavně sluhům z služby vystupujícím. Jisto, že podstaty bájeslovné, jež se nyní kryjí sv. Martinem, sv. Mikulášem, sv. Michalem a sv. Jiřím, druhdy jedny a tytéž bývaly, jsouce jen ve vztazích jednotlivých rozdílné.

Sv. Kateřiny. 25. listopadu.

Dnem tím světívala se někdy jakási slavnost panenská, jejíž stopy u nás v hojných toliko bálech najdeš. Ve Vlasku a to v Sieně bývalo obyčejem, zaopatřovati dne toho v kostele šest chudých panen na vdavky. Mládenci, již je chtěli mít za ženy, podávali jim do kostela jdoucím š á t k ů. Nechtěla-li panna toho mládence, jenž jí byl podal šátek, políbila šátek, dadouc jej nazpět, byl-li jí však mládenec mil, udělala do šátku uzal. Připomínám zde toho obyčeje ³⁰⁾, poněvadž i u Slovanů podávání š á t k u bývá znamením lásky, an šátek jako věnec znamením nevinnosti bývá. Šátkem točiti bývá v písních tolik co svobodným býti.

Filipovki u Rusů 14. u nás 26. listopadu.

Dnem po sv. Kateřině slaví se na Rusku sv. Filipp. Jím počínají už přípravné slavnosti k v á n o c ů m, Filipovki zvané. Podle národných obyčejů počínají t. tím dnem Rusové již usta-

novovatí, kdo a kde s nimi společně bude vánoce slaviti; nastávají tudíž slavné návštěvy a porady téhože účele se týkající. Všickni dnové od sv. Filippa až do štědrého večera jmenují se dnové „do zvezdy.“

Sv. Ondřeje. 30. listopadu.

Tušili jsme právem již výše, že dnem sv. Martina jakási nová ročná doba počíná. Teď vyloživše směr ruských Filipovek můžeme toho doložiti zevrubněji. Bývala to v pohanství skutečně doba připrav už k vánocům, k novému a vítěznému slunoběhu, takofka pohanský adventus. U Slováků je t. den sv. Martina první strýdž den, druhý je den sv. Ondřeje a třetí den sv. Lucie. Strygy nejsou však pouhé čarodejnice, než původně jako Vily bohyně vzduchu a vláhy, avšak co Ježi-báby i bohyně zimné, kterým nastávajícími vánoce již se rodí jich záhubce, mladé t. slunce. Ony zjevují se tedy toho času přípravného rády v povětrí a na zemi, jako by byly pobouřeny nebezpečenstvím, jež hrozí již jich samovládě zimné. Vily, letné to bohyně, představovali se jako pěkné panny, strygy pak co zimní duchové jako ženy škaredé. Vily střílejí zjevně, strygy ale poďstřelují toliko, působíce bez zevnitřné rány jakýsi neduh vnitřný (srovn. k tomu hexenschusz u Němců). Sv. Martin, sv. Ondřej a sv. Lucie či vlastně bohové a bohyně, jichž místa tito zanjali, bojují však již proti strygám, stranu držíce nového nastávajícího slunce. Kdo chceš k. př. strygy viděti, urob si stoleček o čtyr nohách na den sv. Ondřeje, a to tak, abys co den až do štědrého večera něco k němu připravil; vez-

maš-li pak stolek o jížní do kostela a posadíš-li se naň, uvidíš všeho toho, co strygy v kostele tropí ²⁷⁾.

Den sv. Ondřeje bývá též, jako každý novou výročnou dobu počínající den, dnem věšticím. Děvčata Moravská slévají k. př. o svatvečer sv. Ondřeje olovo, jež rozpuštěné přes klíč, jehožto zuby podobu kříže mají, do studené vody pouštějí, aby z podob utuhlých věštily, jakého stavu bude budoucí jejich manžel. O den sv. Ondřeje zasazují větvičku višňovou do nádobí zemí naplněného, aby až do štědrého večera rozkvěta, stane-li se tak, provdají se již budoucího roku. Třeba však větvičku tu zalévati vodou z huby pouštěnou. Děvčata Slovenská sejdou dne sv. Ondřeje lenu na náton a zadávají da vrechňáku přeslice těsto, očekávajíce pak, že jich ten vzbuditi přijde se sna neb že se jim aspoň „pri-sníje,“ kdo jejich manžel býti má. Děvčata česká postí se ale, aby ve snu nastávajícího manžela spatřily, a polská děvčata věští o sv. Ondřeji o budoucích manželích svých tak, jako o samých vánocích a o Sylvestru.

Na Slovensku vyznamenávají se ještě jmenování právě dnevé strydzí znamenitým obyčejem „s oceljom chodit.“ „Ocelj“ je hůlka či palice, s kterou muž ráno k dveřím přichází. Ohlašuje se hrmotně, hledívá do obloků (oken) a pokřikuje vši mocí tak dlouho, až se v domě všecko zbudí. Hospodář mu pak otvírá, jej přívětivě vítaje. I muž „s oceljom“ vítá jej, přeje potom všeho štěstí celé rodině k. př. slovy: „aby se vám koleša nelámaly, retiazi netrhaly, hrnce netlúkly“ a t. d. Přišli by ale před „oceljom“ ženské k domu, bylo by to zlé znamení, a žádný by jí věru neotvíral, aby se mu zle nepovodilo ¹⁴⁾.

Slovenský muž „s oceljom“ je patrně podstatou svou podoben srbskému polaznikovi o vánocích a příchodu jeho je útřeta šťastná (angang. str. 210).

Sv. Barbory. 4. prosince.

Dle výkladů výše položených patří i den sv. Barbory k přípravným dnům vánočním, bývá tudíž i věstícím dnem. Česká děvčata dospělejšího věku rezají si dne sv. B. višňovou či třešňovou větvičku, a dávají ji do vody kdesi na teplé místo, k. př. do chléva; pěstující ji pak pilně čerstvou vodu, aby větev až do vánoc rozkvétla. Vykvétává prý skutečně, avšak jen na hodinu o půlnoci posvátné štědrého večera. Květu toho kladou si děvčata za sněrovačky, což jim dodává moci; přivábí k sobě jinoha, kterého tajně milují. Květ takový bývá o vánočních dobách báječně vel významný. Neboť, jak již víme, mysliho si pohanstvo, že slunce v zimě hlavně v ráji kryto a činné bývá, proč v zimě jen v ráji vše kvete a zraje, o vánocích pak jeví otvírající se nebe svých květů netoliko uvnitř sebe, než i mimo sebe, ač na hodinku toliko. Květ taký je tudíž návštěvou jara budoucího a lásky jaré a podobné báječné podstaty, jako jsou návštěvy bohyně Báby na práskách.

Rusové vídají však o den sv. Barbory ($\frac{36}{12}$) hlavně jen přírodní výjev postupující zimy a dle, že „Varvora mosty mostit, Sava gvozdít (hřeby ostřít) a Nikola pribivajet.“ Říkají však i: „Varvora zavarit, Sava zakalit a Nikola zakujet,“ čehož i hned vyložíme.

Srbům ale je den ten „Varindan či Varica“ zvaný, velmi a to bájeslovně významným. Strojí si t.

dne toho zvláštní odvášku: „varu, varicu“ zvanou, složenou ze všelikého obilí a vařiva. Místy přistavují varu již dne před sv. Barborou, aby se alespoň na den svatého Savy ochladila, pročez dí: „Varvarica vari, a Savica chladi“ (srovn. ruské: „Varvora zavarit“). Srbové, kterým se už dnem sv. Barbory varica byla ochladila, hledí, zdaž lze na den sv. Savy nějakého znamení na ní spatřiti. Navřela-li z jedné strany, sejí pak na tu stranu žita budoucího léta. V Boce (Bocca di Cattaro) hledívají ale hlavně na vrch vary, najdou-li se při ochladlé vaře hrbole, ukazují na bohatství, ukážou-li se ale cesty a rozpukliny na ní, znamená to smrt a hroby. V Boce nosívají varicu i k vodám, ničehož na cestě nepromluvice, a vedy pak rozdrobují varicu a posypávají jí vodu řkouce: „dobré jitro! chladná vodo! my tobě varice (dáváme) a ty vodice nám jařiny (pšenice jaré) janjice (jehňata?) i mužské glavice (při porodu) i svake sreťjice“ (vše štěstí). V ostatném Srbsku zpívají při vaření vary: „Vara vaří varici, by se rojily jařiny i děti i junci“ (býčata) nebo: „vzkazuje Varica Božiti (bůžku, štědrému dni) by ji poslal od vepře nožici,“ neboť vepř bývá hlavním jídlem Srbův o štědrý večer, jak jsme se toho již výše byli dočtli. Posypávají varicu i po domě řkouce: „tolika lidí, volů, koňů, úlů, nádob oleje, lodí, košť (stodol), ať se plodí plod i red.“ Též úly posypávají varicí, volajíce: „uročníci i uročnice dolů ze dvora — nenávisťníci a nenávisťnice dolů ze dvora — poběhlíci a poběhlíci dolů ze dvora — a moje včely k východu na dvůr.“

Varici míchají i solí podávající ji pak dobytku.

Patrné, že varica jim je čarovným pokrmem proti všemu zlému. — Na M o r a v ě (okolo Rožnova) mají naopak stravu vánočnou za pokrm čarovný. Odkládají t. z každého jídla o štědrý večer částku na zvláštnou mísu pro hovádka, suší pak drobtý tyto v peci, podávající jich potom po celý rok zvlášť kravám, aby je uchránili před čarodějkami. Jídla vánočná jsou však tato: hrušky, kvačky (kvaky, cvikle), kolník (kolínek), vařený hrách, krupičná kaše, polívka smetanová, smažená ryba, vdolky či báby, jablka, ořechy a švestky. Na mnohých místech stloukávají však i všeho druhu obilí či zboží a to po vánocích, neboť o vánocích samých je zvykem, ponechatí druhů těchto obilných v posvátném ubruse. Při večeři mívají pod ubrusem celý snop rozložený, jak jsme to byli spatřili i u jiných Slovanů (str. 14. 15.).

Sv. Mikuláše. 6. prosince.

Svátek sv. Mikuláše splývá v myslí báječné téměř již s vánocemi, zvlášť pak podle starších kalendářů, jako k. př. u Rusů až podnes připadává sv. Mikuláš teprva 18. prosince. O vánocích vrací se postup světla denního, jasná nebesa či ráj otvírají se opět a panování světlo- či běl-bohů počíná znovu při zanikání moci černobohů zimných — anebo — abychom to jinak ještě vyřkli: staří bohové, Dědy, Báby ustupují vládu svou mladším. Tím se vysvětluje i domnění Rusinů v Haliči, že sv. Mikuláš převezme vládu světa, až prý náš pán bůh sestárne. Pod jménem Mikuláše, jež co „Nikolaos“ znamená vítěze národního, kryje se totiž bezpochyby u Slovanů Svatovit, u Němců pak Wuotan (Od hinn).

Bájili pohané, že v přechodném tomto čase vánočním Svatovit s Perunem (avšak ještě v zimné toho boha či v zlé podobě) navštěvuje lidi, rovným to způsobem jako u nás lid až podnes vypravuje, že p. Ježíš s Petrem chodíval po světě. V legendách takových mizí i sv. Petr vždy jakousi ochablou, nechvalitebnou vlastností do sebe, kdežto pan Ježíš výjevem je čistě dobročinnosti. Jestliť tudíž k pravdě podobno, že jako na místo Vesny na mnoze vstoupila v bájích p. Marie, takže na místo světloboha dobročinného Ježíš a na místo ochabujícího Peruna sv. Petr byl vstoupil. Sv. Mikuláš a p. Ježíš zastupují tedy v tom ohledě stejnou osobnost báječnou a rozdávají skutečně oba darů, někde sv. Mikuláš místo bývalého Víta či boha vzduchu k novému světlu dospělého, někde ale Ježíšek místo mladého slunceboha. Pohanstvo ale, ba i středověk ještě, neuspokojovalo se pouhými pohádkami, jako na mnoze my, než majíc silnější plastické či dramatické moci do sebe, vykonávalo i hned obřady svými to, co myslí bájilo. Pozůstatkem takového dramatického zjevení bývá u nás i návštěva sv. Mikuláše s čertem, (ve Švýcarsku „Samiklaus mit dem Schmutzli“). Že se Perun v středověku obrátil v čerta, je věcí vůbec známou. — Řetěz pak, na kterém někdy sv. M. vodívá čerta, je vnější úkaz okovy báječné, kterou se v myslí lidu i v pověstech našich zimní bohové vůbec víží. Na Moravě bývá sv. M. doprovázen hojnými v čerty a židy přestrejenými hochy. Neukazoval se však za starodávna Perun tento v podobě moderného čerta, než s příznaky na mnoze starověkými. Tak chodíval a chodí místy ještě ve Švédsku Julbock, muž co.

kozel přistrojený a počerněný, v Němcích chodívá místo čerta se sv. Mikulášem muž nesa řehtačka k o z l i k ů ž í potaženou (klapperbock), co zřejmě na Peruna káže, jemuž byli kozli zasvěceni; někdy bývá muž hrachovinou obvinut, jehož i my, ale na jaře, co „medvěda“ známe. Řehtačkou působil muž onen hřmotu velikého, jak u nás i čert řetězem svým strašně chrastivá, co buď na hřimajícího Peruna káže, buď na ruch v povětrí, o kterém se po celý čas vánočný bájilo. Ruch týž napodňoval se nesmírným bouřcháním a tlučením (anklopferleinstage) obřadně a vysvětluje se podáním, že o vánocích zvlášť „wütendes heer“ či u nás „Meluzína“ se jeví.

Sv. Mikuláš přichází nyní ovšem hlavně jen co kněz či biskup přestrojený, avšak nebylo tomu tak v dávnověkosti. Jako Svatovít v bájích jezdil na bílém svém koníku, tak si představovaly první doby středověku i sv. Mikuláše co rytíře v brnění (jako k. př. nyní ještě sv. Jiří) a děti německé aypávaly si o svatvečer sv. Mikuláše ovsa do střevců, jež pak vysypávali na velkou mísu, aby jej tak podati mohli k o n i sv. Mikuláše.

Nepřichází též všude M. a čert asi tři neděle před vánocemi, nýbrž místy na vánoce samé. V Sedmihradsku znají ho Němci co Kräst-moan (Kristmann). Dělaží mu z díže či necek koníka, bílý m plátnem potaženého, na kterémž sedě, zaobalen bývá v p l á š t ě, a dětem darů rozdává ¹⁰⁸).

Plášť je symbol větru a Mikuláši-Vítovi tedy nutným oděvem, jako meč-blesk Perunovi je zbraní. Upozorňuji na českou píseň: Mikuláš ztratil plášť, Mikuláška sukni, byly oba smutní. Kdo mívá v bájích divotvor

ný plášť, létává s ním kam jen chce, jako kdo mívá meč, porubává jím vše. Mikuláši-Vítovi přináležel za starodávna jistě i klobúk, jakéhož sochy boha toho i mívaly, poněvadž klobouk býval symbolem nebe oblakového, kryjícího ráj světlý. V pověstech tedy kdo má divotvorný klobouk, stává se neviditelným. Též u nás přichází sv. Mikuláš tajně a na mnoze dětem i neviditelně, ponechávaje jim toliko darů. Nikdy nevidíme ho též s obnaženou hlavou navštěvovati domy.

Vždy bývá sv. Mikuláš původně dobrý, dary dává. Později ovšem, hlavně když sám přicházel, jako v Německu co knecht R u p r e c h t, v Rakousku co K r a m p u s, v Bavorsku co S e m p e r, v Loketsku co Z e m p e r jevil i dobrou i zlou stranu, obdaruje dobrých a trestaje zlých, co snad místy hlubšího mívalo smyslu. Mělo to doložiti totožnost Svatovíta a Peruna, totožnost jedné a téže přírody, jež v přechodu svém právě ze zimy na jaro i zlou byti si objevovala i dobročinnou. Připamatuji též, že i v slovanských pověstech nemotorní, neohrabaní, ba někdy i přihlouplí rekové, siláci či obři téhož bývají významu.

Čím blíže však sv. Mikuláš stál vánocům, tím snadněji bylo jemu, splynouti s Ježíškem vždy dobročinným. Na Lužici k. př. nechodí M., než místo něho „bože džjeco“ od rodiny k rodině, přinášeje dobrým dětem darů a doprovázeno jsouc někdy R u m p r i c h e m, R u m p u d i c h e m t. mužem v obráceném kožíše.

Pozorovati slušno i to, že až podnes sv. M. darů nedává, než n a k l á d á, co má ráz prastaré dávnověkosti do sebe. Děti naše říkají též pořekadlem starodávným,

„co nám sv. M. nadělí,“ jako staří Čechové podle Vaceráda „naděli-bóh“ nazývali „avitarium, quod super mensuram vel pondus justum adiciebatur, ut cumulus vocatur in modio.“ Jak němečtí hoši si ovsy sypávali do střevců pro koně Mikulášova, tak vykládají děti naše hlavně punčochy za okna, aby jim ve spaní do nich darů nadělil sv. Mikuláš. Toť bje ještě na starý náhled, že zvenčí, ze vzduchu, z podnebes či z podkraje ráje přichází Vít-Mikuláš a přináší darů rajských až potud tam ukrytých. Na Moravě očekávají s večera sv. Mikuláše přímo po řetězi zlatém s nebe se spouštějícího.

Ježíšek ale nenakládá do okna, nejso větrobohem, než rozdává přímo — někdy neviditelně a tajně, někdy zastoupen jsa andělem (v jehožto společnosti jeví se někdy i čert). —

Metly sv. Mikulášem dětem obvyčejně darované byly původně pruty čarovné (virgulæ, wünschelruten) či pomlázky. Ve Švýcařích všejší dary Samiklausa na stromek, což vzpomíná na pohanský voreček štěstí, heckbeutel ¹⁰⁸). Stromek bývá ozdoben a osvětlen jako náš stromek vánočný, obraz to rajského stromu. V Sedmihradsku jmenují nadělení to „einsacken.“

Jako o každý velký svátek mívají za starodávna jistě i Slované na svatvečer sv. Mikuláše zvláštného pečiva či jídla, nyní jídají jen Srbové varicu na den sv. Mikuláše a pijí na česť sv. M. „Jož boga molimo i prečistu slavu! sveti Nikola, svjema nam pomози! ti nam daj vince veselo piti, veselo piti, u časti biti.“ Němci strojí ještě zvláštného pečiva, Nikola-zöpfe zvaného, t. vánočné už pletenice.

Že dary vánočné bývaly původně obětí, trvajíce od sv. Mikuláše až k novému roku, ba původně až ke třem králům, dokazuje snad i jméno měsíce prosince u vymřelých Polabanů jako divem zachované t. t. r e b e - m o n, měsíc třeb či obětí.

Sv. Lucie. 13. prosince.

Dvanáctého prosince je s v a t v e č e r a 13. p r i d e n sv. Lucie. Jméno Lucia znamená světlou či za dne zrozenou. Podle starých kalendářů připadával svátek sv. L. o něco později než nyní, u Rusů k. př. připadá na 25. pros., konec to už nejdelších nocí. Proto kladou Rusové na 24. (u nás 12.) pros., na svatvečer to sv. Lucie, zimný „solnovoroč“, solstitium, též „p o v o r o t n i k“ zván. Cisiojan náš z 13. století praví tedy právem: „stoj tvirdo Lucia“ a cisiojan z r. 1520 „sv. Lucie ukazuje svú moc, neb nám dává nejdelší noe.“ Říkávali však též, že ten čas noc a den „stojí,“ jako až podnes pravíme: „sv. Lucie noci upije.“ Jméno sv. L. t. světlé spojovalo v myslí učenců středověkých Lucii s Perachtou, s bílou paní, o které se právě o té době bájilo, že, jako sv. Mikuláš navštěvuje děti, ona že navštěvuje přástevnice. Tím vyrozumíme i cisiojanu z r. 1614 „v dlouhé noci Lucie předa“ ⁵⁶). S objevením se bílé paní bývá však i ruch vícekrátě již podotknutý spojen, jenž původně působení Svatovíta a Meluziny naznačoval a běsením se v obřadech vánočných napodobňoval.

Na Slovensku scházejí se hlavně v noci sv. Lucie, již dnem s t r y d ž í m jmenují, stryggy na Tokajském vrchu při Tise, světlice tam svých „rákošť“ ⁶⁶).

Na Moravě cti sv. Lucii co patronku proti čarodějkám. Gazděny (hospodyně) píkají různých bylin do pečiva, podávajíce ho po kousku kravám a to až do štědrého večera. O té době zamýkají úzkostlivě chlívy zámkem, aby ni žádný cizí nemohl do něho vstoupiti, poněvadž v té době čarodějky hledívají z chlíva konsek hnoje ukrasti, aby jim kravám udělaly. Ne-prodávají gazděny též ni krůpěje mléka za touže příčinou. Odkládají též každý den až k štědrému večeru polínka, aby si o půlnoci vánočního svátku jimi zatopily. Uchránily-li si veškerého uhlí z těchto polínek, nemá žádná čarodějka moci nad nimi ¹¹¹).

Souvisí bezpochyby s tím, že u nás lid čere-muchu či střemku dřívím sv. Lucie (*prunus padus*, *traubenkirsche*) jmenuje a jí proti běsnosti užívá, jakož i lidé v noci čarodejnické před 1. májem větvě toho dříví lámají, mluve, že jsou prospěšné proti čarům škodným. U Němců byl jeřab či řeřab (*sorbus*) Donarovi zasvěcen, čímž i duchy i čarodejnice zaháněli.

Na Moravě věští z povětrnosti dne sv. Lucie a následujících 12 dní povětrnost budoucích měsíců nového roku, jako jinde toho dělají o štědrý večer.

Sv. Nikasia. 14. prosince.

V zemích jindy slovansko-Polabských (Wendland) je obyčejem, o den sv. Nikasia na všechna místa, kam se nemají dostati německé myši, napsati při přísném mlčení jméno sv. Nikasia s třemi křížky ⁹¹). O myších těch bájilo se, že nestvořil jich bůh, než jen čert sám.

Sv. Tomáše. 20. prosince.

I sv. Tomáš mívá za starodávna svého zvláštního svaťvečera, 20. pr., a ctíval se, jak prastarý ka-

lendař německý z r. 1478 dokazuje, 21. prosince. Dne toho musí v Lužici obecný sluha dědiny či hromady, k. př. pastýř, ponocný s obnaženou hlavou před hromadu vstoupiti, aby ho v úřadě svém tato potvrdila. Káže to na jakési počínání roku služebného tímto dnem, jako u nás dnem sv. Štěpána 26. prosince.

Ve Švýcarsku vlekou ustrojenou bábu Posterli zvanou s hrozným hřmotem do nějaké dědiny, ponechávajíce ji pak tam. Posterli má někdy podobu osla někdy podobu kozy. Vlekou ji někdy též po saních. Je to pozůstatek zpotvořený obřadu důstojného navštěvování bílé paní či Parachty, ač v zimné ještě či v podobě naší železné báby (Perchta mit der eiser-nen nase). Železo bývá symbolem ledu.

Adama i Evy. 24. prosince.

Jako bychom čtenáře v skutku po světě obráceném vodili, končíme spis svůj Adamem a Evou, prvními lidmi světa.

Pohanské přísloví: ab ovo Ledae incipere ne-přešlo na E v u, než na Adama: „od Adama počítí“ je tolik co z prvopočátku začínati.

Praotec lidí, Adam, býval v dobách středověkých mnohonásobně vplítán v vzpomínky pohanské. Jsouť pak dvojí stránky vztahův takových. Co do prvé byl Adam brán jako pratělo, netoliko lidí, nýbrž přírody vůbec a kolovaly jsou nejružnější pověsti po Evropě, z jakých částí složeno bylo toto pratělo Adamovo. Avšak domníváje se, že ze všech těch pověstí ni jedna není ryze slovanská, než že povstaly dílem z pověstí rabbinův, dílem z geo- a theo-gonie Skandinavcův, odkazují tímto na bájesloví patřičná. Druhé

pak stránky pověstí o Adamovi týkají se ho co jednotlivce v ráji. Představa ráje Adamova je ovšem církví v Slovanstvo uvedená, ač neschází vztahů vzájemných mezi pohanským a biblickým rájem. Jméno ráj zdá se však býti prastaré, pohanské, nedaouc se bohužel co do kořene vysvětliti.

Raini je slovinsky a ranke, rance korutansky tolik co nebožtík. O nebožtících zobecněl, jak se zdá, v pohanství výraz, že sedí v klíně božím. Nevcházel však všickni zemřelí po smrti v ráj, než jen někteří a to jistými cestami a podmínkami.

Ráj uvázl v mysli křesťanské co blahobyt i ve živobytí, tak dí Rus „Chozjain“ (hospodář) v domu „kak Adam v raju.“

Divné je přísloví polské: „na święty Adam“ ve smyslu slovenského: „na svatého Dindy, co nebude nikdy,“ nebo českého „na psí letnice.“ Polák dí též „na sv. Nigdy — na św. Bóg-vie — na zielone święta!“ a Čech „na letničky,“ co vše musí býti jakousi přezdívkou některých dob pohanských kalendářů.

Dle pověstí nemohl Adam jablka Evou mu podaného spolknouti, ohryzek uvázl mu v chřtánu, pročež se největší chrupavka v chřtánu jmenuje Adamovo jablko, což Rusové k a d y k jmenují, co jim je i čert. Jsouť ale jablka Adamova jistý druh jablek s vraskalým povrchem, v němžto lid vidá stopy zubův Adamových. Adamova goľova je Rusům kořen mandragory, mužíčka, kterým se čarovalo, Adamova kost je zkamenělé dřevo, jež se v Archangelsku a v Sibiři na břehách ledovitého moře nalézá ⁹²). „Adam“ býval brán v středověku mnohdy

i co křehk. „Starý Adam“ je tolik co křehkost lidská. Protož jmenovali Němci popelec „den tag, wo man den alten Adam austreibt.“

Mnohé rostlin vzalo jména svého i když nikoli od Adama, předeš od ráje k. př. polsky: rayska trava, vonna trava, iuncus odoratus, kameelheu — rayskie dřevo, agalalochium, paradiesholz — rayskie jablko, citrus decumana, co se i „sviětjanskíe jablko“ jmenují (cf. poma aurantia), — rayskie ziarno, anionum grana paradisi, paradieskorn — rayska figa, musa paradisiaca. U Čechů je ale rajske jablko pyrus malus pumilla, malum musteum nebo cucumis cococynthis, wilder kúrbiš, též mandragora — rajske zrno či rajske zrní cardamomum.

Se strany stanoviska kultury a ethnografie jsou i přísloví vzácná: polské: Dziabeł Ewę po włosku zwodził, Ewa Adama po česku, bóg jich po německu gromil, anioł zas po węgiersku z raju vygnal — opět polské: gdy Adam z Ewą kopal, prośe, kto komu na ów čas chłopał? české: Eva předla, Adam kopal, kdož zemanu koně koval? S těmito srovněj staroněmecké přísloví: als Adam hackt und Eva spann, sag, wo war da der edelmann.

Výraz „als Eva spann“ sluší porovnatí s německým příslovím „von der guten alten zeit, in der noch Berta spann,“ s vlaským příslovím „nel tempo, ove Berta filava“ a s francouzským „au temps que la reine Berthe filait,“ co znamená čas dávnověký, dobu, v které se ještě věřivalo v bílou paní předoucí.

Seznam

nejhlavnějších zřidel v tomto spisu použitých.

1. Slovenské pověsti a pohádky od Bož. Němcové. V Praze, 1858. 8 svazeků. — Dosti věrné, ač tiskem neúhledné vydání slov. pověstí pro Čechy.
2. Srpske narodne pjesme - izdao Vuk Stef. Karadžić. U Beču, 1841. — Hlavně kniha první chová v sobě bohatý zdroj bájeslovný.
3. Moravské národní písně, sebrané od Fr. Sušila. V Brně, 2. vyd. 1853—1859. 8 svaz. — Chvalně známá sbírka. Bohatou literaturu písní národních najdeš, co se týká starších sbírek, ve spisu Šafářikově: bibliografický přehled sbírek Slovanských národních písní. V Praze, 1838. Viz čas. č. m. 1838. IV.
4. Germanische mythen. Forschungen von Wilh. Mannhardt. Berlin, 1858. — Dílo německou pilností sestavené a německou důkladností vyložené, jež k srovnávání slovanských bájí k německým velmi je působivé.
5. Pověry národní v Čechách od J. V. Houšky. Čas. č. m. 1853—1855. — Bohatá, ale poněkud nekritická a neuhlazená sbírka.
6. Staročeské pověsti, zpěvy, slavnosti, hry, obyčeje (a nápěvy) ohledem na bájesloví Slovanské, jež sebral W. J. Sumlorck-Krolmus. V Praze, 1845—1851.

- 3 svaz. — Důležitější to spis, než se na první pohled zdá, avšak nekriticky i co do obsahu i co do formy sestavený.
7. Srpski rječnik - izdao Vuk Stef. Karadžić. U Beču 1852. — Není to pouze mluvnický slovník, než reálný na mnoze lexicon, týká se dějepisu, starožitných obřadů a výrazů jihoslovanských.
 8. Lettisches Lexicon von G. Fr. Stender. Mitau, 1789. — Litauisch deutsches Wörterbuch von Chr. G. Mielcke. Königsberg, 1800. — Wörterbuch der litauischen Sprache von G. H. F. Nesselmann. Königsberg, 1850. — Nesselmannův slovník je nejbohatší, ale podle babilonského hláskosloví uspořádaný. Pravopis správný shledáš v „glossaru“ malém Schleicherově připojeném k: handbuch der litau. sprache. Prag, 1856. II. díl.
 9. Haupt und Schmalzer: Volkslieder der Wenden in der Lausitz. Grimma, 1841. 2 svazky. — Chová v sobě i hojně popisy mravů, obyčejů, obřadů, přísloví. Malá Lužice mohla by býti v tomto ohledu vzorem mnohé velké a mohutné říše Slovanské.
 10. Jak. Grimm: deutsche mythologie. Göttingen, 1844. 2. vyd. 2 svazky. — Grimm založil vědu porovnávacího bájesloví na pevném historickém základě, slouží tudíž spis jeho i k bádání slovanských bájí. Srovn. č. 26. — W. Müller: geschichte und system der altdeutschen religion. Göttingen, 1844. — Stručný to přehled německého bájesloví a v jistém ohledu i dodatek ke spisu Grimmovu.
 11. Vuk St. Karadžić: Montenegro. Viz číslo 2. 76.
 12. Slovenské noviny. Ve Vídni, 1855. Redaktor D. Lichard, spolupracovník Dr. Herm. Jireček. Příloha: „Světозор“ list pro zábavu a literaturu. Mnohý příspěvek tu podán k starožitnostem Slovanským. Vydáním Muraňského statutu od r. 1585 zavděl se p. Jireček hlavně každému starožitníku.
 13. Rukopis královský. Původní vydání V. Hanky.

V Praze 1819. — Chlouba tato českého národu známa byla v Královédvoře nejméně již v rocích 1803, 1804 (č. č. m. 1859. 404), v roku pak 1817 seznámil se tam s ní p. V. Hanka. Nepostaral se však až posud nikdo o správné, vědecké vydání (Krit. Bl. III. 338).

14. Mnohý doklad spisu svého děkuji dílem ústnému, dílem písemnému, ač netištěnému posud, podání paní Bož. Němcové, rovněž jak sbírkou mnohou vzácných látek povinnen jsem drahému svému příteli Janu Helzeletovi v Brně.
15. K. Weinhold: Die deutschen Frauen im Mittelalter. Ein Beitrag zu den Hausalterthümern der Germanen. Wien, 1851. Důkladný a soudný spis, jako každý proslulého Weinholda v Hradci Štyrském.
16. Dlouhý, široký a bystrozraký. Česká nár. pohádka od K. J. Erbena. Perly české. V Praze 1855. 320—336. — První to kritický rozbor a výklad pověstí národných. Erben vyjasnil mnohou již stránku starožitností slovanských, srovn. k. př. obětování zemi v čas. č. m. 1848. I.
17. Alpensagen. Volksüberlieferungen aus der Schweiz, Vorarlberg, Kärnten, Steiermark und Oesterreich, von Th. Varnaleken. Wien, 1858. — Zajímavý a důležitý material, srovn. hlavně oddělení VII. Zeiten und Feste des Volkes, Sitten, Gebräuche, Aberglauben.
18. Römische Mythologie von L. Preller. Berlin, 1858. Stručný to přehled. Viz kritiku spisu v Mníchovských: gelehrte Anzeigen, 1859, č. 50—52.
19. Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache von P. J. Šafařík und Fr. Palacký. Prag 1840. Důležitý spis hlavně se strany „Zelenohoráckého rukopisu“ (v. krit. Bl. III. 141), pokročilost vědy jazykozpytecké požadovala by však již nového vydání.
20. J. Sacharov: Skazanija rusk. naroda. Petersb. 1836, 1837. — Piesni ruskago naroda. 1838. Podle Sacharova: Jordan, das russ. Weihnachtsfest. Slav. Jahrb. 1843. — Jméno Sacharovo vážné.

21. P. J. Šafařík: Slované starožitností. V Praze 1852. Dílo evropské slávy. Přeskočí, že pokračování uvázlo. Srovn. čísle 19.
22. Fr. Lad. Čelakovského: makrosloví národu Slovánského v příslovích. V Praze, 1852. — Úsudek o práci této přítele nezapomenutelného ať jdeš v mé: „literature příslovnictví Slovánského.“ V Praze, 1858. 94—103.
23. Du-Cange: glossarium mediae et infimae latinitatis. Edit. Herschel. Parisii, 1843. — Vydání rozmnožené, výběrné.
24. Písňe národní v Čechách, sebral K. J. Erben. V Praze, 1842. 3 svaz. Prvního svazku druhé vydání vyšlo r. 1852, žel bez výkladů prvního vydání, bohaté vědomosti Erbenovy byly by výklady svými spis prstonárodní povýšily na stupeň vědeckosti. Očekáváme nového rozmnoženého vydání dychtivě.
25. Pohorská vesnice Pověstka Bož. Němcové. V Praze, 1856. Chová čistých zpráv o mravích a obyčejích národních, jako též „Babička“ roku 1855 vyšla.
26. Jak. Grimm: Geschichte der deutschen Sprache. Leipzig, 1848. 2 svazky. — Mýlil by se, kdoby v bohaté té knize hledal dějiny toliko vývinu řeči německé, jestli ona hlavně hojným zdrojem i starožitností vůbec i bájí zvláště a to srovnávacím svým způsobem. Viz čísle 10.
27. Slovníček Slovenský. Sebral Vilém Dušan (Lambl). čas. česk. mus. 1848. II. — Malý, ale velmi vhodný. Proč nepokračujeme u vydávání vzácností tohoto nářečí? —
28. A. W. Šembera: Jazyk Moravský v Pruském Slezsku. Čas. č. m. 1842. — Vysoké Mýto. V Holomouci. 1845. — Mnoho dobré látky.
29. Tomáše ze Štítného knížky šestery o obecných věcech křesťanských. Vydal K. J. Erben. V Praze, 1852. — Štítný je z klasiků našich jeden nej-přednější.

30. Chr. G. Haltans: *Jahrzeitbuch der Deutschen des Mittelalters*. Herausg. durch Scheffer. Erlangen, 1797. — Nejlepší to vydání starého Haltanse.
31. O duševním a básnickém životě lidu polského. *Národopisní obraz* od K. V. Zapa. Č. č. m. 1840. Obrázek na zkušenosti spisovatelově a hlavně chetí jeho Honoraty, žel! zvěčnělá již založený.
32. V. Dunder: *Vánoční obrázek z Haliče*. Koleda. V Brně, 1855. — Dobrý, jednoduchý obraz. Rovněž chvalitebné jsou nástinu ze života „Rusinův“ v Koledě r. 1854 umístěné.
33. *Uiber die altertümliche sitte der angebinde bei Deutschen, Slaven und Litauern* von J. J. Haas. Prag, 1855.
34. Rakowicki: *Pravda ruskaja*. Ve Varšavě, 1820—1822. — Úsudky zevrubné najdeš ve Wiener *Jahrbücher*. Ročník 1824. 27. svaz. 88—119. Viz číslo 19.
35. *Die indo-slav. Göttin Kelanda, Koleda* von Terstenjak, im *Aufmerksamen* 1858. Nro. 45. Viz: *kritische Blätter*. Prag, 1858. str. 189, 283.
36. P. J. Šafařík: *rozkvět bulh. lit.* Č. č. m. 1848. I. Srovn. číslo 19. 21.
37. Jos. Jungmann: *Slovník česk, něm.* 1835—1839. Co pilnost a učenost jednotlivce tehdejších dob s to byla, dokázal náš Jungmann. Srovn. č. 45. Wiener *Jahrbücher der Literatur*. 27. svazek. I mnoho jiných svazkův toho velkého díla podává příspěvkův k bádání ku př. r. 1818. III. sv. str. 147.
38. Sněgirev: *ruskije prstonarod. prazniki i sujeverajje obrjady*. V Moskvě, 1837. 1838. Bohatý material.
39. D. J. Vagylevič: *Huculové*. Č. č. m. 1838 — *Bojkové, lid rusko-slovanaký v Haliči*. Č. č. m. 1841. Velmi bohaté spisové, nesouce v sobě srovnání zkušenosti zvláštní.
40. Adanctus Voigt: *Uiber den Kalender der Slaven besonders der Böhmen*. Abhandl. einer Privatge-

- sellshaft. Prag. 1777. III. Band. Pokračování toho ve Wiener Realzeitung 1777. 5. Stück. — Alter's Beitrag zur practischen Diplomatie der Slaven 1801. Wien. Srov. Dobrovského Slovanů v Praze. 1814. — Fr. Palackého o pranostikách a kalendářích českých zvláště v 16. století. — Staročeský všeobecný kalendář čili o počítání dnů v roce u starých Čechů. Pomůcka k diplomacie české. č. 6. m. 1829. Pomůcky vzácné.
41. Bartossi Chron. tom. I. monum. inedit. Boh. 214.
42. Böhmers Chronik von Pommern. 290. 291.
43. King: Gebräuche der russischen Kirche. 359. Srov. historické a umělecké líčení 3 králů Zapperem v Epiphania. Wien. Sitz. ber. 1856. 21. svaz. Mimochodem podávají spisy tyto mnoho vhodného.
44. V museum česk. chovaný pod známkou 60. D. 2.
45. Słownik języka Polskiego przez M. Sam. Bogum. Linde. W Warszawie. 1807—1814. 6 dílů. Nové vydání dospívá právě ku konci. Slovník Lindého byl vzorem našemu vzkrísiteli národnímu — Jungmannovi.
46. K. J. Erben: O dvojici a trojici ve slovanském bájesloví. Č. 6. m. 1857. Přemnoho důležité, ba vzácné látky, ale výklady filologické i úsudky bájeslovné jsou na mnoze smělé. Srov. číslo: 16. 24.
47. Appendini: Notizie sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusi. Ragusa. 1802. Věcí dobrý spis, formou chatrný.
48. Prager Zeitung, redig. v. Dr. Bruna. 1859. N. 61.
49. J. Jungmann: historie literatury české. 2. vyd. v Praze. 1849. — A. V. Šembera: Dějiny řeči a lit. československé. Věk starší. Ve Vídni, 1858. Viz Kritische Blätter. Prag, 1858. 140.
50. V. Hanky staročeské cisiojani. Č. 6. m. 1853. — Kalendářky vzácné, české cisiojani nejsou vůbec té strašné nemotornosti co latinské.
51. J. Kollár: Sláva bohyně. V Pešti, 1839. Srovnalost indické a slavské myth. IV. odděl. — Spis zcestný a nekritický, ale bohaté látky.

52. Taciti Germania edit. Trosz 1841.
53. Żegota Pauli: pieśni ludu Polskiego v Galycyi. Lvov, 1838. — Pieśni ludu ruského. 1839. W. z. Oleska (Zaleski) pieśni ludu Galicyjskiego. Lvov, 1838. — Sbirky bohaté a na mnoze ivýklady svými důležitě. Předmluva ubohého Zaleského překrásná, vědecká, vzorná.
54. M. G. Ch. Hilschern: Curiose Gedanken von dem Gebrauche am Sonntage laetare den Todt austreiben. Dresden u. Leipzig, 1701. — Bohatý obsah v tláchané formě.
55. L. A. Incewicz: Przysłowia ludu litewskiego ve Vilně, 1840. srovn. Tygodn. Petersburski, 1836. č. 29. — Incewicz: sbírka narodn. pieśni litew. Vilna, 1838. Viz: liter. příslovn. str. 87. —
56. V. Nebeský: legenda o sv. Alexiovi. Č. č. m. 1851.
57. K. Weinhold: Deutsches und Slavisches in Schlesien. 1852. Kuhn's Zeitschrift. L. 247. Viz. č. 15. O Nornách (Rojenicích) jedná Weinhold hlavně ve spisu: die Riesen des germanischen Mythos (Wien. 1858. 25) a Haupt v „Zeitschrift für Deutsches Alterthum.“ VI. 460.
58. P. J. Šafařík: Písňe světské lidu slov. v Uhřích. V Pešti, 1822—1827. — Srovn. čísla 19. 21. 36. Fr. L. Čelakovského: národ. písňe slov. V Praze, 1822—1827. Srovn. číslo 22. — J. Kollára: národ. zpěvanky. V Pešti. 1834. Srovn. č. 3. 51. — Šafařík, Čelakovský, Kollár jsou zakladatelé sbírek písní národných.
59. Augusti, die Feste der alten Christen. Leipzig, 1817. Pro dobu, v které vyšel tento spis, je dosti důkladný.
60. Dm. Šepping: Mithy slavjanskago jazyčestva. V Moskvě, 1849. — Mythologie pravá nepovstane jinak, leč monografiemi hojnějšími, důkladnějšími, než jich posud máme.
61. J. Grimm Rechtsalterthümer. Götting. 1828. — Kéž bychom i my spis takový měli. Příspěvkův k němu již je hojných.

62. J. Fluck katholische Liturgik. Regensburg. 1855. —
S praktického hlediště podnikavá práce.
63. Balbini miscellan. bohem. I. 8. 189.
64. Pott. Personennamen. 400. — Kdoby neznal Potta,
Grimma, Boppa v jich rozdílnosti? —
65. Kopitar: Glagolita Clozianus. Vindob. 1836. —
Kdoby neznal Dobrovského, Kopitara, Šafaříka? — Kdo
by neocenil Miklošiča? —
66. Skultety a Dobšinský: Slovenské pověsti.
V Rožnavě 1858. — Až posud (listop. 1859) 8
svazečky. — Slovenskie povesti vidau Janko Rimau-
ski. V Levoči, 1845. — Bohužel jen jeden svazeček.
Nemohu dosti dotýkati se důležitosti těchto sbírek.
Viz č. 1.
67. Kuhn: märkische Sagen. 311. Srovn. Slav. Biblio-
thek, II. 131,
68. Robert: Die Slaven in der Türkei. II. 46. —
Povrchní spis, avšak dosti dobré látky v něm.
69. V. Zapa: Připomínky ze Lvova. Č. č. m. 1845.
Viz č. 31.
70. Osc. Schade. Klopau. Weimar. Jahrb. II. 1. 181.
71. Sreznevski: Dopis. Č. č. m. 1841. 345.
72. Fl. Ceynowa: de terra Pucensis incolarum super-
stitutione in re medica. Berolini, 1851. — Děkuji
známost s prací touto velmi vzácnou pánu Dr. Mann-
hardtovi v Berlíně.
73. Kastorski: Načertanie slovjanskoj mythologij.
Petersb. 1841. — Přehled pouhý, ale jasný, spis Šep-
pingův je poněkud důkladnější. č. 60.
74. P. J. Šafařík: O Rusalkách. Č. č. m. 1836. Mo-
nografie svého času vzorná. Srovn. čísla 19, 21, 36, 58.
75. Bandtkie: Dziej. Rusalka. We Wrocławiu.
1840. 1842.
76. Vuk Stefan. Karadžić: Srpske narodne pripo-
vědky. — Rovněž tak důležité jako psně. Viz č. 2. 11.
77. Die Frühlingsgöttin Ostara von H. Neus. Zeit-
schrift f. Deutsche Mytholog. Götting. 1858. III. 3.
— Důkladné pojednání.

78. Hasselbach: Codex. Nro. 28. 16. Uznáný.
79. Erman's: Archiv zur Kunde von Russland. Heidnische Gottheiten der Weiszrussen. V. 4. Viz též VI., 1. — Hojných příspěvkův podává spis tento velký (19 svazků), nestojné však ceny.
80. Panzer: Beiträge zur deutschen Mythologie. II. 13. 14. — Knihu Dr. Grässeho: „des deutschen Landmannes Practica. Ein Beitrag zur deutschen Mythologie und Kulturgeschichte“ (Dresden, 1859) seznal jsem teprva mezi tiskem, než abych jí byl mohl použiti. Chová v sobě, májíc účel praktický a nevědecký, mezi jiným: Die Lostage des ganzen Jahres und der an gewisse Tage gebundene Volks- und Aberglaube.
81. Fr. L. Čelakovský: Spisů básnických knihy šestery. V Praze, 1847. cf. Čas. č. m 1839. 3. Grovn. čísla 22. 58.
82. Holého: Sebrané spisy. III. 116. Mnohé látky dobré.
83. Pilgram: Calendarium chronologicum. Wien, 1781. 170. b. V době tehdejší výtečný spis.
84. Izopolski: Badania podań ludu. V Athenaeum 1843. II.
85. Humboldt Kosmos. Originalausgabe I. 129.
86. Jo. Alberti Fabricii Bibliographia antiquaria. Editio tertia opera Pauli Schaffhausen. Hamburgi, 1756. 476. Dílo nad míru učené a bohaté.
87. Výbor z literatury české. V Praze, maticí českou. 1845. I. 310. — Pro pokročilost nynějšího slovospytu je tomu vydání, jež se pokročilostí u vydávání nevyznaňuje, již mnohých oprav zapotřebí, jako ze strany hist. literatury mnoho dodatků.
88. J. Dobrovsky: Kritische Versuche die ältere böhm. Geschichte von spätern Erdichtungen zu reinigen. III. Wenzel und Boleslav. Prag, 1819. 88. Viz úsudek Palackého ve Würdigung der alten böhm. Geschichtsschreiber, str. XXII. XXIII.
89. Prutz: Deutsches Museum. 1858. 325.

90. Wiener Sitzungsberichte (der kais. Academie) 1858.
27. Band, 3. Heft. 347. 28. Band. 2. Heft. 281.
91. Zeitschrift des Vereins für Niedersachsen.
1854. 362.
92. Slovarj cerkovno-slavjanskago i ruskago jazyka.
Sostav. imperat. akad. nauk. St. Petersburg. 1847.
I v mohutné Rusi není vše dokonalé.
93. W. Krolmus: Příchod slova Páně. — Bájesloví
u Slovanů. V Praze, 1858. 115, 124. Srovn. č. 6.
94. M. Hattaly: Slovo o polku Igorevě. V Praze,
1858. 5, 36. — I tomuto spisu i jiným knihám
téhož p. spisovatele, jakož i knihám p. Miklosiće,
Schleichera přemnoho mám co děkovati. Díky
vzdávám i p. Dr. Květovi, jenž přátelsky přispí-
val, by spisek přítomný při mém neuhlazeném slohu
poněkud alespoň slušně mohl vejíti v ruce laskavé-
ho a shovívavého čtenářstva.
95. Volksgebräuche und aberglauben v. Waldfreund
in Mannhardt's Zeitschr. 1856. 334. — Velmi bo-
hatá sbírka a k srovnání ke slovanským obyčejům
spůsobilá.
96. A. Schleicher: Briefe über die Erfolge einer
literar. Reise nach Litauen. Wien. Sitzungsber. 1852.
IX Bd. 524. Srovn. č. 8. 94.
97. A. Schleicher: Lituanica. Wien. Sitzungsber.
1853. XI. Band. 76. Viz č. 8. 94. 96.
98. Math. Valjavec: Chorvatisch-slovenische Mär-
chen aus der Umgegend von Warasdin. Slav. Bibl.
von Miklosich u. Fiedler. Wien, 1858. II. Viz
i narodne pripovjedke, skupio u i oko Varaždina M.
Kračmanov Valjavec. U Varaždinu, 1858.
99. Bernhardi: Das Todaustreiben bei den Ka-
schuben. Jordan's Slav. Jahrbücher. 1844. 25.
100. Die Sonnenwende im altdeutschen volksglauben von
W. Menzel. Zeitschrift: Germania von Fr. Pfeiffer.
Stuttg. 1857. 2. jahrg. 228. Tu uhodil i W. Men-
zel, odpůrce filosofie, Göthův a Francouzův, na dobré
jádro výkladu skoro filosofického.

101. B. M. Kulda: Pohádky a pověsti národu morávského. V Brně, 1854. Srovn. Kritische Blätter. Prag 1858. II. 3. 19. — To nejsou pověsti sebrané Dobřinským, Vukem, Valjavecem!
102. Mikrälius: Pommerland. 2, 409. Temme. nro. 32. Srovn. číslo 100.
103. W. Bernhardt: Bausteine zur slav. Mythologie. Jordan's Jahrbücher. 1843. 387. — Škoda, že práce tato není ukončená a vůbec že časopis ten zanikl.
104. Procosius: Chronicon slavo-sarmatic. edit. Bandtkie. Varsov. 1834.
105. Pannasch: Reliquien der Feld-, Wasser- und Haus-götter der Wenden. In der Lausitzer Monats-schrift 1797. Decemb.
106. A. Schleicher: Zur Morphologie der Sprache. St. Petersburg, 1859. Krásný to a stručný přehled. Srovn. čísla 8. 94. 96. 97.
107. Karl Weinhold: Weihnachtsspiele und Lieder. Graz, 1853. — Deutsche Weihnachtsspiele aus Ungarn von K. J. Schröer. Wien 1858. Viz č. 15. — O důležitosti spisů Schröera pověděli Krit. Blätter 1858 str. 196—198. Důležit je spis: beiträg zur deutschen Mythologie und Sittenkunde aus dem Volksleben der Deutschen in Ungarn. Pressburg, 1855. — Jeho: beiträg zu einem wörterbuche der deutschen mundarten des Ungarischen berglandes (Wien, 1858.) chová v sobě i bájeslovných předmětu k. př. Johannistag, Kasper (jeden z tří králův), Reihn (obřad s králkou na letnice).
108. Woden, ein Beitrag zur deutschen mythologie von F. W. Schuster. Herrmannstadt, 1856. — Dokládá se tu příklady, jaký hojný zdroj bájeslovný skryt leží v pověstech a obyčejích.
109. G. Zappert: Uiber ein althochdeutsches Schlummerlied. Wien. Sitzber. 1858. 29. Bd. 302. — Bohatý to spis i se strany bájesloví.
110. K. Weinhold: Die heidnische Todtenbestattung in Deutschland. 1859. Erste Abtheilung, Wien. Sitz-

- Bez. XXIX. Bd. S. 117—204. Zweite Abtheilung, XXX. Bd. S. 171—226. — Adkoli Weinhold hlavně k německým obřadům hledí, předece nezapomínal, jak nutno, i na slovanské obyčeje. Srovn. č. 15. 57. 107.
111. B. M. Kulda: Der Aberglauben und die Volksgedächtnisse in der mährischen Walachei. (Schriften der hist. stat. Section. Brünn. 1856.) — Směřuje spíše tento poněkud s prací číslem 111. dotknutou.
112. Wolfgang Menzel: Deutsche Dichtung. Stuttg. 1858. — Sem hledí hlavně pojednání „Die alten Heldenlieder, die Volksmärchen“ 1. sv. Srovn. č. 100.

Seznam

I. výrazů slovanských.

B á b a 12. 89. 197. 202. zlatá b. 12. 160. Jendžfb.
železná b. 22. 28. 160. Korizma 148. poludnice 191.
197. slepá. 35. 190. B. házetí do vody 21. b. řezati
184. B á b y, oblaka 22. 123. 150. hvězdy 211. pečiva
123. 197. snopy 15. Babí hora 178. kout 212. léto
211. večer 42. Babiny ukovy 118. Babka, bronk 150.
192. — Bacchusa pochovávatí 82. B a d ň á k, 20. 54.
badňi dan 20. večer 42. Barjaktar 153 Bedrník 184.
Bembel (bubál) 148. Beránek 120. 123. berušky
166. Bez podzemský 187. Bílá neděle 104. 184. so-
bota 117. bílá paní 24. 67. 76. 120. 162. 216.
239. bílý čtvrtek 110. kuň 211. 222. 231. Bleak
8. 57. 63. 193. 199. Blído, bljudo 15. Bludičky 45.
Boby 17. B o h o v é hromu v. Perun — krásy 109.
— mrtvých 25. v. Nynva, Anna, Michal — oblaků 22.
123. v. Bába. — podzemí 181. v. Dzjed. — porodu
22. v. Rojenice — přírody jaré 147. v. Vesna, Živa
— ocháblé 28. 97. v. Morana — b. krájí sena podzim
211. boh. vod 179. v. bílé paní, Rusalky, Vily — vsa-
chu 16. v. Sudičky, Rojenice — Bosorky 178. v. čaro-
dějnice — Boží dětičky 55. koně 47. klín 237. krá-
vička 150. 192. návštěva 80. oheň 74. posel 192. v.
bleak. — syn 55. vozy 47. zámek 9. v. ráj. — Božična
bila 41. Božič 12. 21. 42. 54. 228. — Brašančevo,

Korčák
1915

Brašnica, Brašnjenica, brašno 26. 178. — Brezen 3. 90. 118. Břízové kůry 185. — Broučci čarovní 177. 192. — Bruna 211. 222. — Brunclík 194. Bučal 58. Budoucnost 7. 182. Burjan 193. Byliny čarovné 31. 182. 184. 207. 226. 235. 238. Byza 192.

Caledky 221. Carica 153 v. král Cesta mléčná 202. k slunci 8. 9. po smrti 10. 22. 203. Coroe 81. Ctění ohně 16. 19. světla 66. v. hody Cudná koupel 181. Cvetnica 106.

Čápi 94. Čarodejnice 142. 178. 235. čarodejníci 141. čarodejná fujara 71. čarovati 39. 40. 143. 193. čary 39. prostředky proti č. 179. 235. čas 7. 25. v. léto, rok. — zápor času 182. — černá slepice 144. Černobýl 188. černý kocour 40. — Čert 59. 191. č. hlídá poklady 182. orá 194. čerta vázati 209. 215. č. a čarodejky 179. Čertokus 143. 191. čertov palec 191. č. brazdy 194. — Červánky 55. Červená vajíčka 122. v. kraslice. červenost 122. Cesnica 17. česti píti. 57. — Čísla posvátná 19. 39. 41. 53. 77. 110. 144. — Čista srieda 86. čistění v. oheň, voda. č. týden 86. — Čvrtky posvátné 15. 79. č. bílý 110. sedmicky 157. tučný 78. zelený 110.

Darovati 48. 113. 233. dary 177 v. obět, přání. — Datovati 62. David v měsíci 59. 76. (u Egypťanů vstupoval 7. února Osiris, u Indů 8. července Krišna co mladé slunce v měsíci). — Den 120. d. a noc 7. 8. 160. Den hrudný 87. přibýšovy 87. svíček 68. veliký 110. zelený 157. dni křížové 152. strydzí 225. 235. paí 200. — Dennice 13. 57. 120. Déšť jarný 55. 110. májový 147. letný. 195. — Devěsil 183. devět 184. v. čísla. — Didi Lada 154. 156. 167. — Did'ky, Didy, Diody 52. 139. — Diví muži 80. Djevka kupalo 189. — Děd 21. 89 v. Perun. d. s bradou v Radhošti 182. Děti v ráji 9. d. s oblak 59. 180. d. mrskati 58. — Děvana, Djevana 160. 197. — Dobramysl 183. — Dobytek 148. — Dodo, Dodola 150. v. oblevačka. — Dohvězdný večer 40. 41. — Doušky 173. — Dožinky 197. — Drak zimný 28. 137. 209. v.

hod. Dramatika pohanská 8. — Drúbež 16. Družá, družebná ned. družičalo 98. 135. 136. Dřevěný špalek 138. — Dub 75. v. Perun, dubovky 215. duben 3. 105. Duha 164. Duchové 177. 179. 181. v. bozi. Dunda 154. 167 — Dušičky 9. 10. 22. 59. 180. 215. 219. d. na korábě 10. na škořepinách 38. z vody 22. 59. 180. na voze 203. viz tryzny, mrtví. — Dyngus 127. Dzjady 15. 74. 89. Dvanáct 179. Džuma 25.

Eliška 89. v. bába. Emausská slavnost 129. Epika pohanská 8.

Fidlovačka 132. Filipo-Jakubská noc 141. 178. Filipovky 224. Fujara čarodejná 71.

Głucha ned. 93. Gnitz 65. Go d, godina, gody 1. 2. Gospoda, gospodnica, gospeina velika 207. Goryanky. 95. 100 Gviazda 52. 56.

Ha di 58. Co symboly tajných mocí bohů kryjí se hadi na podzim s umírajícími bohy v rájích podzemných, procitnouce opět s bohy na jaře 138. 210. Jsouť na maoze dobročinní, dodávající tajných sil. Čarování s hadí hlavou 104. — Hádanky 187. Hadimor 187. Hahuľki, hailky 128. 136. Háj rájský 9. Halda 27. Házeti do hůry 17. mícem 100. h. do vody podobizny bohů 99. Egypťané házeli v červnu podobiznu panny do Nilu, Indové v březnu a v září podobiznu Durgy (naše to bába, bohyně přírody) do Gangesu, Římané házívali v máji dřevěný obraz do Tibery, Koptové házejí až podnes v říjnu kříž do Nilu, jako Rusové o vodokerštje do Jordanu 67. 68. v. koupel, oblevačka. — Hejhal 169. Helelo 181. v. Lel. Hodiny mystické (prostonárodně) svítání o vánočný hod, (astronomicky) půlnoc stědrého večera 7. 44. (prostonár.) peledne svatojan. a západ slunce, (astron.) půlnoc svatojan. 7. 175. 182. — Hody 5. podle směru hlavního a) slunečné hody: slavnost narození, slunobrat zimný 7. vánoce 42. — slavnost zveličení světlosti denní, velikonoce 94. 101. letnice 155. 160. 192. — slavnost truchlivá ochabení slunceboha, slunobrat letný, vajanvo 7. 94. 101. b) přírodní hody: ochablé přírody, zajaté Vesny, jejíž osvoboditel juž na-

rozen, zimné hody, jeví se přáním, darování 28. — hody jaré přírody, osvobozené Veang, Živy, jeví se nadějí, 103. 115. 147. v. majovky; hody pastýřské, kravské hody, turice 19 107. 140. 148. 155. 172. — hody rolnické, první osíní, voračky 97. první setí 97. — hody mysle obrácené k nebesům, přeseb o vláhu a pohodu 152. — hody dospělé juš přírody, Lady, jeví se díky, obětmi, stínáním kohouta, viz obžinky. — c) hody společenské a. to: jednotlivců, jako: hody lásky 139. 142. 224. v. Lada, Ladařice, zasnoubení 129. svateb 134. — hody rodinné: domácí usadlost, oheň 19. 189. hospodář, hospodyně, čeládka 20. 61. 144. 219. 222, narození 111. 206. v. Rejenice. — hody obecné: vyvolávací hody 4. 13. zpěvy, hry 8. hody v rájhradech 18. 136. soudy 156. 167. společné žně v dědině 197. přástky 67. 86. 213. památka zemřelých 10. 43. 74. 128. 158. 219. — Hodování 16 v. doušky. — Holubi 106. 113. — Hory 178. lysé 178. skleněné 8. 135. v. ráj. — Houby pěstí 9. Hrad 13. hr. nebeský 8. — Hrách 39. 111. Hranice. 168. 186. Hřích smýti 181. spáliti 185. Hřmání první 74. 110, podzimné 109. obřady při hr. 75. — Hry 11. 35. 34. h. rytířské 79. 85. Hromnice 72. Hromotřesk 183. — Hrudec 87. Hvězdy 12. 206. hv. padají 148. 206.

Chléb 18. ch. a sůl 123. černýj a bělýj chléb 205. — Choditi na koupání 126. ch. s bučálem 53. s oceljóm 226. s hadem 58. s medvědem 80. s vlkem 52. Igrušče 51. Ilíja 199. Iljinski, Ilíjuštak 199.

Jablko 17. 238. Jádno 17. Jahody 10. 176. Jagababa v. Jendza. Jan kupalo 180. Svatojanská hodina 183. 191. ručička 183. kvítí 183. mašky 177. Janvo 186. Jantar 119. Jaril 93. Jarná příroda 115. j. dešť 53. 110. j. hrom 110. ptáci 192. Jaro 3. 137. Jarovit 154. Jásati 149. Jaseň 119. Jastry, jastři 119. Javanj dan 191. Jendzibaba 22. 23. 160. 197. 203. Jetelina 139. Jehněd 106. Jeseň 3. 210. Jesličky 52. Jidáš 112. 117. Jidášky 111. Jitřenka 12. 130. Jitřní

12. Jordán 68. Jostraj, justroj, jystroj 119. Juma 61.
88. 198.

Kaldujem 49. Kalendář 4. Kamení 39. Kamna 18.
189. Kanec 12. Kapradí 182. Karačun 42. Kary 43.
v. tryzny. Kaše 17. k s medem 111. 166. 207. Kdá-
kati 39. 123. Kojle 189. Kerečun večer 42. Khodojty
143. Kladio 39. 40. Klády 20. 84. 183. Klát 148.
Klečatný týden 160. Klestiti 114. Klíč knězi 8. 193.
k. k pohladům 182. k. k zemi 137. Klobouk divotvor-
ný 232. Kmotřičky 22. v. Sujenice. Knihy čarovné 49.
Koblihy 82. Koďičky 106. Kecour černý 40. — Ke-
hout 129. stínati k. 129. 199. 214. 218. k. čert 182.
k. Vítův 175. k. zlatý (blesk) 124. kehoutí stromy 156. Ke-
houtky pásti. 9. Kekota lapat. 199. — Koláč 184. Koláč
s kopřivou 184. Koláčové svátky 166. Kolba 79. 85.
Koldovanje 49. Koleda 20. 36. 48. 50. Koledíci 49.
Koledvanje 166. Kolo 16. 166. K. ohnivý 186. Kolovoda
150. Kolevos 2. Koljady 186. Koljivo 18. Komín 189.
Koně 46. K. bežské 47. 212. k. duše vezoucí (švortelní)
203. věšticí 33. 45. větrové 30. Končiny masop. 146.
Konopě 187. Koráb zemřelých 10. 38. Kerizma 6. 146.
Korunkové stromy 156. Kostel 55. Kostí 29. 185. hnutí
222. svatých 220. Koštata 187 — 189. Koupel 118.
169. 170. 179. 181. 194. koupati bahy 99. 102. 127.
Kovovi sámci 30. lesy 179. Kousedlnice 179. Keza 200
v. Perun. — k. brouk 75. kozy, oblaka 75. 106. kozaperák
2. kozel 198. 201. 231. koeleec 184. — Král a krá-
ka 152. 166. 187. 214. k. stínati 191. Královna 98. k.
slepá 190. kralica 153. králík, rostl. 183. králova ned. 152.
Krása 122. kraslice 18. 49. 100. 122. Krasopaní 12.
Kravička boží 150. 192. kravské hody 107. 148. 172.
Krávy na jaře 148. k. oblaka 149. Kresák, kresy 165.
186. Kreččenskyj večer 66. Krijec 186. Křesati 112.
Křesť poh. 128. Křížek poh. 141. křížky 65. 68. 142.
179. křížovatka 68. křížové dni 152. Krok slunce 43.
Kuga 25. Kukačka 103. 192. Kuliga 79. Kunička 84.
Kupací pond. 126. kupal'nicejo 180. kupalo 180. Kurjak
36. Kuří noha 62. stopa 62. kury báječné 62. Kutja 17.

Kuzlarnice 143. 178. Kužele 133. Kvas ptačí 71. Květ zlatý 182. Květná ned. 106. Kýchatí, k. ned. 93. Kysel 104. 198. Kvočna 39. 123.

Lada 24. 49. 134. 154. 157. 172. Ladařice 155. 172. Lato Martiňskie 211. Led 23. ledoví muži 151. Lel a Polel 156. 211. Leljo, Leluja, Ljuli 153. 157. 187. Les kovový 179. temný 28. Lesné panny, ženky 164. 177. Letina 123. Léto 2. 3. 126. l. nositi 99. přivítati 154. létorosty 123. nové léto 102. v. rok. Letnice 155. 160. 192. Lev 84. Listognoj, listopad 2. Liščí ned. 88. liška 89. Lítati 178. Lítí 126. olovo 67. Loďky 10. 38. l. tahati 92. Lopočina 73. Louka nebeská 9. Lože v ráji 9. 10. Ludikviat 2. Ludmila 124. Lucy 139. Luk 51. Luna 1. Lysá hora 178.

Máj 146. Máje, majky, majovky 131. 142. 145. (163.) 188. m. (zpěvy) 93. m. svatvečer 141. Mali božít 12. Mamurienda 104. Marcipan 140. Maria u studánky 127. kořenná 207. Mart 118. Martinkovati 46. 124. Morana 22. 98. 131. vynášeti M. 97. 104. Masopust 67. 69. 78. Maškary 34. 63. 110. 111. 170. Matěří douška 183. Mauky 163. Med 17. 22. 110. 111. 150. 166. Medulina 150. Medvěď 80. 84. 97. Meluzina 26. 45. 82. 150. Měsíc 5. měsícpán 24. 178. měsíce 1. měsíacoslov 4. Míř 100. Mína svatá 58. 203. Minulost 7. 25. Mírbožati se 18. Mlejná voda 138. Mléko 143. 147. 220. Moba 197. Morové panny 5. 25. 184. Motýlové 108. Mouka 26. 220. Mrškačka 58. 130. 180. Mrtví 10. 25. 29. 136. v. dušičky. Mužství 114. Myšky 27.

Nadělití 233. Nahost 143. 145. 189. Námluvy 224. Nava 28. v. Nynva. Nebe 8. n. se otvírá 63. 193. Neděle bílá 104. 134. dzjedová 89. glucha 93. králova 152. květná 106. kýchavná 93. liščí 88. maliná 78. postná 88. provedná 134. pějaja, pestraža 78. smrtná 98. 104. splošnaja 78. starozapusna 86. strastná 108. suchá 93. světlá 135. tichá 104. Vajnaja 106. verbnaja 106. vodena 135. vstupná 86. všejednaja 78. zelená 157. — Netřesk 183. Neuri 35. Neviditel-

nost 109. Noce 7. 8. 64. 160. 188. Nora 126. Nový rok 3. 6. 61. 102. 121. 223. nova ljetka 54. — Nunvati 115. Nyja, Nynva 28. 115.

Oblaka 8. 66. 149. Oblátky 18. Oblevačka 122. 124. 126. 149. 199. Obři 30. obryně 196. Obvařanky 96. Obžinky 197. Ocelj 226. Ogaň živi 74. gromničny 73. svatyj 74. Ogněna M. 193. Ohárky 20. 67. 189. Oheň 19. 63. 66. oheň boží 74. nový 113. svatý 74. živý 74. Ohně vánočné 117. 189. velikonočné 125. svatojan. 155. 185. 189. Ohnivé kolo 186. o. zmij 66. slze 205. vůz 195. Ohniště 19. 189. Oknem ven 16. 33. Okrutnik 35. 36. Olovo slévati 67. 226. Omaja 138. Ořechy 195. 199. 215. Osličí sv. 108. Oslinky 217. Ovčarky 211. Oves 47. Ozimina 206.

Panichida 177. Panizzatrici 77. Panny lesné 177. Paproć 183. Parychta 27. 48. pas Laumy 164. Patoržica 19. Pazdernik 2. Pec 19. Pečiva posvátná 16. 47. 54. 56. 82. 95. 96. 101. 111. 123. 214. 220. 222. — Peklo 59. 76. Peračina 182. Perendan 79. 120. Perun 21. 81. 111. 141. 150. 165. Pes 33. 182. Psi dni 200. Pídimužici 31. 37. 168. Piorunek 191. Pisanky 122. Píšťalky 71. Písně koledné 54. májovky 93. viosnianky 93. Pjatinica 26. Plášť divotvorný 232. Plivník 19. 165. Pobaba 197. Pobratimstvo 135. Pobušení poned. 136. Podjabnica 86. Podkovy 47. 222. Podzemní duchové 181. p. bez 187. Pogacnica 207. Poklada 78. Poklady 136. 181. klíč k nim 182. poklady hoří 45. 108. Poklon 78. Polaz, Polaznik 16. 41. 44. 56. 227. Polednice 191. 197. Poluzimnik 77. Pometno gumno 178. Pomihoda 124. Pomlázka 48. 123. 233. Pomoči 197. Ponovalnicja 56. Popel 84. 85. Popelvál 30. Popelec 84. Porvata 29. Posestrimstvo 135. 164. Postní ned. 88. Posvícení 214. 217. Posypávati vodu 180. zem 122. Potkání 41. 44. 62. 210. 226. Pověsno 21. Povietře 25. Pozorišče 51. Praděd 89. Prasátko zlaté 11. Práskání 141. 159. Pražmo 196. 197. Preclíky 95. Prihu 198. Prija 13. 24. 53. 98. 154. Prijestup 87. Prievody 134. Prostoru

zápor 178. 182. Prosinec 36. Prévod 134. Pruty 71.
106. 124. 233. První březen 98. p. duben 105. p. máj
146. p. déšť, hřímání 55. 74. 110. p. setí 97. Prástky 86.
213. 216. Přáti 48. 53. 61. Předání báby 190. 212.
234. 239. Přestupný den 87. Přesušena peňazi 45.
Příbyšovy den 87. Přípitky 18. 57. 215. 221. 223.
Přítomnost 7. Pšipolnica 197. Pučálky 132. Půlnoč
7. vánočná. 33. 40. svatojan. 183. 191. Ptáci 24.
72. 94. 101. 112. Pust 88. Pyříč 122. pyrog 221.

Radegast 11. 81. 154. Radhošť 178. 182. 188.
Ráj 8. 55. 229. 237. lože v ráji 9. 10. patřiti v r.
108. rájské byliny 238. r. světlo 189. r. dvory 13.
r. háj a louka 22. 109. strom. 9. Ráj podzemný 28. 181.
ve vodě 22. 109. na zemi 10. 109. Rájhrady 13. 136.
Rákoše stryg 178. Ranile devoike 107. Rarášky 139.
Rmen 183. Roh zimy 70. 77. r. k pití 222. r. Sva-
tovítův 198. r. kozlí 202. Rohlíky 222. Rojenice (Ro-
denice) 11. 22. 162. Rok 1. 3. r. měsíčný 1. 2. r. slu-
nečný 3. počátek r. 3. 4. 6. 61. Rosa 18. 22. 143.
Rovnodenní 94. 101. Rozhary 170. 190. Rožencvet 2.
Runa 26. Rusa 163. Rusadla 162. 163. Rusalky
22. 159. 162. 163. 168. 184. 187. Ružičalo 135.
Rybí kosti 29. Rybrcol 208.

Řehorští vojáci 95. Řechtačky 113. 231. Řepka
184. Řimbaba 29. Říše nerozených mrtvých 7.

Sanice 40. 222. Sanutí 28. 137. Sazná, sazometná
stř. 86. Sedmík, Semik 155. 157. Sekera 39. 40. Sen
věštící 184. Setí 97. 207. Sjačati 44. Skákati 80. 90.
98. 132. přes oheň 125. Skleněná hora 8. 185. Sko-
řepiny 123. 185. Skot 16. Skřívanci 94. Skřítky 139.
Sláma 14. 15. 131. Sláměný duch 159. Slamník 14.
130. Sláva 38. Slepice 62. 144. 185. Slibka 169.
Sloboda 46. Slončeta 176. Slunce 8. 55. krok. 43.
v koupeli 126. poskočí 116. 125. se rodí 11. 36. se
točí 115. se zastavuje 7. 13. Sluncepán 24. 101. 178.
Sluničko 150. Slunobrat 7. 175. Smetí 111. 217.
Smetivky 130. Smigust 130. Smrtholka 184. Smrtnica
25. Smrt vynáseti 98. 99. Sněmy, sobotky čarod. 142.

178. Sníh 25. 118. Sobotky 42. 51. 56. 116. 117. 155. 187. Sočeljník 42. Sorokoj 101. Soudy 156. 167. Spožinky 197. Srětenje 76. Srěta 210. Srpen 3. Stádo na jaře 140. Stado 49. 158. Stadici, Stodo, Stodo rané 49. Stínati kohouta 191. krále 191. žábu 45. 152. Strada 198. Strava 85. Strom rajský 9. vánočný 13. kohoutí, korunkový 156. májový 131. stromy objímati 17. trásti 14. 31. 118. vázati 117. zváti 16. Stryga 178. 225. Strydží dni 225. 235. Středopust 97. Studně, studánky 22. 23. 107. 127. 138. Sudičky 11. 12. 22. 196. 203. Súl 18. 123. Svačina 19. 42. Svatby 134. Svátky v. hody. Svatost 136. Svatovít 24. 26. 230. Svatvečery 7. 15. 141. 159. 164. 175. 234. Svěčkovnica M. 73. Svetci drobní 58. Světlo 66. 135. 189. sv. Marino 73. světlé hody 14. 120. Světýlka 45. Svíčky 64. 68. 73. 113. Svítek 165. Svjatok, Svjatky 56. 165. Syropust 78.

Šedivek 76. Šibací út. 126. 130. Škaredá str. 85. 86. Škrabošky 34. 63. 170. Šlahacka 130. Šmerkus 130. Štědrý večer 7. 8. 41. 229. Štěstí 130.

Tahati ložky, pluh, rádlá 92. 143. Tarsnize 77. Tatoš 30. Tatrman 190. Tausena 56. Teharica 52. Tjulpoj 158. Toloki 197. Trebemon 43. Trnopuk 2. Tryzny 43. 129. 158. 196. Trubky 71. Třešně 176i. Tějodrak 54. Tučja 22. 164. Tučný čt. 78. Ťukat. 124. Tur, Turica 52. 81. 161. 162. Tuřice 155. 161. 187. Týden 86. 160.

Ubohý 29. Únor 2. 74. 118. 126. Upýr 35. 103. Uročník 183. Ústřety 41. 44. 62. Utopenci 180. 194.

Vajanvo 186. Vajda 52. Vání větru 97. 144. 145. 194. Vánoce 6. 8. 35. 39. 42. 44. 186. 189. Vánočka 16. 229. Vánočkovati 46. Varenik. Varica 18. 227. Vatra živa 43. 74. 125. 186. Vatralsj 21. Vazam 120. 121. Včely 17. 20. 228. Včera 7. Večer 7. 8. 40. 66. Vedro 125. Vejce 112. v. kraslice. Veleti 49. Velikonoce 118. Velkonocka 126. Veliký čtvrt., pátek, sob. 110. 115. 116. v. Mar. 207. Veles, Vološ 46. 49. 77. 125. Vepř 228. Vesna 29. 76. 101. 103. 120.

126. Vědma 178. Věnce 16. 158. Věštby 33. 45. 48. 181. 183. 184. 190. Věstice. 178. Větropán 24. 178. Větrova 194. Vid 174. 186. Viďma 103. Vily 81. 162. 164. 211. Víno 57. 223. Vinovačka 123. Viosnianky 93. Visokos 87. Vít 24. 54. 81. 96. 175. Vítr 24. 63. 96. 144. 145. Vitry 119. Vjanoce 42. Vlasy 147. Vlaštovky 84. 113. Vlčenec 36. Vlk 35. 52. Vlkodlaci 35. Vlkoun 165. Voda 22. 59. 67. 99. 107. 109. 115. 117. 138. 179. 180. 194. Vodníci v. ráj. voda. Vodokeršťje (bývalo v Asii slavnost navrácení se slunce v znamení vodníka) 68. v. házeti. Vohnoutek 124. Voračky. 97. Vrabci 112. Vrány 94. 207. Vrch skleněný 8. 185. býti ve vrších 182. 213. Vřeta 14. Vyplývati 149. Vyžinky 197. Vzduch 24. 67. 177. 233.

Zagovenije 78. Zápisý zemřelých 74. 128. Zanoška 217. Zápor času 182. prostoru 178. 182. Zapřahálník 151. Zaroje 81. Září 2. Zasnoubení 129. Závod 47. 48. Zažinky 196. Zelený 110. 157 160. Zieloné svięta 157. 160. Země 27. 29. 45. 115. 122. 138. Zievonia 131. Zima 2. 28. Z. a léto 2. Zlato 45. zl. bába 12. 160. hodinka 218. šňůra 11. 171. 206. řetěz 233. prasátko 11. déšť 147. prsten 11. 171. květ 182. Zmaje 111. 165. 205. po zpátku. 16. 38. 143. Zrcadla 13. 72. Zub železný 98. Zvance 214. Zvířata 32. 33. 54. 110. 111. Zvířetnice 12. Zvezda 15. 41. 225. Zvony 113. 118.

Žába 45. 152. Žalníky 158. Žaludy 215. Železná bába 160. v. Jedžib. Žihlavky 184. Ženky lesné 164. Žilky 48. Žito 14. Živa 29. 76. 103. 147. Živice 147. Župa 13.

II. Seznam výrazů německých.

Actentag 61. Adamstag 69. 236. Alant 183. Altvater 21. 89. Altweibersommer 212. Alvinne 26. Angang 210. 227. Anklöpperleinsnächte 15. 48. 231. Antlasztage 114. Astertag 120. Ballen 106. Bechtel 178. Bēgel 107. Bekleidung 103. Berchta 82. 236.

Berchtenlaufen 46. 61. Bergentrückung 182. 213.
 Blocksberg 178. Bochslnächte 15. 48. 61. Brechtag
 68. Bretzel 82. 95. Butterwoche 78. Donar, Thorr.
 21. 43. 57. 80. 200. Donarstag 79. Donnerkeil 191.
 Dorletage, torckeltage 78. Dschuck 25. Éastre 120.
 Eierteltschen 124. Einsacken 233. Eisenberta 67. 236.
 Elben 160. Eselsfest 70. 106. Fassangen, fasching 69.
 81. Fasnacht 69. Fenrisulfr 35. Feiste pfinztag 79.
 feister dienstag, donnerst. 79. Fraszmont. 79. Freia,
 Freyr 11. 13. 43. 57. 81. Frei-tag 26. Fronfasten 63.
 Funkensonnt. 84. 88. Gälða schwein 11. Geile mont. 79.
 Giperahtha naht 66. Glasburg 8. Glerhiminn 8. Gode 27.
 Gossamer 212. Gottabärgel 11. Gottsborich 11. Grittel
 196. Guldensamstag 216. Gullinbursti 11. Gumpete donn.
 78. Hagelfeier 193. Hahnenbäume 156. Heargottl pfeiz
 71. Heckbeutel 233. Heilwag 23, Hel 28. Here 24.
 Hertha 92. 102. Herodias 191. Hexen 178. Hexen-
 tusch 159. Holda 24. 27. 67. Hochzeit 2. 71. Hör-
 selberg 178. Isengrind 84. Johannis-minne 57. 221. Ja-
 kobsstab 202. Jol, jueltag jul 12. 20. 156. Julagalt
 12. Julbock 231. Julblock 20. 42. Jupitergeld 133. Ka-
 landsbrüder 51. Karwoche 108. Kätzchen 106. Kerz-
 wîhe 73. Kindernacht 58. Dreikönige 65. Kreutzbäume
 156. Krästmoan 231. Krätschweing 11. Kronbäume 156.
 Krutwige 207. Laterntag (unser Frauen later, letzter)
 210. Lattichkönig 161. Laubriesete 2. Liabi Frau 2.
 l. sunn 127. Lichtmesse 73. Liebfrau im grünen 207.
 Lenz 3. Loki 35. Lostage 62. Louprîsi 3. Mai-braut
 154. -graf 154. -käfer 150. -könig 154. 192. -ver-
 sammlungen 156. Mann im monde 59. Mann-fas-nacht,
 allermannfasn. 88. Marienkäfer 150. 192. Marxbrötlein
 140. Märtenshörnergen 222. Meinwochin 216. Mina,
 minni 57. 221. Mond 1. 2. Modraneht 42. Narren-
 kirchweih 69. Nerthus 92. Neujahr anschieszen 60.
 groszes neujahr 68. Nieszsonnt. 93. Niklaszöpfe 234.
 Nixen 160. 180. Noa-jôrschweing 11. Nornen, nornir,
 nornenseil 171. 206. Odhinn, Wuotan, Wodan 24.
 43. 53. 57. 80. 230. Ost, Ostara 120. Osterfeuer

125. Ostern 119. Osterspiele 134. Ovan, ofen 19. Palmsonntag 106. Perchta, Perechta, Perchtag, Perichnachten 24. 26. 67. Peterstag im lentzen 83. Pfaffenfasnacht 88. Pferd Wuotans 197. groszer pferdstag 47. Pfinztag 79. Pflingstvogel 79. Pinxterbloem 160. Posterli 236. Queckfiur 74. Rauh-rauch-nächte 48. 61. Reinigung 86. Rennabend der wenige 79. Rennsonnt. 86. Rinnesonnt. 86. Ruprecht 81. 232. Rüsttag 7. Salida, Sälde, Seld und Merer 209. Samiclaus 230. 232. Schatz 148. Schicksalsseil 171. Schmackostern 180. Schmitze 130. Schmutziger donn. schmalziger samst. 79. Schmutzli 230. Schulmeister geht in Gregory 96. Schürtag 86. Schwarzwald 178. Seele 220. Selgedäch 220. Sempar 232. Skat 148. Sommerkinder 107. s. sonnt. 107. Sonnabend 7. 78. Speerjungfrau 203. Sperlingshochzeit 71. Staete 49. Strohsack 130. Sühnopfer 181. Sunn-gicht 175. -wende 175. Totensonnt. 99. Trinkhorn 222. Twelftheday 68. Unsinnige .donnerst. 79. Unternächte 15. 48. Urstände (-vazam) 120. Valkyrie 203. Ve, Vê-Freja 43. Vili 43. Vogelhochzeit 71. Vampyre 35. Walpurgis 141. 146. 180. Waservogel 161. Weihnacht 42. Weihnachtsspiele 52. Werfeier 163. Werra 61. Werwölfe 35. Wetterfrau 195. -freitag 152. -herrn 193. Wind 25. Wihe-naht, winechten 42. Whitsunday 105. Wolfmaand 36, Wunsch 53. Wünschen 53. Wünschefrauen, ruten 53. 233. Würzweihe 207. Wütendes heer 25. Yuleclog 20. Zelten 17. 221. Zuckerseelen 220. Zwerganetz 212. Zwölfnächte 48.

III. Seznam jiných indo-evropských výrazů.

Agni 19. Agonalia 34. Alaus 57 122. Albus dies Jovis 110. An 119. Aphrodite 105. Arbor intrat 102. As. 119. Astrum, ástran 119. Attis 102. 114. Ausel 56. Ausena 56. Bacchanalia, Bakchos 79. Berta 239. Bibere diaboli in amorem 57. Blukkuvakars 20. 42. Brumalia 50. Calendeau, caligneau 20. 50. Cara cognatio 84. Carmentalia 72. Castellum 55. Ceres 27. 76. Cerealia 125. Cervula 63. Česnis 17. Danae 147.

Dangus 128. Datum 62. Debesylas 183. Deivaites, Deivaitis 163. Demeter 27. Diaboli festivitas 79. Dies aegyptiaci 64. Dies burarum 89. Dies sanguinis 102. Dionysos 79. Diptycha 128. Diven 120. Divi manes 219. Doge 152. Dungus 128. Europa 173. Falka 198. Faunalia 231. Ferealia 88. Feriae rogationum 152. Festum herbarum 207. f. luminum 64. f. occursus 72. f. lucernae 75. Florealia 146. Gėa 27. Giovedi grasso 79. Gradulinne žvake 73. Hecate 29. Hydreusis 67. Chalendal 50. Choreia s. Viti 175. Indras 175. Isidis navigium 92. Jeudi blanc 110. j. gras 79. Jonin-žolės 182. Jupiter 133. Juturna, juturnalia 72. Kalendae, Kalėdos, Kalėda 46. 56. Karšti metis 200. Korė 173. Kucos 17. Kupėles 182. Lapkristis 3. Larentinal 27. Latona 160. Lauma, Laumes, Laumia 163. Laumes justa 164. Lemuralia 141. Lykaios 35. Magna mater 102. 114. Magnus dies Jovis 110. Majus arbor 145. Mundus dies Mercurii 86. Marcipanes 140. Mars 90. Mater noctium 42. Nāra 171. Nebula, nubes 8. Nyola 28. Pabagtūvis 199. Pales 125. Palilia (flamma Palilis) Parilia 125. Pannychis 177. Parentalia 74. Perkunatete 199. Pravadaį 184. Proserpina 29, 76. Psychopompos 216. Pusžėmys 76. Raganos 178. Rasa 163. Rasos švėte 162. Rosa 163. Rubežus 208. Rugin-boba 197. Sanguen 102. 115. Saturnalia 34. Strenna 61. Šatria 178. Tar 119. Usil 56. Uzvaizdas 52. Va 86. Vajdelot 52. Vatra 43. 125. 186. Vėle 111. Velikos 119. Velnas 111. Venus 12. 105. Verbos 106. Verpeja 61. Vilku-mėnesis 36. Viridis dies Jovis 110. Vóta 50. Zedkele 122. Zemenyle 57. Zeus 147. Žembarys 121. Žiemepatys 122. Žemynėle 122. Žiėmin a 121. Žiemieninkas 122. Žynes 178.

IV. Seznam jmen svatých, svėtic a svátkův křestanských.

Adam a Eva 69. 236. Agatha 77. Akulina 192. Alexius 105. Anna 26. 202. Antipascha 119. Antonius opat 70. Avdotija 96. Barbora 18. 227. Bartoloměj

209. s. Bagio 77. Blagovijest 104. Blažej 76. 87. 183. Bonifacius 151. Boris a Glěb 205. Boží tělo 113. 173. Burghard 216. Carnisprivium 78. David 59. 76. Devítník 77. 86. Dimiter 138. Djurdev dan 186. Donat 84. Eliaš 10. 165. 174. 199. Endokkyja 96. Erazm 101. Fabian a Šebastian 71. Filipp 146. Felix in pincis 70. Gertruda 26. 203. Hata 77. Havel 217. Heiltumfest 137. Ilija 10. 180. Incarnatio dom. 102. Isidor 151. Jakub a Filipp 146. Jakub 200. Jan 10. 165. Jan evang. 56. Jan křtít. 45. 56. 63. 174. 189. Jan světlý 193. Jiří 137. 165. Josef 87. 100. Jurjev deň 140. Juří 137. Kateřina 224. Kliment 83. Tři krále 64. Lampert 94. Lestare 98. Longin 97. Lucie 234. Maria 10. 76. 84. M. magna 102. p. Marie narození 138. na nebevzetí 207. očišťování 73. zvěstování 102. 107. Markéta 195. Markus 140. Martin 47. 221. Máří Majdalena 179. Matěj 87. Matouš 213. Michal 18. 47. 58. 63. 214. Mikuláš 10. 58. 165. 229. Mladátek 58. Modest 174. Mokij 151. Čtyřcet mučedníků 107. dies mysteriorum 113. Nikasius 235. Nikyta 213. Ondřej 225. Pankrac 151. Pascha 119. Pašjový týden 108. Pavel 70. Pavla obrácení 71. Petr 47. 54. 165. 230. Petra stolování 83. Petr a Pavel 180. 193. Petrov dan 186. Petrový pust 93. Petr v okovách 83. Posvěcení 217. Prokop 194. Quatuor tempora 63. Rochus 208. Řehoř 84. Sava 227. Secretorum dies 113. Septuagesima 86. Sergiev 213. Servac 151. Silvester 60. Soroka mučedníků 101. Spiridion 57. Suché dni 63. 108. Symphorian 83. Šimon a Juda 218. Šťastný 70. Št. a Zbožný 209. Štěpán 46. Tichon 192. Timotheus 77. Tomáš 94. 236. sv. Trojice 158. 172. Urban 83. 151. Václav 18. 58. 213. Vavřinec 205. Vstoupení páně 151. Vít 174. Vlasij 77.

PŘ

něých obřadů Slovanův.

Usp

středop
půevnik

any.

minica

idružba

švatou

uché dn

niční. V

sungicht.

Eliše (u protestantů).

usie aevic. Ainfalen tusend maydetag.

ermes (v Slezsku).

ozhary u

ožího t

Gotz-heiligentag. Svatvečer dušiček.

Thea biskupa. Mertensnacht. Pulsatio campa-

sv. conviviorum. Gansläuten.

26—4 is. Anserina festivitas. Martina biskupa.

Aurea. Kalte Kirbey.

er svettentag.

icht, su Rusů 9/11.

vo, sob

ele naro

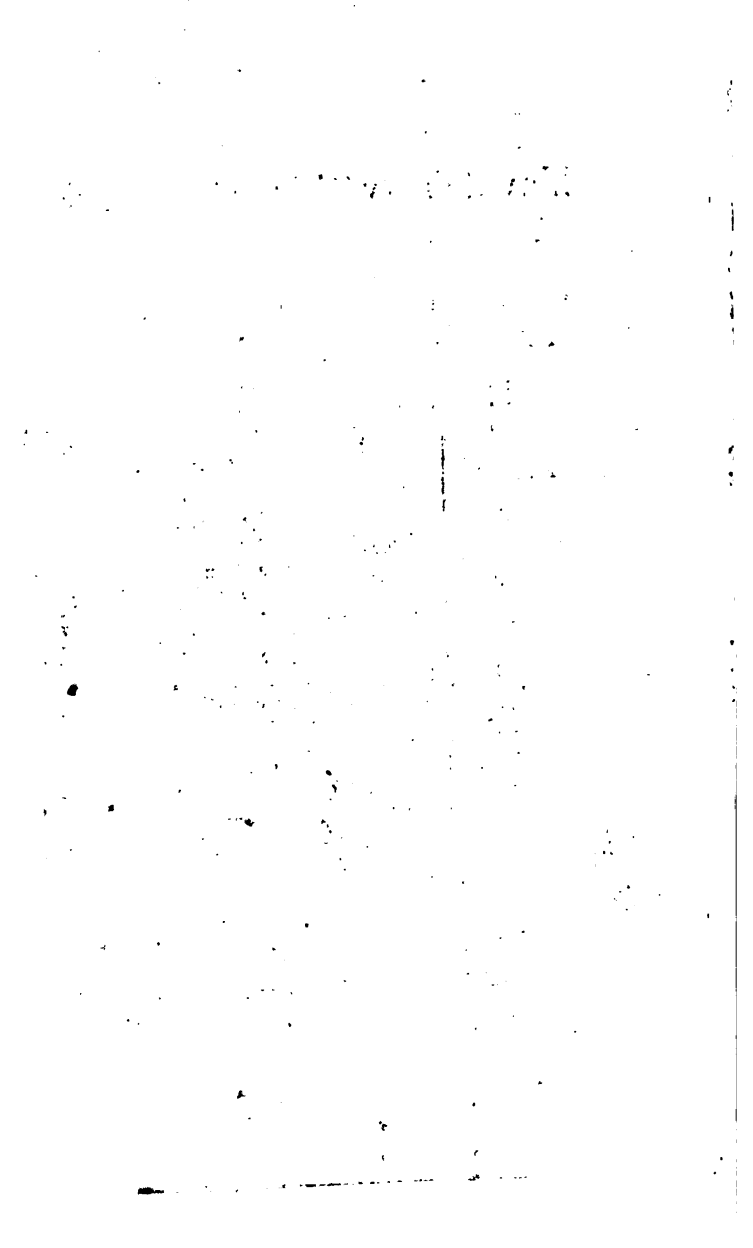
Filipovki.

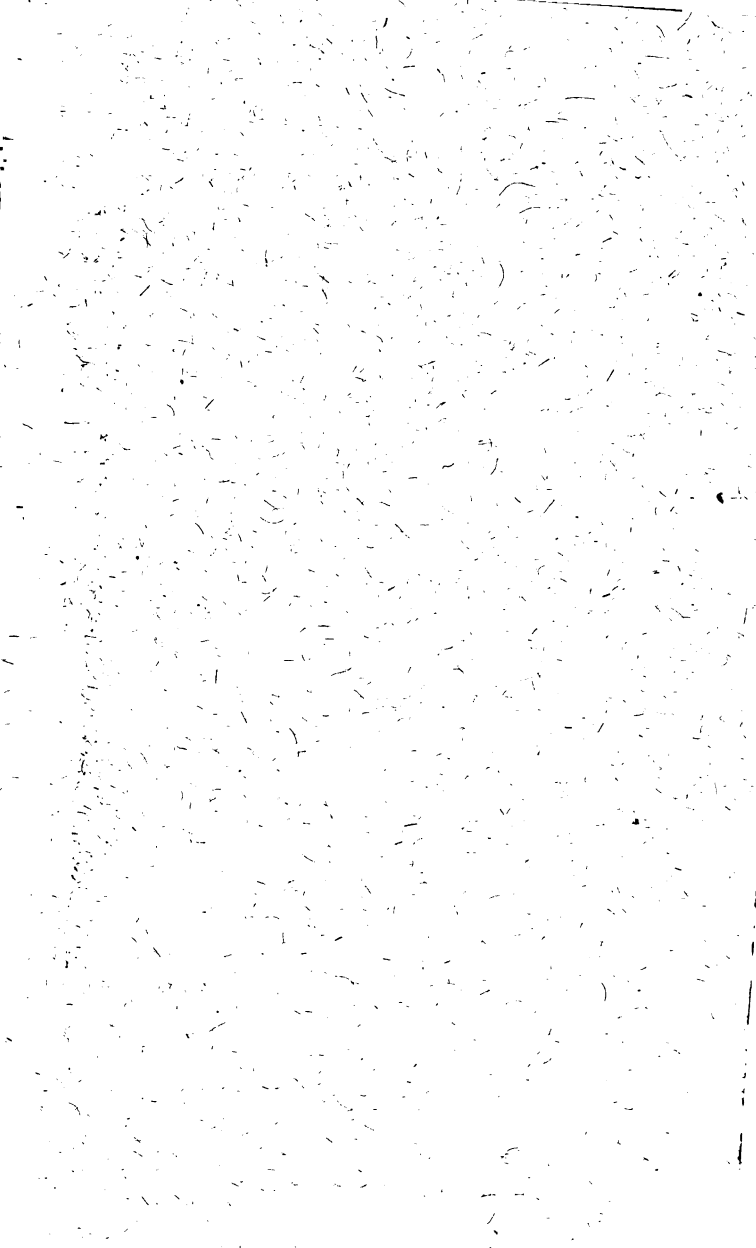
tionum.

Petrův,

avla (dř

M

DN 45- aut

RETURN CIRCULATION DEPARTMENT
TO → 202 Main Library

LOAN PERIOD 1	2	3	
HOME USE			
4	5	6	

U.C. BERKELEY LIBRARY

004069910

